

Наукове видання

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ
СЛІДЧИХ І КРИМІНАЛІСТІВ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

*Матеріали круглого столу
(25 січня 2012 року)*

Відповідальний за випуск *Кобилянський О.Л.*

Підписано до друку 04.01.2012
Формат 60×84. Папір офсетний.
Тираж 300 прим.

Видавництво УкрДГРІ
Р.с. серія ДК №182 від 18.09.2000 р.
04114, м. Київ-114, вул. Автозаводська, 78

Адреса редакції та п/п: інформаційно-видавничий відділ УкрДГРІ
04114, м. Київ-114, вул. Автозаводська, 78
Тел. 206-35-18; тел/факс 430-41-76

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

*Матеріали круглого столу
(25 січня 2012 року)*

Київ 2012

УДК 343.985
ББК 67.52 (я 43)

Актуальні проблеми експертології: збірник матеріалів круглого столу. – Київ: Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ, 2012. – 228 с.

На круглому столі обговорені актуальні теоретичні проблеми судової експертизи, застосування спеціальних знань у протидії злочинності, участь спеціалістів при проведенні слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, призначення та проведення досліджень та судових експертиз, а також інші питання.

Для працівників судово-експертних і слідчих підрозділів, викладачів, аспірантів, ад'юнктів навчальних закладів юридичного профілю.

Матеріали круглого столу подаються в авторській редакції. Відповідальність за достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного покладається на авторів.

УДК 343.985
ББК 67.52 (я 43)

© Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів, 2012.
© Національна академія внутрішніх справ, 2012.

Робота круглого столу

Виступ Волошина Олексія Гнатовича, старшого викладача
кафедри криміналістичної техніки ННПСК НАВС

**Виступ Михальчук Тетяни
Володимирівни, викладача кафедри
досудового розслідування
ННІПСК НАВС**

**Виступ Іваніка Сергія Ілліча,
начальника сектору трасологічних
досліджень відділу криміналістичних
досліджень НДЕКЦ при ГУМВС
України в місті Києві**

Участь курсантів та магістрів у проведенні круглого столу

Абрамова В.М.

ПРИРОДА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ (ПРОЦЕСУАЛЬНИХ) ПОМИЛОК У ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Встановлення в Законі та в інших нормативних актах певних вимог до висновку судового експерта і до самого експерта є важливими правовими гарантіями якості судових експертиз. Водночас, слідча, судова і експертна практика свідчить про наявність помилок при проведенні експертних досліджень, зумовлених як порушенням цих гарантій слідчими, судами, експертами, так і наявністю цілої низки питань, що потребують правового вдосконалення.

Отже, існують як об'єктивні, так і суб'єктивні умови виникнення нормативно-правових помилок, до яких належать проблеми та недоліки процесуального (правового) характеру.

З урахуванням викладеного і здійснено спробу аналізу найбільш типових проблем і недоліків процесуального характеру. Розглянемо існуючі недоліки правової регламентації судово-експертної діяльності, котрі можуть впливати на виникнення нормативно-правових помилок.

1. Сьогодні варто звернути увагу на подальше вдосконалення правових основ призначення та проведення судових експертиз, оскільки не всі правові питання, які мають забезпечувати якість експертиз, урегульовані. Зокрема, відсутність процесуальної регламентації прав і обов'язків керівника судово-експертної установи залишає невизначеним питання розмежування процесуальних та адміністративних функцій. У зв'язку з цим доцільно у КПК України регламентувати його обов'язки.

Доцільно було б законодавчо закріпити його функції, включивши до КПК України окрему статтю – «Повноваження керівника спеціалізованої судово-експертної установи» – і виклавши її у такій редакції: «Керівник експертної установи знайомиться з матеріалами, що надані на експертизу, здійснює контроль за своєчасністю її проведення, забезпечує повне і об'єктивне проведення дослідження.

Керівник експертної установи має право перевіряти хід дослідження, давати вказівки щодо застосування тієї чи іншої методики. У випадку явної недоброякісності експертного дослідження за погодженням з особою, яка призначила експертизу, усувати експерта від подальшого дослідження, передавати матеріали експертизи від одного експерта іншому, доручати виконання експертизи декільком експертам, брати участь у проведенні досліджень і особисто проводити дослідження. Вказівки керівника судово-експертної установи даються у письмовій формі».

2. Законодавчої регламентації потребує вирішення питання щодо самовідводу судового експерта. Доцільно було б регламентувати порядок здійснення цієї процедури. Враховуючи, що чинні нормативні акти

недостатньо гарантують якість діяльності судових експертів при проведенні досліджень, необхідно прийняти «Положення про здійснення контролю за якістю судових експертиз».

3. У криміналістичній літературі неодноразово зазначалося, що в ході реформування системи судових експертиз повинні знайти вирішення питання процесуальної регламентації проведення комплексної експертизи [1, с. 8]. У практиці проведення експертиз виникла тенденція, коли за комплексне експертне дослідження видається аналіз висновків інших матеріалів справи. Це явне перевищення повноважень і відхід від процесуальних норм (ст. 75 КПК України) перетворюють, на думку В.Г. Гончаренка, експерта в учасника і такого собі «наукового суддю», що може завадити досягненню істини по справі [2, с. 6].

4. Найпоширенішою нормативно-правовою помилкою є вихід експерта за межі повноважень, наданих йому законом. Перевищення експертом повноважень може проявлятися як у колі питань, що вирішуються, так і в методиці дослідження. Однак практика свідчить про інше. Аналіз висновків експертиз, проведений у свій час І.Я. Фридманом у Київському НДІ судових експертиз, показав, що порушення цієї вимоги процесуального закону має місце в практиці призначення судових експертиз [3, с. 6]. Проте і сьогодні відомі факти встановлення в ході експертизи вини особи, мотиву, умислу злочину є питаннями правового характеру і означають втручання у компетенцію слідчого. Тому питання щодо правової оцінки юридичних фактів, дій осіб, мають бути переформульовані слідчим.

5. Процесуальним законодавством передбачено право судового експерта встановлювати обставини, щодо яких йому не були поставлені питання, тобто закон передбачає експертну ініціативу (ст. 200 КПК України). Найчастіше за все ініціатива має місце при встановленні обставин, що сприяли правопорушенням. Однак при цьому зустрічається низка недоліків, в тому числі й помилок через те, що експерт робить висновки у таких випадках не на підставі спеціальних знань, а виходячи, наприклад, зі свого життєвого досвіду або аналізу фактів, які не були об'єктом дослідження (матеріали справи), їх також варто вважати неправильними.

6. Іноді можливість формування правильного висновку залежить від обізнаності експерта щодо обставин виникнення тих чи інших ознак об'єкта. Наприклад, І.І. Шашмурин зазначає, що необізнаність експерта про місце події, характер пошкоджувальних факторів та інших відомих слідчому обставин справи впливає на виникнення помилок при проведенні експертиз [4, с. 125-126]. Найбільш часто на значення достовірності вихідних даних криміналісти (М.Я. Сегай, П.В. Галаса, Н.П. Кузінін) звертали увагу при проведенні автотехнічних експертиз [5, с. 22; 6, с. 120]. Однак не можна применшувати їх значення і для інших видів судової

Робота круглого столу

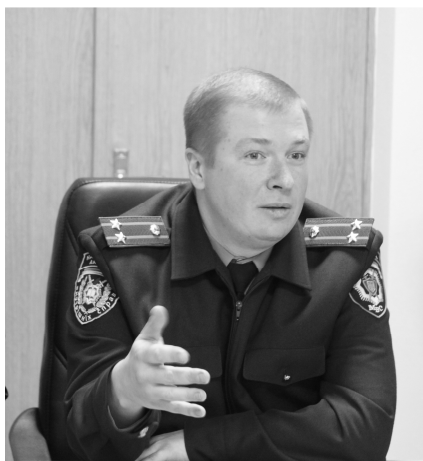
Виступ Ованнісян Анаїт Левонівни, провідного наукового співробітника Київського НДІСЕ МЮ України

Робота круглого столу

Зайка Сергій Олегович, заступник начальника ННПСК НАВС з навчальної та наукової роботи

Виступ Кофанова Андрія Віталійовича, доцента кафедри криміналістичної техніки ННПСК НАВС

експертизи. Як показує експертна практика, судові експерти не завжди реалізують право запитувати додаткові порівняльні матеріали, а у разі неможливості їх надати – не вирішувати питання, а письмово повідомляти орган, що призначив експертизу (ст. 77 КПК України).

7. Судовий експерт має критично ставитися до намагання втрутитися у процес експертної діяльності інших учасників судочинства із заявами про вчинення злочину певною особою. З різних причин їх влаштовує певний результат експертного висновку.

8. У межах процесуальної гарантії достовірності висновку експерта необхідно торкнутися і питання щодо проведення експертизи з метою встановлення самостійного доказового чинника наявності (відсутності) латентних слідів та їх діагностичних характеристик. Суть проблеми полягає в тому, що в результаті експертного дослідження на предметі, який був виявлений, оглянутий і вилучений з дотриманням норм КПК, виявляються нові сліди. Адже вони безпосередньо не спостерігались особами, які брали участь у слідчих діях по збиранню доказів (слідчим, спеціалістом, понятими).

9. Необхідно погодитись з думкою М.Я. Сегая і Ю.Ю. Ярослав, які зауважують, що для забезпечення процесуальних гарантій у висновку експертизи варто відобразити і характер упаковки речового доказу, яка повинна виключати можливість привнесення на його поверхню сторонніх слідів у процесі слідчого огляду, вилучення, упакування чи транспортування об'єкта [7, с. 35].

Таким чином, в результаті узагальнення експертної практики з'ясовано, що на виникнення експертних помилок можуть впливати загальні недоліки процесуального характеру: неправильне формулювання питань, у тому числі, правового характеру; незадовільна підготовка матеріалів для дослідження: відсутність у постановках про призначення експертизи необхідних для дослідження відомостей; невірне визначення вихідних даних; неправильне упакування речових доказів і поводження з ними тощо. Аналіз нормативно-правових (процесуальних) помилок дозволить визначити зміст діяльності щодо їх подолання, яка має включати комплекс заходів, що регулюють діяльність слідчих та експертів, пов'язану із призначенням та проведенням судових експертиз.

Список використаних джерел

1. Головченко Л.Н. Реформирование системы экспертного обеспечения правосудия в Украине / Л.Н. Головченко // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: Збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф. – Харків: Право, 2002. – Вип. 2. – С. 5-10.

2. Гончаренко В.И. Гносеологические и процессуальные вопросы комплексных исследований в свете теории судебных доказательств / В.И. Гончаренко // Криминалистика и судебная экспертиза:

Межведомственный научно-методический сборник. – К.: Вища школа, 1987. – Вып. 35. – С. 3-7.

3. Фридман И.Я., Рогоза В.Н. Совершенствование практики использования специальных знаний в борьбе с преступлениями и другими правонарушениями в сфере экономики / И.Я. Фридман, В.Н. Рогоза // Криминалистика и судебная экспертиза. – К.: Киевский НИИСЭ, 1997. – Вып. 48. – С. 3-9.

4. Шашмури И.И. Судебно-медицинская экспертиза по делам о нарушении правил техники безопасности в угольных шахтах / И.И. Шашмури // Криминалистика и судебная экспертиза: Респ. межведомственный научно-методический сборник. – К.: Вища школа, 1983. – Вып. 26. – С. 124-131.

5. Сегай М.Я., Галаса П.В. О процессуальном статусе судебной автотехнической экспертизы, назначенной в связи с изменением исходных данных / М.Я. Сегай, П.В. Галаса // Криминалистика и судебная экспертиза: Респ. межведомственный научно-методический сборник. – К.: Вища школа, 1980. – Вып. 21. – С. 20-26.

6. Кузин Н.П. Значение исходных данных при производстве автотехнической экспертизы / Н.П. Кузин // Криминалистика и судебная экспертиза: Респ. межведомственный научно-методический сборник. – К.: Вища школа, 1983. – Вып. 26. – С. 120-124.

7. Сегай М.Я., Ярослав Ю.Ю. Криминалистические и процессуальные проблемы преобразования латентных следов / М.Я. Сегай, Ю.Ю. Ярослав // Криминалистика и судебная экспертиза: Респ. межведомственный научно-методический сборник. – К.: Вища школа, 1983. – Вып. 26. – С. 31-36.

Арешонков В.В.

ЩОДО ПИТАННЯ ФОРМИ ІСНУВАННЯ КОНКРЕТНИХ СУДОВО-БАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИК

Дослідження, що проводяться експертами в галузі судової балістики, побудовані за певною програмою або ж декількома програмами, роль яких виконують експертні методики.

До речі, це передбачено і методичними рекомендаціями ДНДЕКЦ щодо порядку проведення та оформлення експертних досліджень, згідно з якими послідовність застосування методів дослідження та технічних засобів визначається експертом (спеціалістом) відповідно до методик проведення певних досліджень [1, с. 3].

Однак визначення поняття методики ані у вказаних методичних рекомендаціях, ані у Настанові про діяльність експертної служби МВС України не наводиться. Немає єдиного підходу до визначення поняття методики і у науковій літературі з проблематики, пов'язаної з експертною діяльністю. Також, досить дискусійним у науковій літературі є питання відносно того, у якій саме формі повинна існувати конкретна методика,

ФОТОМАТЕРІАЛИ РОБОТИ КРУГЛОГО СТОЛУ

**Вітальне слово начальника ННПСК НАВС
Сизоненка Антона Степановича**

Відкриває роботу та оголошує порядок денний круглого столу начальник кафедри криміналістичної техніки ННПСК НАВС Хільченко С.В.

Виступ Попова Юрія Павловича, головного судового експерта Київського НДІСЕ МІО України

Старушкевич А.В. Використання спеціальних знань при виявленні і дослідженні підроблених документів на автотранспортні засоби.....	177
Стасюк Л.Л. Сучасні можливості судових експертиз під час розслідування злочинів проти довкілля, вчинених шляхом забруднення атмосферного повітря.....	182
Стасюк Л.Л. Окремі питання огляду місця події по кримінальних справах про екологічні злочини.....	191
Федосєєв М.А. Деякі аспекти проведення судових експертиз при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним переміщенням автотранспорту через митний кордон України.....	198
Хільченко С.В. Особливості проведення судової експертизи упаковок контрафактної продукції.....	200
Цапко Ю.В. Оцінювання часу виникнення пожежі під час виконання пожежно-технічних експертиз.....	204
Черняховський Б.В. Окремі питання використання дактилоскопічних досліджень під час досудового розслідування.....	207
Шмерего О.Б., Приходько Ю.П. Особливості проведення комплексних експертних досліджень обставин вибухів та пожеж.....	210
Юсупов В.В. Історичні аспекти розвитку судової експертології.....	213
Відомості про авторів.....	216
Фотоматеріали роботи круглого столу.....	223

що використовується в експертно-криміналістичній діяльності. Існують два підходи розуміння цього питання.

Згідно з першим – методика можна розуміти як сукупність даних, що містяться у літературі за конкретного виду експертного дослідження, яка опублікована різними авторами, видавництвами, відомствами у різний час. Це можуть бути і матеріали інформаційно-довідкового та іншого характеру [2, с. 31].

У цьому випадку експерт у процесі практичної діяльності реалізує положення вказаних методичних матеріалів, перетворюючи їх у методики в залежності від своїх можливостей та особливостей об'єкта дослідження. Тобто експерт самостійно обирає шлях досягнення мети, керуючись своїми знаннями, досвідом тощо.

Однак, на нашу думку, такий підхід є абсолютно неприпустимим, оскільки згідно з ним можливий суб'єктивізм отримання результатів дослідження, а також це суперечить нормі, закладеній у ст. 8 Закону України «Про судову експертизу», відповідно до якої методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Такої самої позиції дотримуються й російські вчені-криміналісти Р.В. Бабаханян, Д.О. Валетов, В.Ю. Владимиров, М.В. Голубев, згідно з якою експертно-криміналістичні методики повинні бути науково обґрунтовані, апробовані на практиці та рекомендовані для використання компетентним органом, а методичні рекомендації, інформаційні листи, періодичні видання та інші матеріали судово-експертних установ, навчальних закладів, науково-дослідних установ можуть розглядатися лише як допоміжні документи [3, с. 215].

Виходячи з цього другим підходом розуміння сутності методики є її тлумачення як опису науково обґрунтованої та апробованої на практиці послідовності дій, які в тому числі передбачають застосування відповідних методів та технічних засобів щодо вирішення конкретного експертного завдання. Обов'язковою умовою використання відповідної методики є її рекомендація компетентним органом. Такими органами щодо судово-експертної діяльності в нашій країні є координаційно-методична рада ДНДЕКЦ МВС України та секція НКМР Міністерства юстиції України з проблем трасології та судової балістики.

У практиці проведення судово-балістичних експертиз питання встановлення належності об'єктів до вогнепальної зброї, бойових припасів до неї, мисливських (спортивних) гладкоствольних рушниць, криміналістичного дослідження газових пістолетів та револьверів, шротових пістолетів та револьверів, є більш-менш вирішеними, оскільки на сьогодні відповідні методики створені, затверджені та широко використовуються, а от жодної методики, пов'язаної з ідентифікацією як

нарізної, так і гладкоствольної вогнепальної зброї, не розроблено.

Згідно з опитуванням, яке проводилося у 2008 році серед практичних працівників органів внутрішніх слідчої, експертної та інших спеціалізацій, у яких виникали труднощі в процесі проведення (призначення) ідентифікаційних судово-балістичних досліджень, 20% відповіли, що такі труднощі пов'язані із застарілістю або відсутністю методик проведення ідентифікаційних досліджень. Тобто все це ще раз підтверджує, що питання створення методики ідентифікації вогнепальної зброї залишається невирішеним.

До теперішнього часу, у випадку необхідності проведення ідентифікаційних судово-балістичних експертиз та досліджень, в експертних установах користуються підходом до розуміння методики як сукупності даних, які містяться у літературі з конкретного виду експертного дослідження, який як вже зазначалось вище є на сьогодні неприпустимим.

У будь-якому разі не применшуючи результатів багаторічної праці вчених, які відображені у відповідних роботах з вказаної проблематики, жодну з них не можна на сьогодні назвати методикою повною мірою, і це пов'язано з такими чинниками.

По-перше, відносно новим стратегічним напрямом будь-якої діяльності, у тому числі й експертної, що в цілому пов'язано з євроінтеграційними та глобалізаційними процесами в нашій країні, є розробка та впровадження систем управління якістю, що будуються відповідно до вимог сучасних міжнародних стандартів. Згідно з ними до уніфікованої структури методики експертного дослідження повинні входити: вихідні дані (найменування методики, експертна галузь), зміст, вступ, терміни та визначення, суб'єкти експертного дослідження, об'єкти дослідження, завдання, технічні засоби, порівняльні зразки, умови експертного дослідження, методи дослідження, стадії експертного дослідження, критерії оцінки висновку експерта, предметний показник, довідково-інформаційні дані.

За вказаною структурою уніфікованої методики, жодний із наявних джерел, які містять інформацію щодо ідентифікації вогнепальної зброї, в тому числі й гладкоствольної, не відповідають їй повною мірою.

По-друге, вказані робити вчених-криміналістів, які займалися проблемами ідентифікації зброї, створювалися у 50-70-ті роки ХХ століття за дещо інших умов науково-технічного розвитку. З часу їх створення з'явилися нові зразки зброї, відповідно із своїми особливостями слідоутворення, нові методи та технічні засоби дослідження слідів, тому до цього часу існує потреба розробки, апробації та затвердження методики ідентифікації вогнепальної зброї, яку можливо буде ефективно застосовувати у практичній діяльності при проведенні відповідних досліджень, а також внесення певних змін у вже існуючі судово-балістичні методики.

Кудінов А.С.

Особливості отримання зразків для експертного дослідження під час розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів.....106

Літвінова О.В.

Гносеологічна сутність порівняльного дослідження як структурної складової криміналістичної ідентифікації.....110

Лоза А.І.

Розрахунок втрати якості товарів під час проведення товарознавчих досліджень.....114

Лук'янчиков Б.С.

Участь експерта-криміналіста у слідчих діях.....116

Лук'янчиков Є.Д.

Використання спеціальних знань під час перевірки інформації про злочини.....120

Марків І.С.

Окремі проблеми слідчого огляду по справах про незаконне заволодіння вогнепальною зброєю.....124

Мельник Р.В.

Проблеми боротьби з незаконним обігом вогнепальної зброї.....132

Михальчук Т.В.

Перспективи удосконалення і розвитку криміналістичної реєстрації.....136

Міщук І.В.

Використання можливостей судово-психіатричної експертизи у процесі трансплантації органів і тканин людини.....140

Одерій О.В.

Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти довкілля (окремі питання).....142

Самохін О.Ю.

Формування й функціонування злочинних угруповань, які діють у сфері незаконного наркобізнесу.....143

Семінач Т.П.

Методична проблематика судово-балістичної експертизи.....152

Січковська І.В.

Виявлення і дослідження слідів крові під час розслідування сексуальних убивств.....156

Січковська І.В.

Питання висування версій про особу сексуального вбивці.....158

Старушкевич А.В.

Пам'яті відомого вченого в галузі криміналістики та судової експертології (до 90-річчя Віталія Костянтиновича Лисиченка).....165

Головата Н.Г.	
Застосування невербальних комунікацій у тактиці допиту.....	52
Грибанов Д.В.	
Поняття та значення підпису.....	55
Громовий А.О.	
Особливості доказування на стадії порушення кримінальної справи.....	58
Дяченко Я.С.	
Недоліки законодавчої бази в сфері інтелектуальної власності в Україні.....	59
Іваник С.І.	
Аналіз розвитку та проблеми вдосконалення судової експертизи.....	63
Іщенко В.А.	
Можливості удосконалення системи методів почеркознавчої експертизи.....	66
Карпов Н.С.	
Деякі аспекти призначення стаціонарної судово-психіатричної експертизи.....	68
Клименко Н.І.	
Інтеграційна функція судової експертології.....	71
Кобилянський О.Л., Свобода Є.Ю.	
Вплив шумів на якість зображення при фіксації криміналістично значимої інформації цифровою камерою.....	78
Ковальова О.В.	
Визначення мети та завдань взаємодії слідчого з працівниками експертної служби.....	80
Кофанов А.В.	
Теоретичні та практичні аспекти діяльності судових експертів.....	85
Кофанова О.С.	
Деякі аспекти судових експертиз об'єктом яких є культурні цінності.....	93
Кравчук О.В., Сич Є.В.	
Особливості проведення огляду місця події у справах про злочинні, пов'язані з порушенням авторського права і суміжних прав.....	99
Кравчук П.Ю.	
Окремі експертизи при розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів.....	101
Кривонос М.В.	
Особливості застосування моделі спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.....	103

Список використаних джерел

1. Порядок проведення та оформлення експертних досліджень: Метод. рекомендації / [В. С. Печніков, В. В. Назаров, В. І. Пашенко, В. М. Зайцев та ін.]. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2005. – 18 с.
2. Кокин А. В. Теория и методические основы исследования нарезного огнестрельного оружия по следам на пулях / А. В. Кокин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 352 с.
3. Криминалистическое оружиеведение. Генезис современности / [В. Ю. Владимиров, Р. В. Бабахаян, Н. В. Голубев, Д. А. Валетов]. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. – 504 с.

Атаманчук В.М.

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ІНШОМОВНИХ СЛІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

В різні епохи різні мови були джерелами поповнення наукової термінології. У середні віки та у XX столітті в кожному культурно-історичному ареалі існувала своя «міжнародна» мова, а протягом останнього часу спостерігається більш-менш інтернаціональний характер розвитку як загальнонаукової, так і галузевих терміносистем [1, 113].

Засвоєння іншомовних лексичних елементів відбувається через безпосереднє запозичення слів і виразів з мови-першоджерела (найчастіше разом із поняттям, на означення якого вони вживаються), і опосередковано, тобто через іншу мову, для якої дане слово є запозиченим. У висновках експерта запозичення вживаються дуже часто, наприклад: амністія, конфіскація, вилучення наркотичних засобів і психотропних речовин тощо.

Нові запозичення з грецької мови – грецизми – проникли до нас через латинську та європейські мови. Це такі слова, як: діапозитив, автоматичний, дактилоскопія, графологія, поліграф, трупна емфізема (здуття), криптографія, хроматографія тощо. З польської мови: штик – колюча і ріжуча холодна зброя; з італійської мови: штамп – печатка, граната; з англійської: револьвер – обертатися, лазер; з німецької: гільза, абріс – схематичний план місцевості [2, 45].

Латинізми почали входити до української мови у X-XV ст. через грецьку мову, у XV-XVI ст. – через польську, а з XVII ст. – як через латинську, так і через мови західноєвропейських народів (німецьку, французьку).

Також є безліч термінів, які виникли внаслідок поєднання декількох мов, тобто мають подвійне походження. Наприклад, експонетр (лат. expro – показую, грец. metreo – вимірюю); профілографія (фр. profilo, гр. grafo) – метод отримання рельєфного зображення в трасології; диференціація (фр. differentiation, лат. differentiatia) – розбіжності; балістика (нім. ballistik, від гр. vallo – кидаю) [2, 37].

Французькі слова з'явилися в українській мові у XVII ст., але переважна їх кількість увійшла наприкінці XVIII – початку XIX ст., наприклад: плакірування (у балістиці, покриття верхньої оболонки куль і гільз), муляж (зліпок), дешифрувати (розбирати) тощо [1, 116].

Рівновага власних і запозичених слів підтримується у мові трьома постійно діючими процесами:

– фонетичною, словотвірною і граматичною адаптацією запозичених слів, внаслідок чого їх походження встановлюється тільки за допомогою етимологічного аналізу;

– заміною запозичених слів синонімами, створеними на власномовному ґрунті;

– специфікацією запозичених слів, що усуває дублювання.

Аналіз термінології свідчить, що за характером змісту іншомовні терміни, що використовуються у вітчизняній криміналістиці, можна поділити на два основні види: терміни безпосередньо криміналістичні і терміни другорядні.

Термін, який не має асоціації з іншомовними словами у рідній мові, є більш точним і конкретним, оскільки за його допомогою більше можливостей уникнути небажаної багатозначності. Проте часто запозичуються й такі слова, які надають нового, паралельного значення вже існуючим предметам і поняттям. Порівняємо: фр. глобальний – укр. загальний; лат. фальсифікація – укр. підробка; грец. автентичний – укр. справжній тощо.

Погоджуючись з думкою Зарицького М.С., вважаємо, що неправомірно віддавати перевагу малозрозумілій іншомовній термінології відносно повноцінних українських слів і словосполучень, зловживати класичною латинською мовою на позначення юридичних понять, відносин, процесів.

Іншомовна лексика у криміналістичних текстах повинна бути інформаційно і стилістично виправданою, необхідно дотримуватися також принципу її доступності для спеціалістів даної галузі (експертів-криміналістів), враховувати своєрідність української мови, використовувати її великі можливості. І тому, під час проведення криміналістичних експертиз не доцільно віддавати перевагу іншомовним словам і термінам, що мають українські відповідники.

Список використаних джерел

1. Белкин Р.С. Избранные труды / Рафаил Самуилович Белкин. – М.: Норма, 2008. – 768 с.
2. Аленин А.П. Судебно-трасологическая экспертиза изделий, изготовленных с использованием швейных машин. Методическое пособие для экспертов. – М.: ВНИИСЭ, 1989. – 112 с.

ЗМІСТ

Абрамова В.М.

Природа нормативно-правових (процесуальних) помилок у діяльності судового експерта.....3

Арешонков В.В.

Щодо питання форми існування конкретних судово-балістичних методик.....6

Атаманчук В.М.

Особливості вживання іншомовних слів під час проведення криміналістичних експертиз.....9

Батюк О.В.

Окремі аспекти проведення експертизи при розслідуванні злочинів, вчинених в установах виконання покарань.....11

Безгинський Ю.С.

Правові та організаційно-тактичні особливості використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних справ, порушених за ст. 172 КК України (грубе порушення законодавства про працю).....12

Безуглий Л.А.

Законодавство дальнього зарубіжжя про відповідальність за незаконне відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм і баз даних.....17

Береський Я.О., Біленчук П.Д., Ткачук В.В.

Підготовка фахівців у сфері правосуддя та судочинства у XXI столітті.....22

Біленчук П.Д., Терещук А.О.

Системний кримінологіко-криміналістичний аналіз корисливо-насиленницької злочинності в Україні: 1960-2010 роки.....29

Біленчук П.Д., Шульга О.О., Ткачук В.В.

Класифікація засобів пізнання у сфері господарського судочинства.....34

Богдан О.Ю.

Оцінка судом висновку експерта у кримінальному процесі.....36

Бондар В.С.

Проблеми використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням та застосуванням вогнепальної зброї.....39

Варцаба Д.Д.

Доказове значення та процесуальне оформлення відеоматеріалів.....44

Волошин О.Г.

Судові експертизи в кримінальному судочинстві.....47

Одерій Олексій Володимирович, начальник кафедри криміналістики Донецького юридичного інституту МВС України, к.ю.н., доцент

Приходько Юрій Павлович, начальник відділу вибухо-технічних та пожежно-технічних досліджень НДЕКЦ при ГУМВС України в Київській області

Самохін Олексій Юрійович, здобувач кафедри кримінального процесу і криміналістики Академії адвокатури України

Свобода Євгенія Юріївна, старший викладач кафедри криміналістичних експертиз ННІПСК НАВС, к.ю.н.

Семінач Тетяна Петрівна, курсант III курсу факультету підготовки експертів-криміналістів ННІПСК НАВС

Сич Євген Васильович, експерт відділу криміналістичних досліджень НДЕКЦ при УМВС України в Хмельницькій області

Січковська Інна Віталіївна, здобувач Львівського державного університету внутрішніх справ

Старушкевич Анатолій Володимирович, Луцький інститут розвитку людини Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», доцент кафедри права, к.ю.н., доцент

Стасюк Людмила Леонідівна, проректор Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна», к.ю.н.

Терещук Артур Олександрович, аспірант Київського університету права Національної академії наук України

Ткачук Валентина Володимирівна, студентка Інституту інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія» в м. Києві

Федосєєв Микола Анатолійович, здобувач кафедри криміналістичної техніки ННІПСК НАВС, інспектор відділу кадрового забезпечення Національної академії внутрішніх справ

Хільченко Сергій Вікторович, начальник кафедри криміналістичної техніки ННІПСК НАВС, к.ю.н., старший науковий співробітник

Цапко Юрій Володимирович, старший науковий співробітник Київського НДІ судових експертиз, провідний науковий співробітник лабораторії криміналістичних видів досліджень, кандидат технічних наук.

Черняховський Богдан Вікторович, курсант III курсу факультету підготовки слідчих навчально-наукового інституту підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ

Шмерего Олександр Борисович, старший судовий експерт Київського НДІ судових експертиз Міністерства юстиції України

Шульга Олександр Олександрович – експерт НДЕКЦ при ГУМВС України в Київській області

Юсупов Володимир Васильович, к.ю.н., с.н.с., доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

Батюк О.В.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Актуальність теми визначена тим, що у теорії кримінального процесу та криміналістики судово експертиза визначається як дослідження, що проводиться відповідно до кримінально-процесуального або цивільно-процесуального закону особою, яка має спеціальні знання у науці, техніці, ремеслі з метою встановлення обставин (фактичних даних), які мають значення для справи. Закон України «Про судову експертизу» визначає поняття судової експертизи як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду.

Під час розслідування злочинів у місцях позбавлення волі найчастіше проводяться судово-медична, психіатрична, дактилоскопічна, техніко-криміналістична, судово-почеркознавча, трасологічна, біологічна та інші експертизи. Вони допомагають слідчому встановити істину у справі, коли без висновку осіб, які мають спеціальні знання, зробити це важко або неможливо.

Судово-медична експертиза потерпілого або підозрюваного може призначатися при розслідуванні злочинів, вчинених в установах виконання покарань, у результаті яких цим особам заподіяні тілесні ушкодження. На її вирішення найчастіше ставляться такі питання: а) яка ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, отриманих потерпілим; б) у якому взаємному положенні були нападник і потерпілий у момент нанесення поранень; в) чи міг потерпілий сам нанести собі поранення, виходячи з їх характеру й місця розташування; г) чи могли бризки потрапити на того, хто спричинив поранення, судячи з розташування поранень та слідів крові; д) який характер наявних на тілі обстежуваної особи тілесних ушкоджень, коли ці ушкодження могли бути спричинені й чи могли вони бути отримані за обставин, на які вона вказує; е) який механізм виникнення тілесних ушкоджень, яким видом зброї нанесено поранення; є) якщо наслідками поранень є смерть, то яка її причина й час, коли вона настала, який характер утворення (виникнення) тих чи інших поранень, послідовність їх нанесення.

Варто зауважити, що характер питань може бути найрізноманітнішим, оскільки вони залежать від обставин справи, її кваліфікації.

Щодо проведення трасологічної експертизи, то вона призначається в установах виконання покарань у тих випадках, коли з місця події вилучені сліди знарядь злому, взуття, відірвані частини одягу. На її вирішення найчастіше ставляться такі питання: чи залишений цим знаряддям слід, виявлений на місці події; чи є на цій поверхні (предметі) сліди босих ніг

(панчіх, шкарпеток, взуття) людини та чи придатні ці сліди для ідентифікації або визначення їх родової (групової) приналежності; чи залишені сліди певною особою або шкарпетками, панчохами чи взуттям, вилученими у певної особи.

Досить важливим видом є експертиза слідів рук (дактилоскопічна експертиза), яка у місцях позбавлення волі призначається тоді, коли на предметах, що мають відношення до справи, виявлені сліди рук, а слідчому необхідно встановити, ким вони залишені. На вирішення експертизи можуть бути поставлені питання: а) чи придатні надані на дослідження сліди рук для ідентифікації; б) чи не належать вони певній особі; в) чи не залишені вони різними особами.

Експертів повинні бути надані зразки слідів рук особи, яка перевіряється. Такі зразки може відібрати слідчий чи працівник установи виконання покарань у підозрюваного, а якщо він переховується, то з його особової справи, котра зберігається в спецчастині установи виконання покарань.

Якщо в засуджених вилучаються щоденники, записки, листи, записки, у яких можуть бути вказані імена співучасників або інші дані, що мають значення для встановлення істини у справі, а слідчим шляхом встановити авторів цих записів не вдалося, то ці документи варто направити на почеркознавчу експертизу. Як правило, від підозрюваних у виконанні цих записів відбираються зразки почерку. Типові питання, які вирішуються в ході експертизи: чи виконаний рукопис певною особою; чи виконані кілька рукописів однією особою; чи виконаний рукопис навмисно зміненням почерком; особою якої статі виконано рукопис, до якої вікової групи належить виконавець рукопису.

Як висновок зауважимо, що у справах про злочини, вчинені в установах виконання покарань, в залежності від їх особливостей, можуть призначатися й інші експертизи. Іноді виникає необхідність проведення комплексних експертиз (наприклад, коли потрібні висновки хіміка та криміналіста, біолога й хіміка, медика та криміналіста тощо). Їх необхідність кожного разу визначає слідчий.

Безгинський Ю.С.

**ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ
ЗНАТЬ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ,
ПОРУШЕНИХ ЗА СТ. 172 КК УКРАЇНИ (ГРУБЕ
ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ)**

Спеціальні знання є важливим процесуальним інститутом, який встановлює підстави участі обізнаних осіб в розслідуванні злочинів, а також умови застосування цих знань у кримінальному процесі.

В розслідуванні кримінальних справ, порушених за ст. 172

Іщенко Володимир Андрійович, здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

Карпов Никифор Семенович, професор кафедри кримінального процесу НАВС, д.ю.н., професор

Клименко Ніна Іванівна, професор кафедри криміналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д.ю.н., професор

Кобилянський Олег Леонідович, доцент кафедри криміналістичної техніки ННІПСК НАВС, к.ю.н.

Ковальова О.В., здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

Кофанов Андрій Віталійович, доцент кафедри криміналістичної техніки ННІПСК НАВС, бакалавр медицини, к.ю.н., доцент

Кофанова Олена Сергіївна, викладач кафедри криміналістичних експертиз ННІПСК НАВС, к.ю.н.

Кравчук Олег Вікторович, начальник відділу криміналістичних досліджень НДЕКЦ при УМВС України в Хмельницькій області

Кравчук Петро Юрійович, здобувач кафедри кримінального процесу і криміналістики Академії адвокатури України

Кривонос Максим Васильович, ад'юнкт кафедри криміналістики Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Кудінов Антон Сергійович, ад'юнкт кафедри криміналістики Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Літвінова Олена Валеріївна, викладач кафедри криміналістичної техніки ННІПСК НАВС

Лоза Андрій Іванович, слухач магістратури, група «судова експертиза» ННІПСК НАВС

Лук'янчиков Борис Євгенович, доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, к.ю.н., доцент

Лук'янчиков Євген Дмитрович, д.ю.н., професор, Національний технічний університет України «КПІ»

Марків Іван Степанович, здобувач кафедри криміналістики і судової медицини Національної академії внутрішніх справ

Мельник Роман Володимирович, експерт відділу експертизи зброї та трасологічної експертизи ДНДЕКЦ МВС України

Михальчук Тетяна Володимирівна, викладач кафедри досудового розслідування ННІПСК НАВС, к.ю.н.

Мишук Інна Володимирівна, викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Абрамова Валентина Михайлівна, к.ю.н., доцент, професор кафедри цивільно-правових дисциплін та правосуддя Київського університету ринкових відносин

Арешонков Віталій Володимирович, викладач кафедри криміналістичних експертиз ННПСК НАВС

Атаманчук Володимир Миколайович, здобувач кафедри криміналістики та судової медицини НАВС

Батюк Олег Володимирович, завідувач кафедри кримінального права і процесу Волинського національного університету імені Лесі Українки, к.ю.н., доцент

Безгинський Юрій Сергійович, здобувач кафедри криміналістики Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Безуглий Леонід Анатолійович, здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

Береський Ярослав Осипович, к.ю.н, доцент, декан правничого факультету Інституту післядипломної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка

Біленчук Петро Дмитрович, к.ю.н., доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка, керівник Інтелектуального форуму «Єдина Європа», професор Європейської академії прав людини

Богдан Ольга Юріївна, здобувач кафедри кримінального процесу НАВС

Бондар Володимир Сергійович, к.ю.н., начальник ад'юнктури Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Варцаба Дмитро Дмитрович, курсант III курсу факультету підготовки експертів-криміналістів ННПСК НАВС

Волошин Олексій Гнатович, старший викладач кафедри криміналістичної техніки ННПСК НАВС

Головата Наталія Григорівна, студентка 4 курсу Тернопільського відділення ННПСК НАВС

Грибанов Д.В., слухач магістратури ННІУ НАВС

Громовий Антон Олександрович, здобувач кафедри кримінального права і процесу Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Дяченко Яна Сергіївна, слухач магістратури НАВС

Іваник Сергій Ілліч, начальник сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних досліджень НДЕКЦ при ГУМВС України в місті Києві

Кримінального кодексу України (далі – КК) слідчий практично завжди звертається за допомогою обізнаних осіб. В багатьох випадках використання ініціювання кримінального переслідування неможливо без інформації, отриманої на основі спеціальних знань. Порухення таких кримінальних справ не відбувається без встановлення в діях особи порушень технічних норм; фактів недотримання законодавства при проведенні операцій з оплати заробітної плати праці сумісників та за договорами підряду; встановлення стану бухгалтерського обліку та фінансової звітності тощо.

Поряд із підвищенням рівня компетентності співробітників правоохоронних органів, інтенсифікація використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів даної категорії є одним з адекватних заходів на соціальне замовлення протидії злочинності у даній сфері.

Дослідженню питань використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів присвятили свої роботи Т.В. Авер'янова, В.Г. Гончаренко, Л.М. Ісаєва, В.К. Лисиченко, Г.М. Надгортний, М.Я. Сегай, О.В. Селіна, О.Р. Росинська, Т.Д. Телегіна, І.І. Трапезнікова та багато інших.

Втім, основна увага дослідників зосереджувалася на концептуально важливих питаннях становлення цього процесуального інституту у кримінальному судочинстві, котрі за своєю сутністю мають суто теоретичний характер, оминаючи актуальні проблеми сучасної слідчої практики розслідування окремих злочинів.

В даних тезах доповіді визначені підходи до розгляду спеціальних знань не як певної субстанції, яку мають обізнані особи, а єдиного підходу у застосуванні знань з різних сфер як спеціальних при розслідуванні злочинів, пов'язаних з грубим порушенням законодавства про працю з поданням авторських пропозицій та рекомендацій з оптимізації даного процесу.

Зокрема, набір взаємозалежних елементів, котрі мають системну та структурну організацію та визначають особливості застосування інституту спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних з грубим порушенням законодавства про працю визначають:

- особливості криміналістичної класифікації злочинів, що складають відповідну криміналістичну методику розслідування;
- криміналістична характеристика злочинів;
- обставини, що підлягають встановленню та доказуванню відповідно до ст. 64 КК.

За результатами проведеного аналізу встановлено, що за 2011 рік найчастіші випадки виплат заробітної плати без оподаткування були виявлені:

- по підприємцях – фізичних особах у 67,3% перевірок, у т.ч. за галузями: виробництво – 100%, готельний та ресторанний бізнес – 100%, роздрібна торгівля – 75%;

– **по підприємствах** у 18 % проведених перевірок, у т.ч. за галузями: переробна промисловість – 50%, у сфері торгівлі та громадського харчування – 33%.

Ознаки виплати заробітної плати в «конвертах» встановлюються на підставі аналізу таких обставини та ознак:

– здійснення оплати праці найманих осіб у розмірах, нижче мінімального розміру заробітної плати, визначений законом (нижче за прожитковий мінімум);

– встановлення розбіжностей між доходами, виплачених фізичним особам-підприємцям та відображених податковими агентами в податкових розрахунках (ф. №1ДФ), зокрема, за ознаками доходу «42» (дохід виплачений самозайнятій особі) та «14» (інші доходи), з розміром валового доходу (обсягом виручки), відображеними цими фізичними особами – підприємцями у податковій звітності;

– ненадання підприємцями при використуванні праці найманих працівників за періоди діяльності звітів форми №1-ДФ до ДПІ (за даними АРМу «Бест-Звіт») та відповідно не перерахування податку з виплачених доходів найманим працівникам до бюджету;

– перебування осіб у трудових відносинах з працедавцями без належним чином оформлених трудових угод або за їх відсутністю;

– здійснення заняття підприємницькою діяльністю без державної реєстрації;

– не декларування громадянами доходів, отриманих ними протягом року, зокрема, від здійснення ними операцій з інвестиційними активами;

– не декларування громадянами внесків до статутних фондів підприємств без утримання та перерахування податку з доходів фізичних осіб;

– не утримання державним виконавцем – «податковим агентом» при здійсненні примусового виконання рішення суду про стягнення заробітної плати податку у разі, коли про це наведено у рішенні.

З метою встановлення даних обставин залучаються спеціальні знання, котрі не обмежуються, як правило, однією стадією кримінального процесу: вони використовуються в різних формах протягом всього процесу для реалізації тих завдань, котрі стоять перед кожною його стадією та процесу судочинства в цілому, зокрема, в ході:

– перевірки повідомлення про злочин;

– проведення досудового слідства по кримінальній справі;

– судового розгляду кримінальної справи.

Так, при розслідуванні кримінальних справ, порушених за грубі порушення законодавства про працю особливості застосування процесуальних форм спеціальних знань визначаються алгоритмом дій співробітників правоохоронних органів, спрямованим на визначення повноти нарахування заробітної плати, а також повноти декларування

Пізніше вчений уточнює своє бачення про предмет загальної теорії судової експертизи, визначаючи його складовим елементом науки кримінального процесу.⁸

У 1978 році свою думку стосовно науки про судову експертизу висловив Р.С. Белкін, вважаючи, що судова експертологія (або загальна теорія судової експертизи – термін, більш доцільний на думку автора) має всі підстави для виділення у самостійну галузь наукового знання, якщо розглядати її як науку про закономірності виникнення та розвитку судових експертиз, процес експертного дослідження та формування його результатів, закономірностей, що проявляється в спільності методологічних та методичних основ. Аналіз змісту, спрямованості та соціального призначення дозволив автору віднести загальну теорію судової експертизи до юридичних наук.⁹

У різні періоди у криміналістичній науці відбувалося зростання теоретичних знань про судову експертизу, з'являлися фундаментальні роботи у галузі окремих видів криміналістичних експертиз, таких як почеркознавство (В.Ф. Орлова, Л.Ю. Ароцкер, З.С. Меленевська, С.А. Ципенюк, Н.І. Клименко); трасологічні (Б.І. Шевченко, Г.Л. Грановський, Ю.Г. Корухов, М.В. Салтєвський); балістичні (Б.М. Комаринець, А.В. Кофанов, Ю.М. Кубицький, Е.І. Стащенко, А.І. Устінов, І.А. Сапожников); документознавчі (В.К. Лисиченко, Д.Я. Мирський, А.А. Гусєв); судово-портретні (В.А. Снетков, А.М. Зінін, З.І. Кірсанов) та інші види досліджень. Це стало основою нової галузі вітчизняної науки – судової експертології.

⁸ Арсеньев В. Д. Соотношение понятий предмета и объекта судебной экспертизы / В. Д. Арсеньев // Проблемы теории судебной экспертизы. Сборник научных трудов ВНИИСЭ. – М. – 1980. – № 44. – С. 7.

⁹ Белкин Р. С. Курс советской криминалистики в 3-х т. / Р. С. Белкин. – Т. 2. – М.: Юрид. лит, 1978. – С. 255.

експертизу отримала своє практичне вираження у 50-х роках ХХ ст. спершу як наука про криміналістичну експертизу. Про необхідність існування вказаної теорії, але в межах криміналістичної техніки, писав А.І. Вінберг, розуміючи її як загальну методiku вивчення речових доказів.¹ У 1959 році Ю.М. Куйбіцький поставив питання про виділення криміналістичної експертизи з криміналістики у самостійну галузь знань.²

У 1961 році А.І. Вінберг у одній зі своїх статей звернув увагу на необхідність розробки загального вчення про судову експертизу,³ до цієї позиції приєднався й О.Р. Шляхов, висловивши свою думку про сутність науки судової експертизи, предметом якої є принципи, процесуальні умови й загальні логічні, фізико-технічні та хіміко-біологічні методи досліджень, а також методика й техніка проведення різних видів судової експертизи. Така теорія, на думку О.Р. Шляхова не має характеру ні юридичної, ні технічної науки, а повинна знаходитись на межі між ними, бути «суміжною наукою».⁴ До речі, й в історії криміналістики були подібні погляди на природу науки.⁵

Враховуючи еволюцію наукового знання про судову експертизу, А.І. Вінберг та Н.Т. Малаховська у 1973 році висловили пропозицію щодо створення судової експертології – науки про закони та методологію формування, розвитку судових експертиз, закономірності вивчення їх об'єктів на основі застосування спеціальних знань, запозичених з базових (материнських) наук та відповідно трансформованих, що проводяться у межах правової регламентації та в тих організаційних формах, які забезпечують доказове значення по справі висновків судових експертів у кримінальному та цивільному судочинстві.⁶

У 1970-х роках В.Д. Арсенєв розглядає науку про судову експертизу в аспекті доказування, вважаючи її складовою частиною сучасної теорії судових доказів.⁷

¹ Вінберг А. И. О сущности криминалистической техники и криминалистической экспертизы / А. И. Винберг // Советское государство и право. – 1955. – № 8. – С. 86.

² Куйбицкий Ю. М. Пограничные вопросы судебной медицины и криминалистической экспертизы / В. М. Куйбицкий // Вопросы судебной медицины и криминалистики. – Алма-Ата, 1959. – С. 41.

³ Вінберг А. И. Насущные вопросы теории и практики судебной экспертизы / А. И. Винберг // Советское государство и право. – 1961. – № 6. – С. 82.

⁴ Шляхов А. Р. О предмете судебной экспертизы / А. Р. Шляхов // Вопросы судебной экспертизы. – Тбилиси, 1962. – С. 8–9.

⁵ Якимов И. Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике / И. Н. Якимов. – Новое изд., перепеч. с изд. 1925 г. – М: ЛексЭст, 2003. – С. 6–7.

⁶ Вінберг А. И. Судебная экспертология – новая отрасль науки / А. И. Винберг, Н. Т. Малаховская // Социалистическая законность. – 1973. – № 11. – С. 49.

⁷ Арсенев В. Д. Содержание, предмет и задачи общей теории судебной экспертизы / В. Д. Арсенев // Вопросы теории судебной экспертизы. Сборник научных трудов ВНИИСЭ. – М. – 1977. – № 31. – С. 12–14.

податку з доходів фізичних осіб в обов'язковому порядку. Для чого необхідно провести **порівняльний аналіз даних бухгалтерського та податкового обліку**, що стосуються фонду оплати труда, розміру заробітної плати, чисельності працівників необхідно:

1. Визначити питому вагу витрат на оплату праці в загальній сумі валових витрат (порівняти дані рядку 400 балансу «Забезпечення витрат персоналу», рядку 240 звіту про фінансові результати «Витрати на оплату праці» з даними податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум податку з доходу фізичних осіб, утриманого з них за формою № 1-ДФ. **Питома вага, нижча за середню по галузі свідчить про наявність порушень законодавства про працю (ризиків виплати зарплати в «конвертах»).**

2. Провести аналіз наказів щодо встановлення робочого часу, в тому числі скороченого, порівняти з розрахунковими відомостями на заробітну плату та порівняти з отриманою від податкової міліції за результатами проведених опитувань найманих працівників інформацією щодо фактичного робочого часу.

3. Провести аналіз показників: розмір окладу (ставки), зазначеного у штатному розписі, трудових договорах (контрактах, угодах) з **законодавчо встановленим розміром мінімальної заробітної плати**, а також з фактично нарахованим та виплаченим розміром заробітної плати, зазначеним у розрахункових та платіжних відомостях.

4. Проаналізувати податкові розрахунки сум доходу нарахованого (сплаченого) на користь платників податку і сум утриманого з них податку за формою № 1ДФ, зокрема доходи, які **одночасно** нараховувалися (сплачувалися) найманим працівникам як за основним місцем роботи під ознакою «01» так і за ознакою «42» (дохід у межах підприємницької діяльності).

Для встановлення окремих обставин використовуються спеціальні знання в таких процесуальних формах.

1) *Призначення ревізії.* Проаналізувавши вилучені документи, необхідно невідкладно призначити документальну ревізію на підприємстві щодо додержання вимог законодавства про працю. Проведенням ревізії встановлюються такі обставини.

1. Правильність формування бюджетної пропозиції за видатками на оплату праці та нарахувань до неї.

2. Дотримання порядку складання та затвердження штатного розпису, тарифікаційних списків працівників.

3. Правильність оформлення первинних документів з оформлення працівників щодо зарахування на роботу та нарахування заробітної плати.

4. Дотримання законодавства при встановленні, нарахуванні та виплаті працівникам посадових окладів і тарифних ставок, надбавок і доплат, премій, інших заохочувальних та компенсаційних виплат.

5. Правильність нарахування та виплати робітникам заробітної плати за час відпустки.

6. Дотримання законодавства при проведенні операцій з оплати заробітної плати праці сумісників та за договорами підяду.

7. Правильність здійснення операцій з депонованою заробітною платою.

8. Дотримання законодавства при використанні коштів на сплату обов'язкових платежів до державних соціальних фондів.

9. Перевірка стану бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

За результатами такої ревізії (експертизи) повинен бути складений акт (висновок), де зазначається; наявність штатних працівників, дотримання обумовлених трудовою угодою умов праці; наявність заборгованості по зарплаті на підприємстві за певний період, її розмір, сума коштів, що надійшла на розрахунковий рахунок підприємства, як вони використані, скільки з них витрачено на виплату зарплати, обов'язкових платежів тощо, список колишніх працівників підприємства, з якими при звільненні не був проведений повний розрахунок у відповідності до законодавства. У разі встановлення факту нецільового використання коштів, призначених для виплати заробітної плати, в залежності від конкретних обставин, якщо нецільове використання зазначених коштів було пов'язано із вчиненням іншого злочину, наприклад привласненням чужого майна, такі дії можуть кваліфікуватися додатково за іншими статтями КК. Наприклад, мають місце випадки, коли керівники підприємств, які не виплачують зарплату, вносять до звітності, що додається до державних статистичних органів, неправдиві відомості щодо відсутності заборгованості по зарплаті, тобто вчиняють ще й злочин, передбачений ст. 366 КК (службове підроблення), тому у таких випадках дії керівника необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. ст. 175 та 366 КК.

2) Призначення та проведення судових експертиз.

Судово-бухгалтерська експертиза. За наявності протиріч у висновках ревізії або наявності кількох суперечливих висновків та перевірок доцільно призначити судово-бухгалтерську експертизу.

Типові питання, які виносяться на вирішення судово-бухгалтерської експертизи:

– як повинна бути відображена в бухгалтерських документах дана операція і при аналізі яких облікових даних можна перевірити її реальність?

– чим пояснюються розбіжності в одних й тих самих документах?

– чи додержуються вимоги закону про виплати мінімального розміру заробітної плати, тарифних ставок, надбавок тощо?

– чи додержуються вимоги закону щодо встановлення та дотримання тривалості робочого часу?

Що стосується поняття «вибуховий пристрій», то і сьогодні немає його однозначного тлумачення, тому значущим є той факт, що через існуючі відмінності у розумінні згаданого терміна у осіб, залучених згідно чинного законодавства до проведення процесуальних дій у кримінальній справі, виникають різні сприйняття і оцінки ситуації.

З метою виключення можливості різного тлумачення зазначених питань проведеної науково-дослідної роботи «Удосконалення методики дослідження вибухових пристроїв», було запропоновано визначення саморобного вибухового пристрою, у такій редакції:

«Саморобний вибуховий пристрій – пристрій (система), яка не належить до вибухонебезпечного предмету промислового виготовлення, який після застосування здатний завдати тілесні ушкодження людям чи тваринам факторами термічного, фугасного осколкової дії та звукового тиску, починаючи від отримання легких тілесних ушкоджень з короткочасним розладом здоров'я, людини (людей), привести до руйнувань споруд, транспортних засобів, травмування та загибелі тварин. Для виготовлення саморобного вибухового пристрою можуть бути використані, як складові частини, вибухонебезпечні предмети промислового виробництва».

З урахуванням вищевикладеного виявляється нагальною потреба також термінологічно визначити й поняття саморобного запальнового пристрою.

Щоб запалити певну речовину, джерело запалювання повинно мати енергію, що перевершує мінімальну енергію запалення цієї речовини (пожежного навантаження). *Тому, саморобним запальною пристроєм доцільно вважати пристрій, який створений задля утворення джерела запалювання термічної, механічної, хімічної та електричної природи, яке повинне мати достатню енергію, температуру і тривалість дії, який спроможний під час приведення його у дію запалити наявне пожежне навантаження.*

Необхідно зазначити, що саморобний вибуховий пристрій за відповідних умов може також бути й запальною пристроєм. У зв'язку з цим, дослідження як обставин вибухів, так і обставин виникнення пожеж, мають проводитись всебічно та об'єктивно, не відмежовуючи дослідження обставин вибуху від обставин пожежі.

Юсупов В.В.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

Історія розвитку судової експертології в багатьох випадках повторює історію розвитку загальної теорії криміналістики. Значну роль у процесі формування основ судової експертології відіграв накопичений і систематизований дослідниками емпіричний матеріал з проведених експертиз, підготовки монографій, посібників, дисертацій тощо.

Ідея формування спеціальної галузі наукових знань про судову

Різниця в механізмі передачі енергії та властивості речовин по-різному впливають на швидкість протікання процесів і на результати їх впливу на навколишнє середовище, але на практиці спостерігаються різні поєднання цих процесів – переходи детонації у горіння і у зворотному порядку (горіння у дефлаграцію або детонацію). Наприклад, природний газ – метан, повільно горить на пальниках домашніх кухонних плит, оскільки кисень також повільно надходить у місце горіння шляхом дифузії, яка проходить природним шляхом. Однак, за умовами перемішування горючого газу з повітрям, суміш, що утворюється, вибухне від малопотужного джерела запалювання – іскри, звичайно при утворенні вибухонебезпечної суміші у концентраціях цих горючих газів, (парів), між верхньою і нижньою концентраційними межами запалення. У цих межах знаходиться і показник значення стехіометричного утворення згаданої суміші, коли у процесі протікання вищевказаної реакції такий вибух має найбільшу потужність.

Індивідуальні вибухові речовини, як правило, містять кисень у складі своїх власних молекул і кисень повітря мало впливає на протікання окислювально-відновлювальних реакцій у таких процесах (явищах). З наведеного видно, що навіть наукові тлумачення поняття вибуху неоднозначні. У той же час відповідними статтями Кримінального кодексу України передбачена кримінальна відповідальність вже за зберігання вибухових речовин. Тому є нагальним питанням визначення більш конкретних критеріїв у кваліфікації вчинених злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Також, необхідно зазначити, що експерту дуже складно об'єктивно оцінити ситуацію, коли після вибуху виникає пожежа, а тим більше складно це зробити, коли у процесі розвитку пожежі періодично відбуваються вибухи, що може мати місце в окремих видах технологічних процесів виробництв та у приміщеннях з підвищеним температурним режимом їх використання (банях саунах).

Виходячи з викладеного, оскільки конкретно не сформульовано саме тлумачення поняття «вибух», як явище, то і термін «вибуховий пристрій» вимагає уточнень і конкретизації², адже на конкретному прикладі можна позначити такий підхід до вибухового пристрою – коли зловмисник навмисно створює розгерметизацію газопроводу всередині об'єкта, де він прокладений, і навмисне, залишивши запалену свічку чекає, коли газ (метан), що виходить зі штучно створеного місця розгерметизації, буде змішаний з повітрям у вибухонебезпечних пропорціях і станеться вибух. Нерідко після такого вибуху починається пожежа, яка, як відомо, майже повністю знищує сліди руйнувань, що виникли після події вибуху.

² Биков В.И., Турта Ю.И. К вопросу о понятии «Взрывное устройство // Криминалистика и судебная экспертиза: Межведомственный научно-методический сборник. Вып. 53 / Отв. редактор И.И. Емельянова. – К.: Министерство юстиции Украины, 2006. – 184 с.

– чи додержуються вимоги закону щодо своєчасного проведення індексації заробітної плати?

– чи виконуються вимоги Закону України «Про колективні договори і угоди», ст. 97 КЗпП України, ст. 14 Закону України «Про оплату праці»?

– хто з посадових осіб та які конкретно норми чинного законодавства, яке трудові правовідносини і зокрема регламентує оплату праці, порушив?

Фінансово-економічна експертиза, яка дозволяє вирішити такі питання:

– який насправді господарський і фінансовий стан підприємства, установи, організації, чи відповідають вони документам?

– чи забезпечувала проведена господарська діяльність одержання грошових коштів в обсязі, достатньому для виплати заробітної плати у повному обсязі, сплати обов'язкових платежів та відрахувань до соціальних фондів?

– чи за цільовим призначенням використовувалися кошти?

– як відповідно до нормативних вимог повинно було здійснюватися використання фінансових коштів, які при цьому допущено помилки.

Останнім часом у сфері кадрового та бухгалтерського обліку здобули широке застосування засоби електронно-обчислювальної, техніки, автоматизації технологічних процесів, тощо. У цих випадках інформація, отримана з накопичувачів (носіїв) комп'ютерної техніки, може відігравати важливу роль, а в деяких випадках навіть вирішальну роль у процесі розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням трудових прав працівників. Цю інформацію можливо одержати в результаті проведення *судових експертиз з дослідження засобів електронно-обчислювальної техніки і програмного забезпечення*.

Безуглий Л.А.

ЗАКОНОДАВСТВО ДАЛЬНЬОГО ЗАРУБІЖЖЯ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ВІДТВОРЕННЯ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ І БАЗ ДАНИХ

Зарубіжний фахівець з авторського права М. Ансель відзначав, що «вивчення закордонного досвіду відкриває перед юристом нові обрії, дозволяє йому краще пізнати право своєї країни, оскільки специфічні риси цього права особливо чітко проявляються у порівнянні з іншими системами. Порівняння здатне озброїти юриста ідеями й аргументами, які не можна одержати навіть при відмінному знанні тільки власного права» (Волженкін Б.В., 1999 р.). У даних тезах ми не ставимо за мету бездумне копіювання закордонного законодавства про кримінальну відповідальність за порушення авторського права на комп'ютерні програми і бази даних. І цілком усвідомлюємо, що будь-які подібні запозичення можливі лише з урахуванням специфіки економічного й соціального розвитку України,

характеристики злочинності нашої держави, історичного досвіду й традицій нашого народу, особливостей національної психології тощо.

Законодавці більшості країн Європейського союзу відносять порушення авторських прав на комп'ютерні програми і бази даних (комп'ютерне піратство) не до матеріальних, а до формальних складів злочинів. Диспозиції статей не містять яких-небудь кримінально-утворюючих ознак і відповідальність настає за незаконне використання навіть одного екземпляра комп'ютерної програми або бази даних з порушенням авторських прав.

Так, у *Кримінальному кодексі Голландії* у книзі 2 «Злочини» у розділі XXV, який називається «Обман», міститься стаття 326 b, яка передбачає відповідальність за порушення авторського права. У першій частині передбачена відповідальність за плагіат, а у другий – за незаконне використання об'єктів авторського права, обмежуючи відповідальність тільки осіб, які продають, пропонують продати, доставляють, мають у наявності з метою продажу або ввозять в європейську частину Королівства об'єкти захисту (включаючи комп'ютерні програми і бази даних). Караються дії, передбачені і першою і другою частинами тюремним ув'язненням на строк не більше 2-х років або штрафом.

Крім того, у другій книзі Кодексу в розділі XXXI, який називається «Положення про повторні злочини, які застосовуються до різних розділів цієї книги», є ст. 421, яка передбачає покарання тюремним ув'язненням, що може бути збільшене на одну третину, якщо з часу вчинення злочину пройшло менше п'яти років з тих пір, як злочинець повністю або частково відбув покарання тюремним ув'язненням, призначеним йому за кожний зі злочинів, зазначених у вищезгаданих статтях, або з тих пір, як він повністю або частково відбув покарання, призначене йому згідно з військовим правом за крадіжку, присвоєння, поведження з украденим майном, навмисне отримання вигоди від майна, здобутого за допомогою злочину, або обман, або з тих пір, як він був помилуваний від відбування такого покарання, або якщо право здійснити це покарання не припинилося до часу вчинення злочину.

Необхідно зазначити, що у багатьох кримінальних кодексах зарубіжних країн відсутні статті, аналогічні ст. 176 КК України. Норми, які передбачають кримінальну відповідальність за порушення авторських прав на комп'ютерні програми і бази даних, зокрема, містяться часто в самих законах про авторське право.

Так, у *Франції* кримінальна відповідальність за порушення авторських прав закріплена в Кодексі Інтелектуальної Власності. Як і в колишньому законодавстві Франції, так і в нинішньому, відсутня кримінальна відповідальність за порушення немайнових прав авторів і виконавців.

Стаття L 335-2 Кодексу Інтелектуальної Власності Франції проголошує, що будь-яке видання письмових праць, музичних

запалювальних пристроїв, або безпосередньо за фактами вибухів і пожеж, є нагальним завданням і потребує як вдосконалення методики їх проведення, так і визначення (розмежування) сфери компетенції експертів за вказаними вище спеціальностями у розв'язанні поставлених перед ними питань.

Пожежа – це неконтрольований процес горіння, що супроводжується знищенням матеріальних цінностей та створює небезпеку для життя людей. Явище, без якого виникнення пожежі, а так само і її розвиток неможливий, називається горінням (яким є будь-яка хімічна реакція, що супроводжується виділенням тепла і випромінюванням світла)¹. Особливостями горіння, яке відбувається під час пожежі, полягає у пріоритетності вільного розповсюдження вогню, порівняно невисокому ступені згорання та супроводжується інтенсивним виділенням диму, що містить продукти повного і неповного окислення горючого матеріалу.

Особливо небезпечними з точки зору можливих матеріальних втрат і загрози шкоди є вибухи.

Вибух – це вивільнення великої кількості енергії в обмеженому об'ємі за короткий проміжок часу. Він призводить до утворення сильно нагрітого газу (плазми) з дуже високим тиском, який при моментальному розширенні здійснює ударний механічний вплив (тиск, руйнування) на навколишні тіла. Вибух у твердому середовищі супроводжується руйнуванням і дробленням, у повітряному або водяному – викликає утворення повітряної або гідравлічної ударних хвиль, які і створюють руйнівну дію вміщених у ці середовища об'єктів.

Явище вибуху, є предметом експертних досліджень. Тому, професійне проведення таких досліджень є одним з головних передумов розкриття вчинених злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Вибухи класифікують за походженням виділеної енергії на: хімічні та фізичні. Фізичні: вибухи ємностей (посудин) під тиском (балони, парові котли); вибухи парів, що набувають розширення під час скипання рідини; вибухи при скиданні тиску у перегрітих рідинах; вибухи при змішуванні двох рідин, температура однієї з яких на момент змішування набагато перевищує температуру кипіння іншої; кінетичне (падіння метеоритів); ядерні, електричні (під час грози).

Єдиного розуміння про те, які хімічні процеси безпосередньо варто вважати вибухом не існує. Але обставини таких вибухів здебільшого полягають у протіканні окислювально-відновлювальних хімічних реакцій. Ці реакції можуть протікати у ламінарних режимах, та за певних обставин можуть мати високошвидкісні процеси у вигляді детонації або дефлаграції (горіння), водночас зазначені хімічні реакції у ініціюючих та бризантних вибухових речовинах практично протікають у режимах детонації.

¹ Таубкин С. И. Пожар и взрыв, особенности их экспертизы. Типография ВНИИПО МВД РФ. М., 1999 – 600 с.

та ефективності проведення дактилоскопічних досліджень, ввести чіткий стандарт зразків для порівняльного аналізу чи дослідження, з метою створення та укомплектування єдиної в Україні автоматизованої дактилоскопічної системи, а також поступової інтеграції до її змісту даних з аналогічних систем зі всіх регіонів держави.

Шмерего О.Б., Приходько Ю.П.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ОБСТАВИН ВИБУХІВ ТА ПОЖЕЖ

Судова експертиза з питань, пов'язаних з дослідженням обставин вибухів та пожеж є одним з найскладніших, видів експертних досліджень, які пов'язані з поглибленим аналізом інформації, отриманої під час проведення огляду місця події, та систематизацією свідчень її очевидців. Проведення таких експертиз ґрунтуються на використанні спеціальних знань експертів і у сучасних умовах здійснюється в експертних установах висококваліфікованими фахівцями. Ці експертизи мають свої особливості, що стосуються пізнавальних, організаційних, процесуальних та інших галузей професійної експертної діяльності.

Виходячи з вимог законодавця, фахівець, який має кваліфікацію 10.8 «Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж, дотримання вимог пожежної безпеки» та 5.2 «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху» повинен, досліджуючи об'єкт, де сталися зазначені явища, вивчити і дослідити ті процеси, внаслідок яких на ньому утворилися сліди термічного впливу, характерні саме для таких явищ. Внаслідок вибуху та пожежі, окрім дії вибухової хвилі та осколкового ефекту, у більшості випадків на об'єктах залишаються сліди термічного впливу, які проявляються у відкладеннях кіптяви або її вигоранні, різними видами руйнування будівельних конструкцій, вигорання покриттів різного роду полімерних матеріалів і лакофарбових покриттів.

Необхідно зазначити, що за останні роки в Україні набуло поширення вчинення злочинів, пов'язаних із застосуванням саморобних вибухових пристроїв, в результаті дії яких виникають пожежі. Для вчинення цих злочинів, криміналітет використовує широкий арсенал саморобних вибухових і запалювальних пристроїв. Як правило, у таких випадках, невідомі компоненти, з яких виготовляють згадані пристрої, а також і спосіб приведення їх у дію. Тому злочини, пов'язані з використанням таких пристроїв, потребують проведення досліджень, які за способом проведення є небезпечними, і в першу чергу для експертів, які проводять такі дослідження, особливо коли вибуховий або запалювальний пристрій не спрацював.

Разом з тим, необхідність у проведенні пожежно-технічних і вибухотехнічних експертиз у кримінальних справах, за якими проводяться розслідування вчинених злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових,

композицій, малюнків, картин або будь-якої іншої продукції, у вигляді друкованого твору або гравюри або частково в порушення законів і нормативних актів, які стосуються власності авторів, є контрафакцією, усяка контрафакція – злочин.

Здійснювана у Франції контрафакція творів, опублікованих у Франції або за кордоном, карається позбавленням волі строком на 2 роки з виплатою штрафу в розмірі одного мільйона франків.

У ст. L 335-3 перераховуються порушення майнових авторських прав і уточнюється, що контрафактним правопорушенням є будь-яке відтворення або поширення будь-якими засобами твору в порушення авторських прав, у тому числі, як вони визначаються й регламентуються Законом.

Крім того, у ст. L 335-3 (абз. 2) зазначено, що контрафактним злочином є порушення одного з прав автора комп'ютерної програми у тому вигляді, як вони визначені в ст. L 122-6.

У випадку рецидиву злочинів, передбачених у перерахованих вище статтях, а також якщо злочинець був пов'язаний умовами договору з постраждалою стороною, зазначені заходи покарання подвоюються.

Досить вдалим, на нашу думку, є підхід правової системи Франції до визначення наміру й процесу доказування наміру контрафактора. Французьке право проголошує принцип «презумпції несумлінності», тобто тягар доказування того, що він не приймав участі у контрафактних діях лежить на обвинувачуваному.

Однак, як уточнює один з керівників Суду Великої інстанції Франції: «У принципі, «презумпція несумлінності» застосовується винятково у відношенні контрафакторів, а не продавців підроблених творів, експортерів або імпортерів. Однак законодавство продовжує розвиватися й стає усе більше всеосяжним» (Валетт Б., 2003 р.). Крім того, у Франції злочинним є незаконне відтворення об'єкта інтелектуальної власності, у нашому випадку комп'ютерної програми або бази даних, навіть в одиничному екземплярі. Питання про притягнення до відповідальності в цьому випадку вирішується прокуратурою.

У *Кримінальному кодексі Республіки Болгарія* виділена глава про злочини проти інтелектуальної власності. Склади злочинів можна віднести до формальних, і тільки в ч. 3 ст. 172 а призначення більш суворого покарання пов'язується з повторним вчиненням діянь, зазначених у ч. 1 і ч. 2, що заподіяли значну шкоду. Безпосередньо в статті записано так:

(1) Хто записує, відтворює, поширює, передає в ефір або передає за допомогою технічних засобів або іншим способом використовує чужий твір науки, літератури або мистецтва без передбаченої законом згоди власника авторського права на даний твір, карається позбавленням волі до трьох років і штрафом від однієї до трьох тисяч левів.

(2) Покаранню, передбаченому абзацом першим, підлягає й той, хто без

передбаченої законом згоди власника відповідного права записує, відтворює, поширює, передає в ефір або передає за допомогою технічних засобів або іншим способом використовує звукозапис, відеозапис або радіопрограму, телевізійну програму, програмне забезпечення або комп'ютерну програму.

(3) Якщо діяння, передбачене абзацами першим і другим, вчинене повторно й при цьому заподіяна значна шкода, покарання – позбавлення волі від одного року до п'яти років і штраф від трьох до п'яти тисяч левів.

(4) У малозначних випадках особа карається в адміністративному порядку за Законом про авторське право й суміжні права.

(5) Предмет злочину, якщо він належить винному, вилучається на користь держави.

У цьому випадку при незаконних діях з об'єктами авторських прав, здійснених без кваліфікуючих ознак, законодавець кримінальну відповідальність за даного роду злочин не пов'язує із заподіянням певної шкоди, оскільки будь-якими незаконними діями з об'єктами інтелектуальної власності, зокрема комп'ютерними програмами чи базами даних, авторів або правовласників заподіюється шкода. Крім того, вирішення питання в яких випадках особа може бути притягнута до адміністративної відповідальності й навіть у частині п'ятій врегульований кримінально-процесуальний момент про вилучення предмета злочину. У випадку малозначності того чи іншого діяння й можливості покарання особи в адміністративному порядку КК Болгарії справедливо пропонує вирішувати слідчим і судовим органам залежно від кожного конкретного випадку.

У *Польщі* кримінальна відповідальність за злочини в сфері авторських прав передбачена у ст. 278, розміщеній в главі XXXV «Злочину проти майна» КК Польщі. Відповідно до ч. 2 ст. 278 КК Польщі, винний у тому, що без згоди уповноваженої особи одержує чужу комп'ютерну програму з метою отримання майнової вигоди, підлягає покаранню позбавленням волі на строк від 3 місяців до 5 років. Предметом злочину є тільки комп'ютерні програми. У диспозиції ст. 278 КК Польщі є вказівка на мету вчинення злочину – отримання майнової вигоди. Склад злочину за конструкцією – формальний. Присвоєння авторства за кримінальним законодавством Польщі не є злочином.

У *Кримінальному кодексі Естонської республіки*, злочинам проти інтелектуальної власності також присвячена самостійна глава і всі склади в ній відносяться до формальних. Так, у ст. 277 про порушення особистих немайнових прав автора й виконавця зазначається: «Оприлюднення чужого твору або виконання твору від свого імені (плагіат) або інше порушення особистих прав автора або виконавця твору – караються штрафом або позбавленням волі до двох років». У ст. 278 про порушення майнових прав автора вказується, що «порушення майнових прав автора ... у випадку відсутності ознак злочинів, зазначених у статті 280 даного кодексу, – карається штрафом або позбавленням волі на строк до двох

застосування спеціальних знань як слідчим, так і працівником експертної служби в процесі збору інформації про подію злочину, а також створення автоматизованої дактилоскопічної системи з єдиною для всіх регіонів держави базою даних.

Розроблення автоматизованої дактилоскопічної системи почалося ще у 80-х роках минулого століття, однак даний процес відбувається децентралізовано тому він і досі не дійшов до стадії завершення. Це пояснюється тим, що окремі автоматизовані дактилоскопічні системи обласного та міського рівня часто обмежені у своїй компетенції, а багато зі встановлених часто являють собою єдині своєрідні технічні рішення і не можуть чи лише частково здатні сполучатися з іншими системами. Через відсутність уніфікованого електронного стандарту ускладнюється електронний обмін масивами слідів рук і дактилокарт між областями.

Таким чином, при створенні базової для МВС України автоматизованої дактилоскопічної системи, всі інші, аналогічні системи повинні бути сумісними з базовою. У всякому разі повинна бути поступова реалізація забезпечення їх сумісності.

Тому, на думку науковців і практиків, нині головним напрямом розвитку криміналістичних обліків є впровадження нових методик роботи з об'єктами, що пов'язане насамперед з усуненням їх ручної (візуальної) перевірки. Так своєчасне отримання різноманітної інформації й статистичних даних є надзвичайно важливим у роботі із запобігання та розкриття злочинів, встановлення і розшуку злочинців. Використання автоматизованих баз даних дає змогу миттєво отримати необхідну інформацію про особу злочинця. Однак відзначається, що ручний спосіб роботи з дактилоскопічними даними може бути досить ефективним під час оперативних заходів і слідчих дій, коли потрібна термінова перевірка за масивами невеликого обсягу, наприклад, слідів рук у ході огляду місця події.

Щодо нормативного врегулювання взаємодії слідчого з експертом при відібранні зразків для проведення дактилоскопічної експертизи, на думку практиків, експерт повинен брати активну участь у процесі розслідування в межах своєї компетенції: надавати поради і консультації стосовно виявлення можливих слідів злочину; інформувати слідчого з приводу правильності та якості відібрання зразків для порівняльного аналізу чи дослідження їх особливостей. При цьому, слідчому необхідно самостійно ініціювати тісну взаємодію з працівником експертної служби для спільного встановлення кола питань на які він бажає отримати відповіді.

Отже, варто сказати, що для покращення взаємодії слідчих та експертів з метою відібрання зразків для проведення дактилоскопічної експертизи, законодавцям при прийнятті нового КПК України необхідно, враховуючи потребу чіткого розподілу меж компетенції, приділити увагу питанням особливості взаємодії слідчого та спеціаліста при огляді місця події, збирання доказів та відібрання зразків для дослідження. А для підвищення рівня якості

правильного застосування Закону. Відповідно, для того щоб повно, всебічно та об'єктивно розслідувати злочин, а в подальшому і вирішити в суді кримінальну справу, часто виникає потреба у залученні людей, які на потрібному рівні мають спеціальні знання а галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо. Однією із форм використання таких знань під час провадження у кримінальній справі є проведення криміналістичних експертиз.

При розслідуванні кримінальних справ у слідчого виникає потреба у застосуванні досліджень, які дають змогу працювати з речовими доказами навіть у випадках відсутності очевидних слідів злочинів. Яскравим прикладом вищевказаному є відібрання зразків слідів пальців рук на предметах для порівняльного аналізу шляхом проведення дактилоскопічної експертизи.

Дактилоскопія – це галузь трасології (криміналістичне вчення про сліди, основи і закономірності їх виникнення), що вивчає властивості та характеристики папілярних візерунків шкіри людини, в основному пальців рук, а також засоби і методи їх виявлення, фіксації, вилучення й дослідження з метою ідентифікації, розшуку, криміналістичної реєстрації особи.

Дослідженням особливостей відібрання зразків та саме проведенням дактилоскопічної експертизи займалися такі науковці та дослідники як А.В. Іщенко, В.Е. Корноухов, А.О. Мороз, В.Г. Хахановський, О.О. Шумейко, Ю.Ю. Ярослав та інші.

При розслідування злочинів, серед різних слідчих дій дактилоскопія займає досить важливе значення. В деяких випадках її результати, мають якщо не вирішальне, то, без сумніву, вагоме значення. Вони допомагають вибору тієї єдиної версії в масі інших, слідуючи якій вдається з'ясувати дійсні обставини справи, та сприяють усуненню істотних суперечностей в свідченнях допитаних раніше осіб. В ході огляду місця події можна виявити сліди одного або декількох пальців, частин або всієї долоні руки. За ними можна ідентифікувати людину за відображеннями папілярних ліній; провести попереднє дослідження, що підтверджує факт залишення виявленого сліду підозрюваними особами або ж навпаки; приблизно визначити вік людини, яка залишила слід; визначити деякі елементи механізму вчинення злочину (наприклад, як людина тримала зброю).

Складність та багатогранність процесу досудового провадження слідчим органів внутрішніх справ зумовлює низку особливостей в процесі підготовки та проведенні дактилоскопічної експертизи. Тому теоретичні пропуски, що на практиці мають місце, призводять до різного роду помилок при її проведенні, що, зрештою, не проходить безслідно для загального результату слідства по конкретній кримінальній справі.

Причиною такої невтішної інформації є зокрема і неповнота відповідного нормативного регулювання щодо взаємодії слідчого з працівниками експертних установ чи відповідним спеціалістом та відсутність автоматизованої дактилоскопічної бази. Виникає потреба визначення меж

років», тобто також відноситься до формальних складів. Аналогічно сконструйована й ст. 280 про обіг піратських копій:

(1) Торгівля піратською копією – карається штрафом або арештом, або позбавленням волі на строк до двох років.

(2) Публічне виконання, демонстрація громадськості або трансляція громадськості твору з використанням при цьому піратської копії – карається штрафом або позбавленням волі на строк до двох років.

(3) Відтворення твору ... без дозволу автора твору, власника його прав ... – карається штрафом або позбавленням волі на строк до трьох років.

(4) Ввезення або вивезення піратської копії у випадку відсутності ознак злочинів, зазначених у статті 76 даного Кодексу, караються штрафом або позбавленням волі на строк до трьох років.

У *КК Латвійської Республіки*, стаття 148 про порушення авторських прав і стаття 149 про незаконні дії з об'єктами авторських прав відносяться до формальних й розміщені в главі про злочини проти конституційних прав і свобод людини й громадянина.

У Спеціальній частині *КК Литви* злочинам проти інтелектуальної власності присвячена окрема глава XXIX. Отже, їх об'єктом, на відміну від КК України, визначаються не особисті права людини, а окреме право інтелектуальної власності. До таких злочинів віднесені: привласнення авторства – плагіат (ст. 191); незаконне відтворення об'єктів охорони, а так само вчинені з комерційною метою імпорт, експорт, розповсюдження, перевезення або зберігання незаконних копій цих об'єктів охорони (ст. 192). Необхідною умовою відповідальності за ці діяння є певний розмір загальної вартості цих копій; знищення або заміна відомостей про авторські права (ст. 193). Йдеться про відомості, за якими встановлюється справжність (автентичність) твору, його автора тощо; незаконне зняття технічних засобів охорони авторських прав (ст. 194).

У *Кримінальному кодексі Китайської Народної Республіки*, з моменту його прийняття, була тільки одна стаття, яка передбачала відповідальність за порушення прав на інтелектуальну власність. Однак до початку 90-х рр. ситуація змінилася. Китайська Народна Республіка запланувала вступ до СОТ, зобов'язана була адекватно реагувати на сучасні тенденції у світі, тому розпочала створювати й розвивати необхідну законодавчу базу. Відповідно до чого 5 липня 1994 р., у розвиток Закону про авторські права 1990 р. була прийнята Постанова про покарання за порушення авторських прав, де вперше передбачені санкції за злочинні порушення авторського права на комп'ютерні програми і бази даних.

У тому ж кодексі, але зі змінами, внесеними 14 березня 1997 р., у главі про злочини, пов'язаних з порушенням порядків соціалістичного ринку, злочинам проти інтелектуальної власності присвячений § 7, куди входять 8 статей, у тому числі ст. 217 про замах на авторські права з метою отримання прибутку, якщо в результаті протизаконних дій отримана

велика сума або при інших обтяжуючих обставинах.

Правда законодавче закріплення зазначених норм ще не означає вирішення проблеми, оскільки загальновідомо, що Китайська Народна Республіка є одним з лідерів у світі з виробництва й поширення контрафактної продукції. Але, у той же час, правильно сформульована конструкція статті й визначення відповідного їй місця в системі кримінального права – необхідна умова для протидії порушенням авторських прав.

Вищевикладене дає змогу зробити висновок, що законодавці найбільш розвинених і прогресивних країн Європи сформулювали диспозиції статей, які передбачають відповідальність за порушення авторських прав на комп'ютерні програми і бази даних, як формальні, не пов'язані необхідністю притягнення до кримінальної відповідальності за такого роду порушення з розміром шкоди, заподіяної потерпілому, що є цілком справедливим, оскільки будь-яке використання об'єктів інтелектуальної власності, включаючи і комп'ютерні програми та бази даних, без дозволу, заподіює шкоду авторові й правовласнику. І цей досвід вартий уваги й вивчення вітчизняними науковцями й законодавцем.

Береський Я.О., Біленчук П.Д., Ткачук В.В.

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ПРАВОСУДДЯ ТА СУДОЧИНСТВА У ХХІ СТОЛІТТІ

Відносно поняття, сутності і характеристики особливостей використання сучасних засобів пізнання для дослідження проблем правничої освіти і юридичної науки та практики в сфері конституційного, адміністративного, цивільного, господарського і кримінального судочинства в науковій літературі, на жаль, поки що не сформовано єдиної думки. Водночас, ми поділяємо позицію таких вчених як (В.П. Реутов, С.І. Леушін, С.Д. Бабаїв та інших), які цю сферу розглядають у нерозривній єдності – пізнавальної правової діяльності і сформованого на її базі соціально-правового досвіду¹. Саме досвід, писав ще І. Гете, ... “ось вчитель життя вічного...”². Таким чином, юридична освіта, правнича наука і практика конституційного, адміністративного, цивільного, господарського і кримінального судочинства – це конкретна діяльність з надання правових послуг громадянам, суспільству, державі, а також світоглядна сфера пізнання, яка сприяє тлумаченню та застосуванню нормативних актів, взятих в єдності із накопиченим соціально-правовим досвідом³.

¹ Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е, перер. и допол. Отв. ред. проф. М.Н. Марченко. Том 3. – М. ИКД “Зерцало – М”, 2002. С. – 139-153.

² Слово про науку. Кн. I. – М., 1976. С. 187.

³ Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Русский язык, 1982. – Т.3; П-С. 381; Алексеев С. Общая теория права. – М.: Юрид. Лит., 1981. – Т.И. – С. 341. Леуш В. Юридическая практика в системе социалистических общественных отношений. – Красноярск : Краснояр. ун-т, 1987. – С. 31.

Так, для балок перерізом 200×150 мм, виготовлених з деревини сосни вологістю 12%, щільністю близько 500 кг/м³, за глибини обвуглювання 40 мм при горінні у нормальній повітряній атмосфері (необмежений доступ повітря), отримано значення тривалості горіння (можливо і часу виникнення пожежі) близько 150 хв. (≈ 2,5 години), натомість для такої ж деревини та за умови зниження в атмосфері повітря кисню до 16% значення часу виникнення пожежі становить 490 хв. (понад 8 годин).

Проведеним дослідженням з визначення часу виникнення пожежі встановлено, що оцінювання параметру часу пожежі можливо провести за швидкістю вигорання деревини. Виведено аналітичні залежності тривалості пожежі та глибини обвуглювання дерев'яних конструкцій від швидкості вигорання деревини.

Список використаних джерел

1. Степаненко С., Білку Д., Яник Я., Тимошук Ю. Дослідження пожеж: Довідково-методичний посібник. – Київ: Пожінформтехніка, 1999. – 224 с.
2. Зернов С.И., Левин В.А. Пожарно-техническая экспертиза: Учебное пособие. – М.: ВНКЦ МВД СССР, 1991. – 79 с.
3. Федотов и др. Пожарно-техническая экспертиза / А.И. Федотов, А.П. Ливчиков, Л.Н. Ульянов. – М.: Стройиздат, 1986. – 271 с.
4. Пракшин Ю.К., Зернов С.И. Методика осмотра места пожара. – К.: РИО МВД УССР, 1988. – 168 с.
5. Шналь Тарас. Вогнестійкість та вогнезахист дерев'яних конструкцій: Навчальний посібник. – Львів: Національний університет Львівська політехніка, 2006. – 220 с.
6. Жартовский В.М., Цапко Ю.В. Профилактика горения целлюлозовмісних матеріалів. Теорія та практика. Київ: УкрНДІПБ МНС України, 2006. – 256 с.
7. Цапко Ю.В. Визначення параметрів швидкості вигорання зразків вогнезахисних целлюлозовмісних матеріалів // Науковий вісник будівництва. – Харків: ХДТУБА, ХОТВ АБУ. – 2007. – Вип. 42. – С. 185-191.
8. Жартовський В.М., Цапко Ю.В., Кирик Г.В., Стадник О.Д., Ременец М.І. Флегматизування горючих середовищ в процесі зберігання органічних матеріалів // Зб. наук. праць. – Львів: ЛДУ БЖД. – 2007. – Вип. 11. – С. 7-11.

Черняхівський Б.В.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Досудове провадження в органах внутрішніх справ це досить різностороння та об'ємна за обсягом діяльність слідчого, метою якої є швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення

m_0 – початкова швидкість вигорання матеріалу, кг/(м²·с);

$\omega = \omega(\tau)$ – функція джерела запалювання, що характеризує інтенсивність зміни питомої маси зразка у полум'ї, кг/(м²·с²).

Функція ω , яка входить у рівняння (3), дозволяє врахувати вплив на тепловиділення різних факторів, наприклад, зменшення кисню у навколишньому середовищі, що перешкоджає полуменевому горінню зразка.

Після інтегрування отримуємо такий вираз для розрахунку швидкості вигорання:

В результаті рівняння для розрахунку швидкості вигорання деревини остаточно набуває вигляду:

$$m = m_0 + \frac{\omega_0}{\alpha - \gamma} \cdot (e^{-\gamma\tau} - e^{-\alpha\tau}) \quad (4)$$

Розглянемо граничні випадки. Якщо зразок знаходиться у нормальному повітряному середовищі (необмежений доступ повітря), то математично це означає, що $\alpha \gg \gamma$ або $\gamma \rightarrow 0$.

Тоді рівняння (4) набуває такого вигляду:

$$m_{\gamma \rightarrow 0} = m_0 + \frac{\omega_0}{\alpha} (1 - e^{-\alpha\tau}) \quad (5)$$

Це означає, що відразу після запалювання зразка починається стадія вільного розвитку пожежі.

У випадку зниженої кількості кисню у газоповітряному середовищі до 16 % $\alpha \ll \gamma$ чи при $\alpha \rightarrow 0$ з рівняння (4) отримуємо:

$$m_{\alpha \rightarrow 0} = m_0 - \frac{\omega_0}{\gamma} (e^{-\gamma\tau} - 1) \quad (6)$$

звідки випливає, що з моменту початку впливу на зразок теплового джерела починається стадія припинення горіння та переходу у тління.

Проведеними дослідженнями з визначення особливостей горіння деревини, за умови $m_0 = 0$, оскільки попереднє займання зразків не проводилося, встановлено, що зниження концентрації кисню у газоповітряному середовищі до 16% зменшує масову швидкість вигорання у 3,79 рази (табл. 1) [7, 8].

Таблиця 1

Результати оброблення експериментальних даних по горінню зразків деревини

Зразок деревини сосни	Значення параметра			
	$\omega_0, \text{кг/м}^2 \cdot \text{с}^2$	$\alpha \cdot 10^3, \text{с}^{-1}$	$\gamma \cdot 10^3, \text{с}^{-1}$	m_0
В нормальній повітряній атмосфері	3,19	10,49	0,05	0,2755
В атмосфері повітря з киснем 16 %	0,87	0,021	9,24	0,0942

Україна, як зазначається в ст. 1 Конституції України, є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава⁴, яка знаходиться в перехідному періоді, і як, будь-яка інша країна, що перебуває у такому стані, вирішує сьогодні досить складний комплекс світоглядних гносеологічних, освітнянських, наукових і праксеологічних завдань:

– по-перше, їй потрібно проревізувати не тільки наукові здобутки, але і все чинне законодавство (конституційне, адміністративне, цивільне, господарське, кримінальне), а також і реальні потреби експертної слідчої і судової практики щодо його застосування;

– по-друге, необхідно не тільки суттєво оновити чинне законодавство, але і всю відомчу нормативно-правову базу, сформувати власні принципи, критерії, запровадити новітні засоби пізнання та підходи до нової правозастосовної та правоохоронної практики в Україні;

– по-третє, для досягнення позитивних результатів і формування світоглядних принципів світової, європейської і вітчизняної юридичної практики, крім зазначеного, необхідні нові конкурентоспроможні фахівці у сфері судочинства – юристи із сучасними знаннями, навиками, уміння та новим креативним мисленням.

Безперечним тут є те, що зазначеними проблемами не вичерпується перелік вказаних завдань правової освіти, правничої науки та юридичної практики. Головне в тому, що юридична освіта, наука і практика України, а саме такою її хотіла б бачити переважна більшість населення нашої країни, повинна формуватися і ґрунтуватися на зовсім інших, нових цивілізованих підходах, світоглядних принципах, та відповідати міжнародним стандартам життя, а саме:

– юридична практика конституційного, адміністративного, цивільного, господарського і кримінального судочинства, яка є різновидом соціально-історичної практики, несе в собі риси та проблеми суспільної практики країни. Зміни у суспільстві повинні носити системний масштабний та комплексний характер – сформувати на кращу одну тільки юридичну практику самостійно – не можливо;

– юридична практика конституційного, адміністративного, цивільного, господарського і кримінального судочинства, разом із правом і правосвідомістю є найважливішими складовими компонентами правової системи України. Без неї, як юридична практика, так і сама правова система не можливі (не виникне, не розвивається і не функціонує) оскільки вона виступає у правовій системі зв'язуючим елементом – всі нормативно-правові акти, індивідуально-конкретні розпорядження (рішення), суб'єктивні права і юридичні обов'язки, правові ідеї й інші – все це та багато інших правових питань вона зв'язує в єдине ціле – в правову систему суспільства і держави;

⁴ Конституція України. – Харків: Фоліо, 2008. – с.7.

– юридична практика конституційного, адміністративного, цивільного, господарського і кримінального судочинства, будучи частиною культури суспільства є специфічним проявом його свідомості і направлена на цілеспрямовані зміни у суспільному житті, на об'єктивно-реальне перетворення дійсності. Вона по-суті є своєрідним «виробництвом», а значить останньому об'єктивно необхідне забезпечення – потрібен високопрофесійний висококваліфікований персонал, матеріальні, організаційні, управлінські, наукові, кадрові та інші ресурси. Професіоналізм суб'єктів державотворчої діяльності стає невід'ємною властивістю юридичної практики – законодавчої, інтерпретаційної, судової, слідчої, нотаріальної, адвокатської, оперативно-розшукової та інших її видів оскільки вимагають від суб'єктів високого рівня професійної висококваліфікованої підготовки, кваліфікації, ініціативи, самостійності – та багато інших знань, навиків, умінь, прийомів тощо;

– юридична практика конституційного, адміністративного, цивільного, господарського і кримінального судочинства – що дуже важливо, не тільки сприяє цілеспрямованій зміні вже існуючих нормативно-правових актів (Конституції України, КК України, КПК України, ЦК України та інших Законів України та відомчих нормативно-правових актів), але і формує умови до змін у правовій, економічній, політичній, управлінській, матеріальній, духовній, суспільній сферах життя. Юридична практика завжди породжує і відповідні юридичні наслідки, результати⁵ – закони, міжнародні договори, рішення судів тощо. Значення практики взагалі, в т.ч. юридичної практики неможливо переоцінити. Ще Людвіг Фейєрбах писав, що «...сумніви яких не розвіює теорія, вирішить практика...»⁶.

Сучасна юридична освіта, правнича наука і практика конституційного, адміністративного, цивільного, господарського і кримінального судочинства поставила перед суспільством і державою комплекс проблем і завдань щодо забезпечення її інтегрованим системним законодавством та відповідними висококваліфікованими фахівцями-практиками. Над концепцією, доктриною, новою моделлю формування сучасного висококваліфікованого фахівця у сфері судочинства працюють не тільки провідні юридичні вищі навчальні заклади, але і профільні наукові установи та відомства, а також багато інших закладів, установ і організацій, відповідальних фахівців країни. Це надзвичайно важлива, складна і комплексна проблема осмислюється всім суспільством, а її вирішення, є однією із нагальних проблем сьогодення, оскільки має привести до нової доктрини забезпечення соціального порядку в державі, державних установах, органах судової влади тощо.

⁵ Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. – С. 141-142.

⁶ Загальна теорія держави і права: / Підручник М.В. Цвік, О.В. Петришин, А.В. Авраменко та інші. – Харків: Право, 2010. – 584 с.

горіння по горизонталі поширюється по колу, тобто в усі сторони приблизно з однаковою швидкістю [1]. Досягнувши вертикальних горючих конструкцій полум'я поширюється вгору до перекриття, яке починає горіти і обвуглюватися. Залежно від товщини горючих конструкцій перекриття, швидкості обвуглювання, кількості витраченого кисню повітря і газообміну, перекриття або згоряє, або полум'яне горіння переходить у тління з подальшим припиненням.

За експериментальними даними, середня швидкість обвуглювання деревини в конструкціях така: масивні елементи перетином не менше 150×150 мм – 0,6 мм/хв., дощата обшивка, перегородки з дошок товщиною 15-20 мм – 0,8÷1,0 мм/хв. [4]. За величиною швидкості обвуглювання можна визначити час виникнення пожежі.

Оцінку часу виникнення пожежі за даними про пожежне навантаження та час припинення горіння можна провести, якщо відомий прогар дерев'яних конструкцій та їх глибина обвуглювання за рівнянням [5]:

$$t = \frac{x_e^{1,23}}{c} \quad (1)$$

де t – час вогневого впливу, хв.;

c – швидкість обвуглювання, мм/хв.;

x_e – глибина обвуглювання, мм.

Прогнозування середньої швидкості обвуглювання запропоновано проводити за залежністю [5]:

$$c = \frac{m}{\rho_w}, \quad (2)$$

де m – масова швидкість вигорання деревини (швидкість втрати маси), кг/(м²·с);

ρ_w – щільність деревини у сухому стані (вологість 10÷12 %), кг/м³.

Необхідно відзначити, що величина зміни швидкості вигорання Δm , яку віднесено до проміжку часу $\Delta \tau$, протягом якого пройшли ці зміни, визначає масу матеріалу, що вигоріла з одиниці об'єму зразка. Під час побудови математичної моделі швидкості вигорання матеріалу приймаємо, що зміна в часі питомої маси зразка пропорційна різниці між початковою і поточною питомою масою та інтенсивністю горіння, описується диференціальним рівнянням виду [6]:

$$\frac{dm}{d\tau} = \alpha(m_0 - m) + \omega, \quad (3)$$

де τ – час з моменту запалення, с;

α – коефіцієнт пропорційності, що залежить від виду горючого матеріалу, приймається за константу, с⁻¹;

Цапко Ю.В.

ОЦІНЮВАННЯ ЧАСУ ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖІ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Одним з основних завдань пожежно-технічної експертизи є визначення часу виникнення пожежі, який можна встановити на підставі даних, зафіксованих під час її виявлення та ліквідації. При відсутності таких даних тривалість пожежі можна встановити шляхом визначення часу впливу теплоти на будівельні конструкції споруд за рахунок визначення пожежного навантаження, тобто маси горючих і важкогорючих матеріалів, що знаходяться в приміщенні до пожежі відносно до займаної площі [1].

У конструкціях будівель і споруд поширеним матеріалом є деревина, яка в інтервалі температур 110-150°C починає виділяти леткі продукти термічного розкладання при одночасній зміні її кольору в бік потемніння. При температурі 150-200°C інтенсифікується процес обвуглювання деревини з набуванням брунатного забарвлення. В інтервалі температур від 200 до 300°C з деревини виділяється велика кількість газоподібних продуктів термічного розкладання, що здатні до займання у суміші з повітрям. Початок тління деревини відповідає температурі на поверхні близько 300°C, самозаймання деревини за відсутності джерел запалювання спостерігається при температурі 380-400°C [2].

Оскільки такі умови протікання процесів горіння під час пожежі, як температурний режим і види теплообміну, інтенсивність газового обміну змінюються у часі, то й інтенсивність та ступінь пошкоджень і руйнувань відображають особливості розвитку пожежі у вигляді непрямих ознак теплового впливу на матеріали та конструкції. При виникненні пожежі в замкнутих об'ємах приміщень процес горіння часто протікає в умовах недостатнього повітрообміну. У приміщеннях з невеликим об'ємом при закритих віконних і дверних отворах початкове інтенсивне тління або полум'яне горіння за рахунок заповнення обсягу продуктами згорання і погіршення умов газообміну може перейти у слабке тління з подальшим повним його припиненням [3].

Горіння та тління твердих горючих речовин супроводжується поглинанням кисню повітря в приміщенні, а у верхній частині приміщення скупчується дим і виділяються інші продукти згорання (вуглекислий газ, окис вуглецю, азот), які розбавляють повітря, що також призводить до зменшення кисню у повітрі об'єму приміщення, необхідного для підтримки горіння та тління. Полум'яне горіння деревини у повітрі можливе за наявності кисню не менше 15%, а тління – і за меншої концентрації кисню.

При виникненні первинного горіння у нижній частині приміщення і закритих віконних і дверних отворах в початковій стадії розвитку пожежі

Відомо, що процес формування юридичного світогляду, а без цього не може бути сучасного фахівця у сфері судочинства, своїм корінням сягає не тільки античного періоду історії, але і Грецію, Рим, епоху Просвітництва, оскільки в цілому він тісно і невід'ємно пов'язаний із теорією та історією розвитку держави і права, органів судової влади тощо. Саме вона разом з історією, філософією, соціологією та іншими дисциплінами закладає фундамент освітніх ресурсів для підготовки майбутнього фахівця суддівського адміністрування, а саме:

– по-перше, формує основу базових дисциплін з фундаментальної загальнотеоретичної підготовки правника широкого діапазону дій і профілю, озброює студента знаннями про найбільш загальні, основоположні закономірності державно-правового та цивільно-правового життя суспільства;

– по-друге, комплекс загальнотеоретичних дисциплін з філософії права, теорії держави і права, судової гносеології, правосуддя, судоустрою, судочинства закладає фундамент майбутніх фахівців, їх юридичного світогляду, здатності ухвалювати юридичні рішення у професійній сфері;

– по-третє, загальнотеоретичні дисципліни з історії і теорії держави і права, соціології права, антропології права, судової гносеології, надають юристам загальне уявлення про основні державно-правові поняття і категорії, необхідні для подальшого ефективного освоєння галузевих та інших прикладних юридичних дисциплін.

Крім зазначеного, тут дуже важливим є те, що саме такі засоби пізнання якими користуються юридична деонтологія, філософія права, історія та теорія держави і права, теорія судового пізнання формують у майбутнього фахівця юридичної практики уміння з визначених, науково-обґрунтованих позицій надавати належну правову оцінку не тільки складним явищам та процесам державно-правової дійсності, у сфері судочинства, але і розкривати їх соціально-правову природу та сутність, оцінювати та кваліфіковано тлумачити їх призначення, місце і роль в соціальній, економічній та політико-правовій системі держави і суспільства.

Тільки той юрист, який озброєний сучасними теоретичними науковими знаннями зможе реалізувати себе в процесі юридичної практики, оскільки здатний плідно здійснювати роз'яснення найбільш різноманітних проблем державного і суспільного будівництва, активно протистояти порушенням законності, запобігати шахрайству, корупції, в т.ч. і політичній, сформувати цивілізовані, та такі, що відповідають європейським та світовим стандартам органи судочинства, правоохоронні органи (прокуратуру, МВС), податкові, митні, прикордонні та інші органи та служби, які надають правові послуги людині, суспільству, державі.

Для вищого юридичного навчального закладу (університету,

інституту, академії) дуже важливим є правильна організація вивчення комплексу базових і спеціальних юридичних дисциплін та новітніх засобів пізнання соціально-правової реальності.

Саме тому теорія держави і права як базова дисципліна викладається сьогодні у вищих навчальних закладах на основі з'ясування методологічного та історичного її аспектів; вивчення предмета, функцій, її місця в системі соціальних та юридичних наук, які побудовані на основі використання сучасних засобів пізнання: загально-філософських, загальнонаукових, окремонаукових і спеціальних.

Окремо вивчаються питання, пов'язані з юридичною деонтологією, філософією права, історією і теорією держави та права й іншими галузями конституційного, адміністративного, цивільного, господарського і кримінального права, з яких регулярно проводяться модульні контрольні роботи, готується науковий реферат, курсова робота, складається семестровий екзамен, а деякі дисципліни, крім того, ще і виносяться на державний екзамен.

Все це свідчить про важливість навчальних дисциплін, їх суттєве значення у формуванні фахівців, які покликані реалізувати ідеї держави і права та правосуддя в юридичній практиці.

Разом із тим, сьогодні, в організації вивчення загальнотеоретичних базових курсів з теорії держави і права, правосуддя і судочинства накопичилось чимало проблем, вирішення яких не тільки покращить рівень підготовки студентів, але значно підвищить конкурсну спроможність випускників юридичних вузів.

Для цього необхідно збільшити кількість навчальних годин на вивчення новітніх і загальнотеоретичних дисциплін; ввести нові спецкурси, такі як «Теорія судового пізнання»⁷, «Засоби пізнання у сфері судочинства»⁸, «Процесуальне забезпечення у сфері судочинства»⁹,

⁷ Котюк І.І. Теорія судового пізнання: Монографія. – К.: Київський університет, 2006. – 435 с.; Котюк І.І. Теоретичні аспекти криміналістичної ідентифікації: Монографія. – К.: Київський університет, 2004. – 208 с.

⁸ Біленчук П.Д. Засоби пізнання у сфері судочинства // Правові та криміналістичні аспекти слідчої та експертної діяльності. Матеріали круглого столу 15 квітня 2011 року. – Київ, ННІПСК КНУВС, 2011. – с. 2.

⁹ Ахтирська Н.М. Проблеми методичного забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах реформування кримінальної юстиції // Криміналістика XXI століття: матеріали між нар. нук.-прак. конф., 25-26 листопада 2010 р. – Х.: Право, 2010. – С. 183-186; Ахтирська Н.М. Кореляційні залежності між потребою судової практики та змістовним наповненням навчальних програм // Освіта суддів упродовж життя: законодавче забезпечення, фінансування та змістовне наповнення. Досвід країн Європи: матеріали «круглого столу», 13-14 вересня 2007 р. – К.: Академія суддів України. – С. 59-61; Ахтирська Н.М. Європейський досвід підготовки суддів // Вісник Державної судової адміністрації України. – 2009, №4. – С. 26-28.

питання про виявлення в пам'яті комп'ютера, вилученого у правопорушника, інформації, яка могла бути використана при вчиненні злочину. Логічно поставити перед експертами питання про можливість використання вилученого устаткування для виготовлення конкретних об'єктів. Наприклад, чи міг цей принтер бути використаний для друку етикеток, документів, чи могли на вилученому сканері ввести зображення в комп'ютер. Якщо були вилучені зразки оригінальної продукції, можна вирішувати питання про те, чи не використовувалися вони для виготовлення копій. У разі вилучення устаткування, яке використовувалося для тиражування аудіо-, відеотворів, доцільне призначення відеотехнічної експертизи, яка дає можливість вирішити питання чи на цьому устаткуванні виготовлялися копії. При вилученні на складі спиртовмісних рідин встановлюється, чи однаковий склад її мікрокомпонента і фізико-хімічні показники тієї, яка була вилучена у торговій точці.

В більшості випадків дослідження контрафактної продукції є комплексними. Упаковка, голограми, різні наклейки, акцизні марки хоч і є складовою готового продукту, але у порівнянні з корпусами касет, стрічками із звукозаписом, лікарськими засобами і багато чим іншим є з точки зору криміналістики зовсім іншим об'єктом дослідження [4]. Проте на практиці, у переважній більшості випадків, обмежуються проведенням техніко-криміналістичної експертизи упаковок контрафактної продукції, у зв'язку із складністю інших досліджень, відсутністю у розпорядженні експерта оригінальних зразків досліджуваного продукту. Отже на практиці проведення комплексу експертиз контрафактної продукції сильно ускладнене.

Таким чином, тактика призначення і проведення експертиз залежить від конкретної слідчої ситуації, наявних сил, засобів і методів.

Список використаних джерел

1. Использование специальных познаний при расследовании преступлений: межвуз. сб. науч. тр. / редкол.: П.П. Ищенко (отв. ред.) и др. – Волгоград: ВЮИ МВД России, 1996. – С. 3.
2. Энциклопедия судебной экспертизы / под. ред. Т.В. Аверьяновой, Е.Р. Россинской. – М.: Юристъ, 1999. – С. 171.
3. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. – М.: Норма, 2005. – С. 227.
4. Методология проведения исследований и экспертиз охраняемых произведений. Европейский опыт // Материалы семинара для сотрудников ЭКП МВД России. – М., 2001. – С. 14.

необхідна оперативність в проведенні досліджень, для того щоб звести до мінімуму можливість злочинців приховати сліди злочину. Тому, зазвичай, призначається техніко-криміналістичне дослідження документів, за допомогою якого можна найшвидше встановити наявності або відсутності ознак відмінності поліграфічної упаковки вилученої продукції від наявного у розпорядженні експерта оригінального зразка. Типовими і найпоширенішими об'єктами дослідження в даному випадку стають: сама упаковка (вирішується питання про спосіб нанесення зображень і відповідності його зразку), наклейки (етикетки, контретикетки), голографічні наклейки, акцизні марки, захисні марки. За результатами дослідження складається висновок спеціаліста, висновки якого є елементом основи для вирішення питання про порушення кримінальної справи.

Після порушення кримінальної справи і на підставі мотивованої постанови слідчого проводяться судові експертизи. В даному випадку експерт попереджається про кримінальну відповідальність за надання заздалегідь неправдивого висновку а також за розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадить дізнання, даних досудового слідства чи дізнання експерт несе кримінальну відповідальність за статтями 384-387 КК України. На дослідження, як правило, надходить уся вилучена продукція. Кількість об'єктів може коливатися від декількох сотень до декількох тисяч, в той час як часові межі досудового розслідування дуже обмежені. У подібних випадках, доцільним буде створення робочих груп з 2-х або більше експертів. Кожен експерт в цій групі повинен відповідати за виділений йому напрям роботи: порівняння наявності об'єктів з описом у постанові слідчого про призначення експертизи, сортування об'єктів за видом, найменуванням тощо, встановлення ознак невідповідності оригінальним зразкам, складання висновку експерта і т.п. Створення таких груп допоможе швидко та якісно вирішувати поставлені перед експертами завдання.

Іноді виникають ситуації, коли в ході перевірки торгової точки, в якій поширюється контрафактна продукція, встановлюється джерело її зберігання чи виготовлення (склад готової контрафактної продукції, підпільний цех з виробництва контрафактної продукції). В такому випадку окрім додаткової кількості вилученої в ході виїмок і обшуків контрафактної продукції, буде вилучено устаткування, на якому вона виготовлялася: комп'ютери, принтери, сканери, поліграфічне устаткування тощо, а також такі супутні документи, як накладні, розписки, рахунки. На цьому етапі можуть постати питання про ідентифікацію технічних засобів, використовуваних при виготовленні поліграфічних упаковок і документів; а також ідентифікацію і діагностування матеріалів, використовуваних при виготовленні (папір, картон, клей тощо). У рамках комп'ютерної експертизи можна вирішувати

«Правові процедури прийняття організаційних і управлінських рішень у сфері судочинства»¹⁰, «Організація і управління у сфері судочинства: системологія, нейробіоніка, аналітика, безпека»¹¹; «Засоби психології управління у сфері судочинства», збільшити кількість лекцій, семінарських та практичних занять з новітніх спецкурсів; оптимізувати базові курси і спецкурси окремо для бакалаврів, спеціалістів та магістрів, забезпечити студентів необхідною кількістю сучасних авторських підручників¹².

Сучасні реалії XXI століття вимагають підготувати електронні навчальні посібники, опорні конспекти, модульні методичні посібники, інноваційні інтерактивні курси та вирішити низку інших актуальних питань сьогодення¹³.

При університетах, інститутах, академіях вірогідно, доцільно створити інформаційно-аналітичні центри організації і управління та стратегічного розвитку юридичної освіти, правничої науки і юридичної практики, основним завданням якого повинно бути розробка, презентація і пропонування новітніх консолідованих системних традиційних та електронних мультимедійних проектів на основі використання сучасних засобів пізнання:

- електронних он-лайн засобів пізнання і навчання та впровадження новітніх розробок у юридичну практику;
- мультимедійних освітніх, науково-дослідних і праксеологічних комплексів;
- електронних веб-проектів майбутнього;
- доставку даних до споживача безпосередньо через мобільні платформи (нетбуки, iPhone, планшети тощо)¹⁴;

¹⁰ Біленчук П.Д., Шостенко І.І., Ткачук В.В. Загальна характеристика засобів пізнання в системі міждисциплінарних досліджень // Екзистенційні виміри філософсько-антропологічного пізнання: творча спадщина В. Шинкарука. – Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 14 квітня 2011 року. – Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, Університет сучасних знань, 2011. – с. 12.

¹¹ Біленчук П.Д. Системна інформатизація діяльності органів дізнання та досудового слідства: системологія, кібернетика, консолідована аналітика, безпека. Монографія./ П.Д. Біленчук, А.В. Кофаров, О.Л. Кобилянський, В.Б. Міщенко. – Київ: КНУВС, 2010. – 80 с.

¹² Котюк І.І. Курс правознавства: навч. посіб. / І.І.Котюк, О. Котюк. – К.: Київський університет, 2008. – 831 с.; Берзін П.С. Київська школа кримінального права (1834-1960р.р.): історико-правове дослідження: Монографія. – К.: КНТ, 2008. – 436 с.; Судові та правоохоронні органи України: Навчальний посібник / П.Д. Біленчук, І.І. Котюк, А.П. Гель, Г.С. Семаков, Н.М. Ахтирська, С.М. Круль. – К.: Атіка, 2011. – 328 с.; Біленчук П.Д. Історіографія українського права: витоки, віхи, етапи розвитку. Навч. посіб. / П.Д. Біленчук, І.І. Шостенко, О.І. Шостенко, О.О. Шульга. – К.: УСЗ, 2011. – 68 с.

¹³ Біленчук П.Д. Концептуальні основи дослідження масових явищ статистичними засобами пізнання. Навч. посіб. / П.Д. Біленчук, М.Т. Задояний, Є.О. Наумець, О.О. Шульга. – Київ: СУУБІПТ, 2010. – 90 с.

¹⁴ Біленчук П.Д. Криміналістична аналітика: інформаційні системи, інтегровані банки даних, електронні мережі. Навч. посіб. – К.: КНУВС, 2010. – 84 с.

– електронних підручників і посібників¹⁵;
– мультимедійних навчальних посібників¹⁶;
– комплексних наукових бібліотек (на звичайних і електронних носіях) за окремими галузями права¹⁷, а також з курсу теорії судового пізнання, криміналістики¹⁸, судової експертології, теорії оперативно-розшукового пізнання, суддівського адміністрування, організації і управління у сфері судочинства та комплексної системи новітніх спецкурсів.

Викладене дає підстави для таких висновків:

– навчальний процес, наукові дослідження, переддипломна практика і стажування, які забезпечують підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців у сфері правосуддя та судочинства повинні ґрунтуватися на основі використання новітніх світоглядних загально-філософських, загальнонаукових, окремо-наукових і спеціальних засобах наукового пізнання;
– фундамент освітніх ресурсів для підготовки фахівців суддівського адміністрування являє собою, по-перше систему базових дисциплін з фундаментальної підготовки правника широкого діапазону дій і профілю, озброює студента знаннями з найбільш загальних, основоположних закономірностей державно-правового життя суспільства; по-друге, комплекс загальнотеоретичних дисциплін з конституційного, цивільного, адміністративного, господарського і кримінального права, конституційного, цивільного, адміністративного, господарського і кримінального процесу та закладає фундамент для підготовки майбутніх фахівців, їх юридичного світогляду, здатності ухвалювати рішення в окремих сферах судочинства і, по-третє, спеціальні загальнотеоретичні дисципліни з судової ґносеології, судової антропології, порівняльного судового права, правосуддя, судочинства надають студентам знання, навички та уміння, необхідні для освоєння галузевих та інших прикладних юридичних дисциплін і сфер їх практичного застосування в діяльності органів судової влади, правоохоронних органів та правозахисних організацій;

¹⁵ Біленчук П.Д., Перкін В.І., Весельський В.К. Криміналістика: електронний мультимедійний підручник. Програмний продукт. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 26286 від 31.10.2008. Міністерство освіти і науки України. Державний департамент інтелектуальної власності. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2008.

¹⁶ Біленчук П.Д. Ганс Гросс – визначний діяч світової криміналістики. / Електронний мультимедійний фільм / П.Д. Біленчук. – Київ: ННПСК, 2009.

¹⁷ Наукову бібліотеку з окремих галузей права започатковано ще у 1997 – виходом у світ першого підручника в Україні з курсу «Криміналістика». Підручник. / За ред. П.Д. Біленчука. – Київ: Право, 1997. – 244 с. За цей період у серії опубліковані такі підручники, монографії, навчальні посібники: «Правова деонтологія», «Філософія права», «Місцеве самоврядування в Україні», «Банківське право: українське та європейське», «Страхове право», «Екологічне право», «Криміналістика» та багато інших наукових праць.

¹⁸ «Наукова бібліотека криміналіста» започаткована у 2000 році виходом у світ методичних рекомендацій «Криміналістичне дослідження гладкоствольної вогнепальної зброї». На даний час в серії опубліковано близько 40 монографій, навчальних посібників, курсів лекцій, довідників, методичних рекомендацій тощо. Опубліковані також книги в серії «Ділова людина», «Правознавець», «Бібліотека страхування».

Після отримання матеріалів експертизи на руки, експерт приступає до її виконання. Будь-яке експертне дослідження складається з етапів. При проведенні ідентифікаційних досліджень виділяють такі:

1. Підготовчий етап. На цьому етапі експерт знайомиться з постановою про призначення експертизи, вивчає надані досліджувані матеріали і зразки, з метою з'ясування їх достатності і придатності для дослідження, а також вибирає методи дослідження об'єктів експертизи.

2. Роздільне дослідження. Здійснюється ретельне вивчення об'єктів експертизи, виявляються і оцінюються їх загальні і окремі ознаки.

3. Порівняльне дослідження. Метою цієї стадії є виявлення співпадаючих або відмінних ознак порівнюваних об'єктів експертизи між собою або з наданими для порівняння зразками.

4. Оцінка результатів і формулювання висновків. Проводиться оцінка виявлених співпадінь або відмінностей і робиться висновок про наявність або відсутність тотожності, або про неможливість вирішити це питання по суті.

При проведенні діагностичних досліджень виділяють такі етапи:

1. Підготовчий етап. Аналогічний за змістом з етапом при проведенні ідентифікаційних досліджень.

2. Роздільне дослідження. Вивчаються ознаки і властивості об'єкту і вирішуються прості діагностичні завдання. Якщо більше жодних завдань не ставляться, то далі слідує етап оцінки результатів дослідження.

У разі, коли просте завдання є лише етапом для вирішення складного, то на підставі результатів вирішення простих завдань і отриманих в результаті їх дослідження діагностичних ознак проводиться реконструкція (будується) типова модель процесу, способу дії, події, явища [3].

4. Порівняльне дослідження. Складається з виведення наслідків з отриманої моделі і порівняння гіпотетичних наслідків з реально встановленими ознаками об'єктів діагностування.

5. Оцінка результатів дослідження. Формулювання висновків зі встановлення механізму події, дії, процесу.

Проведення судової експертизи завершується оформленням висновку експерта.

Необхідно зазначити, що існують деякі особливості призначення експертиз у справах, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, залежно від слідчої ситуації, що склалася на певний момент.

Як показує практика, у справах про порушення прав інтелектуальної власності, до порушення кримінальної справи проводяться попередні дослідження об'єктів. На дослідження надходить продукція, отримана оперативними працівниками при проведенні різних оперативно-розшукових заходів, як правило, гласної або негласної контрольної закупки. Особливість полягає в тому, що на дослідження надається лише невелика частина наявної продукції. В цьому випадку від експерта

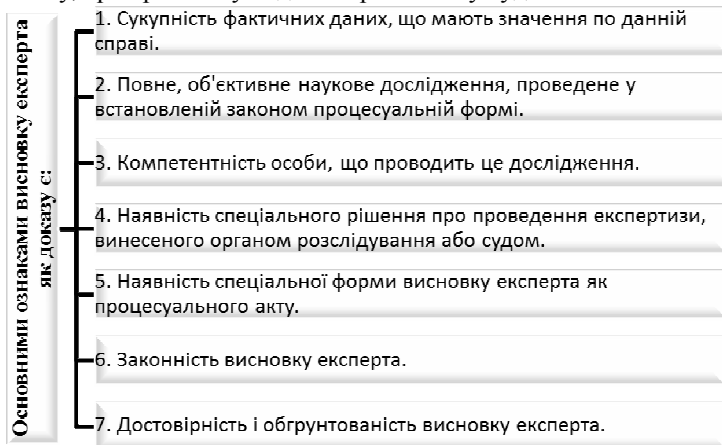
на досудовому слідстві: Монографія. – К.: ДІА, 2003. – 185 с.

З. Щербаковский М.Г., Кравченко А.А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. – Харьков: Ун-т внутр. дел, 1999. – 78 с.

Хільченко С.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ УПАКОВОК КОНТРАФАКТНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Для ефективної роботи слідчих підрозділів, пов'язаних з вирішенням питання про порушення кримінальних справ і надалі успішного їх розслідування, важлива надійна доказова база. Основою останньої в більшості випадків стають результати експертних досліджень. Сьогодні діяльність правоохоронних і судових органів неможлива без використання новітніх досягнень науково-технічного прогресу, різних наук. «Найактивніше процес впровадження сучасних досягнень науки і техніки в діяльність правоохоронних органів ведеться у криміналістиці, що забезпечує можливість отримання як розшукової, так і доказової інформації на основі виявлення і дослідження матеріальних слідів злочину» [1]. У зв'язку з цим зростає роль судової експертизи для вирішення питань, що потребують спеціальних знань в кримінальному, цивільному, арбітражному і адміністративному судочинстві.

Проведення експертизи розуміється як:

1. Система процесуальних дій, що здійснюються з метою отримання висновку експерта як джерела доказів. Включає призначення експертизи, підготовку матеріалів та її виконання [2].

2. Дослідження експертом матеріалів, наданих у його розпорядження, для відповіді на поставлені у постанові запитання і підготовка висновку експерта.

– для підвищення якості підготовки висококваліфікованих юристів в контексті вимог кредитно-модульної системи Болонського процесу необхідно започаткувати викладання у навчальному процесі юридичних вузів і факультетів таких новітніх курсів і спецкурсів:

- теорія судового пізнання (судова гносеологія);
- засоби пізнання та доказування у сфері судочинства;
- судова антропологія;
- системна інформатизація органів судочинства: системологія, кібернетика, безпека;
- автоматизовані інформаційно-комп'ютерні системи органів судочинства: характеристика, системна класифікація, ресурсне забезпечення;
- судова аналітика: консолідовані інформаційні системи, інтегровані банки даних, електронні автоматизовані мережі;
- інформаційне забезпечення проведення слідчих, процесуальних, судових та інших процесуальних дій;
- інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності у сфері судочинства тощо.

Біленчук П.Д., Терещук А.О.

СИСТЕМНИЙ КРИМІНОЛОГО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ: 1960-2010 РОКИ

Згідно дослідженню, яке проведене Управлінням ООН з питань наркотиків та злочинності, Україна займає 2-е місце в світі по кількості умисних вбивств і на 12-му місці по цим злочинам на 100 тис. жителів¹.

Екскурс в історію XX століття, аналіз та синтез дестабілізуючих факторів в радянський та пострадянський час показує, що негативний вплив на розвиток небезпечних тенденцій в ті роки сприяла неправильна чи можливо навіть добре продумана, яка мала певну мету політика союзної влади у відношенні до впливу на осіб, які вчинили тяжкі насильницькі злочини в період перебудови².

Необхідно зазначити, що сьогодні в кримінальному праві законодавче визначення поняття насильницької злочинності взагалі відсутнє³. Водночас поняття останньої розглядається М.І. Пановим лише як доктринальне⁴.

¹ Інтернет портал «Центр», 03.07.2008.

² Пандемія страху / О.М. Чистяков; за ред. О.О. Чистякової. – К.:МААК, 2010. – с. 282 – 314.

³ Кримінальний кодекс України. - ; Вид. А.В. Паливода, 2001. – 272 с.

⁴ Панов Н.И. Понятие насильственного преступления по законодательству Украины / Проблемы борьбы с насильнической преступностью в Украине. – Х., 2001. – с. 5.

А.П. Закалюк вважає, що насильницька злочинність загалом у вузькому значенні – це сукупність умисних злочинів, які вчиняються із застосуванням насилля як способу або засобу їх вчинення⁵.

Таким чином при цьому вибудовується такий понятійний ряд: а) насильство як рядове поняття, що охоплює будь-який насильницький прояв; б) фізичне насилля як його різновид, що здебільшого є протиправним впливом на фізичну сферу, тілесну недоторканість особи, яким завдається шкода; в) психічне насильство – це також різновид насильства, що здебільшого виявляється у формі погрози фізичним насильством чи спричиненням іншої шкоди (матеріальної, моральної, інтелектуальної, честі і гідності) особі або близьким для неї людям⁶.

Аналізуючи ситуацію, яка склалась в кінці 90-х років ХХ століття в Україні варто зазначити, що рівень насильницької злочинності в цей час стрімко зріс. Так, наприклад, абсолютна цифра реального стану злочинності в Росії стрімко зросла і досягла у 1991 році 2,2 млн. Як за цифрами, так і за іншими параметрами такого сплеску злочинності як Росія, так і країни СНД, включаючи і дореволюційний період, ще не знали⁷.

О.М. Чистяков стверджує, що стан криміногенної ситуації в 1990-1991 роках в Україні був фактично таким, що держава знаходилась тоді на грані громадянської війни. В ті окремі дні сотні тисяч озлоблених людей разом з криміналітетом по всій країні готові були громити і руйнувати все і вся. В ті дні, стверджує генерал О.М. Чистяков, міліція вирішувала практично всі питання із забезпечення національної безпеки і правопорядку в Україні.

Завдяки професійним діям органів правопорядку кровопролиття не сталося. Україна була перенесена в іншу епоху цивілізовано без краплі крові і отримала незалежність та приступила до розбудови суверенної, демократичної, соціальної, правової держави відповідно до положень Декларації про державний суверенітет України⁷; Акту проголошення незалежності України⁸; норм чинної Конституції України⁹ з метою протидіяти злу, сваволі, беззаконню злочинності для встановлення верховенства права, законності, правопорядку, справедливості¹⁰.

- судово-трасологічні;
- судово-фоноскопичні;
- судово-відеофоноскопичні;
- експертиза матеріалів, речовин і виробів;
- судово-біологічні експертизи та ін.

Так, наприклад, як слушно зазначає В.М. Шевчук, за допомогою технічної експертизи документів можна встановити ознаки підrobки митних та інших документів, визначити спосіб внесення в них змін, відновити початковий текст у підrobленому технічному паспорті на автомобіль, а також визначити способи підrobки відтисків печаток і штампів на митних деклараціях та інших документах [1, 39].

Бухгалтерська та економічна судові експертизи дозволяють вирішувати питання про повноту та правильність обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів. Ці питання часто ставляться перед експертами при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним переміщенням автотранспорту через митний кордон України, оскільки така протиправна діяльність загалом має на меті ухилення від сплати мита й інших податків або їх мінімізацію.

При цьому, на думку М.І. Костіна, приховування незаконного переміщення через митний кордон України товарів (у тому числі й автотранспорту) може здійснюватись висококваліфікованими фахівцями бухгалтерської та митної справи, які мають доступ до справжніх бланків, печаток й інших засобів митного забезпечення, можуть вести «подвійну бухгалтерію», вступати у змову з окремими підприємцями за фальсифікування первинних бухгалтерських та інших документів як в Україні, так і за її межами [2, 53].

Враховуючи, що безпосереднім предметом незаконного переміщення автотранспортних засобів через митний кордон України є автобуси, вантажні та легкові автомобілі, причепа та напівпричепа, що мають крім технічних характеристик ще й споживчі та вартісні, повноцінне доказування по даним кримінальним справам можливе лише після проведення автотехнічних та товарознавчих судових експертиз.

Таким чином, експертизи у кримінальних справах про злочини, пов'язані з незаконним переміщенням автотранспорту через митний кордон України, представляються абсолютно необхідними, оскільки, як правильно зауважують М.Г. Щербаковський та О.А. Кравченко, їх призначення обумовлюється ситуацією, коли інші засоби доказування не дозволяють встановити окремі обставини розслідуваного злочину [3, 30].

Список використаних джерел

1. Основи методики розслідування контрабанди: Навч. посібник / В.М. Шевчук. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2001. – 49 с.
2. Костін М.І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину

⁵ Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика; У 3 кн. – кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – К.; Видавничий Дім «ІнЮре», 2007. – с. 29.

⁶ Пандемія страху / О.М. Чистяков; за ред. О.О. Чистякової. – К.: МААК, 2010. – с. 419 – 422.

⁷ Декларація про державний суверенітет України. – Київ, 1990.

⁸ Акт проголошення незалежності України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 39. – с. 502

⁹ Конституція України. – Х.: Фоліо, 2008. – 158 с.

¹⁰ Костенко О.М. Культура і закон – у протидію злу: Монографія. – К.: Атіка, 2008. – 352 с.

Федосєєв М.А.

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ
ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ПЕРЕМІЩЕННЯМ
АВТОТРАНСПОРТУ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ**

Поширення незаконного переміщення автотранспортних засобів в Україні, зростання його обсягів підриває економіку держави, порушує державний порядок у сфері міжнародного товарообігу. Крім цього, такі незаконні дії, з одного боку, нерідко набувають ознак і форм організованої злочинної діяльності у сфері економіки й управління, з іншого, призводять до вчинення супутніх злочинів, наприклад, таких, як незаконне заволодіння транспортним засобом; знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу; службове підроблення; одержання (давання) хабара посадовими особам на різних етапах незаконного переміщення автотранспорту тощо.

При безпосередній участі у проведенні оглядів місць подій, виконанні експертних та науково-технічних досліджень по кримінальним і оперативно-розшуковим справам експерти-криміналісти сприяють використанню новітніх та перевірених практикою криміналістичних методів і науково-технічних засобів в слідчо-оперативній діяльності з метою встановлення і фіксації фактів, що мають важливе доказове значення або становлять оперативний інтерес.

Великий спектр складних та доволі гнучких протизаконних схем і механізмів, що використовуються при незаконному переміщенні автотранспортних засобів через митний кордон України, організований характер злочинів, які вчиняються при цьому, створюють чималі труднощі при розкритті та розслідуванні таких злочинних діянь. Саме тому в діяльності правоохоронних органів з попередження, припинення, розкриття та розслідування злочинів даної категорії особливе місце належить використанню можливостей експертно-криміналістичних підрозділів.

Враховуючи широкомасштабність злочинної діяльності, здійснюваної при незаконному переміщенні автотранспортних засобів через митний кордон України, для повного і всебічного встановлення обставин справи та забезпечення повноцінного доказування слідчим доводиться призначати комплекс судових експертиз.

Під час розслідування кримінальних справ даної категорії найбільш поширеними є такі види судових криміналістичних експертиз:

- судово-почеркознавчі;
- судово-товарознавчі;
- судово-технічні експертизи документів;
- судово-бухгалтерські;
- судово-автотехнічні експертизи;

Проведений академіком О.М. Чистяковим системний аналіз злочинності за період з 1960 по 2007 роки (47 років) підтверджує стійку системну тенденцію зростання кількості злочинів і дає підґрунтя для невтішного прогнозу – стрімке зростання злочинності буде продовжуватись і далі. В підтвердження цих слів О.М. Чистяков наводить такі дані. На основі проведеного ним узагальнення стану реальної криміногенної ситуації найбільш складна оперативна обстановка (економічна, політична) в Україні з 1960 року була в останній рік перед повним розпадом СРСР. Фактично у 1991 році в країні, якщо виходити із загальної кількості зареєстрованих заяв і повідомлень про злочини, було 631 229 злочинних проявів. В цьому році по 54,7 % з зареєстрованих заяв і повідомлень про кримінальні прояви були порушені кримінальні справи і в офіційній статистиці відображено 4055/6 злочинів, але по 225713 або 44,4 % органи міліції чомусь прийняли рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. Для порівняння О.М. Чистяков наводить результати діяльності органів міліції із запобігання і протидії злочинності вже у 2007 році. В цей час в Україні уже зареєстровано 2 851 384 (тобто на 2 220 155 більше ніж у 1991 році) заяв і повідомлень про злочини, але в державній статистичній звітності відображено тільки 401 293 факти, за якими порушені кримінальні справи, у відсотках цей показник склав лише 12,7. Водночас по 2 450 091 або 73,6% заяв і повідомлень про вчинені злочини відхилено і відмовлено в порушенні кримінальних справ. Досвідчений вчений і практичний працівник МВС України, академік О.М. Чистяков зазначає, що можна з упевненістю стверджувати про те, що дані про кількість вчинених і зареєстрованих злочинів не відповідає реальній поширеності злочинності в державі.

Але виникає слушне запитання: кому вигідна така маніпуляція цифрами державної статистики і чому фактично 2,5 млн. заяв і повідомлень про вчиненні злочини тільки в 2007 році залишилися без відповідного державного захисту та надання обов'язкової правової допомоги згідно положень чинної Конституції і законів України¹¹.

Разом з тим нас цікавить не тільки минуле, але і сьогодення та майбутні тенденції стану злочинності в державі.

Розглянемо більш детально, які ж фактори зберігаються ще і сьогодні і реально загрожують національній безпеці та правопорядку в Україні. Вважаємо, що основних з них є три.

Перший фактор. Вище викладене досить переконливо свідчить, що політика союзної влади призвела до хаосу, некерованості суспільними процесами, особливо у сфері національної безпеки і правопорядку, а інколи такі дії навіть призводили до заохочення розгулу злочинності, а також до залишення на волі сотні тисяч озброєних осіб, які вчинили тяжкі насильницькі і корисливі злочини.

¹¹ Пандемія страху / О.М. Чистяков; за ред. О.О. Чистякової. – К.:МООК, 2010. – с. 346-349.

Дані державної статистики свідчать, що владою створювалася обстановка, яка вела до некерованості процесами у безпековій і правоохоронній діяльності. Оперативна криміногенна обстановка, як стверджує О.М. Чистяков у 1985-1991 роках нагадувала дії Берії після смерті Сталіна: треба було посягти в країні хаос, ввести надзвичайний стан і на основі жорстокого наступу на розгул злочинності приступити до особистої необмеженої влади. В результаті під кінець 1991 р. Україна пережила своєрідне холодне літо 1953, що фактично і засвідчило розвал радянської системи влади¹².

Другий фактор. Починаючи з 1985 р. влада повела жорстокий наступ на людей, які вчинили малозначні правопорушення, проступки.

Всім відома абсурдна компанія за тверезий спосіб життя, широкомасштабна діяльність органів судової влади та правоохоронних органів, яка була пов'язана з безкомпромісною боротьбою з алкоголізмом, дрібною спекуляцією, дрібним хуліганством, тунеядством на фоні зростаючої безгосподарності, правового нігілізму, подвійної моралі, зародження класу багатих, майбутніх олігархів. Тут фактично закладались ті негативні явища і процеси про які сьогодні ми ведемо дискусію в органах законодавчої і виконавчої влади, наукових колах, на освітянській ниві та сфері судочинства.

Третій фактор. У цей час здійснювалась стрімка, незрозуміла гуманізація законодавства, стосовно осіб, які були засуджені за тяжкі насильницькі та корисливі злочини. Це призвело до різкої асиметрії щодо захисту злочинців і жертв злочину.

Створювалось враження, що розробники законів, постанов, наказів, інструкцій керувались не реальною криміногенною обстановкою в країні і життєвою потребою суспільства, а сценарієм відомого кінофільму «Хочу в тюрму».

Фактично в радянський період післяперебудови законодавець, правоохоронна і система виконання покарань, а в їх особі держава повністю стала на захист злочинців, які вчиняли особливо небезпечні насильницькі і корисливі злочини, забуваючи при цьому, що є ще і жертви злочинів, які постраждали від дій злочинців і від бездіяльності органів влади. Крім фактичної безкарності багатьох тисяч вбивць, насильників, розбійників, шахраїв була проведена неодноразова амністія і прийнято ряд актів помилування засуджених.

Сталися дивні речі, що бандит і вбивця знаходиться на повному забезпеченні держави. Тобто його безкоштовно утримують в охоронюваних корпусах, харчують, надають безкоштовну медичну допомогу, дають можливість безкоштовно вчитися, займатися спортом, читати книги і газети, дивитися телевізор, концерти, відвідувати церкву.

В ході огляду місця події його результати фіксуються в робочих записах, фотозйомкою, відеозаписом. По завершенні огляду складається протокол, у якому необхідно вказати місце знаходження, вид об'єкта, який оглядається, і його індивідуалізуючі ознаки, а також вид і обсяг вилучених проб, координати місць, звідки вони отримані. Щоб не захащувати описову частину протоколу огляду місця події, відбір проб можна оформити спеціальним протоколом, який додається потім до основного процесуального документа. Цій же меті служить фотозйомка й відеозапис. Практикують всі види зйомок місця події: орієнтуюча – для фіксації просторової довжини забрудненої території; оглядова – у межах окремих ділянок, осередків (джерел) забруднення, очисних споруд і т.п.; вузлова й детальна – для фотографування окремих вузлів і деталей об'єктів [4, с. 573-574].

Відеозапис доцільно застосовувати для фіксації триваючого викиду шкідливих речовин, термінової роботи з ліквідації наслідків забруднення й у низці інших випадків [4, с. 574].

На схемах (кресленнях, планах) місця події графічно зображуються уражені ділянки, джерела забруднення, очисні споруди, напрямки поширення шкідливих речовин у навколишньому середовищі, місця загибелі представників флори й фауни, пункти одержання проб і т.п. [4, с. 574].

Отже, отримання криміналістично значимої інформації під час огляду місця події по справах про екологічні злочини напряму пов'язане з дотриманням криміналістичних рекомендацій щодо: підготовки до такого огляду, виокремлення об'єктів, використання приймів огляду, залучення спеціалістів, відбору проб, використання фото та відео зйомки, рисування планів та схем, виконання завдань огляду.

Список використаних джерел

1. Карагодин В.Н. Методика расследования преступлений, связанных с загрязнением вод и атмосферы / В.Н. Карагодин, Л.А. Иванова. – Екатеринбург: УраГС, 2005. – 124 с.
2. Ринкова О.В. Необходимость комплексного подхода до використання спеціальних знань та проведення судово-експертних досліджень під час розслідування екологічних злочинів / О.В. Ринкова // Криміналістичний вісник. – 2010. – 2 (14). – С. 81-87.
3. Селиванов Н.А. Расследование преступных загрязнений природной среды: учебное пособие / Н.А. Селиванов, К.С. Скоромников. – М.: МНЭПУ, 1994. – 103 с.
4. Фефилатьев А.В. Расследование экологических преступлений / А.В. Фефилатьев // Криминалистика: учебник / А.Ф. Волынский, Т.В. Аверьянова, И.Л. Александров и др.; под ред. А.Ф. Волынского. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – С. 562-581.

¹² Пандемія страху / О.М. Чистяков; за ред. О.О. Чистякової. – К.:МООК, 2010. – 708 с.

периферійні ділянки – вибірковому. Якщо джерело забруднення відоме, то доцільніше розпочати огляд з місця знаходження джерела, використовуючи ексцентричний спосіб огляду (від центра – до периферії). Якщо ж джерело забруднення встановити не вдалося, огляд починають із ураженої ділянки, застосовуючи концентричний спосіб огляду (від периферії – до центра). Слідчий може також пересуватися у напрямку, протилежному поширенню шкідливих речовин, використовуючи фронтальний спосіб огляду. Можлива комбінація двох, а то й усіх трьох способів огляду [1, с. 32-33].

З метою виявлення джерела забруднення враховують дані про напрямок і силу вітру, характер рельєфу місцевості, температуру й швидкість течії води, висоту викидів і ступінь інтенсивності опадів тощо. У виявленні можливого джерела забруднення можуть допомогти також карти або схеми каналізаційних шляхів підприємства і його очисної системи.

На стадії детального (динамічного) огляду здійснюють вузлову й детальну зйомку місця події. Тут необхідно приділити увагу не тільки джерелу забруднення, але й наслідкам забруднення: місцям скупчень відходів виробництва; місцям найбільшого зосередження загублених тварин, птахів, риби; уражених забрудненням сільськогосподарських посівів і дикоростучих рослин.

Характерним для цього виду огляду місця події є обов'язковий відбір проб в тому чи іншому середовищі для подальшого попереднього дослідження або проведення відповідної експертизи з метою встановлення джерела забруднення, характеру й ступеня враження забрудненням об'єктів.

Проби води беруть батометром або в чисті пляшки в місцях скидання стічних вод і знаходження загубленої риби на 0,5-1,0 км вище або нижче передбачуваного джерела забруднення в 5-7 пунктах. Зразки попередньо просушеного ґрунту відбирають у пакети із щільного паперу, також з різних місць при однорідному ґрунті із площі 1-5 га. Проби повітря також беруть з різних місць із інтервалом 0,5-5,0 км на висоті 1,5-3,5 м, як правило, за допомогою електричного аспіратора. Зразки газоповітряної суміші відбирають до проходження нею очисних пристроїв і після очищення [1, с. 38-39; 3, с. 48-49].

З місця події по справах про екологічні злочини вилучають також по кілька екземплярів загубленої риби, уражених тварин, птахів і рослин, що перебувають на місцях забруднень. У зв'язку зі складністю відбору проб, їх зберіганням і перевезенням, проведення цієї роботи доручають фахівцям відповідного профілю. Отримані проби й екземпляри тваринного й рослинного походження направляють на дослідження в лабораторії органів, які здійснюють контроль за станом навколишнього середовища [1, с. 38-39; 2, с. 86; 3, с. 48-49].

Згідно затвердженого розпорядку дня, вчасно кладуть спати, вчасно будять і виводять на свіже повітря, надають можливість регулярно митися в бані, носити чистий одяг. Звичайно, що є одна незручність – обмежена воля пересування¹³.

Прогресивні міліцейські начальники камери ізоляторів тимчасового тримання переобладнують у готельні номери, створюють затишок, меблюють, затриманих харчують три рази їжею із ресторанів¹⁴.

Звичайно, що така ініціатива похвальна і відповідає світовим стандартам, але за чий рахунок це все робиться і які мотиви для прийняття таких організаційно-управлінських рішень у цих високо посадових керівників правових відомств держави.

Практика свідчить, що найбільш соціально захищеною частиною населення за рахунок бюджету сьогодні, як це не здається дивним, стали злочинці, які вчинили тяжкі насильницькі і корисливі злочини та відбувають покарання у місцях позбавлення волі.

Ці всі вищевикладені фактори сприяли тому, що, по-перше, кримінальні прояви, по-друге, насильницькі вбивства з корисливих мотивів, по-третє, з'ясування стосунків між злочинними угрупованнями створюють серйозну криміногенну напруженість в країні. Державна статистика показує, що деяких вбили конкуренти, багато правопорушників зайнялись бізнесом, окремі лідери злочинних угруповань пішли в політику, ряд голів банд формувань стали радниками керівників різних органів, відомств і установ.

Після розпаду СРСР понад 60% населення стали жертвами злочинів. Цікавою є картина про кількість заяв і повідомлень про вчиненні злочини у 1977 – 260 731; 1991 – 631 229.

Що стосується реального стану кількості вчинених злочинів у 2007 році, то в цей час подано до правоохоронних органів – 2 851 384 заяв і повідомлень про злочини. Це найбільш високий показник за 47 років досліджуваного періоду (1960-2007 роки).

За 1977-1991 роки, тобто за 14 років, цей показник складав 7 110 203 заяв і повідомлень про злочин. З 1992 по 2007 роки, тобто за 16 років, в Україні зареєстровано понад 28 680 094 заяв і повідомлень про злочини.

Що стосується рівня розкриття злочинів – то в середньому по країні він склав у 2007 році 69,5%, а вбивств з корисливих мотивів цей показник є ще нижчим. А це значить, що одна третина потерпілих жертв злочинів, від корисливих і насильницьких посягань, залишенні можливості правового захисту, відновлення їм нанесених збитків, оскільки винні в їх вчиненні особи не встановлені.

¹³ Козлов П.П., Нікітін Ю.В., Стрелков Л.О. Режим виконання кримінальних покарань: Монографія. – К.: КНТ, 2008. – 272 с.

¹⁴ Пандемія страху / О.М. Чистяков; за ред. О.О. Чистякової. – К.: МААК, 2010. – с. 708.

Досліджуючи ці проблеми російський вчений, професор, А.О. Бойков справедливо вказує на те, що «Проблема жертв преступления – одна из вопиющих во всей истории человечества, и она находит отнюдь не адекватное отражение в строе уголовного судопроизводства, осуществляемого именем государства». Звичайно, що тут коментарі зайві. А це значить, що викладені вище роздуми і міркування потребують подальших творчих пошуків і спеціальних наукових досліджень з позиції філософії права, теорії судового пізнання, кримінології, криміналістики, судової експертології, теорії оперативно-розшукового пізнання і теорії запобігання злочинності.

Біленчук П.Д., Шульга О.О., Ткачук В.В.

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСОБІВ ПІЗНАННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Питання методу і методологічного підходу у господарському процесуальному праві є, мабуть, одними з найважливіших за своїм значенням для юридичної теорії та відповідної юридичної практики. Це пояснюється тим, що залежно від сутності вихідних методологічних принципів, на яких ґрунтується правове мислення, тип правової культури, здійснюється не тільки наукове пізнання господарського процесуального права, а і його практичне втілення у реальності господарського судочинства.

Метод (від грецьк. *methodos*) буквально означає «шлях до чогось, спосіб пізнання, дослідження»¹. У загальному значенні метод – це спосіб досягнення мети; це певним чином впорядкована діяльність, завдяки якій ця мета досягається, це засіб пізнання.

Методологія належить до дуже складних проблем господарської процесуальної юридичної науки. Існують різні підходи до визначення поняття методології. Є підстави виділити кілька значень поняття методології стосовно господарської процесуальної юридичної науки, які між собою тісно пов'язані.

Методологія як наука про методи пізнання правової дійсності (або, якщо використовувати філософську категорію, – пізнання «правової матерії») та зворотного на неї впливу. Ця наука є одним з розділів загальної теорії держави і права, її завдання полягає у з'ясуванні сутності методів, їх систематизації, визначенні принципів їх використання та факторів, що впливають на обрання конкретних методів залежно від особливостей дослідницького процесу окремих галузей права, розкритті змісту конкретних методів. Отже, правова методологія – це розділ науки про методи «юридичної активності», якою охоплюється юридична наука і практика судочинства, тобто науково-практична діяльність.

¹ Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М.: Наука, 1973. – С. 25.

– вирішити питання про участь в огляді місця події фахівців відповідного профілю як спеціалістів (працівників служб екологічного контролю, лікарів санепідемстанцій, біологів, інженерів з очисних споруд, агрономів, водолазів). Надаване ними сприяння в збиранні криміналістично значимої інформації підвищує ефективність огляду. Необхідно при цьому переконаватися у компетентності таких фахівців й їх незацікавленості у результатах справи. У ряді випадків до участі в огляді доцільно залучити свідків-очевидців події, представників підприємства-забруднювача, відповідальних за дотримання природоохоронних правил, осіб, прямо або побічно причетних до події;

– запросити як понятих осіб, незацікавлених у результатах справи й бажано знайомих з видом діяльності, у процесі якої допущене забруднення;

– підготувати засоби криміналістичної техніки (слідча валіза, фото- і відеопаратуру), а також інші технічні засоби (прилади для відбору проб повітря, води, ґрунту, дозиметри, газоаналізатори), засоби індивідуального захисту (спецодяг, протигаз) [4, с. 570-571].

Після прибуття на місце події спочатку оцінюють умови огляду (ступінь зараженості повітря й місцевості, чи припустиме знаходження там учасників огляду, чи вжиті заходи індивідуального захисту й забезпечення безпеки, приміром, якщо існує небезпека радіоактивного зараження або вибухів). Обов'язково надають допомогу потерпілим, якщо вона не була надана раніше, проводять опитування очевидців і вживають інших заходів, спрямованих на забезпечення умов проведення огляду.

На стадії загального (статичного) огляду слідчий зі спеціалістами оглядають місце екологічного злочину з метою: а) оцінки сутності події, чи є ознаки екологічного злочину; б) визначення меж території яка оглядається, основних вузлів і об'єктів огляду; в) вживання додаткових заходів з охорони місця події, якщо в цьому є необхідність; г) уточнення завдань учасників огляду, їх інструктажу; д) визначення послідовності огляду місця події.

У разі наявності значних площ забрудненої території здійснюють орієнтуючу й оглядову фото- і відеозйомку, які по можливості проводять з вертольотів й інших легкомоторних літальних апаратів.

На стадії загального огляду залежно від встановлення меж огляду, наявності центральних і периферійних вузлів місця події обирають і методи огляду. Центральний вузол – це насамперед саме джерело забруднення (очисна споруда, місце смітника тощо) або ділянки території, акваторія моря). Довкола нього іноді на значній відстані можуть перебувати периферійні ділянки, причинно пов'язані із центром (примикають до місця забруднення, приміром, сільськогосподарські або лісові угіддя).

Центральний вузол місця події піддається суцільному огляду,

напрямок і силу вітру, про температуру води й повітря, а також звертати увагу на рельєф місцевості, висоту викидів, наявність сторонніх запахів, інтенсивність випадання опадів.

Значні труднощі нерідко виникають при проведенні огляду, коли джерело забруднення перебуває під водою (зруйнована нафтова свердловина, пошкоджені ємності нафтоналивного судна тощо). Якщо огляд під водою проводить водолаз, слідчий не повинен вносити до протоколу огляду відомості, повідомлені останнім про досліджений об'єкт. У цих випадках необхідно детально допитати водолаза як свідка про результати огляду і скласти докладний схематичний план, креслення оглянутого об'єкта. При цьому бажано, щоб спеціаліст провів фотографування або відеозйомку під водою. Фотознімки та відеозапис варто прилучити до матеріалів кримінальної справи як додаток до протоколу допиту спеціаліста.

Огляд місця події за фактом забруднення води, ґрунту, повітря проводиться негайно. Це обумовлено тим, що зберегти обстановку місця події у незмінному вигляді тривалий час в умовах виробничої діяльності підприємств і можливих змін погоди досить важко, а особливо в тих випадках, коли джерело забруднення перебуває на значній (іноді на десятки кілометрів) відстані від місця виявлення шкідливих наслідків.

Вчасно проведений огляд місця події дозволяє не тільки виявити й зафіксувати матеріальні сліди екологічного злочину, але й усвідомити обстановку правопорушення, механізм і масштаб забруднення. Отримані дані можуть бути використані для висування слідчих версій, правильної оцінки показань потерпілого, свідка, обвинувачуваного, а також при призначенні різних видів судових експертиз.

До особливостей огляду місця події по справах про забруднення навколишнього середовища варто віднести: множинність об'єктів огляду й видів забруднюючих речовин; просторість забруднених територій; різноманітність негативних наслідків вчиненого злочину.

На місці події огляду можуть бути піддані такі об'єкти: а) ділянки місцевості (забруднені сільськогосподарські угіддя, територія вивозу й знищення шкідливих відходів виробництва та ін.); б) забруднені водні простори (ділянки рік, озер, акваторії моря); в) забруднений повітряний простір; г) виробничі й складські приміщення промислових, комунальних, сільськогосподарських підприємств та інших організацій, їх очисні споруди, пиловловлюючі і газоочисні установки; д) уражені шкідливими речовинами люди, тварини, птахи, риба, сільськогосподарські культури тощо.

При підготовці до огляду місця події слідчому доцільно:

– вжити необхідних заходів з надання допомоги потерпілим, усунення причин і наслідків забруднення, припинення його подальшого поширення (у випадках, коли відоме джерело забруднення);

Методологія – це система методів пізнання і практики, тобто система принципів, правил, прийомів, способів і засобів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему. Виходячи з цього визначення можна зробити висновок, що, по-перше, методологія наукової діяльності – це система методів (принципи, правила, прийоми, способи і засоби), зокрема, пізнання (відбиття) об'єктів зовнішнього світу та організації (формування) систем наукових знань; по-друге, методологія практичної діяльності – це система методів (принципи, правила, прийоми, способи і засоби) впливу на об'єкти, організації практичної діяльності як одного з об'єктів; по-третє, вчення про систему методів наукової і практичної діяльності – це сукупність наукових знань щодо змісту, структури наукових і практичних методів, умов та правил їх застосування.

Водночас методологія – це вчення про метод, зокрема, це:

– вчення про методи пізнання та перетворення дійсності;

– сукупність прийомів дослідження, які застосовуються в певній галузі знань.

Необхідно зазначити, що становлення методології як зрілого і всебічного вчення про принципи, методи і прийоми пізнання відбулось ще в XVII-XVIII ст. у зв'язку з бурхливим розвитком науки. Відтоді розробка наукової методології стає центром теоретичної думки. Ф.Бекон обґрунтовує метод індукції, Р. Декарт, Б. Спіноза та Г.В. Лейбніц – метод дедукції. При цьому потрібно мати на увазі, що сучасна класифікація методів і прийомів пізнання враховує як своєрідність, специфіку, так і зв'язок різних методів: конкретних наук, загальнонаукових, емпіричного пізнання, загально-філософських тощо².

Проблема методу і методологічного підходу у правознавстві належить до тих, яким поки що приділено найменше уваги теоретиками права. Варто відзначити, що у низці публікацій, авторами серед яких є М. Козюбра, І. Котюк, Л. Луць, П. Рабінович, О. Скакун, В. Селіванов, порушуються окремі аспекти проблеми методології правової науки і судової гносеології.

Ґрунтуючись на положеннях загальної теорії права і держави³, зазначимо, що методи юридичної науки – це система прийомів та засобів, спрямованих на отримання об'єктивних та обґрунтованих знань. Наука господарського процесуального права використовує такі методи:

– всезагальні – характеризують філософську основу пізнання;

– загальнонаукові – конкретизують всезагальні методи передусім на основі використання логічних, історичних та системних методів;

² Гусарев С.Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня д.ю.н. / К.: НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2007. – С. 59.

³ Загальна теорія держави і права: Підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Харків: Право, 2010. – С. 25-35.

– спеціальні (окремі) – використовують конкретні методи пізнання галузі господарського процесуального права та сфери господарського судочинства.

Звичайно, що класифікація ця умовна. До того ж зазначені методи неможливо розмежувати. Вони взаємопов'язані та взаємозумовлені.

Богдан О.Ю.

ОЦІНКА СУДОМ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Згідно зі ст. 67 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом. Ніякі докази для суду не мають наперед встановленої сили. Відповідно до ч. 4 ст. 75 КПК, не є обов'язковим для суду і висновок експерта, але незгода з ним повинна бути мотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі.

Науковці відмічають (Горський Г.Ф., Коваленко Є.Г.), що оцінюючи висновок експерта, необхідно брати до уваги такі обставини:

– кваліфікацію експерта, рівень його теоретичної підготовки й практичні навички; чи відповідає все це завданню, що було йому поставлене;

– матеріал, який мав експерт; чи достатньо його було для провадження експертизи; чи не відобразилися на висновку неповнота або недоброякісність матеріалу, наданого експерту;

– чи відповідають висновки експерта тим даним, які ним отримані в ході дослідження; чи аргументовані висновки, чи достовірні дані, покладені в обґрунтування висновків;

– чи відповідають фактичні дані й висновки, що містяться у висновку експерта, іншим доказам у справі; які між ними суперечності, чи можна їх подолати без призначення повторної, додаткової експертизи;

– науковість проведеного експертом дослідження, рівень розвитку відповідної галузі наукових знань; які методи дослідження використовував експерт, чи перевірені ці методи наукою і практикою;

– чи проведена експертиза відповідно до вимог кримінально-процесуального закону й правил її провадження; які були відхилення від цих норм, чим вони викликані і як відобразилися на повноті й вірогідності висновку експерта.

КПК немає норми, яка б безпосередньо визначала правила оцінки висновку експерта. На наш погляд, це є недоліком кримінально-процесуального закону, який потрібно усунути. Пропонуємо доповнити КПК статтею «Оцінка висновку експерта».

Через відсутність у КПК такої статті про оцінку судом висновку експерта йдеться у постанові Пленуму Верховного Суду України від

сільськогосподарська продукція; отруєна риба; тварини; територія, на якій виявлено негативні наслідки викиду в атмосферу, будівлі, садові ділянки, городи, що перебувають на ній тощо [1, с. 36-39].

Успішному проведенню огляду місця події сприяє застосування сучасних науково-технічних засобів (відеозапис) і спеціальних приладів (газоаналізатори, батометри) [3, с. 49].

З огляду на специфіку аналізованого злочину, різноманіття форм і видів забруднення, найчастіше віддаленість від населених пунктів, слідчому варто приділити особливу увагу етапу підготовки до огляду місця події.

Крім цього, доцільно розрізняти центральні й периферійні вузли місця події. Під центральним вузлом розуміється ділянка території (акваторії), де відбулося забруднення й можна виявити його характерні наслідки. Ним може бути місце знаходження джерела забруднення, тобто очисної споруди, ставка-відстійника, котельні, місце смітника, місце розташування золопилувальної установки, з безпосередньо прилягаючою до нього місцевістю. Після дослідження джерела забруднення, оглядається прилягаюча територія, шляхом пересування по спіралі від центра до периферії або у напрямку поширення шкідливих речовин. Периферійний вузол включає певну ділянку забрудненої землі або водної поверхні. Центральний вузол піддається повному огляду, периферійний – вибірковому.

Якщо ж слідчому не вдалося виявити джерело забруднення, огляд доцільно почати з дослідження ураженої ділянки території (акваторії) у напрямку, зворотному шляху поширення забруднюючих речовин. Особливу увагу доцільно приділяти місцям найбільшого зосередження загиблої риби, скупченням відходів виробництва. Ретельно обстежуються зарості чагарнику, очерету, затони. У процесі огляду проводять необхідні вимірювання. Беруть проби води в районі виявлення мертвої риби, вище передбачуваного джерела забруднення й нижче його на 0,5-1 км, вилучають по кілька екземплярів кожного виду загиблої риби, зразки ґрунту, трави, водоростей і проби повітря для лабораторного дослідження.

При забрудненні водойм ядохімікатами, що застосовуються в сільськогосподарському виробництві, огляду підлягають місця їх зберігання, сільськогосподарські поля, у які вони внесені, а також засоби їх транспортування. Зразки ґрунту відбирають у поліетиленові пакети й направляють на аналіз в агрохімічні лабораторії.

Забори повітря беруть у різних місцях регіону, який піддався забрудненню, насамперед у районі осередку (місце знаходження джерела), де виявилися шкідливі наслідки, у місцях проживання (роботи) громадян, де спостерігалася максимальна концентрація шкідливих речовин тощо [3, с. 49].

При відшуканні джерела забруднення необхідно враховувати дані про

металургії, хімічної промисловості. Фекальні стоки найчастіше являють собою відходи тваринницьких ферм. У навколишньому середовищі найчастіше залишаються сліди від специфічних забруднюючих речовин у вигляді ртуті, свинцю, сажі, фенолу, сірководню й ін [4, с. 564-564].

Специфіка екологічних злочинів така, що обставини, пов'язані з порушенням екологічних правил, знаходять своє відображення як у різних документах самого підприємства, так і в документах органів державного екологічного контролю. Завдання слідчого полягає в тому, щоб відшукати такі документи й виявити в них необхідну інформацію.

Особливості огляду місця події по даній категорії справ обумовлені необхідністю огляду значної кількості об'єктів, просторістю земельних і водних ділянок забрудненої території, які підлягають огляду, незвичними умовами, у яких в ряді випадків проводиться огляд (на воді, під землею, а іноді й під водою), розбіжністю місця виявлення шкідливих наслідків і місця скидання неочищених стічних вод (відходів промислового виробництва – при забрудненні повітря) через природні причини (течія ріки, дощ, напрямок і сила вітру), множинністю видів потенційних забруднюючих речовин, токсичністю відходів виробництва, що викликало захворювання людей, загибель риби, рослинності [4, с. 570].

Іноді забруднюючі речовини (особливо при викидах в атмосферу шкідливих відходів виробництва, газів, пари, пилу) поширюються на десятки кілометрів. Об'єктом огляду в цих випадках повинна бути вся площа забруднення з пов'язаними з нею ділянками місцевості, де можуть бути виявлені безпосереднє джерело забруднення, сліди забруднення й інші речові докази. Під місцем події в цьому випадку варто розуміти не тільки те місце, де виявлено наслідки забруднення, але й місце, де перебуває безпосереднє джерело забруднення.

Завданнями огляду по справах про екологічні злочини є: 1) з'ясування й фіксація загальної обстановки й особливостей місця забруднення; 2) виявлення, фіксація й вилучення слідів забруднення, загиблої риби, зіпсованої сільськогосподарської продукції й ін., документів, біологічних об'єктів; 3) відшукування джерела забруднення, визначення ступеня забруднення території (водної ділянки).

При огляді місця події по справах про екологічні злочини пошукова діяльність слідчого, спрямовується на виявлення безпосереднього джерела забруднення, коректується схемами й картами каналізаційних шляхів підприємства, міської очисної системи та іншою документацією.

Об'єкти огляду різноманітні: водойми, ділянки рік, озер, ставків, каналів, водостоки; земельні ділянки, сільськогосподарські поля, території смітників, каналізаційні мережі, очисні споруди, шлакозбірники тощо; спеціальні транспортні засоби (контейнери, цистерни, асенізаційні машини); плавзасоби (кораблі, катери, нафтоналивні баржі); виробничі, складські, допоміжні території підприємств, цехів, котельнь;

30 травня 1997 р. № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах». У п. 17 цієї постанови зазначено, що при перевірці й оцінці експертного висновку суд повинен з'ясувати:

- чи було додержано вимоги законодавства при призначенні та проведенні експертизи;
- чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі;
- компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень;
- достатність поданих експертові об'єктів дослідження;
- повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним;
- узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи;
- обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи.

Оцінюючи висновок експерта з точки зору дотримання вимог закону, які відносяться до призначення та проведення експертизи, суд повинен перевірити, чи виконані слідчим приписи ст.ст. 75-77, глави 18 КПК. Зокрема, суд має з'ясувати:

- чи дотримані права підозрюваного, обвинуваченого, що визначені у ст. 197, 202 КПК;
- чи не порушені вимоги закону при вилученні речових доказів, які є об'єктами експертизи;
- чи немає даних, які свідчать про необ'єктивність або некомпетентність експерта тощо.

Деякі правила оцінки висновку експерта є досить складними. У юридичній літературі відмічається (Коваленко В.В.), що судді не можуть належним чином оцінити ні наукову обґрунтованість, ні правильність вибору та застосування методик дослідження, ні відповідність цих методик сучасним досягненням відповідної галузі наукового знання, оскільки для такої оцінки вони не мають достатніх знань.

У таких ситуаціях для полегшення оцінки експертного висновку суд може допитати експерта для роз'яснення і доповнення його висновку (ст. 311 КПК). Як зазначають науковці (Щербаковський М.Г., Кравченко А.А.), під роз'ясненнями та доповненнями до висновку експерта необхідно розуміти його показання, в яких розкривається зміст та значення таких положень висновку:

- обраної методики дослідження, причин відмови від інших методик або методів дослідження об'єкта;
- використання при провадженні експертизи науково-технічних засобів, їх метрологічних характеристик, величин похибки вимірювання;
- особливості підготовки об'єктів до дослідження, умов відбору експериментальних зразків, порівняння, кількісних та якісних змін після

проведення досліджень;

- виявлених ідентифікаційних та діагностичних ознак;
- критеріїв оцінки, ознак, яких експерт дотримувався при винесенні проміжних та остаточних висновків;
- окремих термінів та визначень, що є у висновку;
- можливих суперечностей між дослідницькою частиною (в тому числі, додатками до висновку) та висновками;
- причин відмови експерта від дачі висновку або обмеженого вирішення окремих питань.

Під доповненнями до висновку експерта розуміють:

- висновки та їх обґрунтування, які відсутні у висновку, але впливають з проведеного дослідження;
- визначення можливості подальшого дослідження об'єктів проведеної експертизи для встановлення нових обставин справи при наявності додаткових матеріалів, а також характер цих матеріалів.

Вивчення судової практики дає підстави стверджувати, що проведення допиту експерта в суді з метою доповнення його висновку не виправдовує себе. У юридичній літературі висловлена слушна думка (Вільгушинський М.Й.), що необхідно змінити назву ст. 311 КПК на «Отримання роз'яснень експерта в суді». Процедура цієї процесуальної дії має бути обмежена лише роз'ясненням наданого експертного висновку – застосованих термінів або формулювань, методів дослідження об'єктів, експертних методик, отриманих результатів. У тих випадках, коли суд вважає, що існує необхідність у доповненні висновку експерта, має призначатися додаткова експертиза.

За результатами оцінки висновку експерта суд може визнати його повним та обґрунтованим. Суд також може визнати його неповним або не досить ясним, необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або інакше викликає сумніви в його правильності. У такому випадку має бути призначена додаткова або повторна експертиза (ст. 312 КПК).

Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України у вищезазначеній постанові, за змістом ст. 75 КПК додаткова експертиза призначається після розгляду судом висновку первинної експертизи, коли з'ясується, що усунути неповноту або неясність висновку шляхом допиту експерта неможливо. Висновок визнається неповним, коли експерт дослідив не всі подані йому об'єкти чи не дав вичерпних відповідей на порушені перед ним питання. Неясним вважається висновок, який нечітко викладений або має невизначений, неконкретний характер. В ухвалі або постанові про призначення додаткової експертизи має бути зазначено, які висновки експерта суд вважає неповними чи неясними або які обставини зумовили необхідність розширення експертного дослідження.

Повторна експертиза призначається, коли є сумніви у правильності

Стасюк Л.Л.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПО КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО ЕКОЛОГІЧНІ ЗЛОЧИНИ

Діяльність людини, пов'язана з інтенсивним використанням природних ресурсів, бурхливим розвитком промислового й сільськогосподарського виробництва, посиленням процесів урбанізації населення, переслідує суспільно корисні цілі, однак нерідко поєднана із заподіянням істотної шкоди природному середовищу, з небезпекою для життя й здоров'я людей.

Стан навколишнього природного середовища в окремих регіонах України оцінюється як вкрай сприятливий. У пресі й наукових публікаціях відзначається розширення регіонів, де такий стан набув характеру екологічного лиха. У більшості великих міст вміст хімічних речовин у водах і атмосфері перевищує припустимий в десятки разів. Накопичення токсичних металів у тканинах і органах ініціює виникнення онкологічних і алергічних захворювань, ендокринної патології, порушення дітородної функції.

Забруднення природного середовища впливає на стан лісів і чисельність рибних запасів. Екологічно неблагополучний стан середовища великих промислових центрів породжує соціальні проблеми, пов'язані з міграцією населення з екологічних мотивів.

Все це свідчить про те, що злочини, пов'язані з порушенням екологічних норм і правил, становлять значну небезпеку для населення нашої держави. Однак рівень латентності саме цієї категорії злочинів залишається високим.

Криміналістично значима інформація міститься, як правило, вже в самій обстановці вчиненого екологічного злочину, вона містить у собі відомості про місце, час, сліди злочину й механізм слідоутворення.

Місцем забруднення може бути як виробнича, так і інша, навіть віддалена територія. Визначення часу події, яка відбулася, нерідко дозволяє встановлювати безпосереднє підприємство-забруднювач, особливо в тих випадках, коли в місці забруднення перебуває небагато потенційно небезпечних в екологічному відношенні об'єктів. Виконанню цього завдання сприяє також встановлення виду забруднення, ступеню й часу його поширення, можливих технологічних неполадок на промисловому або сільськогосподарському підприємстві, водному, залізничному або повітряному транспорті.

Слідами екологічних злочинів можуть бути забруднюючі речовини у вигляді нафтопродуктів, неочищених і незнезаражених стічних вод, відходів діяльності господарських і промислових об'єктів, зокрема, солей важких металів, різних кислот та інших речовин, у тому числі радіоактивних. Вони нерідко викидаються підприємствами чорної

відсутності своєчасної ветеринарної допомоги).

При необхідності визначення екологічних характеристик певного об'єкта пізнання (технічного проекту підприємства, певного виду діяльності або регіону) призначається екологічна експертиза. Вона здатна дати відповіді на такі питання: а) чи відповідає технічний проект даного підприємства вимогам екологічної безпеки, і якщо ні, то в чому полягає невідповідність; б) чи властиві даному регіону ознаки зони екологічного лиха й, при позитивній відповіді, у чому вони проявляються; в) чи відноситься даний регіон до таких, що потребують особливого екологічного захисту, і якщо так, то до якої категорії він відноситься (заповідник, заказник, національний природний парк, пам'ятник природи, зелена зона); г) чи являє даний вид господарської діяльності загрозу для здоров'я людей, представників тваринного або рослинного світу (Селіванов Н.А., Скоромніков К.С., 1994 р.).

Питання, які вимагають використання відомостей з різних галузей знання, вирішуються в межах комплексної експертизи. Так, при визначенні величини заподіяного порушенням природоохоронних правил матеріальної шкоди, поряд зі спеціальними знаннями в галузі економіки, можуть знадобитися знання в агротехніці, зоотехніці або ветеринарії, залежно від того, чому саме заподіяна шкода – сільськогосподарським рослинам чи тваринам.

Оптимальні заходи, необхідні для попередження порушень правил охорони тваринного світу, можуть бути визначені з комплексним використанням знань в галузі зоотехніки й ветеринарії. Для встановлення можливості заподіяння шкоди навколишньому середовищу промисловими викидами, можуть знадобитися знання в галузі медицини, ветеринарії, агротехніки, зоотехніки.

Отже, проблеми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти довкілля, вчинених шляхом забруднення атмосферного повітря ще недостатньо розроблені у криміналістиці. Судова експертиза є найефективнішим засобом виконання слідчих завдань по справах про злочини проти довкілля, за умови, неухильного дотримання вимог кримінально-процесуального законодавства, щодо призначення та проведення цієї слідчої дії. Експертизу по справах про злочини проти довкілля варто призначати тільки тоді, коли в цьому є дійсна необхідність, коли без відповіді експерта на певні питання неможливо встановити істину в справі. До типових експертиз, які призначаються в ході розслідування злочинів проти довкілля, вчинюваних шляхом забруднення атмосферного повітря необхідно віднести: судово-хімічну, токсикологічну, радіологічну, технічну, технологічну, будівельно-технічну, агротехнічну, лісотехнічну, зоотехнічну, гідрометеорологічну, судово-медичну, медико-санітарну, судово-ветеринарну та екологічну експертизи.

висновку експерта, пов'язані з його недостатньою обґрунтованістю чи з тим, що він суперечить іншим матеріалам справи, а також за наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи. Істотними можуть визнаватися, зокрема, порушення, які призвели до обмеження прав обвинуваченого чи інших осіб. В ухвалі або постанові про призначення повторної експертизи мають бути зазначені обставини, які викликають сумніви у правильності попереднього висновку експерта.

У випадках, коли в справі щодо одного й того самого предмета проведено декілька експертиз, у тому числі комплексну, комісійну, додаткову чи повторну, суд повинен дати оцінку кожному висновку з точки зору всебічності, повноти й об'єктивності експертного дослідження. Такій оцінці підлягають також окремі висновки експертів – членів комісійної чи комплексної експертизи, які не підписали спільний висновок. Не повинна віддаватися перевага висновку експертизи лише тому, що вона проведена комісійно, повторно, експертом авторитетної установи або таким, який має більший досвід експертної роботи тощо.

Бондар В.С.

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ТА ЗАСТОСУВАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Інститут спеціальних знань у сучасних умовах є потужним каналом впровадження у кримінальне судочинство ефективних науково-технічних засобів та технологій.

У криміналістичній науці питання оптимізації використання та застосування спеціальних знань досліджуються переважно в межах вчення про техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів.

Криміналістична техніка, як галузь науки криміналістики виступає методологічною основою оптимізації:

- діяльності слідчого (спеціаліста) з виявлення, фіксації, вилучення та попереднього дослідження слідів злочину;
- розвитку судово-експертних методик дослідження слідів злочину та інших речових доказів;
- діяльності з накопичення, обробки і використання криміналістичної інформації (моніторингу), яка знаходиться в слідах злочину (ведення криміналістичних обліків).

Предметом доповіді є оптимізація використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням та застосуванням вогнепальної зброї, тому розглянемо цю форму більш детально.

Існуючу проблематику в галузі судово-балістичної експертизи доцільно згрупувати відповідно до завдань, що вирішуються за нею.

Проблемні питання ідентифікаційних досліджень. Дана група питань зумовлена насамперед варіаційністю слідів на стріляних гільзах та кулях:

1. Висока варіаційність слідів на стріляних кулях, прямим наслідком якої є: а) поява великої кількості випадкових трас, ймовірність виявлення яких у слідах на інших кулях, стріляних з цього ж екземпляра зброї, відносно невелика; б) періодична стійкість від пострілу до пострілу ознак у слідах на стріляних кулях. Причинами варіаційності слідів є: залежність діаметру каналу ствола від температури, розбіжністю в початковому тиску порохових газів, котре залежить від навішування пороку та його стану, стану ініціюючої речовини, глибини посадки кулі в гільзі та їх кріплення, наявності ексцентриситету маси снаряда при його обертанні навколо власної вісі тощо¹;

2. Можливість ідентифікації зброї за слідами на деформованих кулях.

3. Можливість ідентифікації зброї з полігональним нарізом ствола за слідами на стріляних кулях.

4. Висока варіаційність відображення групових ознак зброї. Зазначена проблема прямо пов'язана зі зниженням ефективності використання експертних технологій в ідентифікаційному пошуку з використанням об'єктів криміналістичних обліків та колекцій. Відомо, що діапазон за кутовою відстанню між центрами слідів відбивача та зачепу викидача коливається в межах від 15° для одного екземпляру зброї та 20 градусів для кількох екземплярів зброї даної моделі.

Проблемні питання класифікаційних досліджень.

Невизначеність українського законодавства щодо появи нового виду зброї, стала великою проблемою для експертних підрозділів, завданням яких є визначення належності шумових пістолетів турецького виробництва до категорії вогнепальної зброї, адже вони згідно діючої методики мають всі ознаки вогнепальної зброї.

Не додав ясності в це питання і Стандарт МВС України «Пістолети та револьвери стартові» СОУ 78-19-002:2010, опублікований у 2010 році. Згідно цього стандарту конструкція стартових (шумових) пістолетів та револьверів повинна унеможливлювати використання будь-яких патронів, окрім холостих та повинна відповідати одній із вимог:

– ствол, за умови відсутності в його конструкції захисних елементів, повинен бути виготовленим таким способом, при якому канал ствола відсутній (лиття, ковка, штампування, токарна обробка тощо);

– захисні елементи (або їх сукупність) у стволі пристроїв повинні бути виготовлені з матеріалу, котрий за своїми міцнісними характеристиками не гірший від матеріалу ствола, повинні перекривати канал ствола по усій його довжині та діаметру від дульного зрізу до газовідвідного отвору (отворів), котрий повинен розташовуватись на відстані не більше 15 мм від передньої частини патронника;

¹ Федоренко В.А. Актуальные проблемы судебной баллистики / В.А. Федоренко. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2011. – С. 123-125.

експертизи є встановлення причини, механізму захворювання або смерті людини, дійсних або можливих наслідків для людей викликаних забрудненням природного середовища, зокрема атмосферного повітря. Зазначена експертиза вирішує такі питання: яка причина смерті (або захворювання) даної особи; чи не настала смерть (або хвороба) внаслідок отруєння, і якщо так, то якою речовиною отруїлася людина; як шкідлива речовина потрапила в організм певної особи (через дихальні шляхи, шкіру або інше); який характер втрати здоров'я особи, чи не втратила вона працездатність, і якщо так, то яка ступінь її втрати; до яких наслідків могло призвести потрапляння даної шкідливої речовини в організм людини за відсутності вчасної медичної допомоги; чи являє небезпеку для здоров'я людей певна концентрація даних забруднюючих речовин у виробничих викидах в атмосферне повітря.

Іншу групу становлять завдання, спрямовані на з'ясування фактів недотримання санітарних норм та осіб, відповідальних за їх порушення, а також встановлення необхідних профілактичних заходів (чи дотриманні санітарні норми при виконанні певних робіт – проектування, експлуатації господарського об'єкта, очисної споруди, зберігання, транспортування, знищення шкідливих речовин, здійснення газово-пилових викидів, і якщо ні, то які норми порушені; яка гранично допустима концентрація шкідливих речовин, встановлена для даних викидів; на кому повинна бути покладена відповідальність за дотримання даних санітарних норм; які заходи санітарного характеру потрібно вжити на даному господарському об'єкті для попередження забруднення природного середовища). Іноді експертизу з питань дотримання санітарних норм називають медико-санітарною (Селіванов Н.А., Скоромніков К.С., 1994 р.).

При розслідуванні порушень природоохоронних правил, які пов'язані з негативними наслідками для тваринного світу, може знадобитися призначення судово-ветеринарної експертизи. До її компетенції входить вирішення питань про безпосередні причини, механізм, обставини загибелі або захворювання тварин, дійсних або можливих наслідках для тварин забруднення природного середовища певним господарським об'єктом (які безпосередні причини загибелі або захворювання даних тварин, птахів; чи не є причиною цього потрапляння певних речовин у зазначених концентраціях у повітря, їжу; чи не могло викликати загибель або захворювання тварин потрапляння в їх організм шкідливих речовин у зв'язку з виконанням певної господарської операції, наприклад дезінфекції приміщення; чи не вплинув викид забруднюючих речовин на продуктивність тварин; скільки часу пройшло з моменту загибелі даних тварин; як шкідлива речовина проникла в організм тварини; чи являє небезпеку для здоров'я тварин певна концентрація забруднюючих речовин у виробничих викидах даного господарського об'єкта; до яких наслідків могло призвести потрапляння даної речовини в організм тварини за

яка причина загибелі (або пошкодження) сільськогосподарських культур; чи порушені агротехнічні правила, що забезпечують екологічну безпеку, при виконанні певних робіт (зберіганні, транспортуванні, застосуванні певних токсичних речовин), і якщо так, то які правила порушені; чи могли дані забруднення викликати шкідливі наслідки для сільськогосподарського виробництва.

Цією експертизою можуть бути вирішені також питання про масштаби шкоди, заподіяної забрудненням природного середовища, зокрема атмосферного повітря, і необхідних профілактичних заходах: який розмір матеріальної шкоди, заподіяної сільськогосподарському виробництву внаслідок порушення екологічних правил; яких заходів доцільно вжити на даному господарському об'єкті з метою запобігання порушень, що ведуть до загибелі й псування сільськогосподарських посівів тощо. Аналогічні питання стосовно лісового господарства вирішуються в лісотехнічною експертизою.

У деяких випадках при забрудненні атмосферного повітря слідчому доводиться призначати зоотехнічну експертизу. З її допомогою можна встановити, наприклад, причини й ступінь псування кормів для тварин, чи не пов'язане псування із впливом на корми певних забруднюючих речовин з атмосферного повітря. При версії про наявність зв'язку між природоохоронними порушеннями й зменшенням продуктивності тварин перед експертом-зоотехніком може бути поставлене завдання встановити, чи не є зниження вгодованості певних тварин (або удійності корів) результатом порушення природоохоронних правил, зокрема, зумовленого ним забруднення кормів шкідливими викидами в атмосферне повітря (Селіванов Н.А., Скоромніков К.С., 1994 р.).

Гідрометеорологічна експертиза призначається за необхідності вирішити такі питання: а) у якому напрямку, й на якій площі, могли поширитися певні забруднюючі речовини від даного джерела викидів при певних метеорологічних умовах; б) яка повинна бути концентрація викинутих даним об'єктом забруднюючих речовин на даній території залежно від певних умов (відстань від об'єкта до місця забруднення, висота вивідних труб, обсяг викидів, напрямок і швидкість вітру, температура повітря); в) у яку пору року, й за який проміжок часу дані забруднюючі речовини могли переміститися на певну відстань у певному регіоні; г) чи могли отрутохімікати з певного об'єкта потрапити на вказану територію повітряним шляхом; д) які заходи щодо профілактики забруднень навколишнього середовища доцільно вжити на даному об'єкті з урахуванням місцевих гідрометеорологічних умов.

З метою вирішення цих питань експерту надаються відомості місцевої метеостанції про метеорологічні умови за час, який цікавить слідчого.

Експертизи окремих видів проводяться у зв'язку з необхідністю з'ясування обставин, які стосується заподіяння шкоди живим організмам – людям, тваринам, птахам. Важливим завданням судово-медичної

– кріплення захисних елементів ствола пристроїв, повинно здійснюватися способом, що унеможливає їх вилучення з каналу ствола за допомогою універсального інструменту загального вжитку (плоскогубці, викрутки, пінцет, ручний дріль тощо) без руйнування ствола або внесення видимих неозброєним оком незворотних змін у його конструкції.

Таким чином, жоден з пістолетів турецького виробництва, таких як «Zoraki», «Atmaca», «Blow» «Ekol» та ін., не відповідають вимогам ДСТУ та згідно з українським законодавством не можуть бути стартовими або шумовими. Власне терміни «стартовий» та «шумовий» в стандарті СОУ 78-19-002:2010, вказані як синоніми. Ймовірно було б доцільним для вирішення цього питання розрізнити ці два терміни, а саме: стартовий пістолет – це пістолет, призначений для здійснення холостого пострілу, що означає старт спортивних або інших змагань; шумовий пістолет – це пістолет, призначений для імітації звуку пострілу. В такому разі для пістолетів турецького виробництва можна було б застосовувати термін «шумовий пістолет».

Суттєвого значення в розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням та використанням вогнепальної зброї набуває використання спеціальних знань у галузі судової балістики при проведенні перевірок за оперативно-пошуковими криміналістичними обліками та колекціями.

Сьогодні криміналістична облікова діяльність набула ознак якісно нової за формою та змістом діяльності, самостійного міждисциплінарного інтегративного вчення, й потребує вдосконалення організаційних, науково-методичних, а також правових основ її забезпечення.

В системі окремих криміналістичних теорій вчення про криміналістичні обліки (інформаційно-довідкове, інформаційно-аналітичне, інформаційне забезпечення розслідування злочинів) перебуває в стадії розробки. Воно складає предмет наукових інтересів М.Я. Сега, Є.М. Яковця, В.В. Бірюкова, Р.Є. Дьоміної, П.Г. Заблоцького, А.В. Іщенка, А.В. Кофанова, В.В. Кубанова, М.О. Міловідової, Є.Д. Лук'янчикова, В.І. Пашка, Є.Ю. Свободи, В.А. Ручкіна, Р.А. Усманова та інших.²

² Белов О.А. Криминалистическая регистрация: история, современное состояние и перспективы развития: Учебное пособие / Под ред. д.ю.н., профессора, Е.П. Ищенко. – М.: Юрлитинформ, 2010; Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – Луганськ, 2009; Заблоцкий П.Н. Перспективы совершенствования криминалистической регистрации с учетом современных особенностей преступности и борьбы с нею: Учебное пособие / П.Н. Заблоцкий, Г.И. Курин, С.В. Гринченко. – Волгоград: ВА МВД РФ, 2008. – С. 6; Пашко В.І. Наукові та методичні основи організації і використання експертно-криміналістичних обліків органів внутрішніх справ України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1995; Яковец Е.Н. Основы информационно-аналитического обеспечения оперативно-розыскной деятельности: Учебное пособие. – М.: МосУ МВД России, изд-во «Щит-М», 2009. – 464 с.

А кількість захищених останнім часом в Україні дисертацій (В.В. Бірюкова, В.Г. Хахановського, С.В. Кадук, Ю.О. Мазниченко, Ю.О. Пілюкова, Є.Ю. Свободи) свідчить про зростання інтересів до цього, безперечно сучасного та ефективного засобу наукового забезпечення розслідування злочинів.

Однак рівень інформаційного забезпечення розкриття та розслідування злочинів зазначеної категорії потребує підвищення.

Назвемо деякі проблеми, що знижують його:

- недосконалість законодавчого та відомчого рівнів правового регулювання обігу зброї в Україні взагалі, а також окремих форм застосування спеціальних знань у кримінальному процесі зокрема (хоча без сумніву позитивним намаганням законодавця необхідно вважати його намагання вивести з «процесуальної тіні» цю форму використання спеціальних знань, вжиті в проекті нового КПК (ст. 100, ч. 9, п. 4; ст. 162, п. 8 та ін.);

- відсутність централізованого обліку та накопичення інформації про зброю, яка перебуває у власності громадян, придатної для вирішення оперативного-тактичних завдань розслідування злочинів;

- відсутність чіткої класифікації об'єктів обліку, реєстраційних ознак на кулях та гільзах, а також розпорошеність відомостей про них у базах даних;

- недосконалість технічних та юридичних процедур проведення аналізу з використанням баз даних Департаменту інформаційних технологій та експертної служби;

- експлуатаційні недоліки АБІС.

Межі публікації не дозволяють подати в ній повний аналіз положень нормативного регулювання обігу вогнепальної зброї в Україні, а також порядку її обліку. Наголосимо лише на тих, вдосконалення яких має безпосереднє відношення до оптимізації інформаційного забезпечення злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї.

По-перше, існуючий в Україні порядок придбання та реєстрації громадянами та юридичними особами вогнепальної зброї не містить чіткого механізму її відстрілу, а також зберігання стріляних куль та (або) гільз. Зокрема, Інструкцією з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС (п. 2.5.5.) передбачено, що експериментально відстріляні кулі та (або) гільзи передаються з підрозділу Департаменту громадської безпеки МВС до НДЕКЦ при ГУМВС, УМВС за місцем реєстрації зброї. Ситуації, коли людина, придбавши та зареєструвавши екземпляр зброї, наприклад, у м. Києві, через півроку переїжджає до м. Луганська не є поодинокими. Однак, встановити місцезнаходження відстріляних куль і гільз та провести відповідну перевірку за кулегільзотекою у разі викрадення зброї є досить нелегким завданням, а вчинення з її застосуванням злочинів створить

(технологія очищення газово-пилових викидів) затверджені проекту (нормативним вимогам), і якщо ні, то в чому полягає невідповідність і як впливає на екологічну безпеку виробництва; б) які причини відхилення технологічного процесу від нормативних вимог; в) чи обґрунтовані дані зміни технологічного процесу з погляду забезпечення екологічної безпеки виробництва; г) які технологічні причини газово-пилових викидів в обсязі (або з концентрацією шкідливих речовин), що перевищує гранично припустимі концентрації; д) яким був обсяг шкідливих викидів за певний період часу, з урахуванням обсягу випущеної продукції, особливостей технологічного процесу, коефіцієнту корисної дії очисних споруд та інших виробничих факторів; є) чи правильно технологічний процес відображений у відповідних облікових документах; ж) чи є паливо, сировина, що використовуються на даному об'єкті, кондиційними, і якщо ні, то в чому це полягає та як відображається на виробничому процесі з погляду небезпеки для навколишнього середовища; з) які заходи вдосконалення технологічного процесу варто вжити з метою забезпечення екологічної безпеки виробництва (Карагодін В.Н., Іванова Л.А., 2005 р.).

Ще одним різновидом технічної експертизи є будівельно-технічна експертиза. Під час її призначення перед експертом ставляться, як правило, такі питання: а) наскільки правильно проведені проектні й дослідницькі роботи; б) чи допущені при проведенні будівельно-монтажних робіт відхилення від проекту, і якщо так, то в чому вони полягали й чи могли негативно вплинути на якість об'єкта щодо його екологічної безпеки; в) чи відповідають будівельно-монтажні роботи, проведені при зведенні певного об'єкта, вимогам екологічної безпеки (у тому числі будівельним нормам і правилам, нормативним вимогам газово-пилових викидів), чи забезпечене будівництво надійними засобами відведення, очищення викидів в атмосферне повітря, і якщо ні, то в чому полягає невідповідність вимогам; г) чи одночасно з об'єктом здані очисні споруди (Карагодін В.Н., Іванова Л.А., 2005 р.).

Експертам, які проводять такі експертизи, доцільно направити: проектно-кошторисну документацію (проектні завдання, акти гідрологічних та інженерних робіт, робочі креслення, акти затвердження доповнень до проектів), документи з проведення й приймання робіт, журнали обліку експлуатації об'єктів, акти періодичних перевірок їх стану, протоколи допитів осіб, які займалися будівельно-монтажними роботами, задачею-прийманням певних готових об'єктів.

При розслідуванні випадків забруднення атмосферного повітря, що призвело до заподіяння шкоди сільськогосподарському виробництву, доводиться призначати агротехнічну експертизу. До її компетенції насамперед відноситься встановлення безпосередніх причин негативних наслідків забруднення природного середовища, що заподіює шкоди сільськогосподарським культурам. При цьому вирішуються такі питання:

наскільки саме; чи допускають конструкція, технічний стан устаткування й режим експлуатації певного пристрою без застосування очисних споруд.

Експерт може встановити, чи справні певні технічні засоби, і якщо ні, то в чому полягала несправність, з якої причини виникла, як впливає на екологічну безпеку; чи була технічна можливість для її своєчасного виявлення й усунення. Завдяки даній експертизі вдається з'ясувати можливість окремих технічних операцій за певних умов, вирішити, наприклад, питання, чи могла за певних обставин відбутися дана мимовільна дія.

Важко переоцінити значення питань, вирішення яких сприяє з'ясуванню картини розслідуваної події (які безпосередні технічні причини викидів в атмосферне повітря, що містять шкідливі речовини в концентраціях, які перевищують гранично допустимі, або причини високого вмісту шкідливих речовин у викидах; чи не є ними певні обставини, наприклад, помилки проектування, планування, експлуатації об'єкта в екологічному відношенні, дефекти, неефективність очисних споруд, високий вміст шкідливих речовин у сировині, паливі; чи допущено порушення природоохоронних вимог при виконанні певних робіт (монтажі, експлуатації очисної споруди тощо); чи є певна ситуація аварійною).

Для оцінки ступеня відповідальності порушників природоохоронних правил за допомогою експерта може бути встановлено, чи мало дане підприємство можливість забезпечити екологічну безпеку виробництва, з урахуванням наявного устаткування й фінансування.

Окрему групу становлять питання, спрямовані на одержання інформації про рівень технічного контролю на об'єкті, що можливо був джерелом забруднення: чи правильно здійснювався контроль за устаткуванням очисних споруд, чи забезпечувався їх своєчасний ремонт; чи перебуває на належному рівні якість контрольно-вимірювальних пристроїв і апаратури, яка використовувалася в аналітичній лабораторії підприємства, і чи відповідає якість проведених у ній аналізів встановленим вимогам.

Підготовку слідчим постанови про усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину в справі може полегшити вирішення експертом питання про технічні заходи, які доцільно вжити на об'єкті для недопущення забруднень навколишнього природного середовища у майбутньому (Селіванов Н.А., Скоромніков К.С., 1994 р.).

На вимогу експертам для проведення технічних експертиз надаються креслення, технічні паспорти певного устаткування, технологічні карти, журнали, які фіксують виробничі операції, документи про результати лабораторних аналізів, а також можливість ознайомитися з механізмами й спорудами, які підлягають дослідженню.

Різновидом технічної є технологічна експертиза. Коло вирішуваних нею питань, як правило таке: а) чи відповідає технологічний режим

великий резонанс.

Однією з причин недосконалості технічних процедур аналізу є обмеженість необхідної інформації та розпорошеність відомостей у базах даних підрозділів ДІТ та НДЕКЦ. Так, у інформаційних системах, ІБНД СУБД «Армор» «Кримінальна зброя» та «Зареєстрована зброя» містяться відомості лише про власника зброї та адреси його реєстрації, котрих є недостатньо для реалізації тактичних завдань розслідування злочинів зазначеної категорії.

Певні сподівання пов'язувалися з впровадженням АБІС «ТАІС», однак, практика експлуатації даних комплексів з метою автоматизованого ідентифікаційного пошуку показала, що їх обслуговування потребує значних працездат, при цьому за весь період не було здійснено жодної позитивної перевірки, а рекомендований список об'єктів складає до 1 тис. Негативні результати спостерігалися й в Російській Федерації де взагалі відмовилися від версій АБІС «ТАІС». Причин тут декілька, а насамперед, неможливість кодування слідів з урахуванням варіаційності механізму слідоутворення (наприклад, гільзи, стріляні з одного екземпляру травматичного пістолета, але з різних, в тому числі посиленних набоїв, не вносяться до рекомендованого списку).

Усунення вказаних та інших проблем використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням та застосуванням вогнепальної зброї вбачається автором за умови впровадження комплексу таких правових та науково-методичних заходів.

У галузі судово-балістичної експертизи:

а) при вирішенні ідентифікаційних завдань: 1) виділення корисної інформації щодо ознак каналу ствола шляхом фільтрації трас, що з'явилися в слідах випадково та повторюються на інших кулях, стріляних з цього ж екземпляру зброї; 2) врахування значущості ознак, що збігаються при порівняльному дослідженні слідів; 3) розробка алгоритму порівняння трас у слідах на кулі, що досліджується з відповідними узагальненими ознаками каналу ствола, котрі відобразилися в слідах на експериментальних кулях; 4) розробка коректної методики підрахунку коефіцієнта подібності ознак зброї, що відобразилися в слідах на досліджуваній кулі, з узагальненими ознаками відповідних слідів екземплярів зброї, що перевіряється³.

б) при вирішенні класифікаційних завдань при проведенні судово-балістичних досліджень стартової зброї – з метою встановлення факту використання шумових пістолетів як бойової або травматичної зброї, найбільш ефективним є детальне дослідження каналу ствола, на предмет наявності металізації – у випадках стрільби металевими снарядами, або гуми – у випадках стрільби снарядами «несмертельної дії».

³ Федоренко В.А. Актуальные проблемы судебной баллистики / В.А. Федоренко. – М.: Юрлитинформ, 2011. – С. 163.

Одним з найбільш простих і досить надійних методів виявлення слідів металізації, є використання інструментальних (дифузно-контактного) методів.

У інформаційному забезпеченні:

- створення спеціальної нормативно-правової бази (спеціального Закону, процесуального інституту в КПК), яка регулюватиме обліково-реєстраційну діяльність як правовий інститут, засіб контролю та комплекс пізнавальних технологій, а також проблеми її погодження з кримінально-процесуальним, кримінально-правовим, адміністративним та іншими галузями права;

- гармонізація спеціального (базового) та процесуального регулювання правовідносин, пов'язаних з реєстрацією, систематизацією, накопиченням та використанням відомостей, що містяться в базах даних різних відомств у кримінальному, цивільному та адміністративному судочинстві;

- подальше впровадження додаткових ідентифікаторів у вигляді криміналістичного кодування вогнепальної зброї (рельєфного, штрихового);

- створення централізованого обліку вогнепальної зброї, яка перебуває у власності громадян та на об'єктах дозвільної системи з комплексним поєднанням даних про: ПІБ власника, номеру дозволу, серії посвідчення, моделі зброї, адреси, на якій зареєстровано зброю, наявності гільз у кулегільзотеці НДЕКЦ.

Варцаба Д.Д.

ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ ВІДЕОМАТЕРІАЛІВ

Доказами по кримінальній справі, згідно зі ст. 65 КПК України, є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

У зв'язку з цим до відоматеріалів пред'являються такі вимоги:

- дані, що містяться у відеоматеріалах повинні бути «фактичними»: фіксувати інформацію про конкретні дії людей, про певні події тощо, тим самим дозволяючи відтворити картину події;

- фактичні дані, що містяться в їх джерелі, повинні бути належними. Під належністю доказу розуміється його здатність обґрунтовувати, підтверджувати або спростовувати певні обставини, що підлягають доказуванню у справі. Як такі виступають відеозаписи за умови, якщо вони:

- були знаряддям або засобом вчинення злочину (використовувалися злочинцем для наклепу, імітації вимагання, хабара);

забруднюючі речовини (компоненти, не властиві їх нормальному складу), і якщо так, то які саме й у яких концентраціях, чи перевищують вони гранично допустимі; чи відноситься дана речовина до розряду токсичних хімічних препаратів, які активно впливають на організм людини й навколишнє природне середовище; чи відноситься дана хімічна речовина до категорії тих, що шкідливо впливають на озоновий прошарок Землі. Експерт-хімік здатний визначити вид викиду, компонентом якого могла бути дана речовина; відповісти на питання про час, протягом якого може зберегтися та чи інша речовина в атмосферному повітрі; вирішити питання про те, які хімічні сполуки могли утворитися в результаті реакції зі шкідливими речовинами, що містяться в певних газиво-пилових викидах; встановити, чи відповідає нормативним вимогам метод, застосований для відбору проби або її аналізу.

Іноді експерту-хіміку доводиться вирішувати питання про те, чи є однорідною речовина виявлена в атмосферному повітрі, проби якого вилучені з місця забруднення, і зразок речовини з певного об'єкта, і якщо так, то за ознаками якої групи, чи не відносяться вони до одного виду, сорту, марки; чи не надходили надані для порівняльного дослідження речовини з того самого джерела – чи не виготовлені на одному заводі, чи не випущені в складі однієї виробничої партії, чи не зберігалися раніше в одній ємності. Вирішення цих питань важливе, наприклад, за необхідності встановити транспортний засіб, з ємностей якого, було зроблене викидання отруйних речовин в атмосферне повітря. Експерту-хіміку для дослідження надаються аналізи проби або предмети з нашаруваннями забруднюючих речовин, трупи загинувших організмів, а в необхідних випадках і показання про обставини забруднення атмосферного повітря (Карагодін В.Н., Іванова Л.А., 2005 р.).

Токсикологічною експертизою встановлюється, чи містяться в наданих об'єктах (пробах повітря, води, ґрунту) отруйні речовини, шкідливі для здоров'я людей, тварин, птахів, риб (Селіванов Н.А., Скоромніков К.С., 1994 р.).

Радіологічна експертиза дозволяє виявити в наданих об'єктах радіоактивні ізотопи й визначити їх вид.

Сьогодні значні можливості в розслідуванні злочинів проти довкілля, вчинених шляхом забруднення атмосферного повітря надає технічна експертиза. Важливу групу вирішуваних з її допомогою питань становлять ті, які спрямовані на встановлення характеру об'єктів дослідження та їх відповідностей вимогам екологічної безпеки: чи відповідає цим вимогам різна технічна документація, устаткування, очисні споруди, процес очищення викидів, використана сировина, матеріали, паливо, і якщо ні, то в чому виражається невідповідність; чи відноситься певний пристрій до системи очисних споруд даного об'єкта; яка здатність даної очисної споруди у порівнянні з нормативним очищенням, і якщо нижче її, то

забруднюючими речовинами не заподіюється, але не через їх незначну кількість або малу агресивність і, отже, слабкий вплив на навколишнє середовище, а завдяки збігу обставин, який не залежить від волі порушника правил. Наприклад, у момент залпового газово-пилового викиду на ураженій території не було людей, тварин, птахів, або сильним раптовим поривом вітру викид був піднятий на значну висоту й швидко розсіяний на значному просторі.

До основних завдань судово-експертних досліджень по справах аналізованої категорії відноситься також визначення розміру матеріальної шкоди, заподіяної порушенням природоохоронних правил, і профілактичних заходів, які доцільно вжити з метою запобігання таких порушень у майбутньому.

Нерідко перед експертом ставиться питання: хто несе відповідальність за порушення природоохоронних правил, допущених у певному випадку? У зв'язку із цим треба мати на увазі, що відповідальність за дотримання екологічних правил покладається на конкретних осіб наказом керівника підприємства (установи, організації), або вона передбачається посадовими інструкціями і, повинна з'ясовуватися слідчим, шляхом огляду й приєднання до справи відповідних документів або їх копій. І лише в тих випадках, коли природоохоронні правила складні для розуміння особами, які не мають спеціальної підготовки, перед експертом можна порушувати питання про конкретних осіб, які допустили порушення тих чи інших правил.

За вимогою експертів їм поряд з досліджуваними об'єктами надається інформація, яка міститься в різних документах. Найчастіше ними є: а) протоколи слідчих дій (огляду місця події, допитів тощо); б) акти працівників контролюючих природоохоронних органів, які фіксують факти забруднення навколишнього середовища; в) акти перевірок, проведених природоохоронними органами; г) схеми й основні розрахункові дані очисних споруд; д) виписки з журналів, які відображають технологічний процес виробництва, зберігання, транспортування, скидання отруйних речовин і відходів виробництва; є) виписки з журналів реєстрації результатів періодичних досліджень, проведених аналітичними лабораторіями народногосподарських об'єктів і контролюючих природоохоронних органів; ж) висновки за результатами інших експертних досліджень, що мають значення для проведення даної експертизи (Селіванов Н.А., Скоромніков К.С., 1994 р.).

Розглянемо докладніше питання, які вирішуються різними видами судових експертиз при розслідуванні злочинів проти довкілля, вчинених шляхом забруднення атмосферного повітря.

Питання, що стосуються природи й концентрації шкідливих речовин, вирішуються судово-хімічною експертизою. З її допомогою можна одержати відповіді на питання про те, чи є в даних зразках повітря

- стали об'єктами злочинних дій, наприклад відеодокументи, щодо яких були спроби їх знищення, або відеофонограми, сфальсифіковані з метою приховання вчиненого злочину;

- зафіксували окремі моменти злочинної події, зберегли її візуальні чи звукові сліди (наприклад, відеофонограма, що фіксує підбурювання до вчинення злочину);

- містять інші відомості, які можуть бути засобом встановлення істини у справі (наприклад, відеофонограма, що містить дані про місце приховання викраденого майна та інших цінностей.

– доказ має відповідати встановленому порядку одержання, фіксації та використання джерел у кримінальному процесі.

Доказами є не самі процесуальні акти і документи, а інформація, що міститься в них.

Речовими доказами (ст. 78 КПК України) визнаються відеозаписи які були:

– знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі сліди злочину;

– об'єктом злочинних дій;

– нажиті злочинним шляхом;

– відеодокументи, які можуть бути засобами для розкриття злочину і виявлення винних або для спростування обвинувачення чи пом'якшення відповідальності.

Докази, в тому числі і документи, слідчий вилучає або витребує, або їх надають учасники процесу. Оскільки протоколи процесуальних дій, а також фотознімки і відеострічки, що зафіксували їх перебіг і результати готує слідчий, то у кримінально-процесуальному аспекті останні мають статус додатків до відповідних протоколів і лише разом з ними є джерелами доказів по розслідуваній кримінальній справі.

Як докази (ст. 83 КПК України) допускаються інші документи, якщо в них викладені або засвідчені обставини, які мають значення для справи. До них можуть відноситися матеріали відеозапису та інші носії інформації, отримані, витребувані або надані у встановленому порядку.

Прикладом можуть бути незаконно розповсюджені відеофільми, викрадені з магазину або пункту прокату. Відеозаписи в цьому випадку є предметом злочинного посягання або об'єктами, що доводять факт вчинення протиправних дій. Такі об'єкти є речовими доказами, що характеризують склад злочину (крадіжка, грабіж, порушення авторських і суміжних прав).

Відеофільми, як і фотознімки, що містяться у висновку експерта, несуть ілюстративне навантаження, фіксуючи ті ознаки об'єктів-речових доказів, які виявив експерт в ході їх дослідження. Експерт, при цьому, в процесі досліджень виявляє інформацію, що цікавить слідство. Законодавець відносить висновок експерта до доказів і надає таке саме значення його складовій частині – відеострічкам.

Відеозображення, що містяться у висновку експерта, незалежно від того, чи є вони ілюстрацією або є засобом досліджень, будуть невід'ємною частиною акту експертизи, що дозволяє слідству і суду перевірити обґрунтованість експертного висновку.

Процесуальне оформлення відеозапису здійснюється за правилами, передбаченими для таких доказів (ст. 79 КПК України).

Відеозапис може застосовуватися при допиті підозрюваного, обвинуваченого, свідка і потерпілого, очній ставці, пред'явленні для впізнання, відтворенні обстановки і обставин події та при проведенні інших слідчих дій під час досудового розслідування. При проведенні слідчих дій із застосуванням відеозапису про це повідомляються усі учасники слідчої дії до її початку. Записи повинні відображати весь хід слідчої дії. Повторення спеціально для запису будь-якої частини слідчої дії в ході її проведення не дозволяється. Перед закінченням слідчої дії запис повністю відтворюється учасникам цієї дії. Висловлені ними зауваження і доповнення до запису фіксуються подальшим записом. Протокол слідчої дії, проведеної із застосуванням такого запису, складається з додержанням правил КПК України. В протоколі повинно бути також зазначено про застосування запису і повідомлення про це учасників слідчої дії, про технічні засоби та умови запису, про відтворення запису учасникам слідчої дії та їх заяви з приводу застосування запису. В разі відтворення запису показань при проведенні іншої слідчої дії про це зазначається у протоколі відповідної слідчої дії. При проведенні очної ставки відтворення запису попередніх показань учасників очної ставки допускається лише після дачі ними показань на очній ставці та занесення їх до протоколу. При пред'явленні учасникам процесу матеріалів справи у зв'язку із закінченням досудового розслідування запис відтворюється обвинуваченому і його захиснику, а в разі клопотання – й іншим учасникам процесу. Відеозапис в опечатаному вигляді зберігається при справі.

У протоколі слідчої дії необхідно відображати інформацію, яка має певний технічний або процесуальний зміст:

- відомості про відеоапаратуру і приналежності до неї, використані при зйомці;
- характеристика відеоплівки;
- дані про умови зйомки;
- інші відомості.

При відеозйомці у протоколі відповідної слідчої дії необхідно вказати: ким провадилася зйомка і зафіксовані об'єкти. Якщо паралельно складалася схема або план, то на них повинні бути вказані точки, з яких провадився відеозапис.

У випадках застосування відеозапису при перевірці показаний на місці, слідчому експерименті, обшуку, виїмці, пред'явленні для впізнання,

що загрожує не тільки здоров'ю, але й життю людей. Турбота про екологічне благополуччя стає важливим завданням держави, у зв'язку з чим уживають заходи, спрямовані на попередження, припинення та профілактику всякого роду забруднень, що порушують нормальний екологічний баланс.

Серед злочинів проти довкілля виділяють ті, безпосереднім об'єктом яких є відносини у сфері охорони атмосферного повітря, передбачені ст. 241 КК України «Забруднення атмосферного повітря».

Методика розслідування таких злочинів в Україні розроблена недостатньо. А проблеми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти довкілля, вчинених шляхом забруднення водойм, розглянуті лише в кількох публікаціях.

Публікації науковців, зокрема В.Н. Карагодіна, С.О. Книженко, В.В. Лавришева, О.В. Ринкової, М.В. Руденко, та інших вчених, з даної проблематики, сприяли глибокому дослідженню методики розслідування злочинів проти довкілля, удосконаленню їх криміналістичної характеристики, ролі спеціальних знань при розслідуванні таких злочинів. Однак, прикладні аспекти використання спеціальних знань малодосліджені, хоча саме вони містять дієві криміналістичні рекомендації щодо ефективного розслідування злочинів проти довкілля.

У процесі розслідування злочинів проти довкілля, вчинених шляхом забруднення атмосферного повітря, доводиться призначати різноманітні експертизи, завдяки яким вдається одержувати відповіді на численні питання. Однак при всій їх різноманітності є відносно невелике коло типових питань, які вирішуються за допомогою судово-експертних досліджень. До них насамперед відноситься встановлення вмісту, складу шкідливих речовин в атмосферному повітрі, яке, згідно з наявними даними, піддалося негативному впливу з боку певного господарського об'єкта, концентрації цих речовин, відповідності їх гранично допустимому рівню концентрації. Якщо негативні наслідки такого впливу очевидні, експертиза дозволяє встановити причини події, у тому числі причини захворювання або загибелі рослин, тварин, людей.

При складності відповідних екологічних правил за допомогою експерта може бути встановлений факт їх порушення, а також відповідність вимогам безпеки для навколишнього природного середовища технічного проекту, іншої технічної документації певного господарського об'єкта, його устаткування, очисної споруди, технологічного процесу.

Важливим завданням судово-експертних досліджень по справах про злочини проти довкілля, вчинених шляхом забруднення атмосферного повітря є встановлення можливості заподіяння шкоди навколишньому середовищу в результаті порушень, встановлених у процесі досудового слідства. Маються на увазі випадки, коли вкрай виражена шкода природі

фотокартки; збільшення товщини посвідчення, його лінійних розмірів; наявність на поверхні ламінату складок, тріщин, пухирців (Семенов А.В., 2002 р.).

При частковій заміні фотокартка вирізається за лінією окружності, утвореною зовнішнім радіусом відбитка круглої печатки, або вирізається за контуром голови особи, зображеної на фотокартці. Обрізується нова фотокартка й вклеюється в посвідчення. У результаті спостерігається пошкодження поверхневого шару фотокартки, зазор між фрагментами старої й нової фотокартки, невідповідність зображень на цих фрагментах (Семенов А.В., 2002 р.).

Відбитки печаток і штампів служать для посвідчення певних фактів і є одним із засобів захисту документів від підробок. Основними способами підробки відбитків печаток і штампів у водійських документах є: малювання відбитка на документ; відтворення відбитків шляхом застосування комп'ютерних технологій; нанесення зображення з використанням набірних друкарських форм; нанесення відбитка за допомогою підробленого кліше (Воробйова І.Б., 1999 р.).

Ознаки підробки відбитків печаток і штампів: нерівність ліній окружностей; спрощені зображення малюнків; незграбність овальних і півовальних елементів; наявність дзеркальності; неоднакова відстань між знаками й словами; звивистість і злами в штрихах; нечітка конфігурація штрихів; зображення складається з крапок однакового розміру (Воробйова І.Б., 1999 р.).

Вважаємо, що для більш ефективного виявлення й дослідження підроблених документів на автотранспортні засоби доцільно організувати й проводити регулярно заняття з питань захисту документів і способів їх фальсифікації зі співробітниками правоохоронних органів, які здійснюють перевірку й огляд документів.

Стасюк Л.Л.

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ, ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

Конституція України у ст. 16 («Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави») передбачає захист екологічної безпеки.

Науково-технічний прогрес, сучасний розвиток виробництва, створення нових технологій супроводжуються значним впливом на стан навколишнього середовища, яке все більше піддається забрудненню. Останнє сягає у світовому масштабі та в окремих регіонах такого рівня,

у протоколі повинні міститися відомості про те, що учасники слідчої дії попереджені про застосування науково-технічних засобів фіксації.

При процесуальному оформленні відеозапису, що застосовувався для фіксації перебігу і результатів слідчих дій, необхідно дотримуватися таких вимог:

- відеофільм повинен бути індивідуалізований, а його достовірність підтверджена учасниками слідчої дії;

- у протоколі обов'язково відображаються ті дані, знання яких забезпечує подальше відтворення матеріалів відеозапису;

- у протоколі відображаються відомості, що свідчать про гласність проведення відеозапису.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального Кодексу України: за станом законодавства і Постанов Пленуму Верховного Суду на 01.12.2001р. / За ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – С. 791.

2. Ищенко Е.П., Ищенко П.П., Зотчев В.А. Криминалистическая фотография и видеозапись: Учебно-практическое пособие / Под ред. проф. Е.П. Ищенко. – М.: Юристъ, 1999. – 438 с.

3. Салтевский М.В., Лысов Н.Н. Криминалистическая фотография, кинематография и видеозапись в правоохранительной деятельности: Учебное пособие. – К., 1993. – 206 с.

4. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л. Судова (криміналістична) фотографія : Навчальний посібник. – К.: Пульсари, 2006. – 392 с.

5. Ковальов К.М., Чашницька Т.Г., Нізовцев Ю.Ю. Застосування фото- та відеозйомки при проведенні огляду місця події: Методичний посібник / ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2006. – 53 с.

Волошин О.Г.

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Аналіз сучасної судово-слідчої практики свідчить про значні організаційні і методичні труднощі, з якими стикається слідчий, особа яка проводить дізнання, при проведенні і використанні судових експертиз. Цьому є декілька причин. По-перше, у судовому провадженні як сліди злочину використовуються нові види об'єктів, які несуть інформацію про подію. По-друге, в результаті розвитку судово-експертних методів та методик використовуються нові галузі наукового знання. Ці тенденції обумовлюють формування нових та удосконалення існуючих родів, видів судових експертиз. Кожна нова експертиза вимагає від особи яка призначає експертизу, вирішення багатьох складних завдань, до складу яких входить чітке визначення предмету та можливостей експертизи, підготовка об'єктів для дослідження, вибір експерта чи експертної

установи.

Методологічну основу криміналістичної експертизи складає криміналістика, в основному та її частина, яку прийнято називати криміналістичною технікою. Загальна тенденція розвитку експертної криміналістичної техніки знаходиться в розробці нових методів дослідження, розширення кола об'єктів, що вивчаються за допомогою цих методів, збільшення кількості виявлених ознак, розширення кола питань, що вирішуються при застосуванні спеціальних знань.

При здійсненні правосуддя велику допомогу слідству і суду надає судова експертиза. Вона є засобом отримання доказів (ч. 2 ст. 65 КПК). Проведення експертизи – це процесуальна дія, що полягає у дослідженні експертом за дорученням суду (слідчого) речових доказів та інших матеріалів з метою встановлення фактичних даних і обставин, які мають значення для правильного вирішення справи.

Експертизи можуть призначатися постановою слідчого або ухвалою суду першої інстанції, якщо виникає необхідність у використанні спеціальних знань. У деяких точно встановлених законом випадках (ст. 76 КПК) вони призначаються в обов'язковому порядку. Висновки ж експерта у всіх випадках мають однакове процесуальне значення порівняно з іншими доказами у справі.

Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для давання висновку з досліджуваних питань (ст. 10 Закону України «Про судову експертизу»). Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи та відомчі служби (пожежні інспекції, насінневі лабораторії).

Судово-експертна діяльність може здійснюватися на підприємницьких засадах на підставі спеціального дозволу (ліцензії), а також громадянами за разовими договорами (ст. 7 Закон України «Про судову експертизу»). При цьому органи, що призначають експертизу, не позбавлені права запросити як експерта особу, яка має спеціальні знання у певній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла для давання висновку з досліджуваних питань. Наприклад, окремі судові експертизи, пов'язані із застосуванням новітніх технологій (радіоактивний аналіз, лазерна мас-спектрометрія тощо), успішно проводяться у відповідних лабораторіях університетів, у галузевих та академічних НДІ.

Звертаючись за допомогою до висновку експерта і користуючись його матеріалами в процесі досудового розслідування, працівники правоохоронних органів, повинні чітко уявляти собі різновиди експертиз, що класифікуються за організаційними і предметними підставами. Незнання цих питань призводить на практиці до обґрунтованих відмов у виконанні постанов слідчого, ухвал суду, звуження кола можливих джерел одержання доказів. Експертизи можуть бути первинними (призначаються в даній справі і з конкретних питань вперше) і повторними (проводяться з

Часткова підробка – це зміна певних реквізитів або їх фрагментів у справжньому документі. До часткової підробки документів відносяться: зміна початкового змісту (підчищення, травлення, змивання, дописка, додрукування, заміна фотокартки); підробка відбитків печаток і штампів (Семенов А.В., 2002 р.).

Підчищення – це механічне видалення фарбувального матеріалу з поверхневої основи паперу для зміни початкового змісту документа. Наприклад, у паспорті автотранспортного засобу або довідці-рахунку видаляються записи про колір, марку, ідентифікаційний номер, рік випуску, власника автомашини (Шашкін С.Б., 2003 р.).

Травлення – знебарвлення фарбувального матеріалу в штрихах змінюваних записів у результаті хімічної реакції, внаслідок впливу хімічно-активних речовин.

Змивання – видалення фарбувального матеріалу з поверхні документа в результаті його розчинення під дією хімічних розчинників.

Травленню (змиванню) піддаються записи, виконані: від руки, на знакодруючих пристроях, відбитки печаток і штампів, а також серія й номер у документах на автотранспортні засоби.

Незважаючи на різний механізм впливу вищезгаданих способів на документ, вони мають низку загальних ознак.

Ознаками травлення (змивання) є: втрата глянцевої й зміна кольору паперу; залишки штрихів початкового тексту; розпливи знову виконаних штрихів; зміна люмінесцентних властивостей паперу; зміна кольору захисної сітки й реквізитів, розташованих на ділянці дії хімічних речовин (Семенов А.В., 2002 р.).

Дописка (додрукування) – це зміна початкового змісту документа шляхом додавання до початкових записів окремих слів, літер або штрихів. Дописка в документах на автотранспортні засоби найчастіше здійснюється для зміни року випуску автомашини, номерних агрегатів, відомостей про власника (Семенов А.В., 2002 р.).

До ознак дописки відносять: розходження у фарбуванні штрихів за кольором і відтінком; розходження в розмірі й нахилі елементів письмових знаків; розходження за формою однойменних знаків; здвоєність штрихів; розходження в ширині штрихів; розходження вдавненості штрихів; розходження форми елементів знаків, виконаних за допомогою знакодруючих пристроїв, різні відстані між ними; нерівномірні відстані між словами й окремими літерами.

Заміна фотокартки може бути повною або частковою. При повній заміні фотокартка видаляється повністю. Ознаками повної заміни фотокартки є: відсутність частини відбитка печатки на фотокартці; розбіжність радіусів окружностей відбитка печатки на фотокартці й бланку; ознаки малювання відбитка печатки; порушення поверхневого шару бланка на ділянках, які прилягають до місця розташування

саме головне – воно «мобільне».

Технологія виготовлення підроблених документів з використанням персонального комп'ютера містить у собі кілька етапів. Підготовчий – полягає у підборі документа, який надалі буде використовуватися як оригінал при скануванні. Оригіналом, як правило, є незаповнені справжні бланки, рідше підроблені. Другий етап пов'язаний з уведенням інформації в комп'ютер, при цьому сканується лицьовий і зворотний боки документа. Третій етап: отримане зображення редагується з використанням спеціальних комп'ютерних програм (графічних редакторів Adobe PhotoShop, Corel Photo Paint, Corel Draw та інші). У процесі редагування зображення можна підбирати необхідну колірну гаму, змінювати серію й номер документа (паспорт транспортного засобу, довідка-рахунок тощо), коректувати інші реквізити документа. Завершальний етап, підготовлений файл роздруковується на папір. Для роздруківки, як правило, використовується краплинно-струминний принтер. Виконані на них тексти й ілюстрації характеризуються такими ознаками: відсутність вдавнених слідів на папері в місцях нанесених зображень; фарба розподілена по поверхні рівномірно; зображення складаються із дрібних крапок, виконаних фарбувальним матеріалом трьох або чотирьох кольорів: жовтого, пурпурного, блакитного й чорного; в усіх зображеннях крапки мають приблизно однакові розміри й розташовані хаотично; зображення добре копіюються при зволоженні їх водою або спиртом; загальна блідість і нечіткість зображення будови й деталей бланка (Воробйова І.Б., 1999 р.).

Поряд із краплинно-струминними принтерами злочинці активніше почали використовувати для підробки документів лазерні принтери. Основною відмінністю даних відбитків є: опадання тонеру по лінії згину бланка, блиск на поверхні штрихів, барвник розміщується на поверхні паперу (Воробйова І.Б., 1999 р.).

Дослідження показало, що експертній практиці відомі випадки виготовлення підроблених бланків водійських посвідчень нового зразка, які являють собою пластикову картку (бланки водійських посвідчень, виконаних на основі комплексних автоматизованих систем виготовлення й обліку водійських посвідчень з використанням спеціального синтетичного паперу) з використанням крапельно-струминного принтера, а текстових реквізитів – на електрофотографічному пристрої. У підробленому водійському посвідченні проявляються ознаки як струминного, так і лазерного принтера. Крім зазначених, відмітними ознаками будуть: відсутність бортика між краями вкладиша й основою; нерівні краї й кути бланка; фотокартка й місце під фотокартку не мають закруглених кутів; текстові реквізити виконані за допомогою стандартних шрифтів; відсутні або змінені форма й розташування елементів захисту (Петров С.Є., 2009 р.).

тих самих питань у випадку незгоди органу, що призначив експертизу, з її висновками); основними (вирішують коло питань, яке на етапі призначення експертизи уявляється повним) і додатковими (призначаються залежно від ситуації для вирішення окремих питань, що не увійшли в перелік питань основної експертизи, а також у випадках неповноти дослідження або неповних відповідей на поставлені питання чи нечіткості, невизначеності та неконкретності викладу ходу дослідження і висновків основної експертизи).

Експертизи виконуються одним або групою експертів. Дослідження, виконане групою експертів, називають комісійною експертизою. У свою чергу, остання може бути однопредметною (в її проведенні беруть участь експерти однієї спеціальності, наприклад мистецтвознавці) і багатопредметною, комплексною (дослідження проводять експерт різних спеціальностей, наприклад, криміналіст і судовий медик).

Відповідно до ст. 75 КПК експерт робить висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. Тому висновок комісійних експертів має бути підписаний усіма експертами.

Необхідно зазначити, що поняття комплексної експертизи як процесуального засобу одержання доказів і комплексного дослідження не є рівнозначними. Комплексна експертиза завжди являє собою комплексне дослідження, проте комплексне дослідження може бути комплексною експертизою лише за умови виконання його кількома спеціалістами різних спеціальностей. Якщо ж експерт має знання в кількох галузях, то проведене ним комплексне дослідження не стає комплексною експертизою через непотрібність спеціального процесуального врегулювання його діяльності. Цілком достатніми є встановлені для звичайної експертизи гарантії достовірності висновків експерта.

У зв'язку зі стрімким впровадженням у практику комплексних експертиз у теорії судової експертизи і в діяльності експертних установ виникла проблема так званого головного експерта. На жаль, при вирішенні цього питання теоретично і на практиці без належної уваги залишаються принципові положення теорії доказів, що призводить до надання «головному» експерту певних процесуальних функцій. Тим часом ні за яких умов процесуальні функції головного експерта (організатора експертного дослідження) не можуть відрізнятися від функцій кожного з членів експертної групи. Будь-яка нерівноправність експертів, надання одному з них обов'язку (і права) здійснювати остаточну оцінку результатів проведених досліджень, іншими експертами, зменшує гарантії об'єктивності і достовірності експертизи, знеособлює процес формування експертних висновків.

З погляду на це поширилася думка, яка одержала практичне втілення в експертній діяльності установ судових експертиз, що один з експертів (як правило, криміналіст), який найбільш обізнаний в галузі методології й

методики судово-експертного дослідження, може синтезувати висновки інших експертів і вирішувати ідентифікаційні, а також класифікаційні, діагностичні й ситуаційні завдання. Науковою основою вирішення зазначених завдань прихильники наведеної точки зору вважають теорію криміналістичної ідентифікації, тобто в кінцевому результаті науку криміналістику.

У практиці експертних установ більш часто з'являються і так звані ситуаційні експертизи, які в деяких випадках відносять до комплексних. Ситуаційні експертизи давно й успішно проводяться в межах криміналістичної експертизи (наприклад, встановлення взаємного положення стрільця і потерпілого у момент пострілу в конкретних умовах місця події). Для вирішення таких питань необхідні спеціальні знання в певних галузях науки (криміналістики, судової медицини), і правомірність цих експертиз не викликає сумніву. Однак на практиці виникла тенденція, коли за комплексне експертне дослідження видається аналіз висновків інших експертиз, даних, відомих з матеріалів справи тощо. Це варто розглядати як перевищення повноважень експерта і перетворення його в учасника доказування, що суперечить закону й теорії доказів і може завадити встановленню істини.

На практиці інколи трапляються випадки, коли експерт у процесі виконання завдання запрошує на власний розсуд консультанта, якщо для вирішення якогось питання необхідно використовувати спеціальні знання з іншої галузі. При цьому не надсилаються побажання органу, що призначив експертизу, про винесення спеціальної постанови, а запрошений консультант не підписує висновок експерта і взагалі його участь не відображається у висновку.

Подібна практика суперечить процесуальному законодавству, оскільки вирішувати питання про залучення спеціалістів для офіційної діяльності можуть лише органи, що призначили експертизу. В юридичній літературі багатьма авторами наголошується, що яке б незначне дослідження не проводила запрошена особа, вона все ж є експертом, і результати її досліджень мають оформлюватись висновком.

Вивчення практики показує, що нерідко експертизи призначаються без достатніх для цього підстав. Особливо це стосується криміналістичної експертизи. Експертиза повинна призначатись для вирішення питань, що дійсно потребують спеціальних знань експерта. У всіх інших випадках експерт має право (й обов'язок) відмовитися давати висновок (ст. 62, 75, 77 КПК).

З точки зору ступеня індивідуалізації досліджуваних об'єктів експертизи можуть бути ідентифікаційними і класифікаційними. Ідентифікаційні – це, в основному, криміналістичні експертизи, за допомогою яких встановлюється (може встановлюватись) конкретний об'єкт, що відобразився у матеріальному середовищі. Класифікаційні

друку, на відбитках є такі ознаки: краї штрихів мають нерівну конфігурацію; дрібні штрихи й окремі елементи знаків перекручені або відсутні; округлення прямих кутів знаків; інтервали в окремих штрихах.

Останнім часом злочинці почали використовувати флексографічний друк. Флексографія є різновидом високого друку, друкування здійснюється за допомогою еластичних друкарських форм малов'язкими фарбами, які швидко висихають. Використовуються фотополімерні друкарські форми. Для флексографії характерні: відсутність деформації паперу; з однієї сторони штрихів спостерігається забруднення; перекручування або відсутність дрібних елементів; наявність барвистого валика по краях штрихів, чітко вираженого з однієї сторони штриха.

Більшість документів на автотранспортні засоби друкуються способом плоского офсетного друку. Друкарські форми, як правило, виготовляються фотомеханічним способом. Для бланків, отриманих з фотомеханічних друкарських форм, характерні такі ознаки: відсутність слідів тиску друкуючих елементів; тонке барвисте нашарування; краї штрихів рівні, можуть мати дещо хвилясті краї; наявність цяток-забруднень на пробільних ділянках; невідповідність розміру знаків окремих реквізитів друкарської форми типографським шрифтам.

В останні роки на ринку з'явилися модифікації традиційного офсету, наприклад так званий сухий офсет. Друкарські форми мають спеціальне покриття, до якого не прилипає фарба, і відпадає необхідність у постійному зволоженні. Для виготовлення друкарської форми використовуються металеві пластини й полімери. «Сухий» офсет відрізняється від традиційного більш різкими краями штрихів (Петров С.Є., 2009 р.).

Нерідко злочинці використовують два й більше поліграфічні способи друку. Один як основний, а за допомогою іншого наноситься серія й номер або найменування документа (наприклад, офсет і високий друк, офсет і трафаретний друк).

Що стосується таких способів, як малювання, використання електрографічних копіювальних і фотографічних пристроїв, то в практиці дослідження документів на автотранспортні засоби вони зустрічаються вкрай рідко. Це пов'язане з тим, що виготовлені у такий спосіб документи мають характерні ознаки, які дозволяють їх досить легко відрізнити від справжніх. Наприклад, у документах, підроблених способом малювання, спостерігаються такі ознаки: перекручена передача кольору; залишки слідів від попередньої олівцевої підготовки; відмінності форм мальованих знаків від форм типографського шрифту; нерівномірні інтервали між знаками й словами; відсутність основних засобів захисту.

Сьогодні поширення одержали комп'ютерні технології. Для цього використовують комп'ютер, кольоровий принтер і сканер. При цьому сам процес абсолютно безшумний, устаткування не вимагає багато місця й

початку 90-х рр. ситуація ускладнилася, через те, що Україну заповнили неконтрольований потік кольорових ксероксів і принтерів, сканерів, персональних комп'ютерів і засобів оперативної поліграфії.

Злочинці поряд з традиційними способами підробки все ширше почали використовувати сучасні технології. Однак документи, як і раніше, підробляють повністю або частково.

Повна підробка – це виготовлення нового бланка, зовні подібного зі справжнім, на основі застосування нерегламентованих матеріалів і технологічних процесів (Шашкін С.Б., 2003 р.).

Вибір способу підробки документів на автотранспортні засоби залежить від мети і технічного оснащення, наявності матеріалів і професійних навичок злочинців. Повна підробка може бути як грубою, так і виконаною на високому технічному рівні, з імітацією окремих елементів захисту (наприклад, водяних знаків, люмінесцентних волокон).

Вивчена слідча й експертна практика свідчить про використання таких способів повної підробки бланків документів: поліграфічні способи друку, малювання, репрографічні способи й комбіновані (Шашкін С.Б., 2003 р.).

Найбільшу соціальну небезпеку при виготовленні підроблених документів на автотранспортні засоби несуть поліграфічні способи друку (Воробйова І.Б., 1999 р.). Документи виготовлені цими способами мають найбільшу подібність зі справжніми, що в значній мірі перешкоджає їх виявлення працівниками правоохоронних органів і митниками.

Організовані злочинні угруповання реалізують за підробленими документами десятки автомашин, частина кримінальних доходів від продажу автотранспортних засобів використовується для встановлення зв'язків з працівниками правоохоронних структур та судами.

З огляду на різноманіття способів фальсифікації документів, було проведено дослідження встановлення їх поширеності, в ході якого встановлено, що такими є: друкування з форм високого й плоского друку. Досить рідко зустрічається спосіб глибокого й трафаретного друку, що в основному використовується для виконання окремих реквізитів (наприклад, серії й номеру або найменування документа) в підроблених документах на автотранспорт (Петров С.Є., 2009 р.).

Вивчення експертної практики підтвердило обґрунтованість цього висновку. При виготовленні паспорта автотранспортного засобу, свідоцтва про реєстрацію такого засобу, довідки-рахунку, прав водія способом високого друку друкарські форми в більшості випадків виготовляються фотомеханічним способом. Для документів, виготовлених з форм високого друку, характерні такі ознаки: наявність слідів тиску друкуючих елементів; паперові волокна повністю закриті шаром фарби; по контурах зображення є барвистий бортик (Петров С.Є., 2009 р.).

При підробці бланків фотомеханічним способом, крім ознак високого

експертизи (експертизи матеріалів, речовин, товарознавча, ґрунтознавча, судово-біологічна, фармацевтична) встановлюють належність об'єкта до якого-небудь класу (групова приналежність), причому з використанням специфічних ознак клас може бути визначений в дуже вузьких межах. Однак індивідуальність об'єкта ці експертизи не встановлюють.

За характером вирішуваних завдань серед судових експертиз можна виділити велику групу так званих діагностичних експертиз, які встановлюють певні процеси, стани й залежності. До них належать економічна, технологічна, агротехнічна, екологічна, фармакологічна, автотехнічна, психіатрична, психологічна експертизи. Одержувані за їх допомогою висновки можна розглядати як індивідуально встановлений факт або визначення можливості (неможливості) настання певного результату.

Необхідно також звернути увагу на класифікацію висновків експерта за ступенем їх визначеності. Висновки можуть бути категоричні (позитивні або негативні) та ймовірні (позитивні або негативні). Перші використовуються в доказуванні як встановлені факти, другі – мають пошукове, гіпотетичне значення і не можуть застосовуватись у процесі доказування його учасниками. Існує також своєрідний варіант відповіді на поставлене питання, коли експерт обґрунтовує неможливість його вирішення. Якщо в основі такої відповіді лежить принципова неможливість вирішення питання через відсутність розробленої наукової методики, то дослідження цього питання експертним шляхом вичерпується, і слідчому або суду необхідно знаходити інші шляхи для встановлення факту, що їх цікавить. У тих випадках, коли вказана відповідь зумовлена неякісною підготовкою матеріалів на експертизу, відсутністю необхідного обладнання або спеціаліста в експертній установі, вирішення питання має бути доведено до кінця експертним шляхом. Для цього необхідно вжити відповідних організаційних заходів.

У теорії експертизи виділяють предмет і об'єкт експертизи, які, у свою чергу, є підставою для розмежування судових експертиз за видами.

Предмет експертизи повністю визначається питаннями, поставленими слідчим і судом. Предметом кожного виду судової експертизи є факти, які можна встановити за допомогою спеціальних знань у конкретній галузі науки, техніки, ремесла.

Об'єктами експертизи є зібрані й надані експерту слідчим або судом матеріальні носії доказової інформації, які є джерелом одержання доказів (висновків експерта) в результаті використання спеціальних знань.

Окрім процесуального й організаційного поділу експертиз на первинні, повторні, основні, додаткові, комісійні й комплексні, вони можуть бути поділені на види: криміналістичні, економічні, товарознавчі, технічні, технологічні, експертизи матеріалів і речовин тощо. Тому дати вичерпний перелік експертиз, класифікованих за предметною ознакою, складне питання, яке практично не вирішується.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Україна. – 54 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 1 груд. 2005 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2006. – 207 с.
3. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ-ВР, (зміни 09.09.2004р. № 1992-ІУ)
4. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня / Р.С. Белкин. – М., 2001. – 240 с.
5. Зинин А.М. Введение в судебную экспертизу / А.М. Зинин, Г.Г. Омелянюк, А.В. Пахомов. – М., 2002. – 240 с.
6. Эксархопуло А.А. Основы криминалистической теории / А.А. Эксархопуло. – СПб.: С.-Петербургский университет, 1992. – 120 с.
7. Щербаковський М.Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: учебно-практическое пособие / М.Г. Щербаковський. – Х.: Еспада. 2005. – 544 с.
8. Основы теории криминалистики та криміналістичної техніки: [курс лекцій / ред. П.Д. Біленчук, А.П. Гель, М.В. Салтевський]. – Вінниця, Вінницька філія МАУП, – 2000. – 208 с.
9. Актуальні проблеми сучасної криміналістики: матеріали науково-практичної конференції у 2-х ч., (Сімферополь-Алушта, 19-21 верес. 2002 р.) / Крим. юрид. інстит. націон. унів. внутр. справ. – Сімферополь.: Доля, 2002. – 248 с.
10. Кофанов А.В. Теоретичні основи судової експертизи: курс лекцій / А.В. Кофанов, О.Г. Волошин, О.В. Літвінова. – К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 278 с.
11. Судова експертологія: [курс лекцій] / Кофанов А.В., Волошин О.Г., Літвінова О.В., Індюкова В.В. – Київ: ТОВ „Три К”, 2010. – 240с.

Головата Н.Г.

ЗАСТОСУВАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ У ТАКТИЦІ ДОПИТУ

При встановлення комунікативного контакту між слідчим і допитуваним доцільним є використання нетрадиційних способів встановлення комунікативного контакту з допитуваним, серед яких особливо важливе значення мають невербальні прийоми комунікації.

Аналізуючи невіддале застосування слідчими певних тактичних прийомів допиту (в тому числі й невербальних), дослідники розробили чимало наукових підходів, які дають змогу скоригувати об'єктивовану поведінку слідчого задля позитивних результатів у розкритті кримінальних справ. Дослідженням проблем особливостей професійного спілкування у криміналістиці присвятили свої наукові праці відомі

отдельных видов судебной экспертизы: учебное пособие / Дидковская С.П., Клименко Н.И., Лисиченко В.К. – К.: Киев. ун-т, 1977. – 79 с.

Старушкевич А.В.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАЬ ПРИ ВИЯВЛЕННІ І ДОСЛІДЖЕННІ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ НА АВТОТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

Найефективнішою формою встановлення в документах на автотранспортні засоби ознак підробки є проведення почеркознавчої і техніко-криміналістичної експертизи документів. У процесі проведення експертизи експерт, застосовуючи спеціальні знання, виявляє способи й ознаки підробки документів.

Однією з основних форм виявлення підроблених документів, необхідних для допуску водіїв і автотранспортних засобів до участі в дорожньому русі, є перевірка цих документів працівниками ДАІ при проходженні державного технічного огляду, реєстрації автотранспортних засобів і контролі за такими засобами безпосередньо в процесі дорожнього руху. Однак не всі працівники ДАІ, як правило, у достатній мірі мають знання про способи й ознаки підробки документів.

Основним способом легалізації викрадених і незаконно завезених на територію України автомашин є використання підроблених документів на автотранспортні засоби. Фальсифікації піддаються такі документи: а) на право керування автотранспортними засобами; пов'язані з реєстрацією таких засобів; б) які підтверджують право володіння й розпорядження автотранспортними засобами; в) на право перевезення вантажів і пасажирів; г) які підтверджують відповідність конструкції й технічного стану автотранспортних засобів вимогам безпеки дорожнього руху (Петров С.Є., 2009 р.).

Найчастіше підробляють документи на право керування, володіння й розпорядження автотранспортними засобами. Причому підроблені права водія використовуються для «маскування» при вчиненні інших злочинів або при перегоні автомобіля. Свідомо про реєстрацію автотранспортного засобу, довідка-рахунок, паспорт транспортного засобу й деякі інші документи, які відносяться до документів на право реєстрації, володіння й розпорядження автотранспортними засобами, підробляють для легалізації викрадених транспортних засобів або з метою шахрайства, крім того, встановлено, що близько 65% вилучених документів на автотранспортні засоби мали досить високий ступінь подібності зі справжніми.

Наприкінці 80-х рр. минулого сторіччя спостерігалось певне збільшення кількості повної підробки документів на автотранспортні засоби, виготовлених поліграфічним способом (Старіков Є.В., 1987 р.). 3

К.: Вища шк., 1986. – Вып. 32. – С. 3-7; Лисиченко В.К. О регламентации в УПК познавательных основ предварительного следствия / Лисиченко В.К., Перебитюк Н.В. // Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный научно-методический сборник. – К.: Лыбидь, 1991. – Вып. 43. – С. 18-27.

12. Лисиченко В.К. Научные принципы судебной экспертизы / В.К. Лисиченко // Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: Вища шк., 1978. – Вып. 17. – С. 23-28; Лисиченко В.К. Про реформування судово-експертної діяльності в Україні // Криміналістичний вісник. – К., 2005. – № 1 (3). – С. 9-17; Лисиченко В.К. Заключение эксперта как частный объект следственно-судебного исследования / В.К. Лисиченко // Вопросы судебной экспертизы: материалы Всесоюзной научно-практической конференции, посвященной проблемам профилактической деятельности судебно-экспертных учреждений системы Министерства юстиции СССР. – Баку, 1973. – № 16. – С. 422-431; Экспертизы в судебной практике: учебное пособие / Бергер В.Е., Варфоломеева Т.В., Гончаренко В.И. и др. – К.: Вища шк., 1987. – 200 с.

13. Лисиченко В.К. Про визначення поняття «організована злочинність» в літературі та чинному кримінальному законодавстві України і відповідальність за створення та діяльність організованих злочинних об'єднань // Податкова політика в Україні та її нормативно-правове забезпечення. – Ірпінь, 2001. – Ч. 1. – С. 207-210.

14. Лисиченко В.К. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: монографія / В.К. Лисиченко, Р.М. Шехавцов. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. – 304 с.

15. Лисиченко В.К. Развитие криминалистики в Украинской ССР за 50 лет Советской власти / Лисиченко В.К., Тихенко С.И. // Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: РИО МООН УССР, 1967. – Вып. 4. – С. 7-34; Клименко Н.І. С.М. Потапов – провідний вчений-криміналіст / Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко // Вісник Київського університету / Київський університет ім. Т.Г. Шевченка. – К., 1975. – С. 41-48. — (серія права № 16).

16. Лисиченко В.К. Вдосконалення радянської судової статистики у світлі ленінської статистичної методології / В.К. Лисиченко, А.О. Фокіна, І.І. Котюк // Вісник Київського університету / Київський університет ім. Т.Г. Шевченка. – К., 1982. – С. 19-24. – (Юридичні науки. Вип. 23).

17. Липовский В.В. Исправленному не верить / Липовский В.В., Лисиченко В.К. – К.: Лыбидь, 1990. – 128 с.; Подготовка и проведение

вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема Ю. Адамов, Р. Белкін, В. Биков, І. Герасімов, Ф. Глазирін, В. Коновалова, В. Лукашевич, Побережний, М. Порубов, В. Сараєва, В. Шиканов, М. Яблоков та інші.

У психологічній літературі відзначається, що в процесі взаємодії людей від 60 до 80% комунікацій здійснюється за рахунок невербальних [1].

Невербальною комунікацією прийнято вважати виразні рухи (міміка й пантоміміка), жести. Виразні й лаконічні засоби невербальної комунікації значно розширюють можливості спілкування.

Успіх встановлення комунікативного контакту з допитуваним багато в чому залежить від спостережливості слідчого, що виражається в умінні помічати й уловлювати зовнішні прояви внутрішнього світу людей, у здатності розуміти їх почуття, переживання, емоційні стани, мотиви й цілі, вгадувати «психологічний підтекст» кожної дії та вчинку [3].

Роль важливого джерела інформації відіграє одяг людини. Він може свідчити про рівень матеріальної забезпеченості співрозмовника, його смаки, коло спілкування, соціальну і вікову приналежність, акуратність. Важливу роль відіграють також кольорові уподобання в одязі людини: червоно-жовті кольори вказують на активність, позитивний настрій, синьо-зелені відтінки – наполегливість, серйозність, можливо, навіть замкнутість.

За голосом (дикція і акцент, тембр голосу, смислова частина мовлення, його словесне оформлення, структура, логіка висловлювання і т. д.) розпізнається внутрішній світ людини. Деякі ознаки голосів говорять про брехливість [7]. Як показує практика, неправдиві свідчення мають більш блідий емоційний та інформаційний фон. Деякі лжесвідки, які заздалегідь готуються дати неправдиві свідчення, розробляють навіть письмовий варіант майбутніх свідчень. У результаті такі свідчення можуть бути неприродно чіткими, з елементами стилю, явно притаманного рівню освіченості людини, її лексичному запасу рівню мовної культури стилю звичайного властивого їй мовлення.

Основними з усіх джерел невербальної інформації є: положення долонь, рук людини, голови, корпусу тіла, жести, пов'язані з дотиками рук до різних частин тіла, обличчя. Значення жестів часто розходиться зі змістом мовлення, і згодом виявляється, що мимовільні жести були об'єктивнішими за слова.

Проаналізуємо використання таких прийомів як «підстроювання до пози», «підстроювання до подиху», «підстроювання до рухів», які полягають у копіюванні (або наслідуванні) слідчим поз, подиху, рухів, манери підозрюваного (обвинуваченого) говорити, щоб бути схожим на нього й увійти до нього у довіру [5]. Для успішного використання подібних прийомів слідчий повинен мати неабияку спостережливості і акторські здібності. Однак допитувані можуть помічати неприродність поведінки слідчого, коли він штучно копіює їх пози, рухи, жести тощо.

Ефективним може бути також вплив на слухові та нюхові органи сприйняття допитуваного. Музика дозволяє компенсувати частково сенсорний голод, що особливо проявляється в умовах тримання допитуваного. Музичний фон також вдало заповнює паузи, які виникають під час протоколювання показань допитуваного. Проте зауважимо, що при цьому музика повинна звучати тихо, не перевищуючи за гучністю голосу слідчого або допитуваного.

Необхідною умовою для застосування музики при допиті є обстановка, в якій допитуваний починає проявляти довіру до правоохоронних дій слідчого. У приміщенні, де працюють інші особи, така обстановка не може бути створена. Тому з допитуваним бажано залишитися наодинці. Готуючись до допиту, варто звернути увагу на улюблені музичні твори допитуваного і підібрати їх відповідно до його уподобань [2].

Нарівні зі слуховим та зоровим величезну роль у житті людини відіграє і нюхове сприйняття. Запахи здатні створювати або підтримувати певні настрої, установлювати моделі поведінки, вони впливають на працездатність людини, її серцево-судинну систему, внутрічерепний тиск, тонус мускулатури, зір, слух, пульс тощо [4].

Встановлено, що звичка слідчого палити у присутності допитуваного, не пропонуючи останньому зробити те саме, найчастіше ніяк не впливає на підозрюваного (обвинуваченого) [9]. Набагато гірше на встановлення комунікативного контакту з допитуваним впливає звичка деяких слідчих не дивитися на допитуваного, а направляти погляд в екран комп'ютера, вікно тощо.

Таким чином, можливість встановлення комунікативного контакту між слідчим і допитуваним в значній мірі визначається застосуванням невербальних прийомів, ефективність яких багато в чому залежить від психологічних факторів, які необхідно враховувати у повсякденній роботі слідчих, розвиваючи нові й удосконалюючи традиційні прийоми допиту.

Список використаних джерел

1. Васильев В.Л. Юридическая психология. – СПб.: Питер, 2002. – 640 с.
2. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х.: Консум, 1999. – 157 с.
3. Криминалистика: учеб. для вузов / И.Ф. Герасимов и др. / Под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. – М.: Высш. школа, 2000. – С. 285-309.
4. Лабунская В.А. Невербальное поведение. Социально-перцептивный подход. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1986. – С. 10-24.
5. Луценко О.А. Значение вербальных и невербальных коммуникаций в расследовании преступлений // Ученые записки. Сборник научных трудов. – Вып.1. – Ростов на Дону: Проф-Пресс, 2000. – С. 343-361.
6. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Заг.

республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: РИО МВД УССР, 1971. – Вып. 8. – С. 264-275; Лисиченко В.К. Применение электрофореза для прочтения залитых и замазанных фрагментов документа / Лисиченко В.К., Усенко Ю.В. // Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: РИО МВД УССР, 1969. – Вып. 6. – С. 305-312; Лисиченко В.К. Некоторые проблемы технико-криминалистического исследования текстов, выполненных на пишущих машинах / Лисиченко В.К., Чепульченко В.А. // Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный научно-методический сборник. – К.: Лыбидь, 1991. – Вып. 43. – С. 86-94; Липовский В.В. Исправленному не верить / Липовский В.В., Лисиченко В.К. – К.: Лыбидь, 1990. – 128 с.; Лисиченко В.К. Криминалистическое исследование документов / В.К. Лисиченко. – К., 1971. – 77 с.

9. Лисиченко В.К. Криминалистическое исследование вещественных доказательств методами, основанными на применении радиоактивных изотопов. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Лисиченко В.К. – К., 1960. – 14 с.; Лисиченко В.К. Криминалистическое исследование вещественных доказательств методами, основанными на применении радиоактивных изотопов: дис... канд. юрид. наук / Лисиченко В.К.; Киевский научн.-иссл. ин-т судебной экспертизы. – К., 1960. – 353 с.; Лисиченко В.К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике / В.К. Лисиченко. – К., 1979. – 88 с.

10. Лисиченко В.К. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике / В.К. Лисиченко, В.В. Циркаль. – К.: Киевский университет, 1987. – 100 с.; Лисиченко В.К. Правовая природа и соотношение понятий «специальные знания» и «специалист» / Лисиченко В.К., Циркаль В.В. // Проблемы правоведения: республиканский межведомственный научный сборник. – К.: Вища шк., 1983. – Вып. 44. – С. 130-135.

11. Концепція розвитку законодавства України на 1997-2005 роки / Інститут законодавства Верховної Ради України; Авт. кол.: В.Ф. Опришко, М.І. Єрофєєв, В.К. Лисиченко. – К., 1997. – 124с.; Лисиченко В.К. Проблеми новачії чинного кримінально-процесуального законодавства України та етапи його розвитку // Концепція розвитку законодавства України. – К., 1996. – С. 382–386; Лисиченко В.К. Концептуальні напрями і етапи розвитку кримінально-процесуального законодавства України // Вдосконалення законодавства України в сучасних умовах. – К., 1996. – Вип.1. – С. 177–186; Гулкевич З.Т. Об условиях формирования и правовой природе приложений к протоколам следственных действий / Гулкевич З.Т., Лисиченко В.К. // Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный научно-методический сборник. –

осмотра документов / В.К. Лисиченко // Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: Вища шк., 1975. – Вып. 11. – С. 29-38; Лисиченко В.К. Значение свободных образцов, исполненных в период оформления исследуемых документов, для экспертизы подписи / В.К. Лисиченко // Практика криминалистической экспертизы: сб. 1-2. – М.: Госюриздат, 1961. – С. 96-101; Лисиченко В.К. Разграничение документов и документов-вещественных доказательств / В.К. Лисиченко // Вопросы судебной экспертизы: материалы Всесоюзной научно-практической конференции, посвященной проблемам профилактической деятельности судебно-экспертных учреждений системы Министерства юстиции СССР. – Баку, 1973. – № 16. – С. 432-442.

8. Лисиченко В.К. О совершенствовании криминалистических идентификационных исследований материалов письма / В.К. Лисиченко // Проблемы правопознания: республиканский межведомственный научный сборник. – К.: Вища шк., 1978. – Вып. 38. – С. 86-92; Лисиченко В.К. Зависимость свойств чернил от взаимодействия их компонентов / Лисиченко В.К., Супрун А.М. // Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: Вища шк., 1970. – Вып. 7. – С. 188-195; Варфоломеева Т.В. Проблемные вопросы судебной лингвистики / Варфоломеева Т.В., Лисиченко В.К. // Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: Вища шк., 1976. – Вып. 13. – С. 47-52; Лисиченко В.К. Некоторые проблемные вопросы технико-криминалистического идентификационного исследования материалов письма / Лисиченко В.К. // Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: Вища шк., 1977. – Вып. 15. – С. 104-108; Лисиченко В.К. Дифференциация карандашей микрохимическим исследованием штриховых записей / Лисиченко В.К., Супрун А.М. // Физико-химические методы исследования вещественных доказательств: материалы теоретического семинара. – М.: ВНИИСЭ, 1966. – С. 37-39; Барбашина В.М. К вопросу об определении по почерку типологических особенностей личности / Барбашина В.М., Варфоломеева Т.В., Лисиченко В.К. // Материалы Всесоюзной научной конференции «Современные тенденции развития судебной экспертизы вещественных доказательств и пути внедрения новых физических, химических и биологических методов исследования в экспертную практику»: Криминалистическое исследование вещественных доказательств. – М.: ВНИИСЭ, 1972. – Ч. 2. – С. 36-38; Лисиченко В.К. Проблемы технико-криминалистических исследований материалов документов / В.К. Лисиченко // Криминалистика и судебная экспертиза:

частина: За ред. Л.В. Бородича. – Луганськ: РВВ ЛІВС, 1999. – Т. 1. – 390 с.

7. Психологическое общение: приемы ведения беседы и техники присоединения / В.Е. Сараева, Х.Э. Штейнбах // Психологические исследования: Сб. Вып. 1. – СПб., 1997. – С. 30-35.

8. Система методів оперативно-розшукової діяльності: Монографія / За ред. О.Ф. Долженкова. – Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2007. – 262 с.

9. Шилін М.О. Оперативне опитування як метод отримання оперативної інформації // Наук. вісн. НАВСУ. – 2009. – №1. – Ч. 2. – С. 65-74.

Грибанов Д.В.

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ПІДПISУ

Здійснення соціально-економічних та політичних перетворень супроводжувалося загостренням криміногенної обстановки, зростанням злочинності. Збільшення документообігу призвело до збільшення кількості економічних та інших корисливо-насилювальних злочинів, тому важливим знаряддям у боротьбі зі злочинністю є судово-експертиза. Відповідно до ст. 65 КПК України висновок експерта є джерелом доказів, за допомогою якого в сукупності з іншими фактичними даними у визначеному законом порядку суб'єкти доказування встановлюють об'єктивну істину у кримінальній справі [1].

Необхідно відмітити, що зі зростанням злочинності збільшився й обсяг об'єктів, що надходив на вирішення судово-почеркознавчої експертизи. Перехід до інформаційних технологій призвів до того, що об'єкти, які надходять на дослідження, стають все менш об'ємними, в багатьох випадках на документах є лише один підпис.

Підписи займають більшу частину із загального обсягу об'єктів судово-почеркознавчої експертизи. Експертиза підписів проводиться при розслідуванні і судовому розгляді різних кримінальних справ. Також вона призначається і по цивільних справах. Особливе значення підпису знаходить своє відображення в його властивості надавати юридичної значущості офіційним документам як їх реквізиту, тому важливим є правильне визначення цього поняття з метою його однозначного розуміння.

Варто зазначити, що дослідженням різних аспектів підписів в різний час займалися такі вчені, як В.Ф. Берзін, Н.І. Клименко, В.Ф. Орлова, З.С. Меленевська, В.В. Липовський, С.А. Ципенюк, Н.О. Комісарова та інші. Кожне з визначень, наведених ними, має як спільні так і відмінні ознаки, що відрізняють їх один від одного.

Новий тлумачний словник української мови визначає підпис, як «прізвище або ініціали, написані власноручно під текстом, малюнком, картиною і т.ін., як свідчення авторства або підтвердження чого-небудь; автограф» [3].

«Краткий толковый словарь русского языка» за редакцією В.В. Розанової визначає підпис як прізвище кого-небудь, що написано ним самим в кінці будь-якого документа, листа тощо [4, с. 255].

«Словарь русского языка» С.И. Ожегова визначає підпис як:

- надпис під чим-небудь, під картиною;
- власноручне написання прізвища [5, с. 438].

Проаналізувавши ці визначення, можна виділити такі основні ознаки вищенаведених визначень поняття підпису:

- це надпис, в якому відображуються прізвище або ініціали особи;
- це надпис, який особа робить власноручно;
- підпис має посвідчувати певні документи, посвідчувати авторство тощо.

Проте, потрібно відмітити, що визначення підпису, вироблене наукою криміналістикою, є більш інформативним, більш повним порівняно з наведеними у довідкових словниках.

Так, відомий криміналіст Л.А. Вінберг визначає підпис як власноручно виконане позначення свого прізвища у будь-яких документах з метою посвідчення, тобто він має на меті затвердити ті дані, факти, події, які містяться в документі [6, с. 151].

В.В. Липовський вважає, що підпис можна визначити як графічне зображення, що визначає особистість його виконавця, яке виконується ним з метою посвідчення [7, с.324].

Інший відомий вчений-почеркознавець В.Ф. Орлова визначає підпис як графічне накреслення, яке позначає особу його виконавця і виконується ним з метою посвідчення [8, с. 269].

Цієї ж думки дотримуються практичні експерти-почеркознавці Державного науково-дослідницького експертно-криміналістичного центру МВС України, підпис – це «графічне накреслення, яке позначає особу його виконавця і виконується ним з метою посвідчення фактів, подій тощо» [9, с. 3].

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день визначення поняття підпису знову-таки стає актуальним у зв'язку з науково-технічним прогресом та переходом до електронного способу ведення документації на підприємствах, установах та організаціях. Основу цьому процесу було закладено ще у 2003 році, коли Верховна Рада України прийняла Закон «Про електронний цифровий підпис». В даному нормативно-правовому акті було дано визначення електронного підпису як даних в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації автора цих даних». Тобто, як бачимо, у наведеному визначенні також робиться акцент на посвідчувальну (функцію ідентифікації автора даних) функцію підпису, проте саме визначення підпису розкрито не було.

Викладене вище дає можливість зробити такі висновки:

14 с.; Лисиченко В.К. Криминалистическое исследование вещественных доказательств методами, основанными на применении радиоактивных изотопов: дис... канд. юрид. наук / Лисиченко В.К.; Киевский научн.-иссл. ин-т судебной экспертизы. – К., 1960. – 353 с.; Лисиченко В.К. Вопросы обеспечения истинности результатов применения криминалистических методов при исследовании доказательств в уголовном деле / В.К. Лисиченко // Юридические гарантии применения советских правовых норм и укрепление социалистической законности: тезисы докладов и сообщений (5-7 октября 1971 года). – К., 1971. – С. 122-1252; Киричинский Б.Р. Применение бета-радиографии в криминалистической экспертизе / Киричинский Б.Р., Лисиченко В.К. // Рефераты докладов объединенной научной конференции. – К., 1956. – С. 58-59; Лисиченко В.К. Использование радиометрических измерений при исследовании вещественных доказательств / В.К. Лисиченко // Практика криминалистической экспертизы. – Сб. 1-2. – М.: Госюриздат, 1961. – С. 291-298; Лисиченко В.К. Правила обращения с радиоактивными веществами и техника безопасности работ при их применении в криминалистической экспертизе / В.К. Лисиченко // Вопросы судебной экспертизы: тезисы докладов научной конференции. – Тбилиси, 1962. – С. 61-63; Лисиченко В.К. Значение и место методов естественных и технических наук в криминалистической экспертизе / В.К. Лисиченко // Вопросы судебной экспертизы и криминалистики: сборник научных работ. – Алма-Ата, 1959. – Вып. 1. – С. 43-62.

5. Лисиченко В.К. Криминалистическое исследование документов: дис... д-ра юрид. наук: / Лисиченко В.К.; МВССО УССР. – КГУ. – К., 1973. – 362 л.; Лисиченко В.К. Криминалистическое исследование документов (правовые и методологические проблемы). Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Лисиченко В.К. – К., 1974. – 66 с.; Лисиченко В.К. Юридическое понятие документа и его значение / В.К. Лисиченко // Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: Вища шк., 1972. – Вып. 9. – С. 179-188.

6. Лисиченко В.К. Классификация документов как объектов следственно-судебного и экспертного исследования / В.К. Лисиченко // Материалы теоретической конференции по итогам научно-исследовательской работы профессорско-преподавательского состава за 1972 год. – К.: НИИРЮ КВШ МВД СССР, 1973. – С. 103-106.

7. Лисиченко В.К. Следственный осмотр как специальный метод исследования объектов в процессе доказывания по уголовным делам / В.К. Лисиченко // Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: Вища шк., 1973. – Вып. 10. – С. 176-182; Лисиченко В.К. Содержание и функции следственного (судебного)

доказів; правила користування радіоактивними речовинами і техніка безпеки робіт при їх застосуванні в криміналістичній експертизі [4].

Низка значимих для криміналістики робіт В.К. Лисиченка присвячена *криміналістичному дослідженню документів*, зокрема: юридичному поняттю документа [5]; класифікації документів та їх функції в доказуванні по кримінальних справах [6]; документам як речовим доказам і об'єктам дослідження по кримінальній справі [7]; методологічним проблемам слідчо-судового криміналістичного експертного дослідження документів [8].

У ряді робіт В.К. Лисиченко розкрив можливості *використання даних природничих і технічних наук у криміналістиці* [9], а також *особливості використання спеціальних знань у слідчій і судовій практиці* [10].

Низка робіт В.К. Лисиченка присвячена *розвитку кримінально-процесуального законодавства України*, зокрема його концепції та етапам розвитку, проблемам новачі, правовій природі додатків до протоколів слідчих дій, регламентації у КПК України пізнавальних основ досудового слідства [11].

Окремі роботи В.К. Лисиченка торкаються *проблем судової експертології*, зокрема наукових принципів судової експертизи, висновку експерта, використанню експертизи в судовій практиці [12].

Про різносторонність наукових інтересів В.К. Лисиченка свідчать публікації присвячені розгляду проблем *протидії організованій злочинності* [13]; *подоланню протидії розслідуванню* [14]; *історії криміналістики та судової експертизи* [15]; *вдосконаленню судової статистики* [16]; *популяризації криміналістичних та судово-експертних знань* серед населення та практичних працівників правоохоронних органів [17].

Світла пам'ять про Віталія Костянтиновича Лисиченка, мужню, добру, чуйну, вкрай порядну та принципову людину, назавжди залишиться в серцях його учнів, друзів та колег.

Список використаних джерел

1. Бахин В.П. Віталій Константинович Лисиченко / В.П. Бахин // Криміналістичний вісник. – 2006. – № 1 (5). – С. 155-157.
2. Шумило М. Світлій пам'яті професора В. Лисиченка / М. Шумило, М. Костін // Право України. – 2010. – № 5. – С. 260-261.
3. Лисиченко Віталій Костянтинович: біобібліографія (до 90-річчя з дня народження) / упорядн.: М.Є. Шумило, П.М. Кубрак, В.П. Мікулін, П.В. Цимбал, В.А. Мисливий. – Ірпінь: Міжрегіональна фінансово-юридична академія, 2011. – 84 с.
4. Лисиченко В.К. Криминалистическое исследование вещественных доказательств методами, основанными на применении радиоактивных изотопов. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Лисиченко В.К. – К., 1960. –

1. Питанню дослідження підписів приділялося достатньо уваги, проте існують різні думки щодо тлумачення визначення поняття підпису, що призводить до неоднакового його розуміння.

2. У криміналістичній літературі є багато визначень підпису, які містять такі положення: а) підпис повинен бути посвідчувальним знаком певної людини; б) виконуватися нею особисто; в) позначати прізвище цієї особи; г) наноситися на документ; д) надавати документу юридичну силу, служити для посвідчення документу, свідчити факти тощо.

Таким чином, підпис можна визначити як графічне накреслення, яке позначає особу його виконавця і виконується ним з метою посвідчення фактів, подій тощо.

Підпис є почерковим накресленням оскільки він, як і тексти, наноситься графічними знаками. Дослідження підпису – один із видів почеркознавчого дослідження [11, с.189].

Список використаних джерел

1. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 1961, № 2. – ст. 15.
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 40-44. – ст. 356.
3. Новий тлумачний словник української мови у 3х томах. Том 2 / Укл. Яременко В.В., Сліпущко О.М. – К., 2003. – 928 с.
4. Краткий толковый словарь русского языка / Городецкая И.Л., Фоменко Т.А.; Под ред. Розановой В.В. – 6-е изд., исправ. – М., 1989. – 255 с.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / Под ред. Шведовой Н.Ю. – 20-е изд., стереотип. – М., 1988. – 750 с.
6. Винберг Л.А. Почерковедческая экспертиза: Учебник для вузов МВД СССР / Винберг Л.А., Шванкова М.В. [За заг. ред. Белкина Р.С.]. – Волгоград, 1977. – 174 с.
7. Липовский В.В. Исследование подписей / В.В. Липовский // Судебно-почерковедческая экспертиза. – М.: Наука, 1971. – Ч. 2. – с. 324-326.
8. Орлова В.Ф. Судебно-почерковедческая экспертиза: Ч. 2: Пособие для экспертов-почерковедов и судебно-следственных работников / В.Ф. Орлова. – М., 1971. – 324 с.
9. Методика дослідження підписів. – К.: ДНДЕКЦ, 2009. – 21 с.
10. Про електронний цифровий підпис: Закон України // Відомості Верховної Ради України, 2003, № 36. – ст. 276.
11. Меленевська З.С. Судово-почеркознавча експертиза: Навч.-метод. посіб. / З.С. Меленевська, Є.Ю. Свобода, А.І. Шаботенко; [За заг. ред. І.П. Красюка]. – К.: Укр. центр духовн. культури, 2007. – 280 с.

Громовий А.О.

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ НА СТАДІЇ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Кримінальне судочинство, являючи собою діяльність, змістовно включає в себе увесь процес провадження у кримінальній справі. Воно фактично поділяється на дві частини: досудову, що реалізуються з моменту отримання повідомлення про злочин до направлення прокурором кримінальної справи до суду, і судове провадження, кожна з яких, у свою чергу, також має складну, поетапну структуру.

Цілком визнаючи провідну роль і вирішальну значимість у даному виді провадження судової діяльності, не можна заперечувати не тільки необхідність, а й значною мірою визначальне, основне місце у всьому процесі подальшого просування кримінальної справи за стадіями в ході досудового провадження, у тому числі і початкового його етапу – порушенням кримінальної справи, що приводить механізм кримінального процесу і є «точкою відліку початку дії специфічного режиму кримінально-процесуального регулювання взаємовідносин держави і людини та визначає межі правового поля, в межах якого допускається використання відповідних повноважень органів та посадових осіб, які здійснюють досудове провадження, і є точкою відліку строків даного провадження» [1, с. 8].

Одним з пріоритетних напрямів кримінально-процесуальної політики української держави є формування такого кримінально-процесуального законодавства, яке б створювало умови ефективної діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю, гарантуючи водночас захист особи, її прав і свобод, інтересів суспільства і держави.

Стадія порушення кримінальної справи є хоч і короткотривалий, однак, важливий етап кримінального судочинства. Від того наскільки ефективно здійснюється діяльність у початковій стадії кримінального процесу багато в чому залежить реалізації завдань (ст. 2 КПК України) [2] кримінального судочинства в цілому.

Початковим моментом виникнення процесуальних відносин у стадії порушення кримінальної справи є надходження до компетентних правоохоронних органів повідомлення про будь-який вчинений злочин, саме воно визнається юридичним фактом, що породжує кримінально-процесуальні відносини, а завершальним – прийняття передбаченого законом процесуального рішення [3, с. 11-13].

На нашу думку, процесуальне доказування на стадії порушення кримінальної справи має такі індивідуальні риси:

1. Особливості, що стосуються процесуальних умов провадження: доказування на стадії порушення кримінальної справи починається та протікає в жорстких інформаційних і тимчасових умовах, слідчий не має в повному обсязі даних, що характеризують склад злочину. Йому не

Кримінального кодексу України», Концепція розвитку кримінально-процесуального законодавства України, яка ввійшла складовою частиною в програму законопроектних розробок до 2005 року, схвалена Верховною Радою України [3, с. 11].

Результати 60-річної науково-дослідної діяльності В.К. Лисиченка відображені майже в 300 опублікованих ним наукових роботах, із яких: одне авторське свідоцтво на винахід, 4 монографії, 4 підручники, 7 навчальних посібників, 10 розділів у складі авторських колективів інших наукових видань, що стали вагомим внеском у розвиток вітчизняної юридичної науки [3, с. 11-12].

Він був співавтором і науковим редактором підручників «Криміналістична експертиза» (1966 р.), «Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика» (1973 р.), «Спеціалізований курс криміналістики для навчальних закладів системи МВС» (1987 р.), «Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений» (1988 р.), «Методика розслідування окремих видів злочинів» (1989 р.), «Криміналістика» (2001 р.).

В.К. Лисиченко значну увагу приділяв підготовці науково-педагогічних кадрів, зокрема підготував 19 докторів і 33 кандидати юридичних наук. Приймав участь в атестації наукових кадрів, був членом наукових рад Харківського юридичного інституту та Київського науково-дослідного інституту судової експертизи, Академії Прикордонних військ України ім. Б. Хмельницького, працював у спеціалізованих вчених радах юридичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Національної академії Служби безпеки України, Національного університету державної податкової служби України, Національної академії внутрішніх справ України; виступав офіційним опонентом на захистах кандидатських та докторських дисертацій.

Неодноразово очолював державні екзаменаційні комісії багатьох вищих навчальних закладів України, зокрема в Харківському юридичному інституті, Київському і Одеському державних університетах.

Активна наукова, педагогічна, адміністративна діяльність В.К. Лисиченка успішно поєднувалася з громадською роботою. Він неодноразово обирався депутатом Радянської районної ради і Київської міської ради, довгий час був членом Науково-методичної ради Верховного Суду України, членом Комітету ветеранів України.

Звертаючись до наукової спадщини В.К. Лисиченка необхідно відмітити його значний внесок у розробку проблем *дослідження речових доказів методами, що ґрунтуються на застосуванні радіоактивних ізотопів*. Зокрема В.К. Лисиченко досліджено: фізичні основи і загальні положення техніки застосування радіоактивних ізотопів при криміналістичному дослідженні речових доказів; застосування радіоактивних ізотопів з метою криміналістичного дослідження речових

й застосування технічних засобів у навчально-виховному процесі. З метою поліпшення навчального процесу та використання технічних засобів навчання під керівництвом В.К. Лисиченка при кафедрі криміналістики було створено кабінети криміналістичної техніки, слідчої тактики, методики розслідування злочинів, спеціалізовані аудиторії. За час роботи на юридичному факультеті Київського державного університету Віталій Костянтинович Лисиченко займав посади професора кафедри кримінального права, завідувачого кафедрою криміналістики (при цьому був одним із перших її засновників), заступника декана і декана [1, с. 156].

3 травня 1970 року по травень 1972 року В.К. Лисиченко навчався в докторантурі Київського державного університету, після закінчення якої, у 1974 році, захистив докторську дисертацію «Криміналістичне дослідження документів (правові і методологічні проблеми)». У 1978 році йому присвоєно вчене звання професора, а в 1992 році Указом Президента – почесне звання «Заслужений юрист України».

Перебуваючи на заслуженому відпочинку В.К. Лисиченко продовжував науково-педагогічну діяльність. З 1993 року по 2000 рік працював професором кафедри криміналістики Інституту підготовки кадрів Служби безпеки України, згодом Національної академії Служби безпеки України, з 1995 по 1997 рік за сумісництвом – головним науковим співробітником відділу кримінального і виправно-трудоного права Інституту законодавства Верховної Ради України.

3 жовтня 2000 і до травня 2009 року – працював професором кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Національної академії податкової служби України, пізніше Національного університету державної податкової служби України, і за сумісництвом – професором кафедри кримінального права і кримінального процесу Національної академії Служби безпеки України. Де віддавав багато сил і енергії науковій і методичній роботі, допомагав в організації навчального процесу, консультував і навчав молодих викладачів. Брав активну участь у рецензуванні наукових статей та входив до складу редакційної колегії Наукового вісника Національного університету державної податкової служби України [3, с. 9].

У грудні 2008 року В.К. Лисиченко був нагороджений нагрудним знаком «Почесний працівник податкової служби», при цьому було відзначено його багаторічну працю та значний внесок у розвиток юридичної науки, підготовку висококваліфікованих фахівців, активну громадську діяльність.

В.К. Лисиченко був активним розробником концепції реформування кримінально-процесуального законодавства, приведення його у відповідність до Конституції і гармонізації з міжнародно-правовими стандартами. За його безпосередньої участі розроблені окремі проекти законів «Про внесення змін до КПК України», «Про внесення змін до

передусє процесуальна пізнавальна діяльність в інших стадіях кримінального судочинства та у зв'язку з цим відсутня попередньо накопичена інформаційна доказова база, як це має місце, наприклад, на стадії досудового розслідування.

2. Особливості, що стосуються комплексу процесуальних дій: Доказування на стадії порушення кримінальної справи здійснюється у формах, відмінних від інших стадій процесу, в межах жорстко обмеженого комплексу процесуальних засобів, збір і перевірка доказів передбачає можливість проведення лише деяких слідчих дій.

3. Особливості, що стосуються переліку джерел доказів: доказування на стадії порушення кримінальної справи має можливість оперувати обмеженим переліком джерел доказів, якими є «протоколи слідчих дій», «протоколи, складені за результатами оперативно-розшукових заходів» та «інші документи» (ч. 2 ст. 65 КПК України) [2].

4. Особливості, що стосуються предмета і меж доказування: доказування на початковій стадії процесу спрямоване на встановлення необхідних умов для порушення кримінальної справи.

Список використаних джерел

1. Лазарева В.А. Возбуждение уголовного дела как акт правового регулирования на преступные посягательства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2001. – 24 с.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1961. – №2. – Ст. 15.

3. Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Элькинд П.С Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. – Воронеж: Воронежский ун-т, 1978. – 159 с.

Дяченко Я.С.

НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ В СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Незважаючи на помітний прогрес, досягнутий останніми роками у сфері законодавчого забезпечення правової охорони інтелектуальної власності, на думку міжнародних експертів, її недосконалість все ще є одним з чинників, який перешкоджає створенню в Україні ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності. Закони України щодо окремих об'єктів права інтелектуальної власності не приведені у відповідність із Цивільним кодексом України, що негативно впливає на захист прав інтелектуальної власності.

Посилення захисту прав інтелектуальної власності в Україні пов'язано з приведенням законодавства України у відповідність із законодавством ЄС відповідно до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом

України від 18 березня 2004 року. Так, в Україні у необхідній мірі не забезпечено захист біотехнологічних винаходів, строки охорони прав інтелектуальної власності на певні об'єкти (промислові зразки, сорти рослин тощо) не відповідають відповідним строкам в ЄС, цивільно-правові та митні засоби захисту потребують удосконалення відповідно до вимог Директиви ЄС 2004/48/ЄС від 29 квітня 2004 року про забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності та Регламенту ЄС 1383/2003 від 22 липня 2003 року щодо митних заходів стосовно товарів, які викликають підозру в порушенні прав інтелектуальної власності, та заходів, що мають вживатися до товарів, стосовно яких виявлено порушення таких прав.

Не врегульовано належним чином питання охорони комп'ютерних програм як об'єктів авторського права, оцінки та взяття на бухгалтерський облік об'єктів інтелектуальної власності, нематеріальних активів; існує потреба у розробці методики визначення розміру матеріальної шкоди, завданої порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності; гальмується розвиток системи підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності у бюджетних установах, організаціях та на підприємствах, діяльність яких пов'язана зі створенням та використанням об'єктів промислової власності; є потреба запровадження механізму підтримки патентування вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності в іноземних державах тощо.

Потребує вдосконалення законодавство України щодо охорони промислових зразків та корисних моделей. Є випадки отримання охоронних документів на промислові зразки, корисні моделі, торговельні марки, винаходи, об'єкти авторського права, права на які належать іншим особам. Зазначене мало наслідком звуження митного контролю товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності: під час прийняття Верховною Радою України 16 листопада 2006 року Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України» (щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України) було виключено з митного контролю такі об'єкти, як корисні моделі, винаходи, промислові зразки, що не узгоджується з положеннями Регламенту ЄС 1383/2003.

Потребує вдосконалення правова охорона службової конфіденційної інформації, комерційної таємниці, «ноу-хау», укладання угод франчайзингу, визначення поняття «роялті».

Потребує більш чіткого врегулювання використання об'єктів права інтелектуальної власності, включаючи об'єкти, що створені повністю або частково за рахунок коштів державного бюджету та інших централізованих коштів. Це передусім впливатиме на цивілізоване формування ринку інтелектуальних здобутків.

Залишається не врегульованим питання «інтелектуальної спадщини»

Брав участь у битвах за Москву, Ржев, Курськ, Чернігово-Прип'ятський і Корсунь-Шевченківській наступальних операціях. Дивізія, у складі якої воював гвардії капітан В.К. Лисиченко, звільняла міста Київ, Умань, Маньківка, Христинівка, Ладижин, Могилів-Подільський, населені пункти Молдови, Румунії, Угорщини. За виявлені в боях особисту мужність і хоробрість, стійкість, тактичну грамотність, винахідливість і вміле командування, що забезпечувало успішні дії довіреного йому артилерійського підрозділу, В.К. Лисиченко нагороджений численними орденами та медалями.

Після Перемоги, у серпні 1945 року, гвардії капітан В.К. Лисиченко демобілізувався у зв'язку з інвалідністю і повернувся до м. Києва, де у вересні вступив на 3 курс юридичного факультету Київського держуніверситету імені Тараса Шевченка [2, с. 260].

Завершивши навчання в університеті (1947-1948 рр.), В.К. Лисиченко працював консультантом юридичного відділу Президії Верховної Ради Української РСР, а згодом науковим співробітником і завідувачим відділом криміналістичних досліджень Київського науково-дослідного інституту судових експертиз. З 1951 по 1962 р. В.К. Лисиченко – директор цього інституту. У цей же період захистив кандидатську дисертацію «Криміналістичне дослідження речових доказів методами, заснованими на застосуванні радіоактивних ізотопів» (1960 р.).

В.К. Лисиченко брав активну участь у громадському житті столиці України, неодноразово обирався депутатом міськради, був головою комісії соціалістичної законності. Поєднував науково-дослідну роботу з педагогічною діяльністю, викладаючи криміналістику, за сумісництвом, на юридичному факультеті Київського державного університету імені Тараса Шевченка.

У 1962 році В.К. Лисиченко перейшов на постійну роботу на юридичний факультет Київського держуніверситету, де розпочав свою діяльність з посади доцента кафедри кримінального права і криміналістики, будучи одночасно заступником декана юридичного факультету. Понад 32 роки В.К. Лисиченко працював на факультеті, читав лекції з криміналістики та судової статистики, а також розроблених ним спеціальних курсів «Використання даних природничих і технічних наук у розслідуванні злочинів», «Наукові основи праці слідчого» та ін., вів семінарські та практичні заняття, керував написанням дипломних робіт, науковим студентським проблемним семінаром, науково-дослідною лабораторією з використання даних природничих наук у практиці розслідування злочинів [3, с. 7].

Лекції В.К. Лисиченка відзначалися науковою змістовністю, високим методичним рівнем і педагогічною майстерністю викладання. Віталій Костянтинович Лисиченко розробив методичні рекомендації з нормативних курсів, спецкурсів, вів значну роботу в галузі використання

За зразкове виконання бойового завдання і проявлені при цьому мужність і відвагу гвардії капітана Лисиченко подаю до нагороди орденом «Леніна».

Нагородний лист було підтримано командиром дивізії гвардії генерал-майором Конєвим І.М., командиром 35-го Гвардійського стрілецького Прутського корпусу гвардії генерал-лейтенантом Горячовим С.Г. та командуючим Артилерією 27 Армії генерал-майором артилерії Лебедевим. І у квітні 1945 року, за відмінне виконання завдань, В.К. Лисиченко був нагороджений орденом «Олександра Невського». Цим орденом нагороджувалися командири Червоної Армії, які проявили в боях за Вітчизну у Вітчизняній війні особисту відвагу, мужність і хоробрість і вмілим командуванням забезпечили успішні дії своїх частин. Зазначимо, що цей орден вручався вдвічі частіше ніж всі інші «полководческі» ордени разом взяті. Не дивлячись на це, він зустрічається значно рідше багатьох інших орденів, що пояснюється частою загибеллю кавалерів ордену в подальших боях.

Таким чином, не легкою видалися роки Вітчизняної війни для гвардії капітана В.К. Лисиченка, він був легко поранений в 1941 році, тяжко поранений в 1942 році, легко поранений в 1944 році, тяжко поранений з контузією у 1945 році. Став інвалідом війни.

У жовтні 1947 року за участь у Великій вітчизняній війні Президія Верховної Ради СРСР нагородила В.К. Лисиченка медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій вітчизняній війні 1941-1945 рр.», якою нагороджувалися усі військовослужбовці які приймали безпосередню участь на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Крім бойових нагород В.К. Лисиченку присвоєно звання Почесного громадянина м. Могильова-Подільського [1, с. 156].

І після війни В.К. Лисиченко підтримував дружні зв'язки з бойовими побратимами. Зокрема був на зустрічі ветеранів дивізії в м. Курську 9 травня 1988 року, присвяченій 45-й річниці Курської битви і 43-й річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні. А також 9 травня 2002 року на зустрічі ветеранів дивізії в м. Москві та параді Перемоги на честь 57-ї річниці перемоги у Великій Вітчизняній війні, де ветерани дивізії відвідали парад на Красній площі та музей Великої Вітчизняної війни на Поклонній горі.

Задokumentовані біографія та спогади В.К. Лисиченка про роки війни зберігаються у створеному в Саратовській загальноосвітній школі № 186 історико-краєзнавчому музеї 3-ї Гвардійської Повітрянодесантної дивізії орденів Леніна, Суворова II ст., Червоного Прапора, Кутузова II ст.

Таким чином, гвардії капітан В.К. Лисиченко, у роки Великої Вітчизняної війни, пройшов шлях від командира взводу артилерійської батареї до командира окремого 4-го протитанкового дивізіону 3-ї гвардійської Уманської червонопрапорної повітрянодесантної дивізії.

колишнього СРСР. Після розпаду Радянського Союзу в Росії залишилося близько 500 тис. чинних охоронних документів (авторських свідоцтв) на винаходи з грифом «Для службового користування», близько 500 тис. секретних авторських свідоцтв колишнього СРСР і охоронних документів та інші результати інтелектуальної діяльності. За експертними оцінками, приблизно чверть з них (250 тис.) належить українським винахідникам. Зазначені технічні рішення ніколи не публікувались, і охоронні документи СРСР на них повинні бути перетворені на патенти України. Проте в Україні до цього часу немає переліку таких винаходів, а також їх описів.

Аналіз свідчить, що дотримання положень законів України у сфері інтелектуальної власності в Україні залишається на недостатньому рівні. Це призводить до звинувачень України в порушенні на її території прав інтелектуальної власності, низькому рівні їх захисту.

Водночас, за досить високих відносних обсягів піратства у сфері інтелектуальної власності в Україні, їх абсолютні обсяги не є значними та не перевищують обсягів піратства у зазначеній сфері в багатьох інших країнах.

В Україні на недостатньому рівні здійснюється аналіз ефективності положень законодавства у сфері права інтелектуальної власності та стану його правозастосування.

Потребує вдосконалення координація міністерств з підготовки проектів нормативно-правових актів. Це, зокрема, стосується повільної реалізації Закону України «Про охорону прав на зазначення походження товарів», підготовки підзаконних актів щодо вартісної оцінки та бухгалтерського обліку об'єктів права інтелектуальної власності як нематеріальних активів.

Міністерства із запізненням реагують на неузгодженість положень вітчизняних законів, проблеми їх застосування. Це стосується законів щодо промислових зразків, торговельних марок, діяльності організацій колективного управління, врегулювання підвідомчості розгляду справ у спорах, що стосуються захисту прав інтелектуальної власності тощо.

Незважаючи на активізацію зусиль правоохоронних органів України із забезпечення захисту прав інтелектуальної власності, загальний рівень правопорушень у цій сфері залишається високим, що є підставою для звинувачення України в низьких стандартах забезпечення захисту прав інтелектуальної власності, особливо стосовно аудіовізуальної продукції, програмного забезпечення, фармацевтичних препаратів.

Має бути запроваджено більш ефективний захист прав на результати наукових досліджень від їх несанкціонованого використання та інших прав інтелектуальної власності, що стає дедалі більш поширеним (привласнення результатів наукової праці у формі фіктивного «співавторства»; публікація працівниками державних структур від свого імені результатів, що містяться у науково-аналітичних матеріалах,

поданих до них підпорядкованими організаціями; передача (експорт) інтелектуальних здобутків, створених за державні кошти, за межі України; відтворення результатів наукових праць без посилання на авторів або несанкціонована їх публікація тощо).

Проблемними є питання стосовно організації та забезпечення функціонування системи правової охорони та забезпечення захисту прав інтелектуальної власності в Україні.

До основних проблем організації та забезпечення ефективного функціонування системи охорони інтелектуальної власності в Україні необхідно віднести втрату чинності рішення уряду щодо скоординованих дій правоохоронних і контролюючих органів у сфері забезпечення захисту прав інтелектуальної власності.

Потребує вдосконалення порядок судового розгляду спорів щодо прав інтелектуальної власності. Необхідне вжиття подальших кроків у напрямі спеціалізації суддів з розгляду справ із зазначених питань. У зв'язку з цим існує потреба у вирішенні питання щодо належного визначення юрисдикції судів стосовно порядку розгляду справ відповідної категорії.

Не в усіх судах загальної юрисдикції достатньою мірою запроваджено відповідну спеціалізацію і налагоджено навчання та підвищення кваліфікації суддів які забезпечують розв'язання спірних питань, пов'язаних з дотриманням прав інтелектуальної власності.

Не забезпечено дистанційного доступу громадськості до патентно-інформаційних ресурсів на безоплатній основі, зокрема щодо описів винаходів, корисних моделей, промислових зразків, знаків для товарів і послуг, селекційних досягнень, що не сприяє ефективному захисту прав на такі об'єкти.

Недоліки у розробленні проектів нормативних актів та застосуванні законодавства, діяльності державних органів є також наслідком неналежного громадського контролю за діяльністю в цій сфері.

Проекти законодавчих актів у сфері інтелектуальної власності переважно не надсилаються на погодження, надання експертних висновків до Національної академії наук України, Академії правових наук України та інших відповідних наукових установ.

Неповною мірою реалізуються контрольні функції Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти щодо здійснення аналізу практики застосування законодавчих актів у діяльності державних органів, їх посадових осіб з питань правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності, підготовки та подання відповідних висновків і рекомендацій на розгляд Верховної Ради України.

Характерною також для України є недооцінка в суспільстві значимості захисту прав інтелектуальної власності. Таке явище є значною мірою наслідком культурно-етичної спадщини минулого, коли в суспільстві переважала державна власність на результат творчості, а результати

гідними звання Героя Радянського Союзу.

У нагородному листі від 13 грудня 1944 року один з керівників дивізії писав: «За час наступальних операцій на території Румунії, Угорщини т. Лисиченко с честю виконував мої доручення і досяг значних результатів. 25.08.1944 р., завдяки вмілим діям – з власної ініціативи, батареєю в районі Адам відбив атаку румунських танків, які намагалися прорватися на головну магістраль Бирлад-Текуч (Румунія). Правильно взаємодіючи із сусідами переслідував вогнем із 76 мм гармат румунські танки на 8 км.

22.09.1944 року і 02.10.1944 року в районі Турди (Румунія) за даними підготовленими т. Лисиченко батареї вогнем із 76 мм гармат подавили 2 артилерійські батареї противника, одну мінометну батарею і знищили 3 кулеметні точки противника.

В ніч на 23.09.1944 року в районі Делень (Румунія) т. Лисиченко за моїм наказом батареєю 76 мм гармат відбив атаку танків і бронетранспортерів противника по шосе Селіште-Делені (Румунія). В бою був спалений один бронетранспортер противника.

В ніч на 30.11.1944 року т. Лисиченко керуючи двома батареями підтримував вогнем і колесами піхоту, і вогнем з 76 мм гармат дав можливість просунутися піхоті до околиці м. Егер (Румунія)...».

Подання було підтримане командиром дивізії Героєм Радянського Союзу гвардії генерал-майором Конєвим І.М. і у січні 1945 року В.К. Лисиченко був нагороджений орденом «Вітчизняної війни 2 ступеня». Цим орденом нагороджувалися особи начальницького складу, які проявили в боях за Радянську Вітчизну хоробрість, стійкість і мужність.

У жовтні 1944 року В.К. Лисиченко призначений командиром третього дивізіону 2-го Гвардійського артилерійського полку в 3-й Гвардійській повітрянодесантній Уманській дивізії (3-й Український фронт). У жовтні 1944 року В.К. Лисиченко був легко поранений, а у березні 1945 року – тяжко поранений і евакуйований в м. Констанца (Румунія), а потім до госпіталю м. Тбілісі, де і зустрів День Перемоги.

В нагородному листі від 16 березня 1945 року командир артилерійського полку, де служив гвардії капітан В.К. Лисиченко, писав: «Відбиваючи люті атаки значних сил піхоти і танків противника т. Лисиченко показав зразки мужності і героїства. Знаходячись на Спостережному пункті під безперервним обстрілом артилерії ворога т. Лисиченко вміло управляв вогнем дивізіону, завдаючи противнику значних втрат у живій силі і техніці. Тільки за період з 06.03 по 15.03.1945 р. дивізіоном під командуванням т. Лисиченко відбито 6 атак піхоти і танків противника. Підбито і спалено 3 танка, 2 самохідні гармати. Подавлено 3 артбатареї. Розсіяно і частково знищено до 300 солдат і офіцерів противника.

після чого був визнаний непридатним до служби у діючій армії.

У березні 1943 року, В.К. Лисиченко, у зв'язку з обмеженою придатністю до військової служби після поранення, був призначений начальником 4 частини Барнаульського військкомату м. Барнаул. Однак не покидав надії повернутися у діючу армію.

Успішно подолавши супротив медичних комісій, у липні 1943 року В.К. Лисиченко був відізваний штабом і направлений на Курси удосконалення командного складу при Сибірському військовому окрузі в м. Новосибірськ, де перебував слухачем до січня 1944 року.

У січні 1944 року В.К. Лисиченко прибув на 2 Український фронт до 27 Армії, де був призначений уповноваженим військової Ради 27 Армії по сільськогосподарським заготовкам.

У цей час війська 27 Армії 2 Українського фронту брали участь у Житомирсько-Бердичівській операції (24 грудня 1943 р.-14 січня 1944 р.), де у взаємодії з військами 40-ї армії завдали поразки частинам 4-ї танкової армії противника й розширили плацдарм радянських військ на правом березі Дніпра, у районі м. Києва. Під час Корсунь-Шевченківської операції (24 січня-17 лютого 1944 р.) війська 27 армії, в якій на той час перебував В.К. Лисиченко, успішно прорвали оборону противника й у взаємодії з іншими військами створили внутрішній фронт оточення противника в районі м. Шепетівки. Надалі у взаємодії з арміями 2-го Українського фронту 27 Армія брала участь у знищенні оточеного угруповання противника. 13 лютого 1944 р. 27 армія була перепідпорядкована 2-му Українському фронту, у складі якого брала участь в Умансько-Ботошанській (5 березня-17 квітня) і Дебреценській (6-28 жовтня) наступальних операціях.

В квітні 1944 року В.К. Лисиченко призначено заступником командира 4 окремого гвардійського винищувально-протитанкового дивізіону по стройовій частині в 3-й Гвардійській повітрянодесантній Уманській дивізії (3-й Український фронт), і в цьому ж році прийнято в члени ВКП (б) політвідділом дивізії.

3-тю Гвардійську повітрянодесантну Уманську дивізію було сформовано в грудні 1942 року, в Московській області, на базі частин 8-го повітрянодесантного корпусу. В бойових діях ця дивізія брала участь як стрілецьке з'єднання. Входила до складу військ 1-ї Ударної, 13-ї, 60-ї, з березня 1944 року 27-ї армій. Брала участь у Дем'янській операції 1943 року, Курській битві, Чернігівсько-Прип'ятської, Київських наступальної й оборонної, Житомирсько-Бердичівської, Умансько-Ботошанської, Ясько-Кишинівської, Дебреценської, Будапештської, Балатонської і Віденської операціях. За бойові заслуги визнана гідною почесного найменування «Уманська» (березень 1944 року), нагороджена орденами Червоного Прапора, Суворова 2-го ступеня, Кутузова 2-го ступеня; тисячі її воїнів нагороджені орденами й медалями, 11 визнані

діяльності у науковій та культурній сферах вважалися надбанням усього народу. Це передусім вказує на те, що деформація правових понять у значної частини громадян підтримується неவிбагливістю їх вимог до якості пропозиції, що є нормою для малозабезпечених верств населення.

Проблеми забезпечення захисту прав інтелектуальної власності в Україні багато в чому визначаються значною нестачею кваліфікованих фахівців з цих питань, що потребують великого обсягу спеціальних теоретичних знань та практичного досвіду.

Обмежена платоспроможність населення України призводить до того, що в ряді сфер, особливо щодо комп'ютерних програм, баз даних, аудіовізуальної продукції, діють стимули до споживання продукції, виготовленої з порушенням прав інтелектуальної власності, а заінтересованість у її виготовленні та розповсюдженні зумовлюється одержанням високих прибутків, що стає можливим внаслідок недотримання прав інтелектуальної власності та несвоєчасного застосування заходів цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності.

Іваник С.І.

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судова експертиза, є однією з багатьох складових криміналістичного забезпечення у боротьбі зі злочинністю, та являє собою науковий напрям, без постійного вдосконалення і розвитку якого неможливо уявити собі розслідування та розкриття злочинів.

Інститут судових експертиз в період науково-технічного бурхливого розвитку, суттєвого розширення експертних можливостей та значного накопичення наукового потенціалу з урахуванням специфічної діяльності має бути відокремлений у самостійний науковий напрям. Як відомо, в останні роки розроблена загальна теорія судової експертизи, яка являє собою систему знань та принципів, що являє собою фундамент для всіх видів експертиз. Питання про самостійність цієї сфери наукового знання підіймалося у криміналістичній літературі неодноразово в різні періоди її розвитку. Деколи проходили гострі дискусії з приводу концепцій, що висувалися вченими. Якщо прослідкувати хронологію та розвиток судової експертизи, її співвідношення з криміналістичною технікою, – питання про відокремлення піднімалося досить давно. Але, напевно, в той період ступінь розвитку інституту судових експертиз був недостатньо високий. Перші кроки в цьому напрямку були зроблені А.Р. Шляховим, який всю свою наукову діяльність присвятив проблемам розвитку судової експертизи¹.

¹Шляхов А.Р. Предмет, метод и система советской науки криминалистической экспертизы//Вопросы судебной экспертизы и криминалистики. – Алма-Ата, 1959. С. 12-13.

Розкривши сутність криміналістичної техніки та її структуру він вказав на її співвідношення з криміналістичною експертизою і справедливо відмітив, що «теоретичною та методичною основою криміналістичної експертизи є, насамперед, криміналістика, головним чином такий її розділ, як криміналістична техніка».

Але в той же час чітко сформулював відмінність криміналістичної техніки та криміналістичної експертизи, як в їх предметі, в процесуальних функціях, в об'ємі спеціальних знань, так і в межах і формах використання техніки².

Але судова експертиза в ті роки ще не досягла такого рівня розвитку як в теперішній час і мова велась тільки про криміналістичну експертизу. Напевно, це і викликало відношення до такої постановки питання, оскільки в той період тільки формувались загальні теоретичні положення судової експертизи. На ці пропозиції А.І. Вінберг висловив свою думку про «неспроможність спроби відокремити криміналістичну техніку на слідчу та експертну, а експертну, в свою чергу, за її видами». Такої самої думки притримувався і Б.М. Комаринець, вважаючи «...розчленування криміналістичної техніки на дві самостійні частини чи навіть науки: на слідчу техніку і теорію криміналістичної експертизи» неправильним³.

Не заглиблюючись у передісторію та глибокий аналіз розвитку і становлення судової експертизи потрібно відмітити головне: судова експертиза неухильно розвивала наукові і методичні основи, формувала типи та види експертиз. На сьогоднішній день уже накопичений значний фактичний матеріал, який дозволив виявити закономірності, принципи і методологію створення окремих теорій в різних видах експертиз, створився щільний фундамент, підтверджений теорією та перевірений практикою. Процес розвитку науки безперервний. З початку відбувається диференціація з накопиченням наукових знань – інтеграція. Зараз чим більше накопичених знань, тим глибше здійснюється новий виток диференціації, вже на більш високому рівні.

Процес виділення судової науки з розділу криміналістичної техніки у самостійну галузь знань практично здійснився. Він обґрунтований рядом складових. Наука судової експертизи досягла такого рівня розвитку, що збагачує і вдосконалює криміналістичну техніку, в надрах якої зародилася. Створена загальна теорія судової експертизи, система теорій і методів по окремим родам, видам судових експертиз, значно розширилися їх можливості. З появою нових об'єктів дослідження розробляються нові методи і методики.

²Шляхов А.Р. Сущность криминалистической техники, ее структура и соотношение с криминалистической экспертизой// Вопросы теории криминалистики и судебной экспертизы. Вып. 1. – М., ЦНИИСЭ, 1969.

³Винберг А.И. К вопросу о методе системного (структурного) анализа при определении предмета криминалистики и соотношении ее разделов /Вопросы теории криминалистики и судебной экспертизы. – М., 1969. С. 15-20.

9. Старушкевич А.В. Слідова картина сексуальних убивств: поняття та криміналістичний аналіз / А.В. Старушкевич // Право і суспільство. – 2006. – № 1. – С. 94-112.

Старушкевич А.В.

ПАМ'ЯТІ ВІДОМОГО ВЧЕНОГО В ГАЛУЗІ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ (ДО 90-РІЧЧЯ ВІТАЛІЯ КОСТЯНТИНОВИЧА ЛИСИЧЕНКА)

Нещодавно виповнилося 90 років від дня народження відомого вченого, фахівця в галузі криміналістики, кримінального процесу та судової експертології, доктора юридичних наук, професора Віталія Костянтиновича Лисиченка.

Віталій Костянтинович Лисиченко народився 1 січня 1922 року в місті Богуславі Київської області. Закінчивши середню школу (1939 р.) поступив на юридичний факультет Казанського державного університету ім. В.І. Ульянова-Леніна.

Однак початок Великої вітчизняної війни перервав навчання, перебуваючи вже на 3 курсі, В.К. Лисиченко, звернувся до Бауманського райвійськкомату Бауманського р-ну м. Казані із заявою про добровільний вступ до лав Червоної Армії, однак йому було відмовлено. Тоді В.К. Лисиченко з двома іншими студентами надіслав телеграму особисто Й.В. Сталіну, з проханням направити його на фронт [3, с. 3]. Отримавши позитивну відповідь, і успішно склавши іспити за другий курс, В.К. Лисиченко у липні 1941 року був направлений на навчання до військової школи в м. Енгельс, а потім в м. Ульяновськ, де пройшов навчання на курсах підготовки командного складу при Ульяновському артилерійському училищі, які закінчив у грудні 1941 року в званні лейтенанта.

На початку грудня 1941 року В.К. Лисиченко прибув на Північно-Західний фронт в район Підмосков'я, де на той час точилися важкі бої із загарбниками, які рвалися до Москви [1, с. 155].

З січня по травень 1942 року проходив службу в діючій армії (Центральний фронт) на посаді командира взводу 817 артилерійського полку 239 дивізії, а в лютому 1942 року був призначений командиром мінометного батальйону, став кандидатом в члени ВКП(б).

У цьому ж році, в наступальній операції, поблизу хутора Малинівський Смоленської області, В.К. Лисиченко очолив стрілецький батальйон замість загиблого командира і вперше був тяжко поранений. У травні 1942 року, після лікування в армійському госпіталі, повернувся у свою частину на посаду командира мінометного батальйону.

Восени 1942 року під м. Ржевом, В.К. Лисиченко, був вдруге тяжко поранений і після складної операції в Московському евакогоспіталі відправлений до м. Томська, де знаходився на лікуванні в госпіталі 3614,

– безцільне викрадення у потерпілих малоцінних предметів, які не мають для гвалтівника споживчої цінності (наприклад, значок, олівець, залишки губної помади тощо) і залишення без уваги набагато більш коштовних речей;

– дії злочинця на місці події позбавлені будь-якої логіки (довге знаходження біля трупа, надягання на нього раніше знятого одягу; безцільне перетаскування тіла з місця на місце; написання цинічних написів кров'ю жертви тощо).

Отже, запропонована нами низка типових версій про особу сексуального вбивці дасть змогу звузити коло осіб, які перевіряються на причетність до сексуального вбивства, об'єднати кримінальні справи в одне провадження у разі вчинення серії сексуальних убивств однією особою, зорієнтуватися під час розкриття сексуального убивства, якщо слідова картина місця події малоінформативна, і тим самим «вийти» на злочинця у найкоротший термін після виявлення аналізованого вбивства.

Список використаних джерел

1. Аномальное сексуальное поведение / Под ред. А.А. Ткаченко, Т.Е. Введенского. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 657 с.

2. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: [учебн.] / Под ред. В.Ю. Шепитько. – Х.: Одиссей, 2001. – 528 с.

3. Криминалистика: [учебн.] / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М.: Юрист, 2001. – 718 с.

4. Самойлов Ю.М. Использование типологических особенностей преступников для раскрытия убийств малолетних детей, совершаемых на сексуальной почве / Ю.М. Самойлов // Проблемы борьбы с изнасилованиями. – М., 1983. – С. 102-120.

5. Старушкевич А.В. Особа злочинця та потерпілого як елемент криміналістичної характеристики сексуальних убивств: [навчальний посібник] / А.В. Старушкевич. – К.: НВТ «Правник»-НАВСУ, 1997. – 62 с.

6. Старушкевич А.В. Криміналістичний аналіз слідової картини сексуальних убивств / А.В. Старушкевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2004. – № 60-62. – С. 92-98.

7. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика багатоепізодних убивств, що вчиняються сексуальними психопатами / А.В. Старушкевич // Вісник Львівського інститут внутрішніх справ. Проблеми державотворення. – 1996. – Вип. 3. – С. 186-191.

8. Старушкевич А.В. Причины и особенности криминалистической характеристики убийств, совершенных несовершеннолетними на сексуальной почве / А.В. Старушкевич // Вестник Днепропетровского университета. Правоведение. – Вып. 3, 1996. – С. 148-152.

Слідча практика потребує постійного пошуку, вдосконалення існуючих і нових підходів. Розвиток техніки та більш витончені форми злочинів, наполегливо закликають до розробки нових наукових напрямів. Все це, в свою чергу, зобов'язує вчених та експертів-практиків йти в ногу з часом⁴.

Досягнутий рівень розвитку судової експертизи дозволяє виділити її в самостійну навчальну дисципліну. В деяких вищих навчальних закладах країни вже створені самостійні кафедри судової експертизи. Як відомо, раніше вивчення судової експерти проводилось в межах кафедри криміналістики. Навчання є однією з основних складових у розвитку будь-якої науки. В галузі судової експертизи, яка має особливу специфіку, цей процес особливо важливий. Як навчальна дисципліна, судова експертиза робить перші кроки, тому правильна постановка з самого початку має велике значення. Важливо підготувати не тільки повний курс лекцій, але, головне, покласти на відповідний рівень практичні заняття в освоєнні експертної спеціальності та методів і прийомів при дослідженні різноманітних об'єктів. В умовах підготовки спеціалістів в експертних закладах навчання відбувається в більш доступній формі, оскільки його здійснюють експерти, що мають великий досвід роботи. В навчальних закладах освоєння експертної спеціальності більш складне у зв'язку з різними факторами.

Той хто навчається не усвідомлює відповідальності за результати експертизи і більш легковажно сприймає матеріал, який йому дається. На практиці доводиться навчатися з самого початку. Тому тільки глибока продуманість у викладанні цієї дисципліни, забезпеченість технічним оснащенням і наочність отриманих результатів можуть створити сприятливі умови для з'ясування складних завдань експертизи, вироблення об'єктивного підходу та високого ступеню відповідальності за доручену справу. Останнє являє собою необхідну якість будь-якого експерта, яку б експертизу він не проводив. Доцільно підтримувати постійний зв'язок з експертами-практиками, проводити спільні конференції, теоретичні семінари та заняття на основі експертних закладів. Такий тісний взаємозв'язок буде корисний в освоєнні дисципліни в цілому та у виборі майбутньої експертної спеціальності зокрема. Цей фактор дуже важливий, оскільки навіть добре вивчивши навчальні дисципліни не кожен може реалізуватися як високо кваліфікований спеціаліст.

⁴Майлис Н.П. Судебная экспертиза как самостоятельная область научного знания /Криминалистическое обеспечение борьбы с преступностью. – М., 2001. С. 5-8.

Іщенко В.А.

МОЖЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МЕТОДІВ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Регулярно уточнюються, доповнюються та переглядаються існуючі методи почеркознавства, для розширення його можливостей залучаються методи суміжних дисциплін. Значною перешкодою у впровадженні нових методів та удосконаленні існуючих виступає відсутність завершеної методології почеркознавчих досліджень. Існує декілька чинників, що негативно впливають на становлення системи методів почеркознавства. Основним можна вважати масштабність проблеми завершення такої системи. Наступною проблемою виступає необхідність узгодження всіх існуючих різнопланових підходів, запозичень з різних галузей знань та правильного підбору критеріїв для класифікації таких підходів.

Так, в сучасному почеркознавстві виділяють наступні методики досліджень письма: дослідження цифрового письма; дослідження схожих почерків; дослідження рукописних текстів, виконаних з розривом у часі; дослідження рукописних текстів виконаних навмисно зміненим почерком у межах скорописних букв; дослідження рукописних текстів виконаних незвичною до письма рукою; дослідження рукописних текстів виконаних з наслідуванням типографському шрифту та спеціальним шрифтам; дослідження рукописних текстів виконаних із наслідуванням почерку іншої особи; дослідження підписів; дослідження рукописів малого об'єму. Також до особливої частини відносять ряд специфічних напрямів що розкривають особливості методики проведення багато об'єктних експертиз; використання ідентифікаційних ознак письмової мови в почеркознавчій експертизі та проведення повторних почеркознавчих експертиз.

Такий підхід до розвитку системи окремих методик в почеркознавстві має як переваги так і недоліки. Перевагами виступають своєчасність розробки методик та достатність практичного матеріалу покладеного в основу методики. Також позитивною рисою є висока змінюваність такої системи, її здатність включати до себе нові напрями досліджень. З названими перевагами пов'язані і недоліки такої системи – відсутність чітких, єдиних для всієї системи критеріїв поділу досліджень на окремі категорії, низький ступінь зв'язку окремих почеркознавчих методик між собою. Проявляються названі недоліки при поєднанні окремих методик дослідження. Як правило, окремо виявляються і вивчаються ознаки для кожної з методик, використання матеріалів чи результатів одного дослідження під час іншого не передбачається.

Для досягнення оптимального вирішення поставленої проблеми можна розглянути кілька варіантів: По-перше розробка нової системи методик досліджень в почеркознавстві. Однак разом з вирішенням неузгодженості окремих методик постає питання у радикальних і

вбивства в основному у світлий час доби, їх основні характеристики такі: а) систематично вживають спиртні напої; б) не сімейні; в) мотив на вбивство з'являється після погроз з боку жертви; г) є ознаки порушення психічного здоров'я, хоча на обліку в психдиспансері можуть не перебувати.

Версія про порушення психічного здоров'я злочинця може бути обґрунтовано висунута при встановленні таких обставин:

- вчинено вбивство дитини (особливо малолітньої), підлітка або літної жінки (при наявності характерних ознак сексуального насильства) [4, с. 102-118]. Однак, навіть за наявності зазначених обставин, не завжди можна робити однозначний висновок про вчинення вбивства саме психічно хворою особою;

- на тілах потерпілих виявлені поранення, які носять характер катувань і тортур (виявлення великої кількості ушкоджень на сідниціх або відсіканні статевих органів, грудей, сосків тощо);

- на тілі жертви виявлені сліди тривалого волочіння; а при маніпуляціях із трупом – обезголовлення, нівечення, відсікання кінцівок, відрізання або ушкодження язика, носа, вух, виколування очей, ушкодження вік і виконання дій, які нагадують певний «ритуал»;

- на місці події виявлені розрізані та розкидані по значній території речі й документи жертви (як при наявності ознак сексуального насильства, так і без них) [1, с. 599];

- на тілі потерпілої виявлені ушкодження, які могли бути нанесені в момент вчинення сексуального насильства: сліди щипків, укусів на шиї й плечах, в ділянці грудей і статевих органів; «засоси» на грудях, шиї та інших частинах тіла; введення сторонніх предметів у природні порожнини тіла; залишення трупа на відкритій ділянці місцевості або поблизу шляхів проходження великої кількості людей без жодної спроби приховати його;

- неадекватні ситуації, дії злочинця відрізняються крайньою примітивністю й необережністю, межують з нерозсудливістю (наприклад, напад на багатолюдній вулиці, в приміщенні під час присутності неподалік інших осіб та в інших місцях без особливої турботи про власну безпеку при повній зневазі обстановкою й «незалежністю» від навколишніх);

- одномоментне сексуальне вбивство декількох потерпілих;

- наявність на тілі потерпілих тілесних ушкоджень, які свідчать про невинуватого жорстокість, безглуздя з погляду заподіяння смерті й не характерних при вчиненні сексуального насильства (відсікання голови, кінцівок, перегризання горла, розпорювання черевної порожнини, вивертання нутрощів тощо);

- незвичайний спосіб одержання статевого задоволення (вчинення статевого акту з обезголовленим трупом, через спеціально зроблену гострим предметом колото-різану рану на животі жертви тощо);

бути піддані всі закінчені злочини, а також замаху. З метою перевірки наявної інформації повинен бути складений план місця події та схема маршруту пересування жертви з вказівкою часових проміжків.

Отже, тільки після збору відомостей про особу потерпілої (спосіб життя, коло знайомств, схильність до вживання спиртних напоїв, місце постійного перебування тощо) стає можливим висунути правильну обґрунтовану версію про місце й час знайомства злочинця з жертвою, а також встановити приводи для такого знайомства. Наявність відомостей про слідову картину вбивства, а також характеристика жертви дає підставу безпомилково висувати версію про мотиви насильства. Якщо на місці події був виявлений оголений труп, встановлена не мотивовано велика кількості тілесних ушкоджень на трупі, знайдений розкиданий, порваний або порізаний одяг жертви на місці вбивства; потерпілою була особа, яка займалася наданням сексуальних послуг, людина похилого віку або дитина, які вели цілком пристойний спосіб життя, то, на нашу думку, може бути обґрунтовано висунута версія про вчинення сексуального вбивства.

На основі вивчення кримінальних справ про сексуальні вбивства науковці об'єднують злочинців у типологічні групи [5, с. 26-42].

На основі використання таких типологій, ретельного аналізу практики розслідування кримінальних справ зазначеної категорії, а також в залежності від наявних у розпорядженні слідчо-оперативної групи відомостей про вчинене вбивство (слідова картина та інша інформація) вже на місці події можуть бути висунуті такі типові версії про характерні особистості злочинця:

- про стан психічного здоров'я злочинця: а) злочин вчинений психічно хворою людиною; б) злочин вчинений статевим психопатом (особою, яка має стійкі порушення у виборі об'єкта статевого потягу або способу задоволення статевої пристрасті);

- про місце проживання злочинця: а) злочин вчинений особою, яка проживає неподалік місця злочину; б) злочин вчинений особою, яка не є мешканцем району або місцевості, де було вчинене вбивство; в) злочин вчинений злочинцем-гастролером;

- про наявність у злочинця судимості з відбуванням покарання в місцях позбавлення волі;

- про вчинення сексуального вбивства членами молодіжних угруповань або підлітками;

- про вчинення злочину атиповим злочинцем (особою із благополучним минулим, який веде зовні пристойний спосіб життя);

- про вчинення злочину особою в стані наркотичного чи алкогольного сп'яніння (така версія може бути висунута обґрунтовано, якщо напад на жертву було вчинено на невеликій відстані від місця, де в будь-який момент могли з'явитися люди), так такі особи вчиняли сексуальні

одночасних змінах майже у всіх видах почеркознавчих досліджень. По-друге, перегляд і удосконалення системи ознак почерку для окремих методик дослідження з метою створення певного універсального для всіх видів почеркознавчих експертиз переліку ознак. Розробка нових методик ведеться на основі вже існуючих, однак ще далека від свого завершення.

Перед формуванням першої групи методик, необхідно уточнити, що направлений на експертизу рукописний текст може містити фрагменти різних видів, специфічних для почеркознавства. В подальшому, кожен з фрагментів досліджуються окремо за допомогою відповідної методики чи методик. До першої групи слід віднести ті методики, що досліджують принципово різні об'єкти (щодо яких існують вже розроблені почеркознавством чіткі критерії розмежування). Мета такого розмежування – виділення переліку методик що не можуть бути застосовані одночасно у дослідженні окремого фрагменту тексту. На основі діючих методик поєднаємо в єдиному переліку наступні види написів: підпис, цифровий запис, рукописний текст виконаний з наслідуванням типографському шрифту чи спеціальним шрифтам; рукописний текст малого об'єму; рукописний текст, що не увійшов у названі категорії.

Необхідно звернути увагу, що розмежування очевидне і, навіть неспеціаліст може віднести конкретний фрагмент до однієї з названих груп. Уточнення потребує лише категорія рукописи малого об'єму, що визначається кількістю ознак в досліджуваному тексті, а не кількістю слів чи літер. Відповідно і віднесення конкретного фрагменту до однієї з названих категорій експерт проводить за дуже короткий термін.

Другу групу складають методики вирішення специфічних завдань почеркознавчої експертизи, що виникають безпосередньо під час її проведення. До таких слід віднести: дослідження схожих почерків; дослідження рукописних тестів, виконаних з розривом у часі; дослідження рукописних тестів виконаних навмисно зміненним почерком у межах скорописних букв; дослідження рукописних текстів виконаних незвичною до письма рукою; дослідження рукописних текстів виконаних із наслідуванням почерку іншої особи. Спільною рисою вказаних методик є можливість їх суміщення і застосування декількох методик у дослідженні одного фрагменту тексту.

Список використаних джерел

1. Бондарь М.Е. Экспертная методика как одна из основных категорий общейтеории и практики судебной экспертизы : Автореф. дис. ... кандидат. юрид. наук. – К., 1992. – 22 с.

2. Іщенко В.А., Іщенко А.В. Фундаментальные исследования проблем судебной экспертологии в Украине // Закон и жизнь / Международный научно-практический правовой журнал. – Кишинев, ноябрь, 2003 – с.11-16.

3. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія / [за ред. І.П. Красюка]. – К.: Національна академія внутрішніх справ України. – 2003. – 359 с.

4. Меленевська З.С. Судово-почеркознавча експертиза: навч.-метод. посіб. / З.С. Меленевська, Є.Ю. Свобода, А.І. Шаботенко; [за заг. ред. І.П. Красюка] (МВС України. ДНДЕКЦ. КНУВС). – К.: Український центр духовної культури, 2007. – 277 с.

Карпов Н.С.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ СТАЦІОНАРНОЇ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Згідно з ч. 1 ст. 205 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), якщо при проведенні судово-психіатричної експертизи виникає необхідність тривалого спостереження за обвинуваченим або дослідження його, суд за поданням слідчого, погодженого з прокурором, поміщує його у відповідний медичний заклад, про що виносить постанову.

У роботах з судової психіатрії відмічається, що призначення стаціонарної судово-психіатричної експертизи необхідне у випадках первинної діагностики психічного захворювання, яке має хронічний перебіг. Така експертиза в обов'язковому порядку призначається у разі необхідності складної диференціальної діагностики для визначення ступеня психічних розладів, глибини зниження інтелекту та емоційно-вольових порушень, уточнення характеру судомних приступів. Стаціонарного обстеження потребують особи, щодо яких виникають сумніви в діагнозі психічного захворювання, що встановлювався раніше, або коли йдеться про визнання таких осіб осудними чи обмежено осудними.

У ч. 2 ст. 205 КПК зазначено, що подання розглядається з додержанням порядку, визначеного ч. 5 ст. 165-2 КПК. Це означає, що після одержання подання слідчого, погодженого з прокурором, суддя, який визначається в порядку, встановленому ч. 3 ст. 16-2 цього Кодексу, повинен:

- вивчити матеріали кримінальної справи, надані слідчим, прокурором;
- допитати обвинуваченого;
- при необхідності відібрати пояснення в особи, у провадженні якої перебуває справа;
- вислухати думку прокурора, захисника, якщо він з'явився;
- винести постанову про поміщення обвинуваченого у медичний заклад або про відмову у цьому.

Як уявляється, порядок розгляду судом подання слідчого про поміщення обвинуваченого у медичний заклад для тривалого його дослідження не повинен бути повністю ідентичним порядку розгляду

– відсутність на початковому етапі розслідування мінімуму інформації про злочин. Іноді слідові картини, залишені особами, які вчинили вбивства з різних мотивів, можуть бути зовні схожі. Навіть характерна для сексуального вбивства поза, в якій був залишений труп жінки, може направити слідство хибним шляхом. Все це ще раз вказує на складність процесу висунування обгрунтованої версії про характер вчиненого вбивства.

Вважаємо, що відпрацьовувати версію про сексуальний мотив убивства доцільно за наявності таких слідчих ситуацій: 1) дії злочинця мали ритуальний характер; 2) були відрізані та унесені з собою будь-які частини тіла; 3) розчленування трупа; 4) особлива жорстокість; 5) жертва насильства – підліток.

Не висунування версії про сексуальний мотив вбивства іноді трапляється через відсутність у діях злочинця особливої жорстокості й садизму. Однак, як показала проаналізована слідча практика, при виявленні пропажі малозначних речей (наприклад, жіноча хустка, шарф, предмети нижньої білизни, косметика тощо), можливою метою вчинення вбивства було отримання дрібного фетиша.

Місце події, тіло й одяг жертви в обов'язковому порядку повинні бути досліджені з метою виявлення слідів сперми або інших біологічних виділень, пошкоджень застібок, блискавок, петель, взуття, розрізів на одязі, слідів від укусів або нігтів. Тільки при відсутності цих ознак, версія про сексуальний мотив убивства може бути висунута як другорядна.

Практика розслідування сексуальних убивств показала, що ознаками серійності можуть бути: а) подібність у знарядді, способі злочину, характері й розташуванні поранень на тілі жертв; б) виявлення на незначній території декілька трупів жертв сексуального насильства; в) нанесення жертві приблизно однакової кількості нетипових ушкоджень. Звичайно, ознаками саме сексуального характеру вбивства можуть бути й інші ознаки.

Серійні сексуальні вбивства не повторюють одне одного в точності, але певний стереотип у їх вчиненні все ж присутній. Виявити закономірності вбивств дуже складно. Найбільш значними перешкодами цьому є: 1) значний розрив у часі між вчиненими вбивствами; 2) пошук злочинця здійснювався різними слідчо-оперативними групами (зібрана ними інформація достатнім чином не оброблялася та, як наслідок, не аналізувалася); 3) значна відстань між вчиненими вбивствами.

Визначати межі пошуку злочинця необхідно тільки після ретельної перевірки на причетність до вчинення сексуального вбивства жителів прилеглих районів. Позитивний ефект дає використання топографічної карти місцевості, на якій робляться позначки місць вчинення вбивств. При цьому завданням слідчо-оперативної групи є виявлення ознак, які можуть поєднувати між собою вбивства (відомості про потерпілих, місця події, знаряддя, прийоми вчинення та приховування злочинів). Аналізу повинні

особи, які мають відхилення в сексуальній сфері, хронічні алкоголіки, наркомани, неповнолітні тощо. Крім того, рівною мірою до серійних сексуальних убивств можуть бути причетні й особи з нетрадиційного для пошуку середовища, з досить високим соціальним статусом (інженери, лікарі, вихователі, студенти тощо) [5, с. 28-43; 8, с. 149-151].

Особливість поведінки серійних сексуальних убивць зазначеної категорії, полягає в тому, що вони майже ніколи не мають спільників і діють самостійно доти, поки їх викриють та притягнуть до кримінальної відповідальності. Існує особливість і у виборі жертви. Серійні сексуальні вбивці, як правило, вибирають жертву серед «чужих» незнайомих людей. Іноді вони знають жертву, яка мешкає або працює неподалік місця постійного мешкання злочинця, але не мають з нею ніяких особистих контактів. У цій ситуації може бути висунута версія відносно жертви як сексуального символу для злочинця [5, с. 44-48].

При початковому зборі інформації про злочин, дуже важливе значення мають відомості про потерпілих: їх спосіб життя, коло знайомств, схильність до спиртних напоїв, місця постійного перебування тощо.

На нашу думку, при виявленні трупа дитини, однією з перших версій вчинення вбивства, повинна бути версія саме про його сексуальний характер. На думку Ю.М. Антоняна та С.П. Позднякової у даний час педофілія є найпоширенішою формою розладу статевого потягу (близько 48%). Існує висока рецидивність сексуальних протиправних дій відносно неповнолітніх. В останні роки, кількість випадків сексуальних замахів на дітей значно збільшилася. Саме тому, повинні викликати підозру всі випадки виявлення трупів дітей та особливо ретельно здійснюватися перевірки заяв про зникнення неповнолітніх [1, с. 73].

Виявлені характерні для сексуального вбивства ознаки дозволяють слідчому вже в ході огляду місця події висунути версії не тільки про мотиви вбивства, але й версії про особу вбивці. Такими ознаками є: поза трупа (ноги широко розведені, статеві органи оголені), стан нижньої й верхньої білизни перебуває у безладі (розірвана або розрізана), окремі предмети одягу зняті з тіла й знаходяться осторонь трупа [6, с. 94; 9, с. 102-104].

Одяг може бути як пошкоджений, так і залишитися цілим, а порядок в одязі може взагалі не порушуватися. Такі деталі можуть вказувати на характер взаємин між жертвою й злочинцем. Наприклад, смертельні ушкодження заподіяні раніше, ніж злочинець збирався вчинити статевий акт; жертва була без свідомості; статевий акт відбувався за взаємною згодою; злочинцеві не вдалося вчинити статевий акт [6, с. 94; 9, с. 102-104].

Невикористання методів індукції, дедукції й аналогії, відсутність досвіду в розслідуванні вбивств в цілому і сексуальних зокрема, а також брак знань з сексопатології створює умови для висунення помилкових версій по справі. Інша причина, з якою висувуються необґрунтовані версії

подання про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Необхідно враховувати мету такого направлення та стан здоров'я обвинуваченого. Так, участь обвинуваченого у судовому засіданні не повинна бути обов'язковою і може мати місце лише в тому разі, якщо цьому не перешкоджає характер його психічного розладу. Участь захисника у судовому засіданні має бути обов'язковою, оскільки обвинувачений через свої психічні вади не може сам реалізувати своє право на захист.

Саме тому у ст. 205 КПК необхідно встановити особливості щодо учасників розгляду подання. Крім того, у ст. 205 КПК потрібно визначити:

- строк, протягом якого після звернення слідчого суддя повинен розглянути подання;
- структуру подання слідчого;
- структуру постанови судді про поміщення обвинуваченого у медичний заклад.

Варто звернути увагу на те, що строк поміщення обвинуваченого у медичний заклад для проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи у ст. 205 КПК не визначений. Про цей строк йдеться у наказі Міністра охорони здоров'я України № 397 від 8 жовтня 2001 р., яким затверджений «Порядок проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи в психіатричних закладах осіб, які утримуються під вартою». У цьому наказі вказано, що термін перебування обвинуваченого у медичному закладі становить до 30 діб. Експертне обстеження може бути продовжене експертною комісією за узгодженням з органом, який призначив експертизу, у разі неможливості прийняти остаточне рішення. Про це складається письмовий висновок, копія якого надсилається зазначеному органу.

Вважаємо, що часова межа проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи повинна встановлюватися у кримінально-процесуальному законі, а не у відомчому нормативному акті. У ст. 205 КПК необхідно визначити строк, на який за постановою судді обвинувачений поміщається у медичний заклад для проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи, а також порядок продовження цього строку.

По цьому питанню заслуговує на увагу кримінально-процесуальне законодавство деяких країн. Так, наприклад, у ст. 152 КПК Республіки Молдова зазначено, що обвинувачений поміщається у медичний заклад для проведення експертизи в умовах стаціонару на строк до 30 діб. Цей строк може продовжуватися на підставі клопотання прокурора суддею до 6 місяців. Строк кожного продовження не може перевищувати 30 діб.

На відміну від діючого КПК, у проекті КПК, що внесений Президентом України 12 січня 2012 р. до Верховної Ради України, чітко визначений строк поміщення за рішенням суду обвинуваченого до

медичної установи. Згідно з ч. 3 ст. 509 проекту КПК, у разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження підозрюваного, обвинуваченого, може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців.

У кримінально-процесуальному законодавстві деяких країн передбачено поміщення у медичний заклад для дослідження не лише обвинуваченого, а й підозрюваного. Наприклад, про це йдеться у ст. 235 КПК Республіки Білорусь, ст. 152 КПК Республіки Молдова, ст. 203 КПК Російської Федерації.

На наш погляд, ст. 205 КПК України також необхідно доповнити положенням про поміщення підозрюваного у медичний заклад, якщо при проведенні судово-психіатричної експертизи виникає необхідність тривалого спостереження за ним або дослідження його. Крім того, у ст. 205 КПК потрібно визначити, що при поміщенні підозрюваного у медичний заклад для проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи строк, протягом якого йому повинно бути пред'явлено обвинувачення, переривається до отримання висновку про психічний стан підозрюваного.

Актуальним для розгляду є питання про поміщення у медичний заклад для проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи свідка та потерпілого. У п. 3 ч. 1 ст. 69 КПК вказано, що не можуть бути допитані як свідки особи, які згідно з висновком судово-психіатричної експертизи через свої психічні вади не можуть правильно сприймати факти, що мають доказове значення, і давати показання про них. За таких обставин не підлягають допиту і потерпілі.

Однак питання про те, чи може свідок, потерпілий через свої психічні вади правильно сприймати факти, що мають доказове значення, і давати показання про них, не завжди можливо встановити при проведенні амбулаторної судово-психіатричної експертизи. Іноді під час дослідження висновку такої експертизи з'ясовується, що для призначення психічного стану свідка, потерпілого є необхідним тривале спостереження за ними в умовах стаціонару. Разом з тим КПК не визначає порядок призначення та проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи свідка, потерпілого.

Лише у п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» зазначається, що призначення судово-психіатричної експертизи щодо потерпілого, свідка з поміщенням до медичного стаціонару допускається лише за їх згодою. Також у п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 2004 р. № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» вказано, що призначення судово-психіатричної експертизи

недостатність методів розслідування, відсутність дієвих рекомендацій з проведення окремих слідчих дій та їх комплексів, недосконалість криміналістичних програм з вирішення проблемних слідчих ситуацій тощо. Все це висуває вказану багатопланову проблему в коло актуальних напрямів криміналістичних досліджень.

Окремі проблеми методики розслідування сексуальних убивств уже були предметом дослідження науковців, зокрема Ю.П. Аленіна, Ю.В. Александрова, Ю.М. Антоняна, С.А. Афанасьєва, Ю.С. Сапожнікова, Ю.М. Самойлова, А.В. Старушкевича, В.П. Ципковського та інших науковців. Однак, на нашу думку, проблеми висування та перевірки версій про сексуального вбивцю, з урахуванням особи злочинця, в публікаціях зазначених авторів, розкриті недостатньо.

У зв'язку з вищевикладеним, актуальність публікації обумовлена, з одного боку, необхідністю розробки типових версій для методики розслідування сексуальних убивств, а з іншої – потребами практики у науково-обґрунтованих методичних рекомендаціях з розслідування зазначеного виду злочинів.

Злочинна діяльність пізнається у формі доказування шляхом побудови слідчих версій [2, с. 35-38]. Процес висування версій про вчинене сексуальне вбивство є діяльністю з одержання істинного знання про злочин.

На думку В.О. Коновалової, версія – обґрунтоване припущення про обставини розслідуваної події, про дії конкретних осіб і наявність у цих діях складу певного злочину [2, с. 38].

Для висунення версій слідчому необхідно проаналізувати наявні фактичні відомості про вчинене сексуальне вбивство та зробити умовиводи. Саме шляхом перевірки висновків підтверджується або спростовується слідча версія [2, с. 38-39; 3, с. 95-99].

Досить часто вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, асоціюється з явною психічною аномалією. Саме з цієї причини, в першу чергу, висувається версія про вчинення вбивства психічно хворою особою. Однак, не менш значна кількість серійних сексуальних убивць осудні (не перебувають на обліку у психіатричному диспансері), раніше не були засуджені або взагалі не попадали в поле зору органів внутрішніх справ. Крім того, вони можуть бути одружені й нічим не відрізнятися від оточуючих, при цьому вести зовні цілком законослухняний спосіб життя. Подібні особи можуть бути з будь-яких соціальних груп, мати вищу освіту, різного віку, а також бути зразковим сім'янином і мати відмінні службові характеристики. Саме ці особливості необхідно враховувати при висуванні версій про особу серійного сексуального вбивці [5, с. 28-43; 8, с. 149-151].

До вчинення подібного роду злочинів можуть бути причетні особи різних категорій. Це можуть бути раніше засуджені, психічно хворі,

злочинцю важко, а іноді неможливо припустити їх наявність (Старушкевич А.В., 1998 р.).

Отже, дії слідчо-оперативної групи під час проведення огляду домоволодіння підозрюваного, де імовірно було вчинено сексуальне вбивство, повинні бути спрямовані на пошук крові жертви. Але в умовах невизначеності, дії слідчо-оперативної групи, в першу чергу, необхідно направити саме на пошук слідів крові, залишених злочинцем.

Сліди крові необхідно шукати: а) на дверних ручках, спинках ліжка, у щілинах паркету, на вимикачах, знаряддях вчинення злочину, залишених на місці події; б) на знайдених на місці події засобах, за допомогою яких зв'язували потерпілу; в) на порт'єрах та інших предметах й поверхнях, які перебували у безпосередньому контакті з тілом потерпілої.

Крім того, доцільно організувати пошук слідів крові у ванній кімнаті між плитками кахлю поблизу ванни, умивальника, а також у місцях контакту рушників з кахлем або іншою поверхнею.

Вивчення кримінальних справ даної категорії показало, що навіть через 2-3 тижня після вчинення сексуального вбивства та спроби приховати його сліди можна виявити фрагменти крові потерпілої у фільтрах та відстійниках умивальників. Крім того, в ситуації, коли є підстави припускати наявність ушкоджень у злочинця, які він отримав на місці злочину, необхідно організувати пошук фрагментів крові вбивці. Фрагменти крові розшукуваного можна виявити на залишених на місці злочину ганчіркових або паперових шматочках, на лезі холодної зброї, виявленої на місці вчинення злочину.

У ході дослідження слідів крові й механізму їх утворення на місці події, можливо встановити: з якої висоти падали краплі крові; положення, в якому перебував певний об'єкт або предмет (вертикальне, горизонтальне або похиле), на який капала кров; чи пересувалася людина в момент або після заподіяння ушкоджень (нанесені за життя або після смерті); у якому положенні перебував потерпілий в момент нанесення йому ушкоджень та з якого боку були нанесені удари.

Січковська І.В.

ПИТАННЯ ВИСУВАННЯ ВЕРСІЙ ПРО ОСОБУ СЕКСУАЛЬНОГО ВБИВЦІ

Не дивлячись на значне зростання протягом останніх років кількості вчинених сексуальних убивств та їх особливу суспільну небезпеку, вченими та практиками не розроблені ефективні рекомендації з розкриття та розслідування зазначених злочинів. Майже відсутні криміналістичні рекомендації щодо об'єднання за характерними рисам в єдине провадження кримінальних справ за фактами вчинення сексуальних убивств однією особою.

Причиною низького рівня розкриття сексуальних убивств є

щодо потерпілого з поміщенням до стаціонарного медичного закладу можливе лише за його згодою, а щодо неповнолітнього віком до 14 років – за згодою його законних представників.

На наш погляд, це важливе питання має бути врегульовано у КПК, оскільки його призначенням є визначення порядку провадження у кримінальних справах. Пропонуємо доповнити КПК статтею, яка б визначала порядок поміщення свідка, потерпілого у відповідний медичний заклад для проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи.

Клименко Н.І.

ІНТЕГРАЦІЙНА ФУНКЦІЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

Сучасний етап розвитку загальної теорії судової експертизи – це етап її становлення як самостійної галузі наукового знання, яка повинна стати міцним фундаментом для формування теоретичних основ різних родів і видів судових експертиз.

У формуванні й створенні наукових основ судової експертології значну роль відіграє інтеграційна функція, яка полягає у систематизації та відображенні накопичених знань, пошуку інших матеріалів і фактів, емпіричних даних, одержаних при проведенні різних видів і родів судових експертиз, використанні нових природничих і технічних методів, які можуть застосовуватися в експертному дослідженні, пристосуванні їх до виконання завдань судової експертизи, оцінці її результатів згідно з принципами судово-експертного пізнання.

Інтеграційна функція експертології з огляду на методологію наукового пізнання тісно пов'язана з іншими її важливими функціями, а саме: пояснюючою, синтезуючою та прогностичною (Штофф В.А., 1972 р.).

Пояснююча функція експертології розкриває закономірності розвитку та зміни об'єктів, що вивчаються теорією, дозволяє з'ясувати їх сутність, якості, відносини.

Синтезуюча функція експертології допомагає звести весь накопичений емпіричний матеріал і теоретичні концепції в систему, яка ґрунтується на єдиній ідеї та її принципах. Через загальну теорію ця система пов'язується з іншими галузями наукового знання та практичною діяльністю.

Прогноз тісно пов'язаний з поясненням. І прогнозування, і пояснення спираються на одну й ту саму теорію експертології, на одні й ті самі закономірності та суттєві зв'язки. Різниця між ними полягає лише в тому, що для пояснення раніше відомих фактів «підшукується» теорія, з якої логічно виводять прогноз, котрий описує невідомі раніше факти (якості, явища), тобто події, які повинні відбутися у майбутньому. Так, у галузі судової експертизи вченими ще у середині ХХ ст. було передбачено розвиток і функціонування її загальної теорії.

Сучасна практика підтверджує зроблений у свій час висновок про

інтегрування знань з метою створення наукових основ, методів дослідження, проведення комплексних досліджень об'єктів, формування нових видів експертиз, розвиток окремих експертних теорій, створення автоматизованих систем у судовій експертизі, в її окремих напрямках (Аверьянова Т.В., 2006 р.).

Інтеграційна функція експертології має важливе значення для формування та розвитку її наукових основ, які включають в себе елементи або підсистеми чотирьох рівнів (Вінберг А.І., Малаховская Н.Т., 1979 р.).

Підсистема першого рівня: фундаментальні, базові (материнські) науки – наукові дані, які використовуються для правосуддя та складаються з різних суспільних, природничих і технічних наук. Це дані далеко не всіх наук, а лише тих, які найбільше застосовуються для зазначеної мети. До них належать такі науки: філософія, правознавство, медицина, математика, економіка, машинобудування, будівництво, металургія тощо. Отже, фундаментальні знання – це спеціальні професійні знання науки або її галузі.

Підсистеми другого рівня – це предметні судові науки, які містять в собі наукові дані або в окремих випадках – наукові дисципліни, що формуються та розвиваються на основі даних базових наук у тій їх частині, яка необхідна для становлення цих судових наук і розроблення загальної й окремих методик судових експертиз. Ці наукові дані, збагачені теорією, використовуються для цілей правосуддя і являть собою предметні науки, які містять теоретичні основи предметних судових експертиз. Всі предметні судові науки включають спеціальні знання, які трансформовані з відповідних фундаментальних наук для цілей судочинства. Це судова психологія, судова фізика, судова хімія, судова біологія, судова медицина, судова психіатрія тощо.

Третій рівень системи – галузі предметних судових наук – містять елементи, в яких сформувалися безпосередньо теоретичні основи конкретних судових експертиз. Більшість з них ще не мають назв.

До четвертого рівня належать елементи системи, які являть собою предметні судові експертизи. Ці елементи зведені у блоки, тобто класи судових експертиз. Таких класів зараз 16. Кожен клас об'єднує ряд експертиз за принципом загальності їх зв'язків з предметними судовими і базовими науками і деякою близькістю їх об'єктів, методів дослідження, які вирішують завдання, що виникають перед експертизами кожного класу.

Розвиток кожної науки відбувається на основі закономірностей і законів, які визначаються предметом даної науки (Ракітов А.І., 1968 р.). Закон у науці – це стійкі зв'язки між окремими явищами, процесами, що вивчаються цією наукою, принципи, що мають фундаментальне значення. Закономірності науки – це закони вузьких, конкретних груп взаємозв'язків, які формуються в процесі їх розвитку. Вони

на різні питання, зокрема про наявність на певній території, ділянці місцевості або об'єкті слідів крові та її приналежність певній особі. Також можна визначити її вид (належить кров людині чи певній тварині), групу, статеву приналежність, регіональне походження (з якої ділянки тіла кров), чи належить вона вагітній жінці чи породіллі, дорослій людині чи дитині. Також зазначеною експертизою може бути вирішене питання про давність слідів крові, кількість крові, яка утворила плями, її прижиттєвість, а також чи була утворена виявлена пляма менструальною кров'ю.

Сліди крові на місці вчинення сексуального вбивства іноді мають криміналістичне значення. За цими слідами визнається механізм вчинення злочину (під час огляду місця події, трупа або в результаті проведення криміналістичної трасологічної експертизи). У ході експертного дослідження слідів крові, виявлених на місці вчинення сексуального вбивства є можливим встановити: з якої висоти падали краплі крові; чи перебував певний об'єкт або предмет, на який капала кров, у вертикальному, горизонтальному або похилому положенні; чи пересувалася людина в момент або після заподіяння ушкоджень; у якому положенні перебував потерпілий в момент нанесення йому ушкоджень; з якої сторони був нанесений удар.

Ця група питань може бути певною мірою вирішена шляхом вивчення розташування, форми й особливостей слідів крові, наявних на речових доказах (Каткова Т.В., 1997 р.).

Необхідно відзначити, що на місці вчинення сексуального вбивства найчастіше буває дуже багато крові жертви і це дуже ускладнює пошук слідів крові злочинця. Під час експертного дослідження може бути поставлене питання про приналежність слідів крові, вилучених з місця події, одній або декільком особам.

Істотну роль при висуванні версій стосовно місця вчинення сексуального вбивства відіграє інформація про кількість крові на місці події за умови невідповідності отриманим ушкодженням. Невелика кількість слідів крові або їх відсутність можуть свідчити про те, що вбивство вчинено в іншому місці. При виявленні трупа поза приміщенням, за умови невідповідності кількості виявленої крові нанесеним ушкодженням, а також на інших підставах, які дають можливість припускати дії з переміщення трупа, доцільно висунути такі версії: вбивство вчинено в приватному домоволодінні; вбивство вчинено особою, яка заздалегідь спланувала дії з приховування даного злочину.

Ця інформація може використовуватися при побудові психологічного портрету сексуального вбивці. У зв'язку з цим заходи оперативно-розшукового характеру зі встановлення місця проживання злочинця можуть включати пошук осіб, які у передбачуваний період проводили «косметичний ремонт» свого помешкання. При встановленні подібних фактів необхідно шукати мікросліди крові в місцях та на об'єктах, де

експертизи;

– халатність експерта, несумлінне ставлення до виконання службових обов'язків.

Січковська І.В.

ВИЯВЛЕННЯ І ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ КРОВІ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЕКСУАЛЬНИХ УБИВСТВ

На місці події по кримінальних справах про сексуальні вбивства найбільш часто, крім слідів рук і ніг (взуття) виявляють сліди крові, які підлягають ретельному опису й огляду. Сліди крові дуже стійкі в часі й можуть бути виявлені навіть через кілька років. У ході аналізу кримінальних справ про сексуальні вбивства було встановлено, що найчастіше виявляються сліди крові на тілі й одязі трупа. Фрагменти крові можна виявити навіть після активних дій, спрямованих на приховування слідів злочину в щілинах паркету, на вимикачах, дверних ручках, а також на інших предметах навколишнього оточення або речах, які мають червоний колір.

Під час проведення огляду домоволодінь, де ймовірно було вчинено сексуальне вбивство, необхідно врахувати, що з метою приховання слідів крові злочинці могли переклеїти шпалери, зачистити й зафарбувати поверхні, на яких могли бути виявлені сліди крові. У зв'язку з цим, перед проведенням огляду доцільно з'ясувати в сусідів, родичів або людей з близького кола підозрюваного, чи проводився останнім часом у даному приміщенні ремонт, а також про будь-які інші зміни в обстановці. Такі факти також можуть бути встановлені шляхом проведення оперативно-розшукових заходів.

Шляхом створення уявної моделі злочину (виходячи з наявної інформації) слідчий може рекомендувати спеціалістам, які мають у своєму розпорядженні науково-технічні засоби, вести цілеспрямований пошук слідів крові у вказаних ним місцях. Відомо, що згодом кров втрачає свій червоний колір, її сліди стають темно-бурими або чорними, можуть бути й інші відтінки. Тому доцільно проводити попередні проби на наявність слідів крові, для чого використовувати лампи УФВ, люмінал, бензидин та перекис водню. Остаточно визначити наявність крові можна тільки в результаті проведення судово-біологічної експертизи. На місці події може бути виявлена кров як потерпілого, так і злочинця. Іноді злочинець, наносячи жертві ножові поранення, заподіює й собі досить сильні порізи рук. Інформація про кров злочинця має важливе пошукове значення. У слідчій ситуації, коли є підстави припускати сильний фізичний опір з боку потерпілого, доцільно організувати ретельний пошук на місці події слідів крові, які не належить потерпілому.

Судово-біологічна експертиза по сексуальних убивствах дає відповіді

характеризуються такими ознаками: об'єктивністю, кількісним або якісним виразом, постійністю.

У загальній теорії судової експертизи існує поняття концепції ієрархії закономірностей науки:

- фундаментальні закономірності, загальні для всіх експертиз;
- предметні закономірності;
- закономірності граничного характеру.

До фундаментальних закономірностей належать закономірності формування достовірного нового на основі вже відомого. Ці закономірності становлять основу всіх видів експертиз, сутність практичної діяльності експерта.

До предметних закономірностей варто віднести одержану на основі спеціальних знань і проведеного дослідження інформацію у формі, доступній і зрозумілій суб'єкту доказування: слідчому, прокурору, судді й іншим учасникам процесу. Сюди включають і закономірності постійного збільшення обсягу знань, які становлять спеціалізовані предметні науки та визначають компетенцію експерта. Закономірностями цієї групи є відображення процесу виникнення предметних наук і предметних експертиз або утворення нових підвидів у існуючих вже видах (родах). Так, наприкінці 80-х років ХХ ст. в судовій техніко-криміналістичній експертизі документів була виділена фототехнічна. До цієї групи належать і закономірності профілактики за допомогою експертиз щодо виявлення обставин, які сприяли або можуть сприяти вчиненню злочинів, а також розроблення на цій основі рекомендацій експерта з усунення даних обставин.

Закономірності граничного характеру – це закономірності наук, з якими взаємодіє кожна експертиза. Наприклад, закономірності спеціальних наук, що є базовими для відповідних родів деяких криміналістичних експертиз – хімія, фізика тощо.

До закономірностей, з якими пов'язана теорія судової експертизи, відносять механізм вчинення злочину, виникнення інформації про злочин (відображення її в об'єктах матеріального світу), закономірності збирання та дослідження доказів.

Сучасні досягнення науки і техніки використовуються для створення спеціалізованих галузевих наук тих чи інших родів експертиз. Тут проявляється закономірність інтеграції наукових знань для створення базисного знання кожного роду (виду) експертиз і постійного поновлення цього знання, розкриття можливостей дослідження нових або модифікацій, вдосконалення методів і методик, що застосовуються під час дослідження.

Формування і розвиток судових експертиз, їх теоретичних основ відбувається трьома різними шляхами запозичення знань:

– прямого із базових (материнських) наук і їх трансформування у спеціальні предметні науки. Це шлях безпосереднього базового

формування;

– лише з однієї судової предметної науки, що відповідає їм. Це шлях однопредметного формування теорії судової експертизи (судово-медична, судово-психіатрична);

– з декількох предметних судових наук (наприклад, даних судової фізики, судової хімії, судової біології і криміналістики). Це шлях багатопредметного формування та розвитку теорії конкретних судових експертиз. Він найбільш поширений у системі судових експертиз і відображає дію закону інтеграції предметних судових наук і закону диференціації формування та розвитку судових експертиз.

Предмет судової експертизи визначається об'єктом дослідження та питаннями, поставленими слідчим, судом або іншим органом. Виділяють поняття предмета судової експертизи в аспекті роду, виду, підвиду (загальнонаукове визначення). Останнє визначається питаннями, що поставлені в межах спеціальних знань. Тісно пов'язане з предметом і питання класифікації всіх судових експертиз. Воно має не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки його вирішення дає підстави для можливостей призначення судових експертиз.

Кожний вид експертизи має закономірні зв'язки зі «своєю» предметною судовою наукою, а через неї або безпосередньо – з її материнською (базовою) наукою. Для хімічних експертиз предметною наукою є судова хімія, для фізичних – судова фізика, для економічних – судова економіка тощо.

Судова хімія як предметна наука розробляє і впроваджує в судово-хімічну експертизу різні методи дослідження речовин і речових доказів (хімічний крапельний метод, фотографічний, термолюмінесцентний, фізико-хімічний органічний кількісний аналізи та ін.). Фізико-хімічний аналіз як розділ судової хімії дозволяє досліджувати складні системи перетворення речовин. Хімічні методи додатково застосовуються в інших видах експертиз, наприклад, під час техніко-криміналістичного дослідження документів, балістичного дослідження (Киричинський Б.Р., Зюскін Н.М., 1965 р.).

Судова фізика – розробляє та впроваджує в криміналістичну експертизу матеріалів, речовин та виробів, інші види експертиз, фізичні методи, прийоми дослідження різних об'єктів. Вони та технічні засоби (прилади, інструменти) об'єднуються у самостійну предметну науку – судову фізику. Об'єктами її як предметної науки є різні речовини, матеріали та вироби з них. Фізико-технічний аналіз дає змогу досліджувати склад речовин, характер взаємодії їх компонентів без попереднього поділу. Наприклад, склад речовин може досліджуватися такими фізичними методами, як спектральний, емісійний, атомний, абсорбційний, рентгенівський аналізи, спектрофотометрія, радіо-, електрофотометрія, металографія. Деякі методи судової фізики

мисливська пневматична зброя калібру 4,5 і 5,5 мм та дульною енергією від 3 до 25 Джоулів);

– смертельна зброя, призначена для заподіяння смерті або шкоди здоров'ю, небезпечної для життя (спеціальна газова зброя, споряджена смертельними отруйними речовинами, газова зброя, перероблена на вогнепальну, стандартна вогнепальна, холодна, метална, пневматична зброя калібру 5,5 мм, що має дульну енергію понад 25 Джоулів).

При проведенні судово-балістичної експертизи «газової» зброї важливим є врахування її конструктивних особливостей, які суттєво впливають на методику експертного дослідження. В залежності від виду енергії викиду заряду названу зброю доцільно поділяти на дві класифікаційні групи: а) зброя, де викид уражаючого заряду відбувається в результаті пострілу, тобто від енергії згоряння порошу (тобто ствольна зброя – револьвери, карабіни, рушниці, автомати, гранатомети, газові пістолети і револьвери, рушниці); б) зброя, де викидання уражаючого заряду є результатом застосування невогнепальної енергії (газові балончики, газові механічні розпилювачі, газові кийки, газові розпилювачі).

Відповідно до наведених класифікацій повинні розроблятися методики експертних досліджень та їх інформаційне довідкове забезпечення. Методика судово-балістичної експертизи являє собою сукупність загальних і спеціальних методів, прийомів і засобів вирішення завдань експертизи.

Вибір методу (комплексу методів) залежить, перш за все, від поставленого перед експертом завдання та стану досліджуваного об'єкта.

Основними причинами більшості типових помилок діяльності експерта є:

– недостатня компетентність експерта – порушення послідовності етапів дослідження, незастосування рекомендованих методів, проведення дослідження без отримання експериментальних зразків, неповнота дослідження, невірна оцінка результатів, зокрема, невміння дати правильну оцінку розбіжностям в ознаках, недостатньо обґрунтована аргументація і нечіткі формулювання висновків;

– дефіцит часу – неповнота дослідження, порушення вимог, дотримання яких необхідно при проведенні експериментальних пострілів, неприпустима стислість опису дослідження та його результатів, помилкові оцінки результатів, відсутність ілюстрацій;

– відсутність обладнання, експериментальної бази – незастосування сучасних ефективних методів, використання при порівняльному дослідженні недостатньої кількості експериментальних зразків або навіть вирішення питань без проведення експериментальних пострілів;

– недоліки в діяльності слідчих органів – несвоєчасне призначення експертиз, неподання всіх матеріалів, необхідних для проведення

На даний час експертними підрозділами правоохоронних органів запроваджені і використовуються такі окремі методики судово-балістичних досліджень:

- методика встановлення належності виробів до категорії мисливських (спортивних) гладкоствольних рушниць (1999 р.);
- методика криміналістичного дослідження газових пістолетів та револьверів (2000 р.);
- методика криміналістичного дослідження шротових пістолетів та револьверів (2002 р.);
- методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (виробництва пострілів) (2003 р.);
- методика криміналістичного дослідження пістолетів та револьверів не смертельної дії (2003 р.);
- методика встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та її придатності до стрільби (2006 р.).

Зброя постійно розвивається, змінюються її конструктивні особливості, механізми взаємодії частин і деталей. У зв'язку з цим доповнюються криміналістичні методи і прийоми досліджень та набуває значного розвитку забезпечення необхідною інформаційною літературою відносно розроблених, і нових видів зброї, набоїв до неї, механізмів слідоутворення та інших криміналістично значущих аспектів дослідження зброї.

Новим напрямом розвитку судово-балістичної експертизи є дослідження зброї не смертельної дії, до якої віднесені пристрої, конструктивно призначені для виведення людини зі стану, придатного для активного нападу чи захисту, але з мінімальною ймовірністю летальних наслідків або завдання незворотних ушкоджень.

Термінологічний апарат, який використовується при судово-балістичних дослідженнях зброї не смертельної дії вимагає суттєвого удосконалення, адже багато термінів («газова зброя», «газовий набій», «безствольна зброя» та інші) мають умовний характер і не відображають конструктивних особливостей і принципу дії, а тому не можуть претендувати на наукову точність. Їх використання повинно бути з обмовкою щодо умовності термінів. Адже «газова зброя» відрізняється від звичайної вогнепальної зброї тільки однією ознакою, а саме, цільовим призначенням, яким є тимчасове ураження лише живої цілі речовиною сльозоточивої або дратівної дії. Тому тут має сенс класифікація зброї в залежності від її спрямованості на певний результат:

- приголомшуюча зброя (газова зброя, електрошокові та світлозвукові пристрої, ін.);
- убивчо-травмуюча зброя (газові пістолети і револьвери, споряджені спеціальними шротовими набоями або отруйними речовинами не смертельної дії, гумові палки, зброя самозахисту «Оса», спортивна та

застосовуються в інших різновидах експертиз: автотехнічній, пожежно-технічній, балістичній тощо.

Судова біологія ґрунтується на даних класичної біології, вивчає та досліджує закономірності утворення й існування об'єктів біологічного походження, що потрапили у сферу кримінального або цивільного судочинства. Ця галузь знань розробляє методи експертного дослідження об'єктів біологічного походження (рослин, тварин, їх похідних) з метою вирішення судово-біологічних класифікаційних завдань, а в окремих випадках – про тотожність об'єктів біологічного походження. Експерти-біологи під час дослідження користуються такими поняттями, як тип (таксон), клас, ряд, сімейство, рід, вид, підвид (сорт, порода). При цьому необхідно намагатися встановити більш певну категорію, яка буде мати найбільше ідентифікаційне значення.

Судове ґрунтознавство вивчає закономірності, що зумовлюють диференціювання поверхні землі на окремі ділянки, локальні межі яких є об'єктами судово-ґрунтознавчої експертизи. Основу предметної науки (судове ґрунтознавство) становлять материнські (базові) науки, які пояснюють геологічні процеси (геологія, геохімія, мінералогія, петрографія); науки, які вивчають об'єкти біосфери та процеси, що протікають у ґрунті з компонентами біологічного походження, тваринами, продуктами їх життєдіяльності (біологія, зоологія, мікробіологія, ботаніка, біохімія та ін.). Експертне дослідження нашарувань ґрунту дозволяє встановлювати факти знаходження людей, предметів на конкретній ділянці (місцевості), їх контактної взаємодії.

Судове матеріалознавство спрямоване на пізнання закономірностей утворення й існування субстрату речовин, матеріалів з метою встановлення їх родової належності. Ці завдання вирішуються різними методами деяких предметних наук: фізики, хімії, біології, криміналістики. Підвидом даної судової предметної науки є судове текстильне матеріалознавство (дослідження волокон, текстильних та інших волокнистих матеріалів).

Судова одорологія вивчає закономірності утворення слідів запаху різними запахоносцями, які досліджуються за допомогою спеціальних аналізаторів – біологічних детекторів (службових собак). Інструментальне дослідження запахів – це проблема, яка буде вирішена на основі застосування хімічних і біологічних методів, а також спеціальної апаратури (хроматографів, мас-спектрометрів тощо).

Судова голографія розробляє методи, що ґрунтуються на застосуванні лазерного проміння для дослідження речових доказів у судочинстві. Основи її розроблені А. Аубакіровим, М. Находкіним, В. Гончаренком та ін. Голографічні методи для дослідження об'єктів почали застосовуватися у 60-х роках ХХ ст., оскільки вони забезпечують певну цілісність об'єкта, точно відтворюють форму й особливості його мікроструктури у трьох

вимірах, дозволяють здійснювати фіксацію через спотворююче середовище. Голографічні методи використовуються в експертних дослідженнях великої кількості близьких за своєю структурою і змістом об'єктів з метою їх диференціації шляхом оброблення зображень методом оптичного посилення чіткості слідів; машинописних текстів і кліше з метою розпізнання образів шляхом виділення ознак, що характеризують фотопортрети, дактилоскопічні об'єкти (дифракційним методом). Вони дозволяють ідентифікувати об'єкти в трасології та судовій балістиці шляхом профілювання, досліджувати голограми, які використовуються для захисту певних об'єктів, продуктів, товарів від підроблення (фальсифікації).

Криміналістика займає особливе місце в системі предметних наук за самостійністю свого предмета в галузі завдань, які стоять перед правосуддям. Вона є предметною наукою для криміналістичних експертиз. Криміналістика – це вчення про механізм вчинення злочину, виникнення кримінально-релевантної інформації та її дослідження (Кірсанов З.І., 1998 р.).

У процесі перероблення даних різних наук для цілей криміналістики, криміналістичної експертизи виникають принципово нові особливі методи – криміналістичні. Вони являють собою сукупність методів різних наук, перероблених для цілей криміналістики. Так, метод криміналістичної ідентифікації залежно від конкретних завдань його застосування використовується за допомогою даних великої кількості наук, методики яких перероблюються та беруться в різних сукупностях щодо вирішення певного завдання.

Багаторічний досвід криміналістичної експертизи довів, що найбільш часто зустрічаються типові питання, які вона вирішує, – це встановлення індивідуально-конкретної totoжності певних об'єктів (речових доказів, конкретних осіб тощо), які причинно пов'язані з подією злочину. Саме ці питання є експертними завданнями всіх видів криміналістичної експертизи: почеркознавчої, техніко-криміналістичної, трасологічної, балістичної, портретної тощо.

Таким чином, більшість завдань криміналістичної експертизи в її класичному розумінні є саме індивідуальна ідентифікація об'єктів експертизи. Можна вважати, що криміналістична експертиза – це переважно ідентифікаційна експертиза, і ніяка інша експертиза не має такої функції (Вінберг А.І., 1956 р.). Всі вирішення експертних завдань в інших видах експертиз обмежені встановленням родової, групової, видової належностей. Їх базисним поняттям є не totoжність, а подібність, тобто вирішення завдання «такий самий об'єкт», а не «той самий об'єкт». Такі судові експертизи в цьому плані об'єднуються поняттям класифікаційної експертизи.

Отже мета криміналістичної ідентифікації – встановлення

методи і технічні засоби військових і науково-технічних галузей знань, а також спеціальні методи (методики), розроблені на основі практики криміналістичного дослідження зброї, боєприпасів і слідів їх дії. Серцевину судової балістики складають положення і рекомендації, орієнтовані на підготовку і призначення судово-балістичної експертизи. Сучасна судово-балістична експертиза як різновид криміналістичних експертиз має своїми об'єктами:

- ручну вогнепальну зброю та її окремі частини, заготовки деталей, різні стріляючі пристрої;
- набой до ручної вогнепальної зброї – як споряджені, так і їх частини;
- інструмент (слюсарний або спеціальний – висічки для пижів, матриці для відливу шроту та ін.);
- сліди ушкоджень у результаті ураження ручною вогнепальною зброєю;
- пневматичну, газову зброю, зброю «несмертальної» (травматичної) дії, їх частини і механізми, сліди від їх застосування;
- вироби конструктивно та зовнішньо схожих на ручну зброю.

Враховуючи різноманітність об'єктів, які підлягають судово-балістичному дослідженню, потрібно відзначити, що проведення судово-балістичної експертизи потребує значного обсягу довідкової та методичної літератури, відомостей про різні зразки зброї та набоїв до неї, враховуючи до того ж такі важливі якості, як досвід і спеціалізація фахівця, який провадитиме дослідження.

У спеціальній літературі для визначення завдань судово-балістичних досліджень використовуються такі поняття, як «ідентифікація», «встановлення групової приналежності», «групофікація», «діагностика». Але їх зміст тлумачиться по-різному, що негативно відображається на рівні проведення експертиз. На основі аналізу викладених в літературі визначень понять, висновків судово-балістичних експертиз і враховуючи історичні особливості формування понятійного апарату криміналістики та судово-криміналістичної експертизи, найбільш точним є використання лише двох базових термінів: «ідентифікація» і «діагностика».

Рівень проведення судово-балістичних експертиз і, відповідно, результативність розслідування злочинів, які були вчинені з використанням вогнепальної та іншої зброї, залежить від методико-інформаційного забезпечення експертних досліджень. У загальному значенні під методикою розуміється певний алгоритм дій, спрямованих на розв'язання поставленого завдання.

На цей час існує значна кількість методичних розробок у галузі судово-балістичних досліджень. Але проблема полягає у тому, що зразки зброї постійно оновлюються, з'являються принципово нові екземпляри, які потребують відповідного оновлення методик криміналістичного дослідження.

незаконним наркобізнесом певним чином впливає на формування структури групи, вибір системи зв'язку між її учасниками, залучення нових членів угруповання.

Список використаних джерел

1. Быков В.М. Преступная группа: криминалистические проблемы / В.М. Быков. – Ташкент, 1991.
2. Быков В.М. Психологические основы расследования групповых и организованных преступлений / В.М. Быков // Законность. – 1996. – № 4.
3. Гуров А.И. Красная мафия / А.И. Гуров. – М., 1995.
4. Гуров А.И. Криминальный профессионализм / А.И. Гуров // Человек и закон. – 1990. – № 9.
5. Журавльов В.П. Кримінологічна та психологічна характеристика організованих злочинних форм об'єднань у новому Кримінальному кодексі України / В.П. Журавльов, П.М. Муженко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. – 2001. – № 4. – С. 44-57.
6. Контемиров В.Т. Криминалистическая характеристика групп в сфере организованной преступности. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Высшая следственная школа. – Волгоград, 1992.
7. Лукашевич В.Г. Криминалистические аспекты изучения преступных групп: Автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 1979.
8. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции / В.В. Лунеев. – М., 1997.
9. Романов А.И. Первоначальный этап расследования уголовных дел об организации преступного сообщества (преступной организации): Автореф. дисс... канд. юрид. наук. – М., 2000.
10. Соловьев А.В. Криминалистическая характеристика преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств / А.В. Соловьев // Следователь. – 1998. – № 5.

Семінач Т.П.

МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА СУДОВО-БАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

При розслідуванні і судовому розгляді справ, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї або неправомірного її зберігання, носіння, важливу роль відіграє такий вид криміналістичної експертизи, як судово-балістична.

Судово-балістична експертиза сприяє встановленню як об'єктивної, так і суб'єктивної сторони складу злочину шляхом дослідження обставин, що вказують на умисне або необережне вбивство, самогубство, нанесення uszkodження або нещасний випадок.

Експерти-балісти при вирішенні поставлених завдань використовують

конкретного об'єкта із сукупності об'єктів за відображеннями. Комплекс ознак – це їх сукупність, яка необхідна для виділення ідентифікуемого із сукупності об'єктів. Умови криміналістичної ідентифікації – взаємозв'язок об'єктів, що вивчаються, з подією злочину. Для криміналістичної ідентифікації мають значення такі якості об'єктів, як індивідуальність, стійкість, варіативність.

Значення теорії криміналістичної ідентифікації визначається тим, що вона є науковою основою не тільки багатьох слідчих дій, оперативних заходів під час встановлення і розшуку різних осіб, речей та інших матеріальних об'єктів, які виступають як речові докази, а й експертних досліджень. На практиці положення теорії криміналістичної ідентифікації реалізується в конкретних методиках експертних досліджень. Відтак, криміналістична ідентифікація є і методом доказування.

В деяких випадках перед криміналістичною експертизою ставлять експертні завдання, які є діагностичними (неідентифікаційними). Нерідко вони вирішуються методами інших наук. Методологічною основою вирішення неідентифікаційних завдань у криміналістиці є криміналістична діагностика, яку поряд з класифікаційною, ідентифікаційною та ситуаційною розглядали А.І. Вінберг (1978), Г.Л. Грановський (1979), В.Г. Гончаренко, Ю.Г. Корухов (1983), Н.П. Майліс (1985), Г.В. Прохоров-Лукін (2000) та ін. Необхідною умовою діагностики є наявність класифікаційних знань про об'єкти, накопичених науковим або досвідним шляхом.

Ситуаційні дослідження давно проводяться в межах криміналістичної експертизи. Об'єктом їх є подія, що вивчається, а саме, обстановка, яка відображає подію. Для вирішення завдань ситуаційної експертизи використовуються криміналістичні й інші спеціальні знання. Експерт дає висновок про наявність або відсутність причинного зв'язку, причину та наслідок.

Основна різниця судово-експертної науки і відповідного виду судової експертизи полягає в їх різних цілях в аспекті гносеології. Так, кожна предметна наука як галузь відповідних знань має своєю метою формування нових наукових знань. Така мета не стоїть перед предметною судовою експертизою, котра вирішує поставлені перед нею питання на основі своїх спеціальних знань.

Кобилянський О.Л., Свобода Є.Ю.

ВПЛИВ ШУМІВ НА ЯКІСТЬ ЗОБРАЖЕННЯ ПРИ ФІКСАЦІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧИМОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЦИФРОВОЮ КАМЕРОЮ

З моменту появи фотографії пройшло більше сотні років, проте проблема одержання якісного фотознімку залишається актуальним і сьогодні. Чесно кажучи, це одне з головних питань фотографії. Із самого початку появи цифрової фотографії, зашумленість одержуваного зображення була однією з основних її проблем. Однакова кількість світла, що попадає на одиничний елемент датчика зображення цифрового фотоапарата, може перетворюватися в різну кількість електричної енергії і, отже, відображатися на зображенні точками різної яскравості. Результат сприймається як шум.

Матриця сучасної фотокамери – це цифровий аналог плівки, невелика мікросхема прямокутної форми, на яку через об'єктив проектується зображення. Датчики сенсора – пікселі, перетворювачі світла у електричний сигнал, відіграють тут ключове значення. Чим більше фізичний розмір пікселя, тим більше площа, що поглинає світло і тим нижче рівень шумів на знімку. До того ж необхідно враховувати, що під час роботи датчики нагріваються, що також тягне за собою появу шумів. Саме через це шуми з'являються при зйомці на тривалих видержках.

Цифровий шум поділяється на:

- шум яскравостей (*luminance noise*);
- хроматичний шум (*chrominance noise*).

Шум яскравостей проявляється на зображенні у вигляді маленьких темних точок (або плям) і найчастіше нагадує зерно звичайної фотоплівки. Такі викривлення майже не впливають на кольоровість і контраст фотографії. Хроматичний шум на зображенні проявляється у вигляді маленьких плям (точок) іншого кольору, відрізняється від кольору тієї частини, де такий шум спостерігається. Особливо сильно спостерігаються шуми у тінях.

При виборі камери кількість мегапікселів часто є переконливим аргументом на користь певної моделі. Проте розміри пікселів і сенсора мають більше значення. Адже чим більше пікселів розміщено на матриці, тим менше їх розмір і тим щільніше вони розташовані. Такі датчики швидко нагріваються, і шуми можуть з'явитися вже не мінімальної чутливості і при коротких видержках.

Найбільш низький рівень шумів у дзеркальних камер з розміром сенсора 36×24 мм. Ці камери добре справляються з високими значеннями ISO, і зроблені ними знімки виглядають достатньо якісними.

Дзеркальні камери, у яких матриця менше плівкового кадру, також дозволяють знімати при доволі високій чутливості. Як правило, вони поступаються камерам з повноформатним датчиком зображення, але у

споживачеві пропонують вже розфасовані разові дози наркотичних засобів. Прибуток отримується за рахунок різниці оптової й роздрібною цін, а також «недоваги» наркотичних засобів або введення до них дешевих сторонніх домішок.

Як показує вивчення матеріалів оперативно-розшукової діяльності в угрупованнях, які спеціалізуються на збуті наркотичних засобів, чітко проявляються організуюча й координаційна функції лідера. Як правило, саме лідер злочинного угруповання встановлює кримінальні зв'язки, як із джерелом одержання оптових партій наркотичних засобів, так і з існуючими угрупованнями, які контролюють територію, на якій діє група.

Структура злочинних угруповань, які займаються незаконним перевезенням наркотичних засобів, майже не залежить від якостей особового складу. За такі злочинні дії затримуються представники усіх верств. Однак особисті якості учасників істотно впливають на їх місце в структурі злочинного угруповання, характер дій з наркотичними засобами, і способи їх приховування. Так, для транспортування наркотичних засобів використовуються власники й водії транспортних засобів, особи, які мають можливість вільного переміщення, як у межах України, так і за кордоном.

Формування й подальший розвиток психологічної й функціональної структур злочинних угруповань неминуче призводить до зміни взаємин їх учасників. Поступово особисті зв'язки й стосунки, які сприяли об'єднанню осіб у групу, поступаються діловим стосункам, пов'язаним зі злочинною діяльністю. Страх за свою безпеку й прагнення до прибутку підпорядковують собі емоційні стосунки членів угруповання. Специфіка незаконного наркобізнесу, у цьому випадку проявляється у значній швидкості зміни стосунків і розвитку структури угруповання. Характер дій в цілому не є кримінальним, і тільки предмет (наркотичні засоби), робить їх такими. Погляд на наркотичні засоби як на товар, дозволяє членам угруповання швидше переборювати психологічні бар'єри, пов'язані з порушенням законів, і розглядати свої стосунки як чисто ділові. Наркотичні засоби й одержуваний прибуток стають основою стосунків в угрупованні.

Керівники (лідери) злочинних угруповань, розширюючи діяльність, прагнуть до встановлення контактів з максимально можливою кількістю незалежних джерел надходження наркотичних засобів, що дозволяє їм, чергуючи джерела, домагатися стабільного надходження товару і знижує ризик викриття усього угруповання, у випадку затримання одного з джерел або зв'язку з ним.

Отже, підводячи підсумок необхідно відзначити, що формування й функціонування злочинних угруповань, які діють у сфері незаконного наркобізнесу підпорядковується закономірностям загальним для усіх видів злочинних груп, однак, специфіка діяльності, пов'язаної з

вже відзначалося, членів злочинного угруповання поєднує прагнення до значної матеріальної вигоди, але з іншого боку, над групою постійно висить страх викриття, підкріплений страхом відповідальності за вчинені злочини. Страх породжує недовіру, а коли погроза викриття стає реальною, то злочинне угруповання може припинити на певний час свою кримінальну діяльність і розпастися, що на практиці практично не відбувається. Успішна злочинна діяльність угруповання призводить до утворення внутрішньої психологічної структури, у рамках якої складаються певні, схвалені всіма членами групи правила поведінки й критерії оцінки. Основне правило поведінки членів злочинного угруповання, з яким найбільш часто доводиться зіштовхуватися правоохоронним органам – «закон мовчання», тобто відмова обвинувачуваного від дачі показань щодо себе, злочинної групи, її діяльності і своєї ролі. Можуть існувати й інші правила, які стосуються поведінки учасників групи в побуті, при вчиненні злочину, при розподілі прибутку, контактах з членами інших злочинних угруповань та ін.

Дотримання внутрішніх правил забезпечується примусом та страхом. У злочинних угрупованнях, як правило, за порушення прийнятих норм поведінки встановлюється одне покарання – смерть винного. І чим вищий рівень розвитку групи, тим жорсткіше покарання, яке може поширюватися на членів родини винного й, одночасно, використовуватися як засіб залякування для інших членів групи. Розвиток психологічної структури злочинної групи призводить до поступової заміни прийнятих у суспільстві норм та інтересів на вузько групові, що призводить до зміни соціальної орієнтації її членів, і робить їх ще більше небезпечними для суспільства. Злочинна група стає референтною для її учасників [2, с. 23-24].

З розвитком психологічної структури угруповання розвивається і його функціональна складова. В ньому з'являється лідер, який, як правило, має певні риси характеру й організаторські здібності. Поява лідера і його визнання усіма членами угруповання призводить до підвищення якісного розвитку психологічної й функціональної складової угруповання. На лідера покладається не тільки керівництво, але й охорона групових інтересів. Як правило, у злочинних угрупованнях саме лідер має прямий вихід на джерела надходження наркотичних засобів і організовує їх поставки.

Як вже відзначалося, злочинні угруповання можуть виникати на будь-якому етапі незаконного наркобізнесу, і спочатку є ланцюжком з передачі наркотичного засобу. Основним завданням такої групи є доставка наркотичного засобу до місця збуту й отримання прибутку за рахунок різниці у вартості. Дещо іншу структуру мають угруповання, які спочатку сформувалися для незаконного наркобізнесу, вони будуються за принципом піраміди, наркотичні засоби рухаються від вершини до низу, поступово розбиваючись на дрібніші партії, і в остаточному підсумку

порівнянні з будь-якими компактними камерами результат буде набагато краще.

У більшості компактних камер шуми дають про себе знати вже при чутливості від 200 одиниць ISO і вище. Шуми, навіть при короткій видержці, стають настільки сильними, що це призводить до погіршення деталізації і неправильної передачі кольору. Однак не усі компактні камери дають негативний результат при зйомці з високим показником чутливості. У деяких камер сенсори виготовлені по унікальній технології. Завдяки конструктивним особливостям матриці, рівень шумів у дійсності помітно знижений у порівнянні з іншими типами сенсорів при тих самих фізичних розмірах.

Ультракомпактні камери мають ще гірші характеристики. По-перше, у них сенсор має менші розміри. Маленький датчик зображення «шумить», як правило, дуже сильно. По-друге, оптика у них також дуже мініатюрна, що так само не сприяє підвищенню якості зображення. Хоча, як правило, на шуми оптика не впливає.

Певну перевагу мають камери з оптичною стабілізацією зображення. Якщо у камері (або у знімному об'єктиві дзеркальної камери) є оптична стабілізація, то це дозволяє при недостатній кількості освітлення збільшити видержку і не підвищувати значення ISO. Проте оптичний стабілізатор виручає тільки на два, максимум три значення. І якщо у камери маленький сенсор, то тут навіть стабілізація не дуже допоможе.

Різні системи поглинання шумів, вбудовані у фотокамеру, не рятують від шумів. Зернистість вони, як правило, згладжують, але при цьому погіршується деталізація, викривляється передача кольору. Якісного зображення на високій чутливості при такому підході отримати неможливо. Краще недодержати кадр на 1-1,5 значення, а потім його «втягнути» при обробці у графічному редакторі, ніж одержати «шумний» знімок.

Певні переваги дає зйомка у форматі RAW, оскільки цей формат містить більше інформації. Знімок не обробляється процесором камери, отже його набагато простіше «втягнути» у графічному редакторі.

Формат JPG передбачає стиснення із втратами і вносить викривлення у зображення. Частина деталей при цьому втрачається. При збереженні у найвищій якості викривлення майже непомітні, але при подальшому редагуванні і збереженні файлу він ще стискається, дані вдруге втрачаються. Якщо передбачається обробка JPG-файла (наприклад, необхідно прибирати шуми), то краще переконвертувати файл JPG у графічний формат, що не вносить викривлень у вихідний знімок, наприклад TIFF.

При зйомці на тривалих видержках також нагадують про себе «гарячі пікселі». Це відбувається через технологічні причини. Матриці у різних екземплярів однієї і тієї самої моделі можуть відрізнятися наявністю на

різних ділянках різної чутливості, що стає помітним при тривалій видержці. Це добре помітно при збільшенні зображення. Причиною можуть бути і дрібні порошинки, які осідають на датчик зображення. Якщо підняти чутливість сенсора, то «гарячі пікселі» ще більше кидаються в очі. Прибрати їх можна обробкою зображення у графічному редакторі. В деяких камерах вбудована функція Pixel Mapping: камера робить знімок, не відкриваючи затвор, отримане зображення аналізується процесором на наявність світлих точок, а потім камера коректує їх вбудованими програмними засобами. У подальшому світлі ділянки вже не проявляються.

Все це дає підстави узагальнити фактори, що впливають на рівень цифрового шуму, а саме:

1. Фізичний розмір датчика зображення і його роздільна здатність. Чим менше фізичний розмір датчика зображення і більше його роздільна здатність, тим вище рівень шумів.

2. Чутливість фотографічного сенсора (ISO). Фактично чутливість фотографічного сенсора стала, змінюється тільки коефіцієнт посилення сигналу. Чим вище ISO, тим більше цифрового шуму спостерігається на фотознімку (при посиленні сигналу виникає більше викривлень).

3. Видержка або час експонування кадру. Рівень цифрових шумів сильно залежить від температури датчика зображення, чим температура вище, тим вище рівень шуму на зображенні. Чим коротше видержка, тим менше цифрових шумів. При тривалій видержці рівень цифрових шумів зростає.

Враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що якісна робота на високій світлочутливості у компактних і ультракомпактних камер скоріше за все виключення, ніж правило. Для того, щоб уникнути появи шумів на знімках, необхідно встановлювати мінімальну чутливість ISO, значення, яке дозволяє забезпечити прийнятний результат.

Ковальова О.В.

ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ ТА ЗАВДАНЬ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ПРАЦІВНИКАМИ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ

Взаємодія слідчого з експертно-криміналістичними підрозділами ґрунтується на використанні загальнонаукових положень, які наукою криміналістикою адаптовані і перетворені для забезпечення процесу розшуку осіб, які вчинили злочин та інших обставин, що забезпечать встановлення істини у справі. У цьому зв'язку при визначенні мети та завдань взаємодії цих суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності будемо виходити з аналізу загальних понять зазначених категорій, які розроблено в філософії та теорії криміналістики.

В роботах, присвячених дослідженню загального поняття мети, зазначається, що вона являє собою результат мислення, для досягнення

правило, відроджується за участю нових членів. Якщо злочинне угруповання не виявляється правоохоронними органами, і його діяльність з незаконного наркобізнесу є успішною, то учасники такого угруповання будуть прагнути, не тільки розширити, але й більш ефективно використовувати свої можливості. Організатори (лідери) такого угруповання, після вчинення перших злочинів, аналізують отриманий злочинний досвід і відповідним чином коректують свою діяльність. Розвиток злочинного угруповання інколи пояснюють «боротьбою за виживання». Кожний вчинений групою злочин, відповідно до закономірностей виділених криміналістикою, залишає сліди у навколишньому середовищі, які можуть бути виявлені й використані правоохоронцями, і, тим самим, збільшує ймовірність викриття такого угруповання. За таких умов найменша помилка, допущена учасником угруповання може призвести до викриття усієї злочинної групи. Тому для продовження злочинної діяльності група змушена розвиватися, удосконалюючи не тільки методи злочинної діяльності але й структуру. Тільки у цьому випадку в неї є шанс уникнути викриття за раніше вчинені злочини. Зі зростанням кримінальної кваліфікації підсилюється кримінальна активність злочинного угруповання [4, с. 79]. Розвиток структури злочинного угруповання призводить до його переходу від нижчих форм (випадкової злочинної групи або «компанії») до організованих форм (організованого злочинного угруповання).

На початковому етапі існування злочинного угруповання, яке займається незаконним наркобізнесом, його чисельність становить від двох до чотирьох осіб, і у злочинній діяльності беруть участь усі його члени. З розширенням зв'язків у середовищі наркоманів, встановленні системи оплати й забезпечення безпеки, до здійснення найнебезпечнішої частини операції – зберігання або безпосередньої передачі партії наркотичних засобів покупцеві залучають наркоманів, які «працюють» або за плату, яку їм виплачує група, або беруть «комісійні» у вигляді частини переданих наркотичних засобів з покупця.

Злочинні угруповання, які сформувалися спочатку тільки для однієї операції, поступово розширюють сферу своєї кримінальної діяльності, втягуючи нових учасників. При цьому учасники попереднього складу угруповання, відіграють роль лідерів, кожний з яких формує свою групу. При цьому вони зберігають свої попередні зв'язки, чим створюється складне злочинне угруповання, структура якого нагадує піраміду або павутину, у центрі якої перебуває організатор угруповання. У злочинних угрупованнях, які займаються незаконним наркобізнесом, не існує твердого контролю виникнення «нових елементів», якщо тільки їх лідери не намагаються піднятися вище у вже існуючій ієрархії.

Як правило, розвиток злочинного угруповання призводить до формування внутрішньої психологічної й функціональної структур. Як

забезпечити її реалізацію. Ініціатором створення такого злочинного угруповання може бути особа, яка має зв'язки із джерелом надходження наркотичних засобів і початкові кошти, вона на початку виступає в ролі лідера. Умовою виникнення такого угруповання є наявність початкових коштів в одного з її учасників, або колективних. Такі кошти необхідні для придбання першої партії наркотичних засобів та організації її доставки. У деяких випадках початкові кошти отримуються в результаті іншої злочинної діяльності, нерідко корисливо-насиленої. Як правило, при передачі наркотичних засобів усередині групи, від одного учасника до іншого, розрахунки здійснюються відразу, при цьому частка прибутку кожного пов'язана зі збільшенням вартості партії.

Загальновідомо, що вивчення злочинної діяльності угруповань, які діють у сфері незаконного наркобізнесу, утруднено внаслідок специфіки вчинених ними злочинів. У ході досудового слідства, як правило, встановлюється й доказується тільки той епізод злочинної діяльності, щодо якого вилучені наркотичні засоби, попередня злочинна діяльність фактично не доказується. Це пов'язане з усталеною практикою, відповідно до якої основним доказом незаконного наркобізнесу є висновок експерта, про віднесення певних речовин до наркотичних засобів, а отже, може бути доказаний тільки епізод, відповідно з яким вилучені такі засоби. Тому вирішальне значення має якісне оперативне документування фактів злочинної діяльності учасників угруповання й тактично грамотне використання результатів оперативно-розшукової діяльності як доказів по кримінальній справі.

Зрозуміло, що прагнення злочинного угруповання збільшити розмір одержуваного прибутку змушує його розширювати й удосконалювати свою злочинну діяльність, однак збільшення кількості операцій з наркотичними засобами й обсягу обігу підвищує не тільки розмір прибутку, але й ризик викриття такого угруповання. Останнє змушує його членів розвивати організаційну структуру й спеціалізацію, використовувати певні технічні засоби, втягувати у злочинну діяльність нових членів, проводити розвідувальну й контррозвідувальну діяльність на противагу правоохоронним органам.

Науковець В.Г. Лукашевич справедливо зазначає, що успішна злочинна діяльність групи й властиве людині прагнення до збільшення прибутку є основою розвитку злочинних угруповань від нижчих форм до вищих, тому не випадково закономірністю формування й розвитку злочинних груп виділяють їх еволюцію [7, с. 15].

Вивчення матеріалів оперативно-розшукової діяльності свідчить про те, що при викритті злочинного угруповання, яке займалося незаконним наркобізнесом, його розвиток й існування припиняються тільки у випадку виявлення й притягнення до кримінальної відповідальності усіх основних членів. Якщо на волі залишається кілька активних членів групи, вона, як

якого здійснюються ті чи інші дії [1, с. 495]. У науковій літературі з філософії, соціології та психології під метою розуміють ідеальний образ бажаного майбутнього результату людської діяльності, усвідомлене, тобто виражене словами, передбачення майбутнього результату діяльності [2, с. 127].

Якщо розглянути стан дослідження даного поняття в кримінальному процесі, в межах якого відбувається взаємодія слідчого з працівниками експертно-криміналістичної служби, можна виділити декілька напрямів визначення «мети» та «завдань».

Одні вчені під метою взаємодії розуміють розкриття, розслідування і запобігання злочинів, інші – припинення злочинів, розшук злочинців, які переховуються, забезпечення відшкодування збитків, завданих злочином. На думку А.Я. Дубинського мета взаємодії охоплює переривання злочинів, всебічне, повне та об'єктивне їх розслідування [3, с. 99].

О.О. Волобуєва вважає, що безпосередньою метою взаємодії слідчого і спеціаліста є встановлення особи невідомого злочинця за допомогою відповідних джерел особистісної інформації [4, с. 14]. Такий підхід до визначення безпосередньої мети взаємодії обумовлюється спрямованістю та характером дослідження. Мета взаємодії визначається тактичними, організаційними, технічними та іншими завданнями, вирішення яких сприяє якісному та своєчасному розшуку злочинця, правильному застосуванню законодавства, раціональності й ефективності слідчої діяльності тощо.

Вважаємо, що взаємодія слідчого з експертно-криміналістичними підрозділами може бути спрямована на переривання злочинної діяльності, розслідування і запобігання злочинів, а також на розшук злочинців, які переховуються від слідства та суду і для відшкодування матеріальних збитків заподіяних злочином. Невиправдано обмежувати мету взаємодії слідчого і співробітників експертно-криміналістичних підрозділів України лише проміжними завданнями слідства та окремими ситуаціями. Саме тому мета такої взаємодії завжди повинна виражатися у розкритті злочинів, встановленні істини у справі.

Мету, для досягнення якої організується спільна узгоджена діяльність припустимо розглядати у широкому і вузькому розумінні. В першому – метою взаємодії є виконання завдань кримінального судочинства. Але ця мета віддалена, для її досягнення здійснюється уся кримінально-процесуальна діяльність. Організація взаємодії суб'єктів розкриття злочинів завжди має конкретну мету, яка обумовлюється характером і змістом конкретної слідчої ситуації, що склалася. У цьому зв'язку сумнівним вважаємо твердження, що метою взаємодії є «об'єднання» інтелектуальних, фізичних можливостей співробітників податкової служби [5, с. 73]. Об'єднання можливостей не підпорядкованих суб'єктів не самоціль, а здійснюється з метою розв'язання конкретної слідчої

ситуації, що сформувалася у справі на даний момент розслідування.

З наведеного видно, що в юридичній літературі під метою розуміють усвідомлений образ очікуваного результату, на досягнення якого спрямована діяльність людини, різновидом якої є розслідування злочинів.

Поняття мети досліджується у нерозривному зв'язку з завданнями криміналістики, але на різних етапах розвитку науки спостерігається неоднозначне ставлення до них. Так, О.Я. Гінзбург вважає, що на відміну від завдання криміналістики, її мета являє собою нібито найвищу точку, до якої намагається дійти наука у своєму розвитку. При цьому він поділяє мету науки на загальну і окрему, а завдання – на загальні, окремі і спеціальні. Загальною метою криміналістики є пізнання закономірностей розвитку усієї науки, формулюється і ставиться для криміналістики в цілому, а окремі – для її окремих систем, окремих теорій. Завдання науки по відношенню до мети займають підпорядковане положення [6, с. 38].

Виходячи із зазначеного, вважаємо за доцільне зберегти такий підхід до поділу завдань на групи щодо основних розділів криміналістики, до яких належить методика розслідування злочинів, складовою частиною якої є взаємодія слідчого з іншими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності.

Реалізація конкретних напрямів взаємодії слідчого з працівниками експертно-криміналістичних підрозділів знаходить відображення в методиках розслідування окремих видів злочинів. В них розкриваються найбільш ефективні форми взаємодії слідчого з особою, яка має спеціальні знання для забезпечення результативності розслідування злочинів.

Відповідно до загальних положень завдання криміналістичної методики можна поділяти на загальні (характерні для усіх розділів науки), спеціальні (що відображають особливості розвитку криміналістичної методики взагалі), конкретні (примують враховувати специфічні фактори, що обумовлюють потреби взаємодії слідчого з працівниками експертно-криміналістичних підрозділів).

Запропонована диференціація завдань надає можливість точніше визначити призначення взаємодії і основні напрями її розвитку. Вона підкреслює складність завдань, що стоять перед нею і разом з цим дозволяє розкрити їх сукупність.

Для з'ясування відносин між завданнями взаємодії і завданнями криміналістики зупинимося на такому. Взаємодія є складовим елементом самостійного розділу криміналістики. Її поява і подальша розробка обумовлена потребами практики. Для її побудови використовуються загальні положення криміналістики, щодо розробки форм і методів взаємодії, з урахуванням специфічних факторів, які мають істотне значення для організації розкриття та розслідування злочинів.

Саме тому завдання взаємодії знаходяться в органічній єдності із завданнями усієї методики. Обумовлюється це тим, що, з одного боку,

діяльність, яка здійснюється на контрольованій ними території. Таким чином, у сферу незаконного наркобізнесу може увійти вже сформована злочинна група, яка раніше спеціалізувалася на вчиненні інших злочинів. Така група зазнає незначною трансформації, пов'язаної зі специфікою незаконного наркобізнесу. Як правило, у таких групах створюються додаткові структури, які займаються тільки цією діяльністю, або контролюють незаконний наркобізнес на «своєї» території, шляхом одержання певної частки прибутку з кожної значної партії.

Злочинні угруповання, які створюються виключно для вживання наркотичних засобів, виконують, як правило, дії, спрямовані на придбання таких засобів та їх вживання членами групи, вони не прагнуть до отримання значного прибутку, тому наркотичні засоби здійснюють обіг виключно усередині такої групи. Втягуючи нову особу до вживання наркотичних засобів, члени такої групи прагнуть знайти нове джерело фінансових надходжень для усієї злочинної групи. Нерідко такі угруповання вчиняють корисливі й корисливо-насиленницькі злочини з метою отримання коштів для придбання наркотичних засобів і, як правило, такі угруповання не прагнуть до розвитку. У слідчій та судовій практиці групи наркоманів зустрічаються, в основному, по справах, пов'язаних з утримуванням кубел для вживання наркотичних засобів.

На формування злочинних угруповань, які діють у сфері незаконного наркобізнесу істотний вплив здійснюють особисті некримінальні зв'язки. Близько третини вивчених груп, які займаються збутом наркотичних засобів, складали угруповання, які об'єднували близьких родичів (мати й дочка, чоловік і дружина, батьки та їх діти, у тому числі малолітні, брати й сестри). Найбільш складними для розслідування є кримінальні справи, пов'язані з етнічними угрупованнями (циганів, таджиків, азербайджанців, узбеків, чеченців, негріїців), у яких крім злочинних, існують дуже сильні родинні зв'язки, встановлення яких ускладнюється мовним бар'єром. При дослідженні значну частину складали групи, учасники яких раніше підтримували особисті некримінальні зв'язки (колишні товариші по роботі, які проживають в одному будинку, знайомі по спільному проведенню часу тощо). Учасники таких угруповань мотивуючи перший епізод злочинної діяльності, вказували на прагнення поправити своє матеріальне становище за рахунок здійснення однієї операції з наркотичними засобами.

Проведене вивчення кримінальних справ, опитування працівників правоохоронних органів дозволяють встановити механізм формування аналізованих злочинних угруповань. Так, на початковому етапі вирішальну роль відіграють особисті взаємини учасників, і наявність початкових коштів. Спершу характер кримінальних зв'язків носить договірний характер, тобто один (декілька) учасників групи зобов'язуються знайти й доставити партію наркотичних засобів, а інші

злочинці спочатку ставлять дану особу в певну залежність, наприклад, дають в «борг» значну суму грошей, а потім організують її викрадення тощо, використовують наркотичні засоби, для створення наркотичної залежності.

Необхідно відзначити, що навіть використання вказаних методів втягнення особи в злочинне угруповання залишає їй можливість вибору, а, отже, повинне розцінюватися як добровільне, за винятком випадків, прямо передбачених законом. На даному етапі своєї діяльності злочинні угруповання аналізованого виду в цілому відповідають ознакам, притаманним організованій злочинності. Те, що вони не можуть експлуатувати безпосередньо, піддається корупції; те, що безпосередньо не піддається корупції, піддається знищенню [8, с. 296].

Метою об'єднання людей у злочинні угруповання, які діють у сфері незаконного наркобізнесу є одержання значного прибутку. Злочинна діяльність такої групи на початковому етапі може носити вузько спеціальний характер. Так, наприклад, злочинні угруповання можуть створюватися для здійснення однієї або декількох операцій: а) виготовлення, вироблення, викрадення наркотичних засобів або культивування наркомістких рослин, з подальшою передачею такого засобу іншим групам і особам; б) транспортування наркотичних засобів з одного міста (країни) в інші (тобто коли члени групи отримують наркотичний засіб у виготовлювача й переправляють у регіон, де існує попит, і продають усю партію оптом); в) створення системи роздрібного збуту наркотичних засобів, мережі кубел для споживання таких засобів (тобто придбання значної партії наркотичного засобу, його розфасовка й збут безпосередньо споживачам).

Проведене вивчення кримінальних справ, порушених за фактом незаконного наркообігу, вчиненого організованими групами, дозволило виявити низку закономірностей. Більша частина виявлених груп спеціалізуються на розфасовці й роздрібному збуті наркотичних засобів. У близько половини вивчених груп, їх учасники самі наркотичні засоби не вживали, і брали участь у злочинній діяльності виключно з метою збагачення. В інших випадках, один або кілька учасників групи вживали наркотичні засоби, і збут використовувався як засіб фінансування власної наркотичної залежності.

Необхідно відзначити, що на формування й функціонування злочинних угруповань, впливають вид наркотичних засобів, який вони поширюють, і етап незаконного наркообігу, на якому вони спеціалізуються. При цьому угруповання можуть початково створюватися для здійснення усього циклу незаконного наркообігу, включаючи й формування системи «відмивання» отриманого доходу від такої злочинної діяльності. Крім того, у сучасних умовах, організовані злочинні угруповання прагнуть взяти під контроль усю дохідну злочинну

завдання методики розслідування злочинів, криміналістичної тактики та техніки не можуть виходити за загальні межі мети і завдань всієї криміналістики, а з іншого боку – завдання науки не є простою арифметичною сумою мети, та завдань самостійних розділів цих знань. Загальнонаукова мета і завдання криміналістики являють собою лише найбільш важливі ідеальні передбачення результатів її розвитку, а завдання розділів та підрозділів – специфічні, більш деталізовані, відображають особливості змісту кожної частини науки та її структурних елементів, внутрішні збуджуючі мотиви їх розвитку.

Необхідно зазначити, що між метою і завданнями криміналістики в цілому та завданнями її розділів і окремих підрозділів не існує і не може існувати неподоланної межі. Розв'язання кожного окремого, спеціального завдання розділу науки певною мірою пов'язано з вирішенням загальних, головних завдань криміналістики. Сукупність мети та завдань, які стоять перед криміналістикою, в свою чергу визначає поступовий розвиток цих знань.

В контексті даної статті припустимо виділити загальну мету сумісної діяльності слідчого з працівниками експертно-криміналістичних підрозділів – встановлення істини у справі, яка має відповідати приписам, що встановлені КПК України (ст.ст. 2, 104, 114, 128-1). Істина ж у справі вважається досягнутою, якщо вона встановлена та обґрунтована даними (доказами), одержаними передбаченими КПК методами і засобами у визначеній процесуальній формі.

Встановлення істини у справі може бути досягнуто різними шляхами. Але характерною, специфічною метою взаємодії, зазначає В.Ю. Шепітько, є якісне і своєчасне розкриття і розслідування злочину, яке досягається з найменшими витратами сил, засобів і часу [7, с. 258].

З одного боку мета є уявним результатом, на досягнення якого спрямована діяльність слідчого та інших суб'єктів кримінального процесу. З іншого боку, мета є чинником, що обумовлює необхідність об'єднання зусиль і можливостей слідчого та працівника експертно-криміналістичного підрозділу.

Конкретна мета взаємодії визначається тактичними, організаційними, технічними та іншими завданнями, вирішення яких сприяє своєчасному та повному розкриттю злочину, правильному застосуванню законодавства, раціональності й ефективності слідчої діяльності тощо. Безпосередньою метою взаємодії слідчого з працівниками експертно-криміналістичної служби в одних випадках може бути успішне проведення окремої слідчої дії, розв'язання конкретної слідчої ситуації, що виникла, в інших – застосування спеціальних знань для дослідження слідів і об'єктів на місці події і одержання інформації, необхідної для організації розшуку злочинця, в третіх – одержання консультації від працівника експертно-криміналістичної служби для планування та визначення тактичної

комбінації.

Розуміючи взаємодію слідчих з працівниками експертно-криміналістичних підрозділів як важливий чинник активізації розслідування, варто зазначити, що спеціальним завданням взаємодії є підвищення ефективності роботи працівників вказаних підрозділів, яке полягає у:

- найбільш доцільному використанні сил вказаних підрозділів;
- заощадженні робочого часу;
- максимально ефективному використанні наявних засобів;
- постійному обміні інформацією;
- підвищенні якості слідства, неухильному додержанні вимог чинного законодавства.

Підводячи підсумки необхідно сказати, що виконання завдань взаємодії слідчого з експертно-криміналістичними підрозділами в кінцевому результаті сприятиме реалізації завдань криміналістичної методики і криміналістики в цілому, а в кінцевому результаті – досягненню мети кримінального судочинства. Тобто, всебічному, повному та об'єктивному розкриттю та розслідуванню злочинів, усуненню їх причин та умов, що, в свою чергу, забезпечить поновлення порушених прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, невідворотність покарання винної особи за вчинення злочину.

Список використаних джерел

1. Философская энциклопедия. Т. 4: Наука логика / АН СССР. Ин-т философии. – М. : Советская энциклопедия, 1967.
2. Васильев И.А. Эмоции и мышление / И.А. Васильев, В.Л. Поплужный, О.К. Тихомиров. – М., 1980.
3. Дубинский А.Я. Взаимодействие следователя и органа дознания / А.Я. Дубинский // Ежегодник КВШ МВД СССР. Тезисы. – К., 1970. – С. 99-106.
4. Волобуєва О.О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин: дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Волобуєва О.О. – Донецьк, 2006.
5. Лисенко В.В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: (теорія та практика): монографія / В.В. Лисенко. – К. : Логос, 2004.
6. Гинзбург А.Я. Принципы советской криминалистики / А.Я. Гинзбург. – Караганда, 1974.
7. Шепитько В.Ю. Криминалистика : курс лекций / В.Ю. Шепитько. – Х. : Одиссей, 2005.

розширення злочинної діяльності в часі й у просторі; 5) формування внутрішньої психологічної й функціональної структур; 6) розвиток тенденцій до поступової заміни емоційних відносин діловими; 7) дія двох протидіючих сил усередині групи [1, с. 14].

Науковець О.І. Романов, додатково виділяє як закономірності формування й функціонування злочинних угруповань перехід до більш тяжких злочинів, і вважає, що мета об'єднання в угруповання й злочинна діяльність – дві різні закономірності [9, с. 14].

Злочинна діяльність не може бути метою об'єднання групи, оскільки є засобом досягнення мети, тому дану закономірність варто викласти у такій редакції – мета об'єднання групи одержання значного прибутку, за допомогою злочинної діяльності.

Запропонований вище перелік закономірностей можна доповнити такими: 1) з розширенням злочинної діяльності й збільшенням нелегального прибутку, група прагне до її легалізації й законного економічного використання; 2) з розвитком групи її керівники прагнуть до встановлення економічного й політичного контролю над регіоном де діє група й одержання контролю над правоохоронними органами [8, с. 305-309].

Зазначені закономірності простежуються й у формуванні та функціонуванні злочинних груп у сфері незаконного наркобізнесу. Розглянемо більш детально загальні закономірності формування злочинних угруповань. На перше місце В.М. Биков поставив добровільність об'єднання. На наш погляд, така закономірність існує й при виникненні злочинних груп, які займаються незаконним наркобізнесом. Об'єднання людей у таку групу відбувається добровільно, але мотиви, які спонукали їх до цього, бувають різними. Найпоширенішими є корисливий і наркотичний мотиви, а також група мотивів, пов'язаних із залученням осіб у вживання наркотичних засобів [10, с. 40].

Вивчення судової та слідчої практик дає можливість відзначити, що в деяких випадках при втягненні осіб у злочинні угруповання використовуються методи фізичного або психологічного примусу, у тому числі й приховані. Наприклад, по одній з кримінальних справ, організатор групи, для її згуртування й залучення нових учасників, використовував погрози й створення «боргової» залежності. Організовані групи, які спеціалізуються на незаконному наркобізнесі, для залучення осіб, необхідних для злочинної діяльності, використовують усі засоби, починаючи від банального підкупу, до різних, часом складних, комбінацій, або фізичного примусу. Як правило, коли особа цікавить таку групу і при цьому відмовляється від винагороди, цілеспрямовано створюються умови, які змушують останню змінити своє рішення. З цією метою використовують шантаж, погрози фізичною розправою над особою або її близькими, нерідко неприховане насильство. Є випадки коли

цього необхідно мати уявлення про закономірності процесу формування й функціонування таких угруповань.

Недостатня кількість у вітчизняній криміналістиці прикладних розробок проблеми розслідування незаконного наркобізнесу, відповідних рекомендацій для практики, обмежує можливість правоохоронних органів у проведенні на належному рівні змістовної протидії таким злочинам. Окремі проблеми розслідування таких злочинів були в центрі уваги науковців, про що свідчать публікації вітчизняних та зарубіжних криміналістів В.М. Бикова, В.К. Весельського, С.О. Данільяна, Г.М. Меретукова, В.В. Трухачова, О.В. Одерія, Л.Г. Шарай, М.Г. Шурухнова та ін. Однак у працях названих авторів питання формування та функціонування злочинних угруповань у сфері незаконного наркобізнесу не розглядалися або розглядалися фрагментарно.

Аналіз наукових джерел щодо злочинів організованих груп дає можливість констатувати, що в юридичній літературі для їх класифікації, більшість науковців використовують такі підстави: наявність або відсутність попередньої згоди про вчинення злочину, стійкість та згуртованість [5, с. 44-57]. Немає однозначного підходу до ознак організованої злочинної групи. Так, О.І. Гуров, виділяє такі ознаки: суворі «ієрархія», тривале існування, заняття злочинною діяльністю як «бізнесом» [3, с. 297].

Більш чітко ознаки організованих злочинних груп виділяє В.Т. Контеміров: а) наявність специфічних організаційних і виконавчих структур, чітко сформована внутрішня ієрархія, спрямованість умислу членів групи на злочинну діяльність постійного характеру, наявність суворої дисципліни, системи заохочень і санкцій, їх практична реалізація; б) законспірований, планований характер злочинної діяльності, чіткий розподіл ролей, функцій, орієнтація членів на спеціалізацію, прагненням до отримання максимальних доходів; в) існування лідера, що має значний авторитет у злочинному світі або користується підтримкою «авторитетів» з кримінального середовища; г) використання сучасних технічних засобів, транспорту, зброї; д) вжиття членами групи заходів з метою нейтралізації форм соціального контролю, цілеспрямована розробка заходів протидії правоохоронним органам, корумпування; є) прагнення до розширення сфери діяльності і впливу в масштабах регіону; ж) наявністю великих сум коштів для відтворення злочинної діяльності, матеріальної підтримки членів груп, злочинних угруповань та організацій; з) прагненням до встановлення міжрегіональних зв'язків [6].

На думку В.М. Бикова, існують такі загальні закономірності формування й функціонування злочинних груп: 1) добровільність об'єднання; 2) мета об'єднання – спільна злочинна діяльність; 3) розвиток від простих об'єднань до груп більш високого рівня; 4) поступове

Кофанов А.В.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

Сучасні потреби органів внутрішніх справ України у експертах-криміналістах зумовлені демократизацією суспільства, посиленням уваги до дотримання прав і свобод людини, розгалуженою системою експертних установ, нарощенням зусиль у боротьбі зі злочинними проявами.

Реформування діяльності правоохоронних органів щодо техніко-криміналістичного й експертного забезпечення розкриття та розслідування злочинів потребує реорганізації їх структури, зміни наявної орієнтації на ставлення фахівця до своєї службової діяльності. Виконання цього завдання неможливе без якісної підготовки фахівців високого рівня.

Якість та ефективність експертної діяльності безпосередньо пов'язані з рівнем її теоретичного осмислення, ступенем розроблення методологічних, правових, організаційних засад її здійснення, забезпечення досягненнями науково-технічного прогресу, підвищенням якості відбору, підготовки та перепідготовки експертів.

Як показало вивчення підходів навчальних закладів органів внутрішніх справ до відбору, фактичної організації та проведення професійної підготовки, супроводження діяльності експертів-криміналістів частково відповідає належному рівню.

Виходячи із зазначеного вище, вважаємо за необхідне розглянути проблематику моделі судового експерта. Тобто, кого саме (власника яких якостей) хотів би бачити замовник у своїй структурі як, спочатку молодого фахівця, а згодом досвідченого експерта.

Вивчення та аналіз експертної діяльності, на нашу думку, є обов'язковою передумовою теоретичного осмислення проблеми, узагальнення досвіду, вироблення принципових положень формування моделі судового експерта.

Особливий характер функцій, що виконуються експертом, спеціальна мета досліджень, які проводить експерт, правове регулювання підстав для проведення експертиз та порядку їх проведення виділяють судово-експертну діяльність серед інших видів людської діяльності. Все це повинно визначати специфіку добору та підготовки експертних кадрів.

Актуальність розробки системи критеріїв добору, підготовки і супроводження діяльності експертів-криміналістів обумовлена, в першу чергу, концептуальним значенням єдності особи експерта та його діяльності. Результат роботи експерта визначається успішністю його професійної діяльності. Успішність результату діяльності залежить як від кваліфікації експерта, так і від його особистих якостей, ступеня їх розвитку та управління ними.

Незважаючи на значущість інноваційного підходу до системи підготовки експертних кадрів, активізації конкретних напрямів експертної

діяльності, процес формування особистості експерта, його професійних якостей дотепер не отримав належного розвитку, який би відповідав складним завданням, що пред'являються наукою і практикою у сфері боротьби зі злочинністю. Висловлювання більшості вчених щодо перспектив розвитку системи підготовки експертів пов'язані із суб'єктом експертизи, як професійної діяльності, з точки зору психологічних якостей, етики експертної діяльності, загальних питань професійної підготовки експерта. На сьогодні в Україні, на жаль, немає жодної монографічної роботи, присвяченій даній проблематиці.

Отже, кінцева діяльність спеціаліста відображається в моделі фахівця. У сучасній науковій літературі «модель» використовується в таких значеннях:

- модель – опис найбільш характерних властивостей оригіналу, отриманих у процесі його вивчення, тобто змістовна схема проекту;

- модель – штучно створене для вивчення предметів явище, процес, ситуація, що змінює оригінал, вивчення якого неможливе [1].

У спеціальній літературі порушується питання проблематики створення моделі судового експерта [2].

Необхідно зауважити, що для створення моделі експерта, призначеної для оцінки ступеня підготовленості експерта до практичної діяльності, варто досліджувати комплекс соціальних, етичних, психофізіологічних та професійних якостей особи.

Вирішення зазначених питань безумовно буде сприяти підготовці якісного фахівця, підвищенню ефективності та результативності функціонування експертної служби України [3;4].

Судова експертиза – це дослідження, проведене експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду [5].

Судова експертиза, як самостійний засіб доказування, ґрунтуючись на досягненнях науки і техніки, повинна забезпечувати вірогідність встановлених за її допомогою обставин справи і сприяти досягненню об'єктивної істини.

Істинність висновку судового експерта зумовлена науковою вірогідністю знань і фактичних даних, які подаються експерту органами слідства або судом. Наукова обґрунтованість і вірогідність висновку залежить від високого професіоналізму судового експерта, який повинен досконало використовувати наукову та спеціальну методологію експертного дослідження і сучасні науково-технічні засоби пізнання.

Оптимальні умови для проведення таких експертиз можуть бути створені лише в системі державних судово-експертних установ, співробітники яких є судовими експертами-професіоналами і мають можливість використовувати новітні науково-технічні досягнення.

розслідуванні того чи іншого різновиду екологічних злочинів.

Злочини проти навколишнього природного середовища – це така категорія злочинів, при розслідуванні яких часто виникає необхідність у призначенні комплексу судових експертиз по одній справі. Фактично всі склади глави 8 кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за злочини проти довкілля, – матеріальні, тобто настання суспільно небезпечних наслідків є обов'язковою умовою для того, щоб розглядати конкретне діяння (за наявності інших складових) як екологічний злочин. Це є однією з особливостей таких злочинів, оскільки наслідки настають у багатьох випадках не відразу, а після значної кількості часу. Однак віддаленість ця нітрохи не применшує суспільної небезпеки даної категорії злочинів.

Таким чином, у процесі доказування необхідно встановити, який же був заподіяний збиток майну або шкода здоров'ю, навколишньому природному середовищу; які процеси або діяння спричинили порушення, що призвели до злочинного результату тощо. Все це та і багато інших питань, без яких не може бути доведена наявність складу злочину, можна вирішити тільки в межах експертного дослідження.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141

2. Мама не узнает. Темпы уничтожение природы в Китае обгоняют рост экономики. Материалы сайта «Украина криминальная» – cripo.com.ua/print.php?sect_id=1&aid=129077

Самохін О.Ю.

ФОРМУВАННЯ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ, ЯКІ ДІЮТЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО НАРКОБІЗНЕСУ

Злочини, у сфері обігу наркотичних засобів вчинюються переважно організованими групами в більшості регіонів України. Зростання кількості наркоманів призводить до активного формування наркобізнесу як основної ланки організованої злочинності. В останні десятиліття помічене удосконалення професіоналізму й організованість злочинців у сфері незаконного наркотичного обігу. Цьому сприяють зв'язки між вітчизняними та зарубіжними злочинними угрупованнями, близькість України до азіатських країн-виробників і європейського ринку збуту. Одним з основних завдань криміналістики є розробка найбільш ефективних методів, засобів і прийомів розкриття та розслідування злочинів у сфері наркобізнесу. Успішне розслідування діяльності учасників організованої злочинної групи у сфері незаконного наркобізнесу неможливо без пізнання закономірностей їх поведінки, а для

Одерій О.В.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ (ОКРЕМІ ПИТАННЯ)

Конституція України вказує: «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу», також в ній зазначається, що «Забезпечення екологічної безпеки та рівноваги на території України... є обов'язком держави» [1].

Втілюючи ці конституційні принципи, держава та правоохоронні органи повинні боротися з будь-якими порушеннями екологічних прав народу. Складна екологічна обстановка значною мірою зумовлена постійним зростанням кількості екологічних злочинів. Рівень їх латентності складає 95%. Відповідно до статистичних звітів органів МВС України, екологічні злочини складають менше одного відсотка від загальної кількості вчинених в державі злочинних діянь, тоді як, за твердженнями кримінологів з урахуванням саме латентності, їх кількість повинна складати 15-23%. У зв'язку з цим, проблеми розслідування та профілактики екологічних злочинів є вкрай актуальними. Крім того, і екологічне становище у певних регіонах України не можна назвати у повній мірі позитивним (Запоріжжя, Маріуполь, Кривий Ріг, Алчевськ тощо). До речі, у Китаї економічні досягнення вимірюють показниками ВВП, який не враховує екологічні витрати росту економіки. Науковці підраховали, що за 2004 рік екологічні втрати склали 511,8 млрд. юаней, що є 3,05% ВВП, або приблизно третина щорічного приросту. Наприкінці 2010 року з'явилися неофіційні відомості щодо результатів таких досліджень у 2008 році, де було враховано ще й втрати від руйнування екології. Виявилося, що деградація природного середовища зросла у порівнянні з 2004 р. на 75%. Темпи знищення природи у Китаї настільки високі, що вони випереджають зростання економіки [2]. Не бажано, щоб така ситуація повторилася і в Україні.

Розслідування злочинів проти довкілля має низку особливостей, одна з яких – це використання спеціальних знань, без яких слідчому неможливо вирішення всіх питань, які виникають під час слідства.

Недостатнє використання допомоги спеціалістів при проведенні слідчих дій або неправильний вибір спеціаліста є результатом того, що не завжди слідчі знають, з якою метою і саме яких спеціалістів можна було б запросити. Практика свідчить, що такими можуть бути криміналісти, екологи, ветеринари, іхтіологи, агротехніки, ґрунтознавці, хіміки, судові медики та ін. Уявляється, що вирішенням даної проблеми було би включення в криміналістичні рекомендації типової інформації про те, до яких спеціалістів і з яких конкретно питань можна звертатися при

Проведення експертиз у спеціалізованих експертних установах – найбільш прогресивна форма реалізації судово-експертної діяльності. На практиці виникає низка питань, що вимагає додаткового правового регулювання стосовно:

- реалізації слідчим права вибору експерта між працівником експертної установи та іншим фахівцем;
- роз'яснення експерту, співробітнику експертної установи, його прав і обов'язків;
- правового закріплення функцій керівника судово-експертної установи, пов'язаних з вирішенням питань про можливість проведення експертизи;
- розгляду висновку експерта процесуально уповноваженим керівником структурних підрозділів експертної установи та інше.

Правова регламентація взаємовідносин між експертом і керівником експертної установи набула процесуального закріплення у ст. 198 КПК України. Процесуальні повноваження керівника експертної установи окреслені стисло, а низка питань, пов'язаних із взаємовідносинами між керівником та експертом, не отримало свого відображення в законі. Цій проблемі присвячені роботи Ю.К. Орлова, В.Д. Арсенєва, Ю.А. Герасова, О.В. Жгенти, Ю.Г. Корухова, К.Т. Суярова, Г.М. Надгорного, О.Р. Шляхова, І.П. Кононенко [6; 7; 8; 9; 10].

В експертній практиці простежуються дві протилежні тенденції: з одного боку, перебільшення ролі керівника та його повноважень у відносинах з експертом, з іншого – недооцінка його ролі та повноважень [11, с. 106-130].

Взаємовідносини між експертом і керівником набувають процесуальної регламентації у випадках, коли за дорученням слідчого керівник експертної установи роз'яснює співробітникам, яким доручено проведення експертизи, права та обов'язки експерта, передбачені ст. 77 КПК України. Процесуальні права керівника, і, відповідно, процесуальний статус взаємовідносин експерта і керівника визначені у ст. 75 і 198 КПК України. Одним із важливих моментів у взаємовідносинах між керівником та експертом є стадія доручення проведення експертизи. У цій стадії можна виділити чотири етапи:

- ознайомлення керівника з постановою про призначення експертизи, визначенні її роду, виду, підвиду, категорії складності. Оцінка можливості проведення експертизи в експертній установі, якою він керує, відбувається за наявності необхідного для цього устаткування і фахівців. До цього також включається необхідність оцінки керівником комплексності досліджень експертизи в цілому і окремих питань зокрема. У випадку необхідності участі фахівців з різних галузей знань, керівник зобов'язаний встановити послідовність проведення дослідження, враховуючи при цьому ймовірність втрати окремих ознак або

властивостей об'єкту при дослідженні одним з фахівців, і необхідність дослідження об'єктів іншими фахівцями. Якщо в дослідженні братимуть участь фахівці інших установ, керівник повинен передбачити порядок взаємодії з ними;

- вибір виконавців. Керівник повинен мати інформацію про експертну спеціалізацію кожного співробітника, їх кваліфікацію, володіння певними засобами дослідження, навантаження на час розподілу експертиз і можливість участі експерта по конкретній кримінальній справі;

- оцінка керівником необхідності і можливості використання при проведенні експертизи технічних засобів, зокрема можливості виконання експертизи з використанням ЕОМ, а також різноманітного устаткування, призначеного для проведення експертизи;

- встановлення термінів проведення експертизи. При встановленні термінів проведення експертизи керівник зобов'язаний враховувати кваліфікацію експерта, його навантаження, залучення на інші види діяльності, виконання ілюстративних або фототаблиць [11, с. 106-130].

Найскладнішою фазою взаємовідносин експерта і керівника є перевірка керівником обґрунтованості висновку експерта. Право перевірки обґрунтованості висновку повинно ґрунтуватися не тільки на процесуальній або відомчій регламентації, але й на моральній, етичній і професійній основі.

Однією зі специфічних форм контролю за якістю проведення експертиз вважається рецензування висновків експерта. Як непроцесуальна форма контролю за їх якістю, рецензування може бути підставою для виникнення подальшого процесуального обов'язку керівника – поінформувати відповідно про обставини, що виникли і передбачені КПК України.

Керівник експертної установи не має права доручати проведення експертизи експерту у випадках, передбачених ст. 62 КПК України.

Керівник експертної установи здійснює контроль за вчасним виконанням експертиз, вживає заходів для найповнішого, всебічного та об'єктивного проведення експертизи й виявлення причин, умов та обставин, що сприяли вчиненню злочинів. Він вправі перевіряти обґрунтованість висновків експерта, давати вказівки експерту щодо застосування найбільш ефективних засобів дослідження і обладнання, передавати проведення експертизи від одного експерта іншому. Про всі розпочаті дії відносно конкретної експертизи керівник експертної установи письмово повідомляє слідчого, який призначив експертизу.

У випадку розбіжності думок керівника експертної установи і його підлеглого з приводу повноти і обґрунтованості висновку експерта, керівник має право, з урахуванням думки останнього і згоди слідчого, сформувати комісію експертів, включивши до її складу експерта, який склав висновок. У висновку, що складений сформованою комісією,

Тому потреба у судово-психіатричній експертизі для визначення осудності особи, яка вчинила цей злочин, у ході досудового слідства може виникнути лише в тому разі, коли насильницьке донорство супроводжувалося безпідставним вбивством, тяжким тілесним ушкодженням чи мордуванням, в яких не було прямої потреби для досягнення мети цього злочину.

Зважаючи на спеціальну мету насильницького донорства, маловірогідною є також можливість перебування суб'єкта цього злочину в стані обмеженої осудності. Стан обмеженої осудності, відповідно до ст. 20 КК України, характеризується відсутністю здатності повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними під час вчинення злочину через наявний психічний розлад. Проте інколи таке питання може поставати, коли, наприклад, матиме місце заздалегідь не сплановане вчинення насильницького донорства, суб'єктом якого є матір, яка намагається врятувати життя власної дитини шляхом вчинення цього злочину. Психічний розлад, що є підґрунтям для визначення стану обмеженої осудності, у цьому випадку може бути викликаний небезпекою для життя дитини. Проте наявність обмеженої осудності, відповідно до ч. 2 ст. 20 КК України, може лише пом'якшити кримінальну відповідальність, а не виключити наявність складу злочину.

Важливо зауважити, що вирішення питання судово-психіатричної оцінки психічних розладів, які виникли в особі після вчинення нею правопорушення, але до винесення судом вироку, передбачається п. 3 ст. 19 Кримінального кодексу України, де вказується, що не підлягає покаранню особа, котра вчинила злочин у стані осудності, але до винесення судом вироку захворіла на душевну хворобу, що позбавило її можливості усвідомлювати свої дії, бездіяльність або керувати ними. До такої особи за призначенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання вона може підлягати покаранню.

Таким чином, при направленні на судово-психіатричну експертизу осіб із психічними розладами, що вчиняють незаконну трансплантацію органів і тканин людини, необхідно з'ясувати такі питання: 1) чи наявна в особи душевна хвороба, яка виникла після вчинення нею злочину і яка саме; 2) визначити глибину психічного розладу (юридичний критерій); 3) визначити характер перебігу хвороби (хронічна чи тимчасова); 4) уточнити час виникнення психічного розладу. Зміст останнього пункту має особливе процесуальне значення, оскільки з'ясування, в яких саме процесуальних діях обвинувачений брав участь, перебуваючи у хворобливому стані, допомагає визначити, які саме дії не мають кримінально-процесуального значення.

при цьому було зафіксовано понад 50 випадків знаходження в ній генотипу, відповідного профілю ДНК, виявленому в досліджуваному об'єкті [4, с. 5].

Однак аналіз вітчизняної та зарубіжної практики використання обліку ДНК у розкритті та розслідуванні злочинів показує, що дана сфера діяльності, будучи новою в експертній практиці, має ряд значних прогалин і вимагає подальшого вдосконалення.

На нашу думку, повноцінне ведення та ефективне використання обліку ДНК біологічних об'єктів можливе лише в разі розробки та прийняття низки нормативно-правових актів, у тому числі і міжвідомчого характеру. Вирішення зазначених питань дозволить у майбутньому значно підвищити рівень розкриття злочинів за рахунок використання відомостей обліку ДНК біологічних об'єктів.

Список використаних джерел

1. Лантух А. М. Некоторые вопросы совершенствования организационных основ криминалистической регистрации / А. М. Лантух // Криминалистическое обеспечение деятельности органов внутренних дел : сб. науч. трудов. – М., 1991. – С. 41.
2. Исаков А. Н. Криминалистика в США : теория и практика ее применения / А. Н. Исаков. – Екатеринбург : Урал. гос. ун-т, 1993. – 218 с.
3. Аверьянова Т. В. Проблемы криминалистической регистрации (учетов) / Т. В. Аверьянова // Криминалистическое обеспечение деятельности органов внутренних дел : сб. науч. трудов. – М., 1991. – С. 19.
4. Перепечина И. О. Особенности формирования базы данных о генетических признаках на основе автоматизированных информационных систем / И. О. Перепечина, М. Г. Пименов, С. А. Кондрашов // Экспертная практика. – 1996. – № 40. – С. 5.

Мішук І.В.

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ПРОЦЕСІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ І ТКАНИН ЛЮДИНИ

Актуальність теми є очевидною, оскільки складність об'єктивної сторони насильницького донорства, специфіка способу його вчинення, а, особливо, дії, що полягають у вилученні крові з метою її подальшого використання, вимагають від суб'єкта цього злочину досить високого рівня інтелектуального розвитку та значних вольових властивостей. Особливості такого діяння фактично виключають можливість наявності у вказаної особи медичного критерію неосудності. Ці умови роблять майже неможливим вчинення цього злочину особою, яка недостатньо контролює свою поведінку чи має неадекватний інтелектуальний рівень розвитку.

вказуються причини створення комісії та її висновки.

Керівник експертної установи має право передавати свої повноваження заступникам, керівникам структурних підрозділів та їх заступникам.

Таким чином, на керівників експертних установ доцільно покласти такі повноваження як: доручення проведення експертиз конкретному експерту (експертам), встановлення терміну проведення експертиз, здійснення контролю за якістю експертиз і виконанням їх у встановлений термін, надання науково-методичної допомоги експерту [12].

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо за потрібне розглянути питання якості роботи експерта і його показників. Поняття «якості» можна розглядати як комплексну структуру, яка включає забезпечення таких елементів: правових, науково-технічних, методичних, організаційних, матеріально-технічних засобів. Якість експертного дослідження поняття не абстрактне, воно реальне, існує і має певний зміст, що виражає істотну визначеність, оскільки результатом його є експертний висновок – судовий доказ. Висновок експерта має процесуальний (правовий) і науково-технічний бік. Тому і поняття «якість судової експертизи» має процесуальний і науково-технічний зміст. Таким чином, саме поняття «якість судової експертизи» є комплексним і вимагає комплексного, системного підходу до його вивчення [13].

Поняття «якість» тісно пов'язано з поняттям «ефективність». Спеціальних досліджень з цього питання не проводилось. Зазвичай наголошується, що експертне дослідження повинно бути повним, всебічним, об'єктивним і т.д., а експертний висновок – повним, зрозумілим, несуперечливим, послідовним, обґрунтованим і т.п. Тому вивчення ефективності експертних досліджень і заходів з їх підвищення допускає одночасний аналіз чинників, що підвищують якість, рівень досліджень, а також достовірність і обґрунтованість висновків експерта.

У правовій літературі поняттю «якість» надається менше уваги. Так, І.П. Кононенко визначає якість висновку судового експерта як «сукупність правових і науково-технічних властивостей, що відповідають вимогам закону, іншим нормативним актам, що регулюють проведення судових експертиз, і науково-методичних вимог, що пред'являються до висновку судового експерта як до судового доказу». Це визначення в цілому не викликає заперечень [14].

З нього видно, що якість є характеристикою результатів функціонування системи (судової експертизи) на окремих її етапах, «готового продукту», тоді як ефективність відноситься до характеристики всієї системи, демонструючи, наскільки ця система функціонує відповідно до тих завдань і цілей, для вирішення яких вона була створена. Деякі з цих завдань направлені на отримання продукту певної якості (наприклад, на обґрунтований висновок); інші відносяться до порядку самої діяльності,

процесу (наприклад, своєчасність проведення експертизи). Проте і ті і інші направлені на отримання певного результату, що відображає ступінь ефективності системи.

Зі сказаного можна зробити висновок, що ефективність є більш широкою категорією, ніж якість, і включає в себе останню.

Показники якості експертного дослідження тісно пов'язані з показниками ефективності експертного дослідження.

До кількісних показників «якості» ефективності експертної роботи відносяться:

1. Показник досягнення мети встановлення фактичних даних. Ними є співвідношення кількості поставлених і вирішених питань. Вирішеними питаннями вважаються ті, відповіді на які висловлені у категоричній формі (позитивній або негативній), оскільки вказані відповіді завжди містять фактичні дані, що мають доказове значення. До вирішених варто також відносити питання, відповіді на які дані в умовно категоричній, альтернативній і вірогідній формі, оскільки дослідження з подібними висновками можуть бути використані для розробки версій. Невирішеними потрібно вважати лише ті питання, відповіді на які містять формулювання «вирішити дане питання неможливо».

2. Кількість допущених експертом експертних помилок. Даний показник виводиться шляхом зіставлення результатів первинної і повторної експертиз, експертиз і матеріалів справ, завершеним провадженням (з яких є вирок або рішення суду, що набрав законної сили), а також рецензування наглядових справ і організації контролю в експертній установі за поточними висновками. Висока якість в даному випадку допускає зведення до мінімуму або повне усунення експертних помилок.

3. Дотримання строків. Показником такого критерію є кількість питань, вирішених експертом при проведенні дослідження за понад урочний час, що передбачений відомчими інструкціями. Ступінь і якість дослідження, в даному випадку, можна визначити за відношенням кількості питань, вирішених у встановлені терміни, до всіх поставлених перед експертом питань.

4. Показник дотримання законності при проведенні експертиз. До нього відноситься кількість питань, що вирішені без порушення процесуальних вимог проведення експертизи.

5. Вимога повноти і ясності висновку. Ця мета буде досягнута тоді, коли при проведенні дослідження не виявилося питань, що залишилися без відповіді, або недосліджених об'єктів, у висновку відсутні недоведені твердження або незрозумілі, що допускають різне тлумачення відповіді, які через це не можуть бути використані слідчим або судом. Показником у даному випадку може бути відношення повно і зрозуміло сформульованих висновків до всіх поточних висновків.

інформації різноманітного характеру: фотознімків, дактилоскопічних карт, друкованих текстів. Це дозволяє патрульним поліцейським швидко ідентифікувати затриманих осіб або розшукувані предмети, що сприяє підвищенню ефективності роботи поліції.

У даний час поліцейські автомобілі в Сполучених Штатах обладнані комп'ютерними терміналами, підключеними до основного комп'ютера. У результаті співробітники поліції витрачають менше часу на отримання необхідної інформації, що позитивно позначається на розкритті злочинів, особливо «за гарячими слідами». Відповідно до американських стандартів інформація на термінали повинна надходити через 12 секунд після запиту до місцевих центрів і через 30 секунд при зверненні в комп'ютери штату та федерації.

Підвищення рівня використання в практичній діяльності криміналістичних обліків, на наш погляд, залежить також від використання передового досвіду впровадження в практику різних програмно-технічних комплексів, що працюють з масивами криміналістично значимої інформації.

Ще одним немаловажним фактором підвищення використання відомостей, що містяться в місцевих і регіональних криміналістичних обліках, є розробка таких програмних продуктів, які полегшують роботу слідчих і оперативних працівників з криміналістично значимою інформацією. Найчастіше співробітники слідчих і оперативних підрозділів мають неглибокі знаннями в роботі з обчислювальною технікою, а запропоноване програмне забезпечення іноді викликає труднощі навіть у фахівців у цій галузі. Все це призводить до того, що слідчі і оперативні співробітники вважають за краще або не використовувати криміналістичні обліки як один із засобів розкриття злочинів, або змушені звертатися за допомогою в інформаційні підрозділи.

Серед перспективних напрямів розвитку інформаційного забезпечення розкриття та розслідування злочинів можна виділити і формування нових видів криміналістичних обліків. Це пов'язане, з одного боку, з виникненням нових носіїв доказової інформації і засобів їх виявлення, а з іншого – з розширенням можливостей судової експертизи, з виникненням її нових видів і родів [3, с. 19].

У даний час в Україні на базі ДНДЕКЦ МВС України діють лабораторії з досліджень ДНК біологічних слідів. Одночасно співробітники даних лабораторій здійснюють постановку ДНК біологічних об'єктів на криміналістичний облік.

Інформаційні бази даних дозволяють використовувати ДНК-аналіз вже на ранніх стадіях розслідування злочинів для отримання пошукової інформації. Досвід практичного використання обліків ДНК показав їх високу ефективність. Так, у Великобританії у 1994-1995 рр. база даних по генотипах використовувалася у зв'язку з розслідуванням 300 злочинів,

Існуюча в даний час інформаційна система, що являє собою сукупність локальних, регіональних і центральних ручних картотек і автоматизованих банків даних, також не відповідає сучасним вимогам.

Одним із шляхів вирішення даної проблеми є, на наш погляд, повна автоматизація процесів обробки та надання необхідної інформації зацікавленим особам. Варто погодитися з думкою Р.А. Усманова, який вважає, що повна автоматизація включає в себе: а) з'єднання локальних інформаційних мереж місцевих підрозділів органів внутрішніх справ між собою, а також з регіональними і центральними мережами; б) забезпечення доступу до реєстраційних масивів з робочого місця користувача (слідчого, оперативного працівника); в) встановлення різних видів допусків користувачів залежно від виконуваних функціональних обов'язків; г) переклад облікових даних з паперових носіїв на електронні документи і тощо.

Необхідне прийняття МВС України Програми «Створення єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи органів внутрішніх справ», що передбачала б комплексний підхід до вирішення проблем вдосконалення інформаційно-телекомунікаційного забезпечення органів внутрішніх справ.

Реалізація такої Програми дозволить підвищити інформаційне забезпечення процесу розкриття і розслідування злочинів, а також їх запобігання, на новий якісний рівень шляхом оперативного отримання співробітниками органів внутрішніх справ у режимі реального часу точної і достовірної криміналістично значимої інформації, інтегрованої в системі МВС України.

З метою подальшого вдосконалення системи криміналістичної реєстрації потрібно враховувати позитивний досвід роботи з криміналістичними обліками в правоохоронних органах США і деяких інших країнах.

У США, наприклад, криміналістичні обліки ведуться в єдиній системі, орієнтованій на вирішення завдань як статистичного аналізу, так і розшуку злочинців. Вихідна інформація надається до Федерального бюро розслідувань за єдиною формою безпосередньо співробітниками, які проводять огляд місця події, що сприяє її достовірності. Всі кримінальні справи кодуються, інформація про учасників кримінального процесу заноситься в комп'ютер, що дозволяє виявляти наявність між ними зв'язків, важливих для розслідування. При цьому об'єктами обліку є не лише підозрювані і засуджені особи, а й потерпілі, свідки, особи, які в майбутньому можуть стати жертвами злочинів, наприклад, діти, державні службовці, власники зброї, автотранспорту, інші громадяни. У цій же країні є автоматизована система реєстрації всього населення [2, с. 47].

У деяких зарубіжних країнах автомобілі патрульних нарядів оснащені автоматизованою довідковою системою, яка забезпечує передачу

Отже, було розглянуто критерії і показники якості експертного дослідження при вирішенні поставлених перед експертом завдань з точки зору кінцевого результату судової експертизи, їх зв'язку з критеріями судової експертизи в цілому [15].

Але якість роботи експерта важко визначити лише за допомогою кількісних показників. Тут варто виходити з розмежування показників якості експертного дослідження на дві великі групи:

– показники, що відносяться безпосередньо до проведення дослідження;

– показники, що відносяться до складання висновку, в якому відображаються хід дослідження і сформульовані експертом висновки.

До показників першої групи можна віднести: відповідність обраної методики особливостям досліджуваних об'єктів, поставленого перед експертом завдання; сучасний рівень дослідження (використання комплексу сучасних методів дослідження); раціональність дослідження (вибір найефективнішого розв'язання завдання); економні витрати досліджуваного об'єкта (речовини); точність оцінки сукупності виявлених ознак (відповідність її розробленим критеріям); використання у необхідних випадках експертної ініціативи для встановлення фактів, що мають значення для справи.

До показників другої групи можна віднести наукову обґрунтованість, повноту, ясність і наочність висновку. Цей аспект відноситься до оцінки ефективності виробничої діяльності експерта і має значення в межах організаційної структури, хоча результати цієї діяльності здійснюють безпосередній вплив на досягнення загальних цілей судової експертизи.

Наукова обґрунтованість і повнота висновку виявляються: в точності і послідовності опису об'єктів, процесу дослідження, зовнішнього вигляду досліджуваних об'єктів, що дають можливість їх індивідуалізації; в ознаках, виявлених у ході дослідження, шляхом застосування наукових методів; у встановленні об'єктивних зв'язків виявлених ознак із фактом, що досліджується; у формулюванні проміжних висновків, що одержуються в ході дослідження і використовуються для формування остаточного висновку; у формулюванні остаточного висновку на основі оцінки сукупності виявлених ознак; відсутності питань, що залишилися без відповіді. Ясність характеризується логічністю міркувань, доступністю викладу для неспеціалістів (роз'ясненням спеціальних термінів і т. д.), відповідністю висновків поставленим питанням. Наочність визначається додатком до висновку необхідної ілюстративної або фототаблиці.

Підсумовуючи викладене вище, треба зазначити, що якість та ефективність проведення досліджень безпосередньо та прямо пропорційно залежать від якості підготовки судових експертів. Відповідно без суттєвого покращання зазначеної підготовки експертів та переходу на

якісно новий рівень взаємовідношень «експерт – керівник підрозділу» марно сподіватись на належну якість та ефективність експертних досліджень.

Список використаних джерел

1. Ануфрієв М.І. Вищий заклад освіти МВС України : наук.-прак. посіб. / М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, О.Н. Ярмаш – Х., 1999. – С. 29.
2. Грузкова В.Г. Психологические и организационно-методические аспекты профессионального отбора и подготовки судебных экспертов в системе МЮ СССР / В.Г. Грузкова // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1982. – Вып. 25. – С. 43-47.
3. Аубакиров А.Ф. Система профессиональной подготовки экспертных кадров / А.Ф. Аубакиров. – Алма-Ата, 1992. – С. 142.
4. Садченко О.О. Проблемы подготовки экспертов / О.О. Садченко // Теория та практика судової експертизи і криміналістики : зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. – Харків : Право, 2002. – Вип. 2. – С. 102-104.
5. Закон України «Про судову експертизу» // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
6. Арсеньев В.Д. Особенности правового регулирования проведения судебной экспертизы в экспертных учреждениях / В.Д. Арсеньев // Правовые проблемы судебной экспертизы : сб. науч. тр. – М., 1976. – Вып. 22. – С. 74.
7. Кононенко И.П. О правах руководителя научно-экспертного подразделения судебно-экспертного учреждения / И.П. Кононенко // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1977. – Вып. 15. – С. 6-39.
8. Орлов Ю.К. О разграничении прав эксперта и руководителя экспертного учреждения при производстве экспертизы / Ю.К. Орлов // Соц. законность. – 1979. – № 6. – С. 45-50.
9. Шляхов А.Р. Правовые основы организации и деятельности судебно-экспертных учреждений в СССР / А.Р. Шляхов // Правовые проблемы судебной экспертизы : сб. науч. трудов. – М., 1976. – Вып. 22. – С. 34.
10. Шляхов А.Р. Процессуальные права и обязанности руководителя экспертного учреждения / А.Р. Шляхов // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1969. – Вып.6. – С. 160-163.
11. Чава И.И. Правовая регламентация отношений эксперта и руководителя судебного учреждения / И.И. Чава // Актуальные проблемы теории и практики судебной экспертизы : сб. науч. трудов. – М., 1989. – С. 106-130.
12. Красюк І.П. Повноваження керівника експертної установи під час проведення експертних досліджень / І.П. Красюк, Є.Ю. Свобода // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. – Харків : Право, 2002. Вип.2. – С. 73-76.
13. Редин А.М. О качестве выводов судебных экспертиз и их

регулюють діяльність з формування та ведення криміналістичних обліків, недотримання термінів надання до реєстраційних підрозділів документів первинного обліку та інформаційних карток для поповнення АБД, неякісне їх заповнення та ін.); 3) низька обізнаність слідчих і оперативних працівників щодо можливостей використання АІПС; 4) відсутність повноцінного контролю за наданням облікової інформації в АІПС та ін.

До об'єктивних чинників варто віднести: 1) відсутність правових механізмів регулювання діяльності з формування та ведення криміналістичних обліків; 2) низька ефективність і неякісність методик з організації і тактики збору інформації; 3) відсутність або недостатність сучасних технічних засобів з обробки інформації на місцях; 4) недосконалі канали передачі інформації та лінії зв'язку; 5) плінність кадрів.

Для підвищення рівня інформаційного забезпечення розкриття та розслідування злочинів з боку керівників підрозділів і служб органів внутрішніх справ вживаються різні заходи. Так, з метою забезпечення якості подання облікових документів, здійснюється постійний контроль за належною фіксацією в них інформації про об'єкти обліку.

За останні роки були розроблені додаткові форми здійснення контролю за повнотою, якістю і своєчасністю надання необхідної інформації. Найбільш поширена з них – проведення звірок баз даних різної спрямованості або рівнів (розшукових та оперативно-довідкових зі статистичними, оперативно-довідкових з розшуковими, регіональних обліків з місцевими), в результаті яких виявляються розбіжності, помилки, неточності, а відповідна інформація коригується. Такі звірки здійснюються співробітниками інформаційного центру, відповідальними за ведення обліків, а також співробітниками ОВС, відповідальними за формування, ведення та використання обліків ІЦ.

Дані заходи реалізуються сьогодні лише в системі органів внутрішніх справ України. Це пов'язано насамперед з тим, що основний нормативно-правовий акт, який регулює порядок формування та ведення оперативно-довідкових, криміналістичних та розшукових обліків, не є міжвідомчим і, відповідно, його положення не поширюються на інші органи, що здійснюють боротьбу зі злочинністю. Зараз встановлені лише право і порядок звернення різних правоохоронних органів до інформаційних масивів криміналістично значимої інформації, зосередженої в інформаційних підрозділах МВС України, і не регламентовані обов'язки щодо своєчасного надання інформації про об'єкти обліку за злочинами, розслідування яких віднесено до підслідності даних органів.

Практика реєстраційної діяльності в органах внутрішніх справ України диктує необхідність прийняття міжвідомчого нормативно-правового акту щодо організації формування та ведення криміналістичних обліків, в якому були б вирішені актуальні проблеми інформаційного обміну між правоохоронними органами України.

цілком або частково змінити колишнє цільове призначення на бойове: виникає можливість здійснювати постріли унітарними набоями, набоями роздільного спорядження або набоями-замінниками, для ураження снарядами живої цілі, насамперед людини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України. – К.: Відомості Ради України, № 25-26 від 29 червня 2001 року. – Сімферополь: Реноме, 2002. – С. 122.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 50 с.
3. Ігнат'єв І.В., Лопушанський А.В., Щирба Д.Є. Конструктивні особливості деяких пістолетів та револьверів виробництва: метод. лист / І.В. Ігнат'єв, А.В. Лопушанський, Д.Є. Щирба. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. – 19 с.
4. Наукові статті працівників експертної служби ДНДЕКЦ МВС України. – 2002. – Вип 4. – К. – С. 117.
5. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (Затверджена рішенням секції судової балістики та трасології НКМР МЮ України. Протокол від 03.06.2005) – Київ, 2005.
6. Методика криміналістичного дослідження газових пістолетів та револьверів (Затверджена рішенням секції НКМР міністерства Юстиції України з проблем трасології та судової балістики. Протокол від 24.05.2000) – Київ, 2000.

Михальчук Т.В.

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ І РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ

Сьогодні за допомогою обліків розкривається понад 80% злочинів від загальної кількості розкритих злочинів.

Разом із тим можливості криміналістичних обліків правоохоронними органами використовуються не повною мірою. Дослідження показують, що однією з важливих причин недостатньої ефективності використання криміналістичної реєстрації в розкритті та розслідуванні злочинів є низький рівень її організації та функціонування [1, с. 41].

Практика показує, що існують різні суб'єктивні та об'єктивні фактори, що впливають на зниження рівня інформаційного забезпечення розкриття та розслідування злочинів.

До суб'єктивних факторів можна віднести: 1) неякісне ведення кримінальних, розшукових справ і, як наслідок цього, неякісний процес виявлення і збору розшукової та доказової інформації; 2) низький рівень обліково-реєстраційної дисципліни (незнання співробітниками правоохоронних органів основних вимог нормативно-правових актів, що

доказательственном значении / А.М. Редин // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1979. – Вып.19. – С. 33-36.

14. Кононенко И.П. Некоторые процессуальные особенности производства судебных экспертиз в учреждениях / И.П. Кононенко // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1976. – Вып. 12. – С. 1-40.

15. Матийченко Б.А. Выбор критериев и показателей при проведении анализа эффективности судебно-экспертной деятельности в научных исследованиях и в практике экспертных учреждений / Б.А. Матийченко // Организационно-правовые проблемы судебной экспертизы : сб. науч. трудов. – М., 1982. – С. 25-30.

Кофанова О.С.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ОБ'ЄКТОМ ЯКИХ Є КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ

Вивчення практики показує, що призначаючи судову експертизу по кримінальній справі де об'єктом є культурні цінності слідчий, особа, що проводить дізнання, суд (суддя), прокурор стикаються з багатьма труднощами. Як правило, підчас вибору виду експертизи, формування питань у постанові про призначення експертизи, організації судово-експертної діяльності та залучення особи, що має спеціальні знання.

Звертаючись за допомогою до експертизи і користуючись її матеріалами в процесі доказування, працівники правоохоронних органів, а також адвокати повинні чітко уявляти собі різновиди експертиз, що класифікуються за організаційними і предметними підставами. Незнання цих питань призводить на практиці до обґрунтованих відмов у виконанні постанов слідчого, ухвал суду, звуження кола можливих джерел одержання доказів.

Перше питання на яке ми хотіли б відповісти це – які види судових експертиз доцільно призначати по категоріях справ де об'єктом є культурні цінності. Треба зазначити, що судові експертизи поділяються на традиційні (криміналістичні) та нетрадиційні види. По справах про розкрадання культурних цінностей призначаються, як правило, такі види криміналістичних експертиз: трасологічна, дактилоскопічна, авторознавча, портретна, балістична. До нетрадиційних видів досліджень відносять мистецтвознавче, технічне, гемологічне, пробірне.

Перед тим, як перейти до більш детального розгляду окремих видів (родів) експертиз, варто зазначити, що предмети, що мають історичну, художню та іншу культурну цінність, як об'єкти експертного дослідження є носіями комплексної інформації. У цьому випадку доцільним є призначення комплексної експертизи. Головною умовою якої є структурна спільність об'єкту – носія властивостей, що використовуються обізнаними особами у різних галузях знань. Не варто змішувати такі різні поняття, як «комплекс експертиз», «комплексне експертне дослідження» та

«комплексна експертиза». На відміну від інших зазначених понять комплексна експертиза – поняття процесуальне та проведення якої здійснюється для вирішення суміжних завдань різних родів (видів) експертиз¹.

До найбільш поширеного виду експертизи, що призначається, по цих справах відноситься трасологічна експертиза. Дослідженню підлягають сліди-відображення зовнішньої будови (форма, розмір, рельєф) різноманітних тіл живої та неживої природи (сліди знаряддя злочину, інструментів та інше). В залежності від особливостей об'єкта дослідження виділяються такі підвиди трасологічної експертизи:

- механоскопічна трасологічна експертиза. Основне завдання експертизи – дослідження та ідентифікація слідів, які залишені різним знаряддям та механізмом підчас злочину замків, пломб на різних матеріалах тощо. Як правило, призначається при крадіжках з приватних домівок громадян, храмів та музеїв;

- гемоскопічна (тобто сліди людини у структурі події злочину) трасологічна експертиза. Об'єкти цього дослідження – сліди, залишені різними частинами тіла та одягу людини, за якими проводиться ідентифікація (сліди папілярних візерунків пальців та долонь рук, сліди зубів, ніг, взуття);

- транспортно-трасологічна експертиза. Об'єкти дослідження – сліди транспортних засобів, що використовуються злочинцями при вчиненні крадіжок культурних цінностей;

- ідентифікація цілого за частинами. Призначається коли об'єкт дослідження, наприклад, картина розрізана на частини тощо.²

У зв'язку з тим, що об'єкти надані на трасологічну експертизу цінні та унікальні, не варто допускати отримання на них експериментальних слідів.

Велику допомогу при розслідуванні можуть надати криміналістичні експертизи матеріалів та речовин. Більш ширшому використанню цих видів досліджень сприяло би встановлення тісних зв'язків між мистецтвознавцями-реставраторами та експертами-криміналістами, створення довідково-інформаційних баз даних з тих чи інших питань дослідження предметів, що мають історичну, художню та іншу культурну цінність.

¹ Каткова Т.В. Судебная экспертиза: практическое пособие / МВД Украины. Ун-т внут. дел. – Харьков. 1997. 101 с.

² Криминалистика. Учебник. Под. ред. Филиппова А.Г. – М., 1998. – С. 318.

газових пістолетів і револьверів іноземного виробництва, як Valtro 85 Combat, Walther Super P-35, ME-38 тощо. Принцип роботи ударно-спускового механізму, а також основні конструктивні характеристики частин (за винятком стволів) пістолетів ІЖ-78 та ІЖ-79 майже не відрізняються від конструкції пістолетів ПСМ (пістолет самозарядний малогабаритний) і Макарова відповідно. Це дає можливість легко їх переробити для стрільби набоями калібру 5,45 мм та 9 мм (ПМ). Зі зброї самозахисту газові пістолети і револьвери перетворюються у знаряддя вбивства, тому інформація про злочини із застосуванням такої зброї займає все більше місця у статистичних даних МВС. Під час реєстрації або перереєстрації газової зброї не завжди виявляються факти переробки окремих його зразків, що можна встановити тільки фахівцям в галузі зброї або судової балістики.

Визначення джерел і каналів розповсюдження вогнепальної зброї дозволяють органам внутрішніх справ ефективніше відпрацювати способи і методи боротьби з її незаконним обігом, серед яких можна виділити такі основні напрями:

- зміцнення нормативно-правової та методичної бази, впорядкує порядок обігу вогнепальної зброї та її класифікацію на бойову, мисливську і «несмертельної дії»;

- посилення контролю над ввезенням товару з-за кордону, як приватними особами, так і фірмами – суб'єктами підприємницької діяльності у сфері виробництва та реалізації зброї;

- вживання заходів щодо посилення контролю за обліком і зберіганням зброї на військових складах, об'єктах дозвільної системи та що перебуває у користуванні службовців;

- підвищення ефективності проведених операцій «Зброя» і місячників добровільної здачі зброї, включаючи збільшення винагороди громадянам за видачу зброї;

- виявлення та вилучення у громадян переробленої газової і зброї травматичної дії, яка знаходиться в їх користуванні на законних підставах. З цією метою, при проходженні реєстрації та перереєстрації такої зброї проводити обов'язкове дослідження експертами-балістами з видачею відповідної довідки на кожен зразок зброї;

- виявлення підпільних майстерень і майстрів-кустарів, які займаються виготовленням і переробкою вогнепальної зброї;

- недопущення розкрадання вогнепальної зброї та її деталей на заводах-виробниках, в пунктах прийому і знищення зброї на металургійних комбінатах та ін [4].

Дійсно, як свідчить судово-слідча й експертна практика, наявність у названих пістолетів і револьверів ударно-спускового механізму, руків'я дозволяє шляхом заміни ствола або виготовлення для нього вкладного ствола, розсвердлюванням патронників у газових пістолетах і револьверах

- стрілецька вогнепальна зброя заводського виготовлення СРСР в період з 1945 по 1991 р. і сучасна зброя країн СНД;
- стрілецька вогнепальна зброя іноземного виробництва в період з 1945 по теперішній час;
- стрілецька зброя заводського виробництва, виготовлена в Росії, СРСР і зарубіжних країн у довоєнний період (1939-1945 роки);
- перероблена у вогнепальну зброю з інших видів (мисливської, стартової, газової, «несмертельної» дії тощо);
- зброя, виготовлена саморобним способом з побутових предметів, спеціальних пристроїв або повністю саморобна [4].

Серед усього різноманіття вилученого з незаконного обігу вогнепальної зброї значно зросли показники за такими його видами: сучасна бойова зброя, обрізи мисливських рушниць, саморобна і перероблена зброя, що складає відповідно 29,8%, 24,8% і 20,1% від загальної кількості вилученої зброї. Стабільними, без зниження і зростання залишилися показники вилучення зброї часів другої світової війни, що може бути пояснено зменшенням джерел його надходження.

Основними, найбільш поширеними джерелами надходження вогнепальної зброї бути такі:

- крадіжки зі складів військових частин та об'єктів дозвільної системи, вивезення з місць локальних збройних конфліктів;
- втрата або викрадення зброї у службовців, законних її власників серед населення;
- ввезення з-за кордону зразків зброї, недозволеної на території України;
- розкопки на місцях бойових дій під час ВВВ, виявлення покинутих військових складів і сховищ, незаконне зберігання «трофейної» зброї учасниками ВВВ та їх родичами;
- переробка мисливської, газової і пневматичної зброї, яка не зареєстрована у законному порядку, а також з числа зареєстрованої;
- крадіжки різних частин і механізмів вогнепальної зброї на заводах-виробниках, металургійних комбінатах, переробка і пристосування для стрільби різних побутових предметів, саморобне і кустарне виготовлення зброї [4].

Однією з серйозних проблем є неповне правове врегулювання питань обігу зброї на території України, в результаті чого в 90-х роках було здійснено ввезення з-за кордону великої кількості газових пістолетів і револьверів, які за своїми конструктивними особливостями не відповідають вимогам до такої категорії зброї, можуть бути легко перероблені під бойовий набій, а деякі його види, включаючи і зразки вітчизняного виробництва, дозволяють проводити стрільбу боєприпасами без будь-якої переробки.

Чимало зброї переробляється злочинцями з таких поширених моделей

При розслідуванні крадіжок культурних цінностей нові можливості відкриває судово-фототехнічна експертиза. Ціль даного дослідження – ідентифікація викрадених предметів за їх фотознімками. Проведення такої експертизи необхідне, якщо під час розслідування кримінальної справи слідчий вилучає у підозрюваного фотографічні знімки предметів, які схожі на предмети, що вважаються викраденими; якщо встановлено, що фотографії були зроблені до крадіжки, при цьому підозрюваний не визнає своїх протиправних дій; за бажанням потерпілої особи, коли вона невпевнена, що вилучені у злочинця або злочинного угруповання предмети є оригіналами.

Перелік ознак, що засвідчує оригінальність деяких видів культурних цінностей, наприклад, художніх творів живопису, старовинних книг, манускриптів тощо, великий. Так однією з таких ознак може бути рукописні написи авторів робіт (як, правило, підпис) та навпаки, якщо оригінальність твору доведена, а напису ні. В цьому випадку доцільно проводити судово-почеркознавче дослідження. За допомогою цієї експертизи можна встановити яким пишучим засобом був виконаний рукописний напис (олівець, чорнила, кулькова ручка та інше); визначити ступінь вірогідності почерку; визначити чи є досліджуваний напис оригіналом чи підробкою, за умови наявності порівнювального матеріалу.

Мистецтвознавча експертиза – це складний вид дослідження, мета якого встановлення оригінальності твору мистецтва, що став об'єктом злочинного посягання.

Як свідчить практика, при призначенні мистецтвознавчої експертизи слідчий стикається з низкою проблем. По-перше, це пошук кваліфікованого спеціаліста для проведення дослідження, який має спеціальні знання, здатний дати оцінку історичній, художній та іншій культурній цінності досліджуваного предмету. Найчастіше ця експертиза проводиться експертами-мистецтвознавцями київського науково-дослідного інституту судової експертизи МЮ України (КНДІСЕ). Експерту можуть ставитись такі питання: назва предмета та його призначення, до якої школи відноситься, хто є автором цього предмету, яка техніка і час виготовлення, копією чи оригіналом є досліджуваний предмет, чи піддавався предмет переробці або реставрації, чи має досліджуваний предмет історичну, художню чи іншу культурну цінність, яка його вартість. По-друге, висновок, що дає експерт-мистецтвознавець носить суб'єктивний характер, це призводить до того, що одні і ті самі предмети мають різну експертну оцінку. В.М. Первушин, вважає, що на проведення дослідження негативно впливає обмеженість науково-технічної бази експертів-мистецтвознавців, а також відсутність єдиних нормативів оцінки досліджуваних об'єктів.

При розслідуванні крадіжок предметів релігійного культу необхідно проводити дендрохронологічну експертизу. Предметом її дослідження є

встановлення віку ікон шляхом дослідження порід дерев'яних дощок ікон, час накладання на них живописного шару тощо. Якщо речовими доказами є предмети релігійного культу, книги, ювелірні прикраси, оздоблені дорогоцінним чи напівдорогоцінним камінням, мінералами або стразами, призначається гемологічна експертиза. У постанові про призначення експертизи слідчий зобов'язаний поставити такі питання:

- як називається надане на дослідження каміння;
- яке походження досліджуваного об'єкту (природне чи синтетичне);
- до якої категорії каміння (дорогоцінне, напівдорогоцінне, підробка) відноситься досліджуваний зразок;
- яка вага каміння (в каратах);
- яка технологія його обробки та вартість;
- чи є на камінні сліди, що свідчать про вилучення його з ювелірної прикраси тощо³.

Гемологічна експертиза може проводитися в комплексі з пробірною експертизою. Предметом останньої є дослідження складу сплавів; визначення кількості дорогоцінних металів, що містяться в них; встановлення виробника, часу, методів виготовлення; визначення оригінальності відбитків пробірних клейм та інше. Для більш якісного проведення дослідження слідчий повинен сформулювати правильні питання, зміст яких охоплює увесь спектр потрібної доказової інформації. А саме:

- що за метал наданий на дослідження та в якій кількості (у грамах);
- яка на металі проба; чи міститься дорогоцінний метал, та яка його вага;
- хто є виробником та яким способом виготовлений досліджуваний об'єкт, заводським чи кустарним.

Якщо досліджуваний об'єкт складається з декількох деталей, які виготовлені з різних металів або дорогоцінних каміннями, експерт повинен не порушуючи єдність виробу, описати предмет, вказавши загальну масу та пробу кожної деталі.

Наступне питання на яке ми хочемо звернути увагу – це вибір установи та особи, яка проводить експертне дослідження по справах, де об'єктом є культурні цінності. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи та відомчі служби. До них належать:

- науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України;
- експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України.

³ Долгов С.Г. Культурні цінності як об'єкт цивільних прав та їх захист (цивільно-правовий та криміналістичний аспекти): дис. канд. наук: 12.00.09: 12.00.03. – М. 2000. – С. 161.

повсякчас була привабливим товаром для злочинного світу.

На жаль, на теренах нашої держави, у магазинах продають зброю, яку можна легко переробити у бойову. Це так звані стартові пістолети, які будь-яка людина без жодних дозвільних документів може придбати та стати озброєною і дуже небезпечною. В 90-ті роки, коли «стріляло все», давно вже пройшли, але час від часу в МВС з'являються повідомлення про злочини (вбивства), вчинені за допомогою «вогнестрілів». Виявляється, що вогнепальну зброю можна купити легко і фактично задарма. Продається вона абсолютно без дозволу, практично в будь-якому збройовому магазині і навіть в підземних переходах. Причому, більшість продавців навіть знають, з якою конкретною метою їх зазвичай купують. Виробляють їх в Туреччині і за допомогою викрутки перетворюють на вогнепальну. Така зброя при використанні безпечна, вона не розірветься в руці, як може це може статися з будь-якою саморобною або кустарною зброєю і коштує від 300 до 500 грн.

Пістолет можна переробити на місці – достатньо викрутки і двох хвилин часу. Після внесення в конструкцію ствола незначних змін (викручування заглушки), ця зброя дозволяє стріляти набоями з еластичними кулями, а також саморобними набоями, шляхом встановлення шротини у холості (шумові) набой.

Носіння вогнепальної зброї карається законом. Ч. 1 ст. 263 КК України говорить, що «носіння, зберігання, придбання, виготовлення, ремонт, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), боєприпасів без передбаченого законом дозволу – караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років». В той же час, зброя класифікується, як стартова, тому продавець не несе відповідальності – продаж даної зброї поки законом не заборонений, а коли людину впіймають з переробкою, їй загрожує позбавлення волі від двох до п'яти років [1].

На нашу думку, в п. 1 ст. 263 КК України потрібно внести доповнення та розширити її. Необхідно вжити в статті такий термін як «переробка», незалежно від того як зброя була перероблена з бойової чи мисливської, з пристроїв, які не були вогнепальною зброєю (стартові, газові пістолети та ін.), чи шляхом заміни частин та механізмів зброї, збільшивши санкцію за її переробку від 5 до 7 років.

Коли особа переробляє зброю – виникає умисел на вчинення злочинного діяння, і воно повинно обтяжувати покарання за переробку.

З метою вирішення проблеми боротьби з незаконним обігом вогнепальної зброї на території України, перш за все, необхідно чітко визначити джерела і канали розповсюдження зброї, відпрацювати методи та шляхи їх усунення. Все різноманіття вогнепальної зброї, яка перебувала к незаконному обігу і була вилучена, можна умовно поділити на такі основні групи:

інформацію за допомогою фото та відеозйомки, складати плани та схеми, вилучати мікрооб'єкти.

Список використаних джерел

1. Втюрин А.В. Использование специальных познаний при розыске огнестрельного оружия: учебное пособие / А.В. Втюрин, Н.М. Букаев. – Владивосток: Дальневосточный ун-т, 1999. – 72 с.
2. Втюрин А.В. Тактические особенности розыска похищенного огнестрельного оружия: учебное пособие / А.В. Втюрин, Н.М. Букаев. – Сургут: Сургут. ун-т, 2000. – 89 с.
3. Заболоцкий П.Н. Возможности получения розыскной информации при исследовании самодельного огнестрельного оружия / П.Н. Заболоцкий // Актуальные проблемы криминалистики и судебной экспертизы: межвуз. сборник научных статей. – Саратов: Саратовский юридический институт МВД России, 2001. – С. 80-84.
4. Корухов Ю.Г. К вопросу о методике расследования хищений огнестрельного оружия и его комплектующих с заводов изготовителей / Ю.Г. Корухов, А.А. Касаткин // Проблемы борьбы с организованной преступностью в Северо-Кавказском регионе (правовой, политический, экономический, национальный аспекты): материалы научно-практической конференции. – М.: Московский институт МВД России, 2000. – С. 311-325.
5. Микляева О.В. Экспертиза следов, свидетельствующих о ношении огнестрельного оружия // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. – Х.: Право, 2005. – Вип. 5. – С. 317-322.
6. Рекомендации по осмотру огнестрельного оружия // Справочник следователя / Под. ред. В.С. Тикиджяна. – Ростов на Дону: Ростовск. университет, 1996. – С. 15-19.

Мельник Р.В.

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Кожний громадянин нашої незалежної держави піклується про особисту безпеку, яка гарантована верховним законом держави – Конституцією України, проте оберігати її від протиправних посягань кожен повинен сам. Державними органами законодавчої, виконавчої влади України досі так і не врегульовані питання щодо обігу вогнепальної зброї. Закон України «Про зброю» у нашій державі, на відміну від наших територіальних сусідів, досі знаходиться лише на стадії розроблення та розгляду.

За цих умов правоохоронним органам нашої держави постійно доводиться протистояти зростанню злочинності, зокрема її видів, де використовується зброя, боєприпаси, вибухові речовини та засоби вибуху, завезені до нас із-за кордону контрабандним шляхом. Зброя, як відомо,

Судово-експертна діяльність може здійснюватися на підприємницьких засадах на підставі спеціального дозволу (ліцензії), а також громадянами за разовими договорами. Ліцензія видається у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Як показує практика основна кількість судових експертиз, які призначаються по даній категорії справ за постановами органів дізнання та досудового слідства виконуються в експертних установах Міністерства юстиції України, а саме у:

– експертно-криміналістичних підрозділах Міністерства внутрішніх справ України;

– науково-дослідних інститутах судової експертизи (НДІСЕ) міста Києва, Харкова, Одеси, їх філіях, науково-дослідних лабораторіях судових експертиз (НДЛСЕ).

Експертами можуть бути співробітники судово-експертних (науково-дослідні інститути, лабораторії, бюро, що діють у системі Міністерства юстиції та ін.) або інших спеціалізованих установ. Однак органи, що призначають експертизу, не позбавлені права запросити як експерта будь-яку особу, якщо вона має спеціальні знання у певній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла.

В процесі розслідування та розкриття злочинів велику роль відіграє знання слідчим специфіки предмету злочинного посягання, обставин, в яких було вчинено злочин. Слідчі з досвідом роботи по справах де предметом розкрадання є культурні цінності, розуміють, що знання які вони мають досить поверхневі, тому нерідкісними є випадки, коли вони звертаються за консультацією до спеціалістів. Питання можуть виникати як на стадії порушення та розслідування кримінальної справи, а також до порушення справи.

На думку Резван О.П., обізнані особи можуть надавати слідчому пояснення з приводу окремих нормативно-правових документів (положення про музейну справу, про окремі відділи фонду), по документах, що регламентують функціональні обов'язки, облікових книгах (науковий інвентар), режимних документах. Крім цього допомога спеціаліста може бути використана у формі добору та вивчення спеціальної, наукової літератури (наприклад, зі стилів, напрямів у живописі), попереднього вивчення окремих об'єктів⁴.

Але треба пам'ятати, що всі дані, які були отримані слідчим за допомогою спеціаліста, як результат проведення різного роду консультації, пояснені при аналізі офіційних документів, можуть бути використанні тільки як орієнтуючий матеріал.

⁴ Резван О.П. Правові та криміналістичні проблеми боротьби з розкрадання предметів, що мають особливу цінність: авт. дис. док. наук: 12.00.09. – Волгоград. 2000.

Доказової сили результати роботи спеціаліста набувають тільки під час виконання процесуальних дій, на основі кримінально-процесуального кодексу України та інших нормативно-правових актах.

Необхідність та можливість використання спеціальних знань та допомоги спеціаліста полягає у тому, що встановлення історичної, наукової, художньої та іншої культурної цінності предмету може здійснюватися тільки на основі висновку експерта. Цей процесуальний документ не можна замінити жодним іншим важливим документом, наприклад, протоколами допиту потерпілого, свідка, спеціаліста.

Даючи оцінку експертному висновку слідчий повинен ретельно перевірити обґрунтованість висновку, та пов'язати його з іншими доказами по справі, проаналізувати зміст, структуру експертного дослідження, а також перевірити логічність та послідовність викладення матеріалу. Оцінка слідчим висновку експерта по справі де предметом дослідження є культурна цінність складається з декількох елементів:

- вивчення застосованої методики, достатність і якість досліджуваного матеріалу;
- визначення повноти проведеного дослідження та перевірки обґрунтованості отриманих висновків з кожного поставленого питання;
- визначення доказового значення, на основі встановлених обставин, що входять до предмету доказування по справі (ст. КПК України). Часто ці обставини мають вирішальне значення, від них залежить рішення по справі, наприклад, визначення належності предмета до культурних цінностей.

Як висновок, хотілось би підкреслити важливу роль використання слідчим спеціальних знань при розслідування справ по факту злочинних посягань на культурні цінності, а також до порушення кримінальної справи.

Ми поділяємо думку Долгова С.Г. про необхідність введення спеціалізації слідчих по справах зазначеної категорії, за умови виконання таких вимог:

- особи, які будуть спеціалізуватися у розслідуванні злочинних посягань на предмети, що мають історичну, наукову, художню чи іншу культурну цінність, повинні пройти перепідготовку та отримати спеціальні знання;
- ці слідчі не повинні залучатися до розслідування справ з інших категорій⁵.

Спеціалізація слідчого по справах про розкрадання предметів, що мають особливу цінність, дозволять йому розширити свій кругозір, більш детально розібратися в такій сфері знань як живопис, вивчити різного роду напрями у «графіці, творах декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва»⁶ та багатьох інших об'єктах матеріальної та духовної культури.

⁵ Долгов С.Г. Культурні цінності як об'єкт цивільних прав та їх захист (цивільно-правовий та криміналістичний аспект): дис. канд. наук: 12.00.09: 12.00.03. – М. 2000. – С. 168.

⁶ Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21.09.1999р.

заздалегідь подбати про охорону місця злочину, оскільки вогнепальна зброя може бути викраденою сторонніми або загублена.

У ході огляду місця злочину, якщо вогнепальна зброя відсутня, на наш погляд, необхідно знайти вихідні дані для вирішення таких питань: а) чи застосовувалася вогнепальна зброя; б) що за зброя й бойові припаси були використані; в) де застосована вогнепальна зброя, гільзи, куля (якщо такі відсутні); г) місце, з якого стріляли; д) напрямок і дистанція пострілу; є) які предмети мають на собі сліди пострілу; ж) за яких інших обставин здійснювалися постріли.

Аналіз слідчої практики показує, що якщо зброя виявлена, то вона перш за все фотографується за правилами вузлової й детальної зйомки з масштабною лінійкою або здійснюється її відеозйомка. На фото- і відеозображенні повинні бути зафіксовані не тільки вид зброї й місце її виявлення, але й положення окремих її частин: ствола, курка, затвора, запобіжника тощо.

Вкрай важливо при огляді зброї пам'ятати не тільки про сліди, залишені злочинцем на вогнепальній зброї, але й заходах застереження: не торкатися спускового гачка, тримати вогнепальну зброю стволом вгору, не кидати її. Огляд зброї необхідно здійснювати в гумових рукавичках, беручи її за ті позначки, де виявлення слідів мало ймовірне. Забороняється вводити які-небудь предмети в ствол вогнепальної зброї. Не можна братися за передній зріз каналу ствола, оскільки там можуть бути плями крові.

Рекомендують при огляді вогнепальної зброї класти її на чистий папір, а в протоколі робити запис про місце знаходження яких-небудь сторонніх об'єктів на зброї (слідів рук, мікрооб'єктів, мікрОВОЛОКОН, волосся тощо). Виявлені об'єкти вилучаються, упаковуються відповідно до рекомендацій криміналістики.

Після розряджання вогнепальної зброї в протоколі огляду фіксується кількість патронів та їх маркувальні позначення, маркувальні позначення самої зброї, її конструктивні особливості, особливості одержані в процесі експлуатації.

При наявності трупа, але відсутності вогнепальної зброї, можуть бути встановлені відомості про модель застосованої зброї, вид патрона, напрям й дистанцію пострілу. Така діагностика застосованої вогнепальної зброї залежить від об'єктивного встановлення обставин, при яких було здійснено постріл. У протоколі повинно бути зафіксовано, у яку частину тіла потрапив снаряд, які предмети одягу мають пошкодження й у якій послідовності вони розміщені, які саме пошкодження (форма, розміри, стан країв, ділянки відкладення продуктів пострілу).

Отже, під час проведення огляду по справах про незаконне заволодіння вогнепальною зброєю необхідно: дотримуватися криміналістичних рекомендацій, обов'язково залучати спеціаліста, суворо дотримуватися правил безпеки, фіксувати криміналістично значиму

оточення; 5) встановлення причин і умов, які сприяють вчиненню такого злочину.

Для вирішення як загальних, так і окремих завдань, слідчий повинен відповісти на низку питань, які виникають перед ним у зв'язку зі специфікою викрадення.

Після прибуття на місце події учасники огляду з'ясовують в осіб, які охороняють місця зберігання зброї, в осіб, які першими виявили ознаки викрадення, а також у матеріально-відповідальних осіб і представників адміністрації обставини вчинення викрадення, шляхи проникнення й відходу злочинця, наявність слідів людини, знарядь злону, транспортних засобів та інших відомостей, які мають значення для розшуку викраденої вогнепальної зброї.

Вивчаючи обстановку місця викрадення вогнепальної зброї, потрібно визначити, які шляхи ведуть до місця виявлення зброї й від нього, захищеність об'єкта (справність сигналізації, сховищ, металевих дверей у сховищах тощо), що знаходиться навколо місця злочину (сліди людей, транспортних засобів, залишені речі, предмети), хто міг бачити прибуття злочинців до об'єкта.

Важливим завданням огляду складського приміщення, квартири, кабінету є виявлення й вилучення реєстраційних та інших документів на викрадену вогнепальну зброю та боєприпаси [1, с. 15-16].

Перераховані вище об'єкти досить часто виявляються під час огляду місць викрадення вогнепальної зброї й дають можливість для пошуку й ідентифікації викрадача та вогнепальної зброї [2, с. 74-75].

При огляді місця викрадення вогнепальної зброї необхідно оглянути й прилеглу територію. На такій території звертається увага на будівлі, які там перебувають, на наявність і цілісність стіну і огорожень, підходів, стан охоронної сигналізації.

Після цього визначаються межі огляду; у ході огляду прилеглої території вони уточнюються, можуть розширюватися або звужуватися, оскільки сліди, знаряддя злону, окремі предмети можуть бути виявлені на значній відстані від місця викрадення. Необґрунтоване звуження меж огляду може привести до втрати можливих слідів й інших речових доказів.

Виявлення викраденої вогнепальної зброї, боєприпасів, гільз і куль, як носіїв криміналістично значимої інформації, може мати місце при проведенні огляду місця злочину (убивства, грабежу, розбою тощо). Успіх такого виявлення в певній мірі залежить від знання хитрощів злочинців по прихованню зброї, боєприпасів, гільз і куль на місці застосування вогнепальної зброї, а також від професіоналізму самих злочинців.

Огляд місця застосування викраденої вогнепальної зброї та боєприпасів необхідно проводити за участю спеціаліста-криміналіста в галузі судової балістики. Перед виїздом на огляд слідчий повинен

Також ми бачимо доцільність у правовому закріпленні обов'язковості проведення мистецтвознавчої експертизи за всіма категоріями справ де предметом дослідження є культурні цінності. У зв'язку з чим необхідно внести такий пункт до ст. 75 КПК України про перелік випадків обов'язкового проведення експертизи, «для встановлення історичної, наукової, художньої чи іншої культурної цінності, об'єкта посягань».

Кравчук О.В., Сич Є.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ У СПРАВАХ ПРО ЗЛОЧИННІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОРУШЕННЯМ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

Огляд місця події є однією з найпоширеніших слідчих дій, яка складається з пізнавальних та фіксуючих операцій слідчого, виконуваних на місці виявлення ознак вчиненого чи передбачуваного злочину з метою відшукування та закріплення слідів, предметів та інших об'єктів, що дозволяють встановити механізм події, яка відбулася, і встановити обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

В окремих випадках огляд передбачуваного або дійсного місця події має вирішальне значення для встановлення наявності чи відсутності підстав до порушення кримінальної справи. У зв'язку з чим, кримінально-процесуальний закон допускає проведення цієї слідчої дії до порушення кримінальної справи.

Загальні положення, рекомендації та етапи проведення цієї слідчої дії розроблені у криміналістичній літературі, тому нами будуть розглянуті лише особливості її проведення у справах про злочинні, пов'язані з порушенням авторського права і суміжних прав.

Під час розслідування злочинів, що посягають на авторське право і суміжні права, своєчасне та якісне проведення слідчого огляду із застосуванням спеціальних знань дозволяє слідчому виявити, закріпити, вилучити різні види слідів та інші об'єкти, при дослідженні яких встановлюються обставини події.

Побудова, а точніше, відновлення картини злочину здійснюється при огляді місця події поступово, з виявленням та накопиченням відомостей. При цьому, як правило, слідчий використовує власні криміналістичні знання (приміром, знання способів вчинення злочинів чи механізмів утворення тих чи інших слідів), а також знання спеціалістів, яких залучають для участі у проведенні огляду.

У справах про злочинні, пов'язані з порушенням авторського права і суміжних прав огляд місця події проводиться, як правило, до порушення кримінальної справи, оскільки характер події ще недостатньо ясний і не дає підстав для негайного порушення кримінальної справи. Лише отримані в результаті огляду відомості можуть послужити підставою для

такого рішення.

Рішення про проведення огляду місця події повинне бути прийняте з урахуванням наявної інформації про злочин, після аналізу відомостей, що надійшли.

При безпосередній підготовці до проведення огляду місця події необхідно: а) визначити коло осіб, які повинні взяти участь в огляді, у тому числі співробітників міліції, технічних помічників для допоміжних робіт, спеціалістів, понятих; б) визначити техніко-криміналістичні засоби, які бажано було б використати для пошуку, виявлення й фіксації слідів, обстановки; в) підготувати пакувальний матеріал, бланки для опечатування, пояснювальні бирки.

У зв'язку з тим, що огляд місця події у справах про злочини, пов'язані з порушенням авторського права і суміжних прав, як правило, проводиться протягом тривалого часу.

Разом із тим, зосередивши увагу на контрафактній продукції, устаткуванні для її тиражування й документації, не можна забувати й про «традиційні» сліди (рук, ніг тощо). Традиційні сліди найчастіше мають важливе значення у виявленні й викритті злочинців.

Практика роботи експертно-криміналістичних підрозділів (далі – ЕКП) різних рівнів свідчить, що найбільш ефективне використання засобів дактилоскопії можливе лише при високому рівні взаємодії працівників оперативних і слідчих апаратів з відповідними спеціалістами експертної служби на місцях. Таким чином, можна дійти висновку про ефективність роботи за даною категорією справ саме спеціалізованих слідчо-оперативних груп.

Крім того, у процесі підготовки тактичної операції, навіть якщо слідчий, дізнавач та оперативний співробітник мають досвід і знання з використання дактилоскопії, необхідно провести консультацію із досвідченим спеціалістом-криміналістом, експертом-дактилоскопістом.

Результати огляду місця події фіксують в протоколі, у якому повинні бути відображені всі значимі реквізити й хід слідчої дії. Об'єкти, що вилучають, ретельно оглядають та індивідуалізують із зазначенням їх стану на момент огляду (зокрема, при вилученні компакт-дисків вказується наявність пакувальних коробок фільму, голографічних марок, найменування правовласників на обкладинках відеокасет, цілісність целофанових упакувань тощо).

Об'єкти, які вилучають, необхідно упакувати, належним чином, опечатати й скріпити підписами учасників огляду.

При необхідності у процесі огляду складають схеми, плани місця події. Істотно підвищує результативність і наочність огляду відео- та аудіозапис, фотозйомка.

Варто зазначити, що у протоколі огляду місця події все повинно бути описано чітко й недвозначно, тому не допускається згадування таких слів,

затриманні осіб при передачі, збуті, зберіганні, перевезенні або носінні вогнепальної зброї та бойових припасів. При огляді такого одягу встановлюється: а) чи є на одязі сліди контакту затриманого із зазначеними об'єктами (сліди збройового мастила, типові потертості від носіння зброї, сліди від кобури); б) чи є на одязі місця або пристосування для прихованого розміщення вогнепальної зброї (кишені в незвичних місцях, спеціальні розрізи, укріплена підкладка); в) яка приблизна давність виготовлення спеціальних пристосувань для зберігання зазначених об'єктів [2, с. 72-74; 5, с. 318-319].

При огляді тростин, парасолів, авторучок, портсигарів та інших предметів, які носяться, особлива увага звертається на відповідність їх стану цільовому призначенню. Тростини й парасолі можуть служити своєрідними схованками для зберігання боєприпасів до вогнепальної зброї, авторучка – являти собою замасковане пристосування для пострілу, у портсигарах і табакерках можуть бути виявлені сліди від перенесення в них патронів.

При огляді боєприпасів встановлюється: а) рід і вид боєприпасів, калібр зброї, для якої вони призначені; б) виготовлювач і час виготовлення; в) чи є на окремих екземплярах сліди їх заряджання, спорядженнями ними обойм, магазинів; г) які ознаки на боєприпасах свідчать про спосіб і давність зберігання, про місце зберігання; д) джерело боєприпасів до гладкостовольної зброї (фабричного, кустарного або саморобного вони виготовлення, знаряддя їх виготовлення).

При огляді кустарної, саморобної або переробленої вогнепальної зброї (якщо, наприклад, такою незаконно заволоділи з чергової частини органу внутрішніх справ, де вона знаходилася як речовий доказ по кримінальних справах) встановлюється: а) які характеристики такої зброї; б) які деталі промислового виготовлення використані при виготовленні кустарної або саморобної зброї; в) яким способом, з використанням яких засобів могли бути виготовлені деталі саморобної зброї; г) у чому полягала переробка зброї [3, с. 83].

Варто спеціально зазначити, що огляд усіх об'єктів повинен здійснюватися слідчим з обов'язковою участю спеціаліста-криміналіста, вибухотехніка або технолога збройового виробництва.

Загальне завдання огляду місця викрадення вогнепальної зброї – встановлення взаємозв'язку розрізнених даних, для того щоб за їх сукупністю встановити механізм та інші обставини незаконного заволодіння вогнепальною зброєю у всіх деталях. При цьому вирішується (низка окремих, але важливих завдань): 1) виявлення, фіксація й вилучення слідів злочинця; 2) одержання відомостей про викрадену зброю, необхідних для проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; 3) вивчення й фіксація обстановки на місці викрадення вогнепальної зброї; 4) встановлення впливу злочинця на навколишнє

об'єктом; г) комплектність (ця обставина істотна при огляді деяких видів боєприпасів і вогнепальної зброї); д) характеристика комплектуючих деталей, для якого виду зброї вони призначені, їх стан і придатність для використання; чи є ознаки їх використання; е) наявність на об'єктах, які оглядаються ознак місця, у якому вони зберігалися (наявність на цих об'єктах властивостей, які могли б відобразитися на місцях їх зберігання); є) чи є на об'єктах сліди переробки, пристосування для позаштатного використання тощо [6, с. 17-19].

При огляді поїздів, морських і повітряних суден іноді виявляється контрабандний вантаж, власник якого невідомий. Таким вантажем може бути вогнепальна зброя та боєприпаси. Контрабандний вантаж може бути розміщений у спеціально обладнаній схованці або перебувати у важкодоступних місцях транспортного засобу. Оглядом подібного вантажу встановлюються: а) родові ознаки предметів контрабанди; б) спосіб виготовлення (промисловий, кустарний, саморобний); в) ознаки, які індивідуалізують предмети контрабанди зброї; г) ознаки, які свідчать про власника, відправника або одержувача контрабандного вантажу; д) стан вантажу; є) ознаки, які свідчать про час розміщення предметів контрабанди; ж) конструктивні особливості схованки, обставини, які обумовили вибір місця для її пристосування й доступу до неї, а також ознаки, які свідчать про її кількаразове використання; призначення схованки для зберігання тільки певних або різних об'єктів.

Автотransпортні засоби також можуть бути об'єктом огляду при незаконному заволодінні вогнепальною зброєю. Оглядом автотransпортного засобу встановлюються: а) тип і модель такого засобу; його ідентифікаційні ознаки (державний номер, номери двигуна, кузова, шасі); б) наявність схованок (місця їх розміщення, місткість, специфічні особливості, обумовлені збереженнями об'єктами; ознаки, які свідчать про злочинний професіоналізм; ознаки об'єктів, які зберігалися в них); в) наявність спеціальних засобів, які забезпечують безпеку перевезеного незаконного вантажу [1, с. 15].

Затримання осіб, підозрюваних у незаконному заволодінні вогнепальною зброєю, як правило, супроводжується їх особистим обшуком, у процесі якого оглядаються одяг і носильні речі (валізи, рюкзаки, речові мішки). Є ще один вид слідчого огляду – освідування. При освідуванні осіб, які підозрюються у незаконному заволодінні вогнепальною зброєю та боєприпасами можуть бути встановлені: а) ознаки користування вогнепальною зброєю (синці, садна в характерних місцях, а саме на плечах, руках, щіці); б) сліди пострілу на верхніх кінцівках, на обличчі; в) частки згорілого порошку в складках шкіри, піднігтьовому вмісті; г) шматки збройового мастила у піднігтьовому вмісті тощо.

Одяг та інші носильні предмети, можуть бути об'єктом огляду при

як «більшість», «близько», «приблизно» і т.ін. Не можна також вказувати, що продукція контрафактна. У випадку, якщо ознаки контрафактності явно виражені (наприклад, наявність кількох відеофільмів на одному компакт-диску, відсутність оригінального упакування і т.ін.), необхідно вказувати, що є ознаки контрафактності відеопродукції, при цьому вказати ці ознаки.

Кравчук П.Ю.

ОКРЕМІ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Вивчення судової та слідчої практик показує, що судово-психіатрична експертиза по справах про корисливо-насильницькі злочини призначалася, коли в слідчого виникав сумнів у психічній повноцінності обвинувачуваного або потерпілого, для вирішення питання про їх осудність. За допомогою такої експертизи визначають психічний стан особи й вирішують питання про її здатність усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій, або керувати ними під час вчинення корисливо-насильницького злочину, а також одержують висновки про необхідність застосування заходів медичного характеру.

Для формування думки про психічну повноцінність особи, слідчий повинен із самого початку слідства звертати увагу на нелогічні та незвичні прояви у поведінці суб'єкта. Повинні аналізуватися мотиви, характер і спосіб вчинення злочину, поведінка особи до, в момент, після вчинення злочину, його відношення до оточуючих, спосіб життя, особливості розвитку, відомості про перенесені серйозні захворювання, у тому числі травми голови.

Підставами для призначення такої експертизи можуть бути: заяви обвинувачуваного або його родичів про те, що він перебував на лікуванні в психіатричній лікарні; він або його родичі страждали психічними захворюваннями; вказівки кого-небудь на нелогічність і незвичність поведінки обвинувачуваного; невмотивований або особливо жорстокий характер злочину; відомості про перенесену даною особою травму головного мозку; нелогічність та незвичність поведінки суб'єкта на досудовому слідстві або в суді.

У публікаціях науковців існує неоднозначне відношення до підстав призначення аналізованої експертизи. Одні вважають, що проведення судово-психіатричної експертизи обов'язкове у всіх випадках вчинення тяжких злочинів. Інші дотримуються думки, що зазначена експертиза призначається тільки у випадках, коли виникають сумніви з приводу осудності особи. На нашу думку, варто підтримати іншу позицію, яка більше відповідає чинному кримінально-процесуальному законодавству. Інша справа, що такі сумніви, через низку причин, дійсно, частіше виникають по справах про більш тяжкі злочини. Судово-психіатрична

експертиза при розслідуванні справ про корисливо-насильницькі злочини призначається також і відносно потерпілих, коли виникають сумніви в їх здатності правильно сприймати обставини, що мають значення для кримінальної справи, і давати показання.

Важкість психічного захворювання, що є самостійним проявом шкоди здоров'ю, завданої внаслідок корисливо-насильницького злочину, визначає також судово-психіатрична експертиза. Оцінку важкості шкоди здоров'ю, завданої аналізованим злочином, що спричинив психічний розлад, проводить судово-медичний експерт за участю психіатра. По суті, така експертиза повинна називатися комплексною.

Крім судово-психіатричної експертизи, по справах про корисливо-насильницькі злочини, може проводитися судово-психологічна експертиза, яка призначається для дослідження непатологічних явищ психіки й проводиться відносно психічно здорових людей. Судово-психологічна експертиза не повинна передувати судово-психіатричній або може проводитися паралельно з нею в межах комплексної психолого-психіатричної експертизи. Предметом психолого-психіатричної експертизи є встановлення індивідуальних психологічних особливостей особистості обвинувачуваного (підозрюваного) та їх вплив на його поведінку під час вчинення інкримінованих йому діянь, встановлення в обвинувачуваного виду й глибини емоційних реакцій під час вчинення діяння, впливу цих особливостей на сприйняття особою фактів, що мають значення для справи; для визначення реакції на сформовану ситуацію; одержання відомостей про окремі сторони характеру обвинувачуваного; для встановлення раптово виниклого сильного щиросердного хвилювання (афекту).

Слідчому доцільно призначати психологічну експертизу за гарячими слідами, коли у свідомості очевидців найбільш повно збереглися зовнішні ознаки афекту. Проведення експертизи на подальшому етапі розслідування, у стадії судового розгляду, через значний проміжок часу з моменту вчинення злочину може бути малоефективним. Проведення психологічної експертизи за гарячими слідами важливе, коли, по-перше, показань свідків недостатньо для визначення ступеня сильного щиросердного хвилювання, по-друге, коли взагалі відсутні свідки, які спостерігали прояв афекту. У таких випадках встановити стан фізіологічного афекту можна шляхом психологічного дослідження обвинувачуваного, оскільки в його психіці залишаються сліди пережитого стану. Ці сліди мають об'єктивний характер у тому плані, що вони не залежать від нашої свідомості. У той же час вони ідеальні, оскільки перебувають у психіці суб'єкта. При дослідженні варто пам'ятати, що це сліди пережитого афекту, неприємностей у родині, на роботі тощо. Сліди можуть виражатися у формі нервового тугу, посмикування руки. Такі явища поступово проходять, емоції, що характеризують стан

пальців рук, які придатні для ідентифікації за ними особи. Оглядаючи гільзи, слідчий, який здійснює огляд місця події, повинен звернути увагу на її форму, розміри й калібр, які, як правило, залежать від форми патронника і калібру каналу ствола застосованої вогнепальної зброї. Знаючи такі параметри можна з найбільшою ймовірністю припустити, що дана гільза могла бути відстріляна зі зброї певних моделей. При цьому необхідно враховувати, що злочинці через брак відповідних бойових припасів часто користуються патронами-замінниками. При огляді гільз, особливу увагу необхідно звертати на наявність на них слідів, які утворюються під час заряджання, пострілу й витягування стріляної гільзи (сліди від стінок патронника й загинів магазину, сліди від бойка, сліди від заднього зрізу патронника, зачепа викидача тощо) [2, с. 71-72].

По справах про незаконне заволодіння вогнепальною зброєю об'єктом огляду може бути окремо будинок або одне з приміщень у розташуванні військової частини, охоронної структури, місце зберігання особистої зброї посадової особи тощо.

При огляді складських приміщень з'ясовується: а) розташування будинку, його типові характеристики й планування; б) наявність і розташування постів охоронної сигналізації, її стан; в) для зберігання якого саме озброєння призначалося складське приміщення, яке озброєння й у яких умовах там зберігалось; г) як злочинці проникли у приміщення і як його покинули; д) що викрадено, найменування й характеристика викраденого, встановлена або передбачувана кількість викраденого; е) скільки чоловік брало участь у незаконному заволодінні; є) які технічні засоби або знаряддя використані злочинцями для проникнення у приміщення, чи принесені вони злочинцями з собою або були підібрані з наявних засобів і знарядь, що перебували на місці незаконного заволодіння; ж) які предмети були залишені злочинцями на місці події; з) чи використовувалися злочинцями автотранспортні засоби, які саме, де вони перебували при вчиненні злочину; к) чи є, і які саме обставини, що свідчать про можливе інсценування злочину; л) чи є в приміщенні місця, спеціально пристосовані для таємного зберігання (тимчасового) зброї, її частини та боєприпасів якими незаконно заволоділи (виявлення таких схованок може свідчити про триваючий злочин, коли вогнепальна зброя та інші об'єкти перед їх безпосереднім виносом із приміщення спочатку переховувалися у потаємному місці, а потім при сприятливих обставинах виносилися з приміщення).

Під час огляду місця події по справах про незаконне заволодіння вогнепальною зброєю і боєприпасами встановлюється: а) родові ознаки об'єктів незаконного заволодіння (тип і модель об'єкта, виробник тощо); б) індивідуальні ознаки об'єкта (зброї та деталей, номер та інші ідентифікаційні знаки); в) характер упакування й засобів запобігання впливу зовнішнього середовища або необережного поводження з таким

чагарники, лісопосадки тощо. Ефективності огляду буде сприяти застосування службово-пошукового собаки.

Якщо незаконне заволодіння вогнепальною зброєю мало місце на території підприємства, у приміщенні установи, організації, то для участі в огляді варто запросити їх представників. Вони можуть роз'яснити призначення тих чи інших споруд, механізмів, верстатів, устаткування, допомогти відкрити ті чи інші приміщення.

Якщо є дані, що вогнепальна зброя або бойові припаси викинуті у водойму, слідчий запрошує для його обстеження водолазів-аквалангістів. Вони є допоміжними учасниками огляду, і в протоколі необхідно про це зробити відповідну помітку [1, с. 70].

Вогнепальна зброя, бойові припаси підлягають ретельному огляду на місці події. Якщо для їх вивчення потрібний тривалий час, інші належні умови, то слідчий вправі провести їх огляд окремо в кабінеті.

Крім огляду місця події, необхідно встановлювати можливість застосування вогнепальної зброї й бойових припасів у конкретній слідчій ситуації. Даний факт з'ясовується дослідженням обстановки на місці події й слідів на місці їх виявлення. Відшукування слідів і ознак застосування вогнепальної зброї та боєприпасів, а також попереднє дослідження виявлених об'єктів, як правило, проводить спеціаліст-криміналіст. Якщо виникає необхідність провести більш детальне дослідження, то об'єкти направляються в експертний підрозділ. При цьому поряд із судово-балістичними дослідженнями проводять й інші види досліджень (фізичні, хімічні тощо).

Факт застосування вогнепальної зброї встановлюється, як правило, виявленням пошкоджень на перешкодах (вікнах, стінах, одязі тощо). При виявленні пошкоджень встановлюють ознаки саме вогнепальних пошкоджень: форма й розмір вхідного й вихідного отворів, каналу й додаткових слідів пострілу. За слідами пострілу визначаються ознаки, які вказують на давність пострілу (блиск металу, чистота країв розбитого скла або відщепів деревини). При цьому фіксують місце розташування слідів, їх вид, кількість пробойн, форму й розмір отворів і країв пошкодження, наявність або ж відсутність додаткових слідів пострілу. Вказують на висоту розташування пробойн і відстань до найближчих нерухомих орієнтирів. Виявлені пошкодження фіксують за допомогою фото- і відеозйомки.

При виявленні кулі її витягають відповідно до криміналістичних рекомендацій. Оглядаючи витягнуту кулю, встановлюють відкладення кіптяви, змащення, часток незгорілого порошу, крові; деформацію кулі; її конструктивні дані: наявність, кількість і придатність для подальшого ідентифікаційного дослідження слідів полів нарізів [2, с. 71-72].

Також на місці застосування вогнепальної зброї необхідно шукати гільзи. При огляді гільзи на її зовнішній поверхні можуть бути сліди

обвинувачуваного, згодом зникають, а тому можливість встановлення й доказування афекту знижується. Можливі ймовірні висновки експерта про наявність досліджуваного стану, вони не є доказами, але можуть бути підставою для висунування версій, стимулюють пошук нових доказів. Рішення питання про причинний зв'язок між діями, вчиненими в стані афекту, і заподіянням конкретної шкоди входить до компетенції слідчого і вирішуються за допомогою висновків психологічної експертизи про можливість виникнення афекту, як довго він міг тривати й ін.

Кривонос М.В.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

В даний час в Україні відбувається поетапне становлення процесуального інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Теоретичні напрацювання вчених поступово втілюються в алгоритми застосування окремих видів спеціальних знань, триває процес їх апробації в практиці використання окремих видів злочинів. Однак і дотепер, належним чином не розроблена уніфікована модель комплексного (системного) їх використання у кримінальному судочинстві, на основі якої можливо створити адаптовані, згідно специфіки об'єктивних ознак певних злочинів конкретні для них моделі комплексного застосування спеціальних знань.

Те, як ми бачимо цю модель стосовно злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, та що саме потрібно для її створення і буде предметом нашого дослідження.

Концептуально важливі положення окремих елементів процесуального інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві розроблені та розробляються Т.В. Авер'яною, Б.М. Бішмановим, В.С. Бондарем, В.О. Волинським, В.Г. Гончаренком, А.В. Гусевим, П.П. Іщенко, В.В. Коваленком, Л.В. Лазаревою, М.Я. Сегаєм, В.О. Снетковим, О.О. Ейсманом, Т.Д. Телегіною та багатьма іншими. Їх оригінальні пропозиції утворюють належну теоретичну та методологічну основу для поетапного формування елементів комплексної моделі застосування спеціальних знань.

Ускладнення диференціації криміналістичної діяльності зумовлює потребу в посиленні інтеграційних зв'язків між її видами, формами, а також формування належної інформаційної основи, онтологічних матриць для аналізу об'єктів пізнання, типів завдань та пізнавальних ситуацій та, відповідно, вибору необхідних засобів, їх організації, синтезування в

окремі чи комплексні методи – алгоритми, програми, системи пізнавальних та здійснюючих їх логічних операцій, котрі призводять до вирішення завдання. Це пов'язано з тим, що будь-яка, відокремлена форма або вид криміналістичної діяльності лише складова певного процесу та може здійснюватися лише у взаємозв'язках з іншими формами. Інтеграційні процеси покликані забезпечити взаємозв'язок між суб'єктами доказування, суб'єктами, які залучаються до доказування, їх інтересами, формами використання спеціальних знань, забезпечити функціонування технологічного циклу роботи з речовими доказами та слідами як цілісної системи.

Однак практика розслідування вказаної категорії суспільно небезпечних діянь, поки що вказує на розрізнене використання окремих диференційованих форм спеціальних знань під час розслідування злочинів.

Серед причин, які стоять цьому на заваді необхідно виділити відсутність єдності у поглядах вчених на поняття та структурні елементи вказаного процесуального інституту. Неурегульованість питань класифікації та диференціації форм застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві, неналежна їх процесуальна регламентація, ізольоване дослідження науково-методичних, організаційних та правових основ їх використання поза межами єдиної концепції реалізації спеціальних знань у кримінальному судочинстві.

Так, Лазарева Л.В., запропонувала концепцію використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві у вигляді сукупності науково-теоретичних положень, за такими напрямками (методологічні основи використання спеціальних знань; процесуально-правові механізми використання спеціальних знань; теоретичні основи правового статусу суб'єктів, які мають спеціальні знання; особливості використання спеціальних знань у формі судової експертизи; організаційні та методологічні основи використання спеціальних знань)¹. Акцент уваги авторки спрямований на комплексність (системність) закріплення у кримінально-процесуальному законодавстві норм вказаного процесуального інституту, висвітлення та удосконалення окремих його складових, що також є позитивним зрушенням на шляху об'єднання форм спеціальних знань в універсальну модель та подальше комплексне її використання.

¹Лазарева Л.В. Концептуальные основы использования специальных знаний в российском уголовном судопроизводстве: автореферат дис. На соискание ученой степени доктора юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика, оперативно-розыскная деятельность» / Л.В. Лазарева. – Владимир., 2011. – С. 11-12.

предмети, які вказують на особу злочинця, дозволяє з'ясувати обставини події, характер і механізм вчиненого. Криміналістично значима інформація отримана під час такого огляду сприяє побудові версій і розробці засобів їх перевірки.

Фактичними підставами проведення огляду при розслідуванні незаконного заволодіння вогнепальною зброєю є дані про те, що в ході безпосереднього сприйняття об'єкта можна одержати криміналістично значиму інформацію.

Недостатня кількість у вітчизняній криміналістиці прикладних розробок проблеми розслідування незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, відповідних рекомендацій для практики, обмежує можливість правоохоронних органів у проведенні на належному рівні змістовної протидії таким злочинам. Окремі проблеми розслідування таких злочинів були в центрі уваги науковців, про це свідчать роботи вітчизняних та зарубіжних криміналістів В.В. Агафонов, В.М. Бикова, А.В. Втюріна, М.М. Букаєва, Л.В. Вініцького, Т.С. Волчецької, В.М. Григор'єва, Т.А. Діканова, С.Ю. Журавльова, Д.О. Корецького, М.П. Косоплечєва, В.П. Кувалдіна, С.Д. Кустановича, І.М. Лузгіна, Г.М. Меретукова, І.Д. Моторного, В.М. Плєскачевського, А.С. Подшибякіна, В.П. Тихого, Є.М. Тихонова, О.І. Устінова та ін. Однак у працях названих авторів питання слідчого огляду під час розслідування незаконного заволодіння вогнепальною зброєю не розглядалися або розглядалися фрагментарно.

Об'єктами огляду при незаконному заволодінні вогнепальною зброєю є: а) склади озброєння та інші приміщення, спеціально призначені для зберігання вогнепальної зброї (приміщення, які знаходяться під охороною й збройові кімнати у військових частинах тощо); б) вогнепальна зброя та боєприпаси; в) предмети упакування вогнепальної зброї та боєприпасів; г) засоби транспортування вогнепальної зброї та боєприпасів; д) супровідні та інші документи на перевезений вантаж, у якому виявлена вогнепальна зброя й боєприпаси.

Об'єктами детального вивчення при огляді місця події по справах про незаконне заволодіння вогнепальною зброєю повинні стати: місце зберігання вогнепальної зброї, якою незаконно заволоділи; зброя, яка залишилася, особливо якщо її положення змінене; частини, які залишилися від викраденої зброї, упакування, приналежності; наявні в сховищі документи на зброю [4, с. 321]. Оскільки для зберігання вогнепальної зброї використовуються, як правило, спеціально обладнані приміщення (міцні стіни, ґрати на вікнах, металеві або оббиті залізом двері) із сигналізацією, то місце й спосіб подолання (порушення) останніх, характер виниклих при проникненні в сховище пошкоджень не повинні залишитися без уваги слідчого, який здійснює огляд. Необхідно оглянути й прилягаючі до сховища ділянки місцевості, особливо розташовані поблизу, пусті будівлі, будівельні об'єкти, пустирі,

Список використаних джерел

1. Арсеньев В.Д. Использование специальных медицинских знаний до возбуждения уголовного дела / В.Д. Арсеньев // Соц. законность. – 1976. – № 7. – С. 62-63.
2. Бурков И.В. Заключение эксперта как вид доказательств / И.В. Бурков, А.В. Мурзинов. – Владимир : Транзит-Икс, 2001.
3. Ищенко П.П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты) / Ищенко П.П. – М. : Юрид. лит., 1990.
4. Коваленко Є.Г. Теорія та практика використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві / Є.Г. Коваленко // Еволюція уголовного судопроизводства на постсоветском пространстве (книга вторая): Материалы международной научно-практической конференции. – К. : Университет экономики и права КРОК, 2006. – С.49-55.
5. Кузьмичов В.С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів: [монографія] / В.С. Кузьмичов. – К. : НАВСУ-НВТ «Правник», 2000.
6. Моїсєєв О.М. Застосування експертних технологій для встановлення ознак злочину / О.М. Моїсєєв // Праці підсумкової наукової конференції Донецького національного університету за період 1999-2000 р. : Правознавство (м. Донецьк, квітень 2001 р.) / Від. ред. В.Д. Волков. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – С. 27-30.
7. Романюк Б.В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства: [навч. посіб.] / Б.В. Романюк. – К. : Видавничий Будинок «Аванпост-Прим», 2010.
8. Степанов В.В. Предварительная проверка первичных материалов о преступлениях / В.В. Степанов. – Саратов, 1972.

Марків І.С.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ ПО СПРАВАХ ПРО НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ

Огляд при розслідуванні незаконного заволодіння вогнепальною зброєю це слідча дія, яка полягає у безпосередньому сприйнятті та процесуальному фіксуванні матеріальних об'єктів з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також інших обставин, які мають значення для справи.

Завданнями огляду при розслідуванні незаконного заволодіння вогнепальною зброєю є: виявлення слідів злочину; виявлення інших об'єктів, що можуть бути залучені до справи як речові докази; з'ясування обстановки злочину; виявлення інших обставин, які мають значення для справи.

Своєчасне та якісне проведення огляду при розслідуванні незаконного заволодіння вогнепальною зброєю дає можливість виявити сліди і

М.Я. Сегай та В.С. Бондар бачать ефективне вирішення завдань кримінального судочинства у створенні уніфікованої системи наукових положень та заснованих на них рекомендацій у вигляді інтегративної моделі, яка виступає об'єднуючим засобом між сучасними досягненнями криміналістики та судової експертології, положеннями законодавства та відповідними напрямками практичної діяльності правоохоронних органів². За рахунок створення вказаної моделі повинна досягатися єдність та оптимізація організаційних, процесуальних та науково-методичних засад застосування спеціальних знань.

Підтримуючи висловлені позиції, вважаємо, що реальна зміна ситуації з використанням спеціальних знань можлива за рахунок розробки комплексної моделі використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві та щодо злочинів вказаної категорії. Практичну реалізацію цієї моделі в розслідуванні злочинів ми пов'язуємо з виокремленням та використанням даних з криміналістичної характеристики відносно особливостей утворення слідів та слідових комплексів, іманентних їм властивостей (закономірностей), характерних місць їх концентрації відповідно до конкретного способу протиправних дій, на основі яких можливо розробити інформаційно-слідові комплекси місць події, моделі шуканого, алгоритми діяльності слідчого та осіб, які залучаються до участі у підготовці та проведенні слідчих та процесуальних дій (спеціалістів) та відповідні алгоритми застосування спеціальних знань цими особами.

Функціонування системи існуючих форм спеціальних знань в межах інтегративної моделі може бути представлена в такому вигляді:

– під час участі певного спеціаліста або групи спеціалістів (криміналіста, агротехніка, ботаніка, спеціаліста в галузі рослинництва та ґрунтознавства, хіміка, фармацевта та за необхідністю іншого спеціаліста) у підготовці та проведенні окремих слідчих та процесуальних дій, в залежності від ознак конкретного злочину – сприяння слідчому у пошуку, виявленні, закріпленні і вилученні джерел доказової інформації; проведення експрес досліджень виявлених речовин, отримання за їх результатами орієнтуючої інформації та її використання для встановлення причетних до події осіб; відбір зразків для подальших експертних досліджень;

– надання допомоги у підготовці необхідних експертних досліджень (визначенні предмету дослідження, послідовності призначення експертиз, експертної установи, формуванні питань експерту тощо);

– проведення експертного дослідження й належна оцінка його висновків; використання отриманих результатів в доказуванні.

² Бондар В.С. Проблеми теорії та практики застосування спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні квартирних крадіжок: Монографія / В.С. Бондар, М.Я. Сегай / МВС України, Луган. Держ. Ун-т внутр. Справ ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – С. 48.

– використання експертних технологій для встановлення тотожності хімічного складу вилучених наркотичних засобів, психотропних речовин зі зразками відповідних колекцій експертної служби МВС України; встановлення ймовірних джерел походження та розповсюдження (поширення) наркотичного засобу, психотропної речовини, прекурсору та їх виготовлювачів;

– встановлення місцезнаходження причетних до злочину осіб, їх затримання, огляд, перевірка за оперативно-пошуковими обліками та колекціями, котрі ведуться підрозділами МВС України тощо.

Досягнення визначеної мети бачиться за умови чіткого врегулювання та диференціації на законодавчому та відомчому нормативному рівнях процесуальних форм застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві (залучення спеціаліста до участі у проведенні слідчих та процесуальних дій; призначення та проведення судових експертиз). Вивести із «процесуальної тіні» та надати належне нормативне регулювання тим формам застосування спеціальних знань, результати яких активно використовуються у правоохоронній діяльності ОВС, а їх результати мають суттєве значення в процесі доказування (проведення попередніх досліджень виявлених речовин, матеріальних слідів злочину; отримання довідок за результатами обліково-реєстраційної діяльності експертної служби МВС України за криміналістичними обліками експертної служби МВС України). Створити належні умови для об'єднання наведених нами форм спеціальних знань під час виконання завдань кримінального судочинства в єдину модель, скріплену загальними методологічними, організаційними та правовими засадами та їх комплексного використання на всіх без виключення етапах проведення досудового слідства та судового розгляду справи.

Запропонована нами концепція створення моделі застосування спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів повинна сприяти вирішенню багатьох актуальних проблем теорії та практики застосування спеціальних знань.

Кудінов А.С.

ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК НАФТИ ТА НАФТОПРОДУКТІВ ІЗ МАГІСТРАЛЬНИХ ТРУБОПРОВІДІВ

Одним із засобів отримання доказів при розслідуванні злочинів є судова експертиза. Вона є однією з форм практичного застосування даних, отриманих в результаті слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення ознак злочинів, у тому числі пов'язаних з

визначені. Особа, якій направляють об'єкт для попереднього дослідження не є спеціалістом у процесуальному розумінні. Таким вона може стати, коли буде залучена до участі у слідчих діях, які, як правило, можуть проводитися лише після порушення кримінальної справи. Саме з цього часу, відповідно до ст. 128-1 КПК України особа набуває процесуального статусу спеціаліста і наділяється відповідними правами та обов'язками.

Тоді, здається, доцільніше дозволити проведення експертизи в процесі перевірки заяв та повідомлень про злочини, якщо без цього встановити наявності або відсутності підстав для порушення кримінальної справи неможливо. На підтвердження наведеної думки висловилося 87% слідчих і працівників дізнання, 9% – не визначили свого ставлення і 4% вважають за можливе вирішувати це питання в існуючому порядку.

Внесення подібних змін до кримінально-процесуального закону, на думку В.С. Кузьмічова, дозволило б вирішити два завдання: 1) усунути наявні організаційні труднощі у використанні допомоги осіб, що мають спеціальні знання на стадії вирішення питань про порушення кримінальної справи; 2) виключити ставлення таких осіб до попередніх досліджень як до роботи «другого сорту», оскільки між попереднім дослідженням і експертизою змістовних розходжень немає [5, 43]. Проведення експертизи в процесі перевірки первинної інформації про злочин дозволить підвищити її якість, що сприятиме прийняттю законних та обґрунтованих рішень; виключити дублювання в роботі слідчих та експертних підрозділів; скоротити час розслідування кримінальних справ. Крім того не варто забувати і про економічну сторону даного питання. Вже сьогодні проведення експертних досліджень потребує певної оплати. Опитування співробітників оперативних апаратів показало, що ця проблема є, і у подальшому невідомо, як буде вирішуватися. В ряді регіонів результати експертного дослідження можна отримати лише після перерахування коштів за проведену роботу. Рівень фінансування правоохоронних органів всім відомий. Це спонукає практиків знову-таки вишукувати можливості оплати послуг експертних підрозділів. То чи потрібно робити одну і ту саму роботу двічі, чи краще передбачити законодавчі гарантії для отримання об'єктивних і повних даних за результатами спеціального дослідження.

У зв'язку з цим, потрібно вважати позитивним намагання законодавця у новому КПК (реєстраційний №9700) змінити процедуру перевірки первинної інформації про кримінальне правопорушення. Відповідно до ч. 2 ст. 214 даного проекту досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Саме з цього моменту правоохоронні органи будуть мати можливість застосовувати наявний арсенал кримінально-процесуальних засобів як гласного, так і негласного характеру для перевірки інформації про кримінальні правопорушення.

холодної зброї. Про це він видав відповідну довідку (зараз – висновок спеціаліста). На думку В.В. Степанова така довідка не має доказової сили. Разом з тим автор вважає, що «якщо з'ясування питань, які є предметом таких досліджень, має значення для справи, в ході досудового розслідування має бути призначена експертиза» [8, 138]. Оскільки в даному випадку з'ясування питання про те, чи є цей предмет холодною зброєю, безумовно має значення для справи, то слідуючи за міркуваннями В.В. Степанова, необхідно знову направити цей самий ніж на дослідження, тепер уже з постановою про призначення експертизи. Імовірно, що ніж надійде у ту саму експертну установу, де його досліджували раніше і може потрапити особі, яка проводила попереднє дослідження, оскільки попередня участь обізваної особи у справі не виключає можливості залучення її експертом (ч. 1 ст. 62 КПК). Природно виникає запитання: у чому буде полягати відмінність між двома дослідженнями, одне з яких, користуючись термінологією В.В. Степанова потрібно іменувати «попереднім», а друге «експертним»?

Відмінність буде лише одна. Перше дослідження проводилося до порушення кримінальної справи, а друге – після прийняття такого рішення і оформлялися вони різними процесуальними документами. Але напевно чи є дійсна потреба у проведенні другого дослідження.

Крім цього необхідно зазначити, що деякі дослідження пов'язані з пошкодженням або знищенням об'єкта, а інколи об'єкт не може зберігатися тривалий час через об'єктивні причини. Це робить неможливим надати експерту зразки для дослідження у натуральному вигляді (харчові продукти та інші речовини, які не можуть зберігатися тривалий час) і він робить висновки за матеріалами попередніх досліджень. Тому варто підтримати думку Є.Г. Коваленка про недоцільність оформляти використання спеціальних знань в стадії порушення кримінальної справи складанням актів, довідок тощо, що не відповідає вимогам практики [4, 49-55].

Заборона збирання інформації на початковому етапі провадження зазначеними засобами суперечить принципам повноти і швидкості, а в цілому логіці розслідування. Це змушує практиків шукати обхідні шляхи для з'ясування питань, які виникають і прийняття правильних і обґрунтованих рішень.

Усе це свідчить про об'єктивну потребу внесення відповідних змін до закону. Тим паче, що відміна між відомчими, або попередніми, як їх називають, дослідженнями і судовою експертизою полягає у процесуальній регламентації цих видів діяльності, а не у фактичних діях, які виконуються, застосованих методиках і одержаних результатах.

Крім того, необхідно звернути увагу на правове положення особи, яка має спеціальні знання і залучається до процесуальної діяльності в цій стадії. Її положення, права та обов'язки в чинному КПК України не

крадіжками нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів. В більшості випадків для її проведення необхідні зразки для експертного дослідження (ст. 199 КПК України). Саме тому, належне їх відібрання є умовою не тільки ефективності її проведення, а й займає вирішальне значення для успіху розслідування в цілому.

Однак, як свідчить аналіз слідчої практики розслідування зазначеної категорії суспільно-небезпечних діянь, слідчі нерідко припускаються помилок як під час підготовки, так і при безпосередньо проведенні зазначеної слідчої дії. Основні труднощі полягають у відсутності науково-обґрунтованих рекомендацій, які стосуються кількісно-якісних параметрів окремих видів зразків для порівняльного дослідження, які повинні бути отримані в кожному конкретному випадку. Зазначене свідчить про актуальність та практичну значимість вирішення зазначених проблем.

На теоретичному рівні зазначена проблематика безпосередньо розроблювалася В.О. Жбанковим, Л.І. Мандриком та Н.І. Долженко, а питання отримання зразків для порівняльного дослідження під час проведення окремих видів експертиз докладно висвітлено в матеріалах періодичного друку. Однак недостатньо вивченими залишаються питання пов'язані з підготовкою та тактикою їх відбору для проведення окремих видів експертиз під час розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів.

Як свідчить слідча практика, зазвичай, при розслідуванні крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів необхідність отримання зразків для порівняльного дослідження виникає у зв'язку з проведенням таких експертиз, як: *нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів, дактилоскопічна, трасологічна (слідів взуття, одягу та транспортних засобів, інструментів та механізмів, а також встановлення цілого за частинами) ґрунтознавча, ботанічна, біологічна, техніко-криміналістична експертиза документів, почеркознавча.*

Ключову роль в системі визначеного переліку типових експертиз безумовно відіграє *експертиза нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів*. Результативність експертного дослідження та точність сформульованих висновків багато в чому залежать від правильного вилучення, належного упакування та оформлення об'єктів дослідження. Як свідчить слідча практика, це складний технологічний процес. За даними В.А. Шепеля тільки 35% опитаних слідчих вважають, що вони самостійно в змозі підготувати зразки нафтопродуктів для направлення на експертизу¹.

¹ Шепель В.А. Расследование краж нефтепродуктов, совершаемых при их хранении и транспортировке: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / В.А. Шепель. – Омск, 2004. – С. 22.

Основними недоліками реалізації даного етапу підготовки експертизи є зволікання слідчими при вилученні зразків, вилучення недостатньої кількості об'єктів та їх неналежне упакування. Подібна практика зумовлює необхідність докладного розгляду зазначених питань.

Зазвичай *безпосередніми об'єктами досліджень* даного виду експертиз є нафта, дизельне паливо та газовий конденсат. Ці речовини характеризуються низькою фізичною та хімічною стабільністю, яка полягає у зміні їх властивостей, внаслідок швидкого випаровування, розшарування, утворення осаду.

З огляду на цю особливість для ефективного проведення експертизи поряд із точним формулюванням поставлених питань, повним викладенням обставин справи, велике значення мають правильне вилучення, упакування та час надання зазначених об'єктів на дослідження².

Як правило, зразки для дослідження вилучаються в ході слідчих дій (огляду місця події, огляду чи обшуку належних підозрюваним приміщень) та представлені:

- *в індивідуальних конкретних об'єктах у певних ємкостях* (нафта та нафтопродукти відібрані з трубопроводу, цистерн паливоналивачів, ємностей вкопаних у землю тощо);

- *у вигляді поверхневих нашарувань на різних предметах-носіях* (одязі злочинців, ґрунті з місця події, предметах, за допомогою яких здійснювалась крадіжка – саморобних пристроїв для викрадення нафти, шлангах високого тиску, шарових кранах, металевих конструкціях, призначених для свердлення труб під тиском тощо).

Вперше методику отримання зразків паливно-мастильних матеріалів та нафтопродуктів для проведення експертного дослідження запропонував О.О. Проткін³. Розроблена методика застосовується в первинному вигляді й дотепер.

Так, зразки нафти та нафтопродуктів з ємностей (автомобільних цистерн, цистерн, в яких зберігається викрадене) відбираються за допомогою спеціальних пристроїв – пробовідбірників. Безпосередньо відбір здійснюється у такий спосіб:

² *Курильова О.Ф.* Особливості нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів як об'єктів експертного дослідження / О.Ф. Курильова, С.І. Стальмахович // Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю: Зб. наук. праць. Додаток № 1 до Вісника 1 '2003 ЛІВС при НАВС України. – Львів, Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України, 2003. – С. 244.

³ *Проткін А.А.* Первоначальные следственные действия при расследовании хищений горючего на нефтесбыточных и автотранспортных предприятиях: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Алексей Алексеевич Проткин. – М., 1983. – С. 158-172.; Див.: *Проткин А.А.* Первоначальные следственные действия при расследовании хищений горючего на нефтесбыточных и автотранспортных предприятиях: [Учебное пособие] / А.А. Проткин. – М.: МВШМ МВД СССР, 1987. – С. 68-69.

обмеження прав і законних інтересів осіб, відносно дій яких могли бути порушені кримінальні справи. Дане питання тривалий час обговорюється на сторінках наукових видань. Важко зустріти автора, який би висловлювався проти доцільності використання спеціальних знань у науці, техніці та інших галузях під час перевірки первинної інформації про злочини.

Але така однастайність не спостерігається, коли це стосується питання про форми використання спеціальних знань і процесуальну природу даних, які при цьому одержують.

До таких форм В.Д. Арсеньєв відносить: участь спеціаліста в слідчих діях (на той час, тільки в процесі огляду місця події – Є.Л.), отримання довідок з спеціальних питань, матеріалів відомчих досліджень [1, 62-63]. Зазначену думку поділяє В.В. Степанов і пропонує називати дослідження, що проводять до порушення кримінальної справи – попередніми. Їх відмінність від експертизи він вбачає в обмеженості обсягу матеріалу, який подається для дослідження [8, 104]. Подібні думки зустрічаємо й у інших авторів, які стверджують, що проведенню експертизи на цій стадії заважають деякі обставини, до яких відносять: а) строки проведення експертизи, як правило, перевищують 10 днів, протягом яких має бути прийнято рішення по заяві або повідомленню; б) неможливість дотримання прав заінтересованих осіб у разі призначення експертизи до порушення кримінальної справи [2, 87-89]. У даному разі автори не враховують тієї обставини, що у багатьох випадках для проведення дослідження матеріал подається у такому самому обсязі, як і для експертизи, само дослідження проводиться тією самою установою і за тією самою методикою, начебто воно проводилося під час розслідування. З об'єктивних обставин в іншому порядку воно і не може відбуватися. Тому рекомендація про проведення попереднього дослідження в більш короткі строки не може бути прийнятною. Незалежно від назви, попереднє або експертне, дослідження потребує дотримання відповідної методики для дослідження певного виду об'єктів. Якщо той чи інший об'єкт потребує дослідження 20 днів, то його не можна скоротити, назвавши дослідження попереднім. Якщо розглядається діяльність з перевірки інформації про злочин, мова іде лише про ті дослідження, які не потребують значного часу, а без результатів їх проведення неможливо встановити підстави для порушення кримінальної справи (ознаки злочину) [6, 27-30]. Для підтвердження наведемо наочний приклад. Під час догляду багажу пасажирів перед посадкою в літак у валізі одного з них виявлено саморобний ніж. Для вирішення питання про порушення кримінальної справи треба було встановити, чи є зазначений предмет холодною зброєю. Для цього його направили до криміналістичного підрозділу органів внутрішніх справ. На підставі проведеного дослідження експерт-криміналіст за посадою дійшов висновку, що наданий ніж відноситься до

5. Темираев О. Компетенция специалиста / О. Темираев // Законность. – 2005. – № 6.

6. Моїсєєв О.М. Застосування експертних технологій для встановлення ознак злочину / О.М. Моїсєєв // Праці підсумкової наукової конференції Донецького національного університету за період 1999-2000 рр. : Правознавство (м. Донецьк, квітень 2001 р.) / відп. ред. В.Д. Волков. – Донецьк : ДонНУ, 2001.

7. Нагорний Г. Експерт і спеціаліст: проблема розмежування їх функцій і шляхи її вирішення / Г. Нагорний, М. Сегай, Б. Ісакович // Право України. – 1998. – № 2.

8. Романюк Б.В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства : [навч. посіб.] / Б.В. Романюк. – К. : Аванпост-Прим, 2010.

Лук'янчиков Є.Д.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

ПІД ЧАС ПЕРЕВІРКИ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗЛОЧИННИ

Важливою передумовою протидії злочинності є підвищення результативності діяльності слідчих органів та оперативно-розшукових підрозділів на основі широкого використання у своїй діяльності сучасних досягнень науково-технічного прогресу. Необхідність комплексного використання для розкриття злочинів знань в галузі права, а також інших спеціальних знань (суспільно-природничих наук, техніки, мистецтва, ремесла) обумовлюється специфікою пізнавальної діяльності у цій сфері. Зміни, що відбуваються останнім часом в економіці (нестабільний розвиток виробництва, низький життєвий рівень людей, інфляція тощо), соціальній сфері (низька культура частини населення, культ збагачення будь-яким чином, в тому числі, кримінальним) прямо впливають на якісні характеристики злочинності, і в першу чергу – організовану. Відточується кримінальний професіоналізм учасників організованих злочинних угруповань, а вчинювані ними злочини набувають агресивності, жорстокості та зухвалості. Поширюються такі види злочинної діяльності як торгівля людьми, наркотиками, зброєю, вибуховими речовинами, стратегічною сировиною, убивства на замовлення та інші тяжкі злочини.

У таких умовах особливого значення набуває дослідження проблеми використання спеціальних знань в процесі розкриття і розслідування злочинів, чому присвячена низка окремих робіт [3; 7]. Разом з тим, необхідно звернути увагу на особливості використання спеціальних знань у процесі перевірки первинної інформації про злочини і правове значення відомостей отриманих від особи, яка має такі знання.

Не викликає сумніву, що використання сучасних досягнень науки на початковому етапі досудового провадження, дозволяє своєчасно позбавити громадян від подальшої участі у сфері кримінального судочинства при відсутності для цього підстав, а також запобігти

– виміряють рівень продукту в резервуарі;
– виділяють рівень отримання точкових зразків;
– зачинений пробовідбірник опускають до завданого рівня та відкривають кришку, або пробку⁴.

Зразки з декількох рівнів варто відбирати послідовно зверху до низу. Відбирається не менш трьох зразків по 1,0 дм³ на висоті 1/3 діаметру цистерни. Об'єднаний зразок складають змішуванням об'ємних частин зразків верхнього, середнього та нижнього рівнів. При цьому зразки змішуються не в рівних пропорціях, а для кожного виду резервуарів по-різному. Так, наприклад, із вертикального циліндричного або прямокутного резервуару об'єднаний зразок складають змішуванням об'ємних частин зразків верхнього, середнього та нижнього рівнів у співвідношенні 1:3:1, а з горизонтального та циліндричного резервуару діаметром більш ніж 2500 мм – у співвідношенні 1:6:1⁵. Розмір об'єднаного зразку повинен дорівнювати 2 дм³.

Враховуючи, можливість зміни властивостей об'єктів за умови зберігання їх у негерметично закритій ємності, зазначимо, що зразки повинні відбиратися в «сухий скляний герметичний посуд, який своїми розмірами дещо перевищує об'єм відібраної речовини»⁶. Категорично забороняється використовувати з цією метою гумові пробки або пластилін, оскільки більшість нафтопродуктів з ними взаємодіють (або навіть і розчиняють їх), що вплине на властивості досліджуваних нафтопродуктів та призведе до викривлення результатів експертного дослідження.

Зразки ґрунту зі слідами-нашаруваннями нафти і нафтопродуктів вилучаються та герметично упаковуються у пластикові пакети, окрім того, необхідно також відбирати та направляти на дослідження контрольні зразки проб ґрунту з місць, на яких, виходячи з обставин події, наявність зазначених речовин виключена.

Для експертного дослідження слідів-нашарувань на предметах, необхідно, за можливістю, направляти самі предмети, забезпечивши зберігання на них плям і нашарувань нафти та нафтопродуктів, а також їх локалізацію та герметичність упакування. При неможливості надання предметів для вилучення зразків необхідно використовувати сухі марлеві тампони. На один тампон переноситься речовина тільки з одного місця, навіть у випадку її мінімальної кількості. Для порівняльного аналізу також додається чистий тампон (як зразок використовуваної марлі).

⁴ Долженко Н.И. Образцы для сравнительного исследования и тактика получения экспериментальных образцов / Н.И. Долженко. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2003. – С. 71.

⁵ Проткин А.А. Первоначальные следственные действия при расследовании хищений горючего на нефтесбыточных и автотранспортных предприятиях: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Алексей Алексеевич Проткин. – М., 1983. – С. 158-172.

⁶ Экспертизы у судовой практике: науч.-практ. посіб. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 317-318.

Зважаючи на складність вилучення та упакування необхідних зразків для експертного дослідження вважаємо, за доцільне залучати до цього відповідних спеціалістів – працівників нафтотранспортних і нафтопереробних кампаній, які мають спеціальні знання, пов'язані з порядком поводження з нафтою на нафтопродуктами.

Літвінова О.В.

ГНОСЕОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК СТРУКТУРНОЇ СКЛАДОВОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Ідентифікація – дослідницький процес, структура якого складається з таких етапів: експертний огляд об'єктів; роздільне дослідження; експериментальне дослідження; порівняльне дослідження; оцінка результатів порівняння та обґрунтування висновків.

Експертний огляд об'єктів – початковий етап будь-якого ідентифікаційного дослідження об'єктів, який здійснюють для того, щоб встановити відповідність їх ознак і властивостей опису, який міститься у постанові про призначення експертизи чи протоколі огляду місця події.

Роздільне дослідження спрямоване на дослідження ідентифікованих та ідентифікуючих об'єктів, окрему їх фіксацію, виявлення, закріплення та встановлення сукупності ознак і властивостей насамперед об'єкта, який ототожнюється, що дає змогу індивідуалізувати його за характером відображення в засобах ототожнення.

Експериментальне дослідження має на меті отримання властивостей та ознак ототожнюваного (відображуваного) об'єкта у формі, яка задовольнить процес порівняльного дослідження. Наприклад, під час експериментальної стрільби з ототожнюваної зброї відтворюються сліди бойка та зачепа викидача. Для отримання окремих експериментальних слідів, наприклад каналу ствола гладкоствольної зброї, сконструйовано спеціальні пристрої та устаткування.

Перш ніж розкрити і сформулювати поняття порівняльного дослідження, наведемо з наукових джерел дані, що характеризують узагалі метод порівняння для цілей пізнання. Тут, у першу чергу, варто підкреслити, що застосування методу порівняння ґрунтується на встановленні спільності низки ознак досліджуваних предметів і процесів. Д. Юм у книзі «Трактат о человеческой природе» указав, що першим типом відносин є подібність – «это такое отношение, без которого не может существовать ни одно философское отношение, ибо сравнение допускает лишь те объекты, между которыми есть хоть какое-нибудь сходство».

Об'єктивною основою для порівняння один з одним досліджуваних предметів і процесів дійсності є їх однопорядкова сутність, загальні закони, структури, функціонування і розвиток. Порівняння проводиться і

позначення того чи іншого поняття багатозначного слова (спеціаліст) чи виразу, пишуть вони, без роз'яснення, в якому саме значенні вони вжиті, нерідко несе загрозу неоднозначного розуміння тексту з усіма негативними наслідками, що з цього випливають для правозастосовчої практики, зокрема можливість використання терміна не за призначенням [7, с. 52-57].

Прикладом коректного ставлення до застосування розглядуваних термінів варто визнати роботу Б.В. Романюка. Він аналізує питання щодо попередніх досліджень, які може проводити слідчий в процесі слідчих дій безпосередньо або за участю спеціаліста, пропонує власне бачення доказового значення результатів такого дослідження. Не залишаються поза увагою дослідження, що проводяться експертами-криміналістами за дорученням слідчих чи оперативних підрозділів до порушення кримінальної справи. На відміну від багатьох авторів він називає особу, яка проводить дослідження не спеціалістом, а *обізнаною особою* (виділено – Б.Л.), слушно звертає увагу на те, що проведені нею дослідження до порушення кримінальної справи, не можуть вважатися процесуальними діями. Ці особи не є спеціалістами у справі, а документи, що засвідчують результати проведеної роботи, можуть бути за певних умов приєднані слідчим до справи як документи, що відповідно до ст. 83 КПК України є джерелом доказів [8, с. 86].

Сказане вище дає можливість зробити висновок, що особа, яку залучають до участі в слідчих діях як спеціаліста повинна відповідати певним вимогам, мати необхідні наукові, технічні чи інші знання, досвід та навички потрібні для справи. Спеціаліст також повинен бути особою, яка не зацікавлена у результатах справи. Він фігура незалежна від будь-якої з сторін. В іншому випадку такий спеціаліст підлягає відводу за ст. 54, 62 КПК України. Вважаємо, що не менш важливим критерієм є його бездоганні морально-психологічні та інші особисті якості як людини.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: Перун, 2001.
2. Кошинець В.В. Використання спеціальних психологічних знань судом при розгляді кримінальних справ про злочини проти життя, здоров'я та гідності особи: дис. канд. юрид. наук / В.В. Кошинець. – Івано-Франківськ, 2003.
3. Селиванов Н.А. Основания и формы применения научно-технических средств и специальных знаний при расследовании преступлений / Н.А. Селиванов // Вопросы борьбы с преступностью: сборник научных трудов. – М. : Юрид. лит., 1968. – Вып. 7.
4. Джавадов Ф.М. Частные теории судебной экспертизы / Ф.М. Джавадов. – Баку : Чашыоглы, 1999.

Спеціаліст, як правило, цього не передбачає і зацікавлений лише у виконанні особистих функцій [4, с. 61]. Ще більше категоричною з цього приводу є думка О. Теміраєва. Він зазначає, що спеціаліст не має права і не повинен проводити будь-яких досліджень, оскільки це є винятковою компетенцією експерта. Спеціаліст у кримінальному судочинстві, пише він, по суті виступає у двох різних якостях. В першому, у ролі технічного помічника, сприяє слідчому у виявленні, закріпленні, вилученні слідів, предметів, документів, застосуванні технічних засобів. Він вправі надавати допомогу в огляді того чи іншого об'єкта, але не має права на самостійні дослідження, його роль має допоміжний характер. У другому випадку, спеціаліст виступає як консультант, при вивченні матеріалів кримінальної справи для постановки запитань експерту, а також роз'яснення питань, що відносяться до його професійної компетенції. При цьому правом на будь-які дії з об'єктами або предметами, які є в розпорядженні слідчого або суду, він не наділений [5, с. 39-40].

З наведеною думкою можна погодитися частково. Дійсно, під час попередніх досліджень, що здійснюються при проведенні огляду місця події, спеціаліст (експерт-криміналіст) може застосовувати такі методи дослідження, які забезпечать збереження об'єкта у тому вигляді, в якому він був виявлений. По-друге, мета дослідження спеціаліста спрямована на оперативне надання слідчому інформації, яка може бути використана для організації розшукової роботи за гарячими слідами. Необхідно також зазначити, що практика органів внутрішніх справ засвідчує, що в більшості випадків проведення експертизи після порушення кримінальної справи доручають саме тій особі, яка раніше брала участь у справі як спеціаліст. Ось чому експерт-криміналіст заінтересований у тому, щоб зібрати на місці усі можливі сліди злочину, зафіксувати їх і забезпечити збереження для експертного дослідження. По-третє, ознайомлення з матеріалами справи для надання слідчому консультації не передбачено КПК України і відбувається в непроцесуальній формі, якщо такі консультації відбуваються за межами слідчих дій, до участі в проведенні яких залучений як обізнана особа експерт-криміналіст.

В правовому розумінні обізнану особу (у тому числі і експерта-криміналіста), залучену до надання консультації за межами слідчої дії і кримінального процесу, в цілому, не точно називати спеціалістом або експертом, що можна зустріти в літературі. Так, про можливість залучення експерта до дослідження об'єктів поза кримінальною справою пише О.М. Моїсєєв [6, с. 27-30].

Необхідно зазначити, що спеціалістом або експертом у кримінальному процесі особа може стати, коли буде запрошена до участі у слідчій дії. Отже виникає запитання, про яку саме особу веде мову автор. З цього приводу слушно навести зауваження науковців, які досліджували дане питання. Застосування в нормативних актах та науковому обігу для

у відношенні різноякісних об'єктів, якщо вони мають низку загальних істотних ознак. Наприклад, велике значення для пізнання генетичного зв'язку має порівняння анатомічної будови вищих тварин, що належать до різних видів і класів.

Предмети і явища дійсності можуть бути порівнювані в різноманітних відносинах. Для порівняння предметів і явищ у якісному відношенні необхідне вицленювання за допомогою різних методів пізнання основних властивостей і ознак досліджуваного явища, встановлення зв'язку їх із сутністю, виявлення взаємодії між елементами структури, їх залежності від конкретних умов розвитку. У цьому випадку порівняння дасть можливість пізнання тих чи інших якісних сторін досліджуваних об'єктів.

Різноякісні явища і предмети дійсності, що мають генетичний зв'язок, порівнюються відносно їх кількісної міри.

Ряд процесів і предметів дійсності, зберігаючи свою якість, можуть мати відмінності кількісних характеристик у межах міри даної якості. Вони також можуть бути порівнювані між собою, наприклад, порівняння експертів судових установ за визначеними показниками їх діяльності.

Істотним також є і вибір кількісних характеристик. Необхідно, щоб ці характеристики найбільш повно виражали сутність порівнюваних явищ.

Порівняння предметів і процесів дійсності можна здійснювати на основі просторово-тимчасових відносин.

Порівняння припускає встановлення не тільки ступеня спільності низки однопорядкових явищ, але і розходження в цій спільності. Воно дає можливість з'ясувати, у яких ознаках порівнювані явища подібні і у яких різні.

На основі порівняння також можна показати якісну перевагу одного з порівнюваних явищ відносно іншого, що має з ним генетичний зв'язок, а на основі цього зробити висновок про поступальний характер розвитку. У процесі порівняння об'єктів варто мати на увазі встановлення тих спільностей, які необхідні для пізнавальних цілей і які мають практичну цінність. З цього приводу необхідно нагадати, що якщо зіставляти окремо один з одним два зовсім різні об'єкти, то в цьому випадку ми відкриємо мало загального. Але між обома цими речами є нескінченний ряд інших речей і процесів природи, що дозволяють нам заповнити ряд від одного до зовсім відмінного від першого і вказати кожному члену своє місце в системі природи і у такий спосіб пізнати їх.

Пізнання об'єкта починається з одиничного. Об'єкт, який ми бачимо вперше, сприймається як єдиний у своєму роді. Дослідник намагається пізнати предмет з якісного боку. Переходячи від одного одиничного об'єкта до безлічі, застосовуючи метод порівняння, дослідник у процесі їх зіставлення виявляє ознаки збігу, подібності порівнюваних об'єктів, їх відмінності.

Взагалі, у філософській літературі, усе різноманіття відносин може бути зведене до чотирьох видів: тимчасові, просторові, кількісні, якісні. Будь-яке відношення має на меті з'ясування ступеня подібності систем, які зіставляються, за тією чи іншою ознакою, що у свою чергу знаходить своє вираження в категоріях тотожності і відмінності. У найбільш загальному вигляді категорія тотожності відображає у відносинах речей безперервність, стійкість, повторюваність, а розходження – переривчастість, мінливість, а також неповторюваність.

Виходячи з вище викладеного, можна ще раз зауважити про важливість і значимість такої складової криміналістичної методології як метод порівняльного дослідження.

Метод порівняльного дослідження є суттєвим елементом інтегральної науки судової експертології. Перенесення методу однієї науки на галузь іншої синтезується в теорії судових експертиз, яка використовує метод порівняльного дослідження.

У порівняльному дослідженні, сам метод порівняння піднявся до рівня загальної методологічної концепції.

Порівняльне дослідження ґрунтується на методі порівняння рівня загально-методологічної концепції в галузі судових експертиз для виявлення властивостей їм загальних законів, принципів, структурних зв'язків і відносин, спільності їх походження в аспекті гомології (подібності).

Таким чином, найважливішим завданням порівняльного дослідження є встановлення загального між різними предметними судовими науками, що є науковими основами судових експертиз. Таким чином, порівняльне дослідження встановлює генетичні зв'язки між материнськими науками і предметними судовими науками і зв'язки останніх з відповідними судовими експертизами. Методом порівняльного судового експертознавства виявляється залежність спеціальних знань у предметній експертній науці або методичній судовій Дисципліні від рівня пізнання її материнської науки, показує ступінь адаптації даних материнських наук, трансформованих у спеціальних знаннях предметних судових наук, реалізованих у теорії і практиці відповідних предметних експертиз.

Варто вказати і на можливість зворотного зв'язку розробки теорії предметної судової науки таких загальнонаукових понять, що включаються в судову експертологію як поняття, загальні для всіх предметних судових наук.

Порівняльний метод дає експерту не тільки опис, але і пояснення об'єкта пізнання. Щоб пізнати об'єкт, недостатньо виявити структуру або усвідомити його розвиток, необхідно звести його до найпростішої одиниці порівняння. У судовій експертизі такою одиницею порівняння є ознаки, які об'єктивно відображають властивості об'єкта. За словником основних термінів теорії і практики судової експертизи ознаки – це властивості

криміналіста), участь якого при проведенні слідчих дій передбачена КПК України (ст. 128-1), а не будь-яку іншу особу, що має спеціальні знання і може набувати інший процесуальний статус в судочинстві.

Відповідно до чинного кримінально-процесуального законодавства спеціаліст (експерт-криміналіст) (ст. 128-1 КПК України), беручи участь у слідчих діях під керівництвом слідчого застосовує свої спеціальні знання, криміналістичну техніку та інші науково-технічні засоби, сприяє останньому у виявленні, закріпленні, вилученні і зберіганні слідів злочину; звертає увагу слідчого на обставини, пов'язані з виявленням та закріпленням слідів злочину; дає пояснення з приводу спеціальних питань, які виникають при проведенні слідчої дії. Який об'єм роботи при проведенні тієї чи іншої слідчої дії виконує експерт-криміналіст, а який слідчий, вирішує останній. Це право слідчого, і законодавець його нічим не обмежує.

Вдалим з цього приводу вважається висловлювання М.О. Селіванова, який зазначає що «компетенція спеціаліста не сягає далі надання допомоги при збиранні вже існуючих доказів і підготовки матеріалів для експертизи» [3, с. 112-114]. Цим підкреслюється, що незважаючи на важливість і необхідність використання допомоги спеціаліста у проведенні слідчих дій провідна роль в їх організації і відповідальність за результати покладається на слідчого.

В той же час варто зазначити, що експерт-криміналіст, який бере участь у слідчій дії як спеціаліст, не є безініціативним виконавцем волі слідчого. Він має право на власну ініціативу, яка обумовлюється наявністю відповідної спеціальної підготовки, досконалим володінням техніко-криміналістичними засобами, прийомами та методиками роботи з слідами злочину. Про дану обставину зазначено у ч. 2 ст. 128-1 КПК України. Наприклад, під час проведення огляду, або обшуку спеціаліст може звернути увагу слідчого на виявлені ним сліди-відображення або інші об'єкти, пояснює механізм їх утворення, фіксує та вилучає їх для подальшого дослідження. В необхідних випадках він може провести невідкладне попереднє дослідження виявлених слідів для одержання розшукової інформації. При проведенні таких досліджень спеціаліст застосовує неруйнівні методи дослідження, що забезпечує у подальшому можливість проводити експертне дослідження таких об'єктів. Висновки його не відображаються в протоколі і мають розшуковий, орієнтуючий характер.

Практика попередніх досліджень експерта-криміналіста на місці події неоднозначно оцінюється науковцями. Так, Ф.М. Джавадов вважає, що таку практику необхідно обмежити. Неприпустимо застосовувати з цією метою будь-які хімічні аналізи, що можуть ускладнити схему подальшого стаціонарного дослідження, оскільки характер дослідження, яке необхідно буде провести в межах експертизи, спрогнозувати заздалегідь неможливо.

Лук'янчиков Б.Є.

УЧАСТЬ ЕКСПЕРТА-КРИМІНАЛІСТА У СЛІДЧИХ ДІЯХ

Розслідування злочинів складний інформаційно-пізнавальний процес. Практика останніх років свідчить про суттєві зміни не лише у структурі, а й в характері сучасної злочинності. Підвищується рівень її організованості та професіоналізації. Для вчинення злочинів особи ретельно готуються, використовують сучасні технічні засоби для досягнення злочинного результату, вдаються до знищення або маскуванню слідів своєї діяльності. Огляд місць вчинення злочинів для виявлення слідів, їх дослідження з метою отримання необхідної для розшуку особи інформації потребує поєднання зусиль і можливостей слідчого з особами, що мають відповідні спеціальні знання. Особливого значення використання допомоги таких осіб набуває на початковому етапі розслідування, в першу чергу під час огляду місця події.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство (ст. 128-1 КПК України) передбачає можливість залучення до участі у проведенні слідчих дій осіб, що мають спеціальні знання, які набувають статусу спеціаліста. Оскільки чинний КПК не встановлює обмежень щодо кількості таких осіб, слідчий вирішує це питання на свій розсуд залежно від характеру та обставин вчиненого злочину. До участі у слідчих діях можуть запрошуватися обізнані особи як однієї, так і декількох спеціальностей.

Практика показує, що, зазвичай, до участі в слідчих діях запрошуються представники експертної служби МВС України, які обіймають посаду експерта-криміналіста. Підготовка таких фахівців здійснюється у навчальних закладах МВС України.

Як відомо, експерти-криміналісти, не тільки проводять експертні дослідження, а і надають практичну допомогу при провадженні слідчих дій, оперативно-розшукових заходів, та здійснюють консультації із спеціальних питань під час підготовки до проведення слідчих дій, висуванні версій та плануванні розслідування. Саме тому, до них часто застосовують терміни спеціаліст-криміналіст, консультант.

Спеціалістом вважається особа, яка має певну спеціальність, глибокі знання в якій-небудь галузі науки, техніки, мистецтва тощо, той хто досяг високої майстерності в чому-небудь, знавець чогось [1, с. 1168]. Консультант – той хто дає консультації з питань, свого фаху [1, с. 450]. Отже за своєю суттю ці терміни схожі, а тому можуть за різних обставин застосовуватися щодо однієї фізичної особи. Це спостерігається і в науковій літературі, де вони часто зустрічається поруч і вживаються як рівнозначні [2, с. 64-82]. Але з таким підходом до вирішення даного питання погодитися важко. Кримінальне судочинство здійснюється у відповідній процесуальній формі, де визначені його суб'єкти і учасники. Саме тому у статті будемо вести мову про спеціаліста (експерта-

(якісні і кількісні особливості), за якими різні об'єкти (групи об'єктів) відрізняються між собою, а той самий об'єкт може бути ототожнений у різний час і в різних умовах.

Теорія порівняльного дослідження сприяє уніфікації понять властивостей і ознак різних об'єктів експертного дослідження і забезпечує їх класифікацію: предметну – за кожним видом судових експертиз і гносеологічну, абстраговану від конкретних видів судових експертиз; загальну для всього порівняльного методу, який враховує поняття структури ознаки, його значимість, критерії, оцінки, стійкість, індивідуальність, мінливість, перетворення. Ознаки класифікуються за об'єктами дослідження, за методами дослідження, за предметом експертизи.

Разом із порівняльним методом у дослідженні використовуються й інші: спостереження, аналіз, синтез, вимірювання, опис, експеримент та інші, які в комплексі сприяють успішному порівняльному дослідженню в судових експертизах.

Оцінювання результатів порівняння та обґрунтування висновків – завершальний етап ідентифікаційного дослідження. Це логічна діяльність, яка полягає у співвіднесенні результатів дослідження з походженням порівнюваних об'єктів, механізмом утворення відображень.

Таким чином, у процесі оцінювання збіжності чи відмінності ознак формується внутрішнє переконання про неповторність збіжного комплексу ознак, а на його основі – висновок про тотожність або відмінність, вид, рід, клас об'єкта.

Єдиною підставою для висновку про тотожність об'єктів є індивідуальна (неповторна) сукупність їх ідентифікаційних ознак. Висновок експерта про тотожність може бути позитивним або негативним, категоричним або ймовірним. Якщо сукупних ознак недостатньо для категоричного висновку, експерт обмежується ймовірним висновком (з високим ступенем імовірності). Доказове значення має лише категоричний позитивний або негативний висновок, а ймовірний не є доказом і може бути використаний тільки в оперативно-розшуковій діяльності. Експерт повинен відмовитися робити висновок, якщо наданих йому матеріалів недостатньо чи вони неякісні й непридатні для ідентифікації. Мотивами відмови експерта можуть бути також його некомпетентність у предметі призначеної експертизи і відсутність надійних експертних методик.

Лоза А.І.

РОЗРАХУНОК ВТРАТИ ЯКОСТІ ТОВАРІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Одним із чинників які впливають на вартість об'єкта дослідження є знос.

В залежності від причин, що спричиняють втрату вартості, знос поділяється на фізичний, функціональний та економічний [2, с. 54].

Фізичним зносом є втрата вартості обумовлена експлуатацією майна, яка призводить до утворення дефектів і пошкоджень, тобто до часткової або повної втрати товаром своїх початкових технічних якостей і визначається на основі оцінки його технічного стану [5, с. 33].

Фізичний знос поділяється за ознакою можливості усунення на такий, що може бути усунутий, та такий, що не може бути усунутий, тобто його усунення економічно недоцільне (поправний і непоправний). Фізичний знос може бути індивідуально оцінений комплексним ремонтним методом, використовуючи в деякій мірі тип підходу «вік/строк служби». Пошкодження, викликані нетиповими причинами, можуть бути визначені як «відкладений ремонт» і розглядатися окремо, ґрунтуючись на вартості ремонту об'єкту.

На даний час для визначення величини фізичного зносу користуються методами, класифікація яких наведена нижче:

1) експертні:

– спостереження (метод експертизи фізичного стану);

2) економіко-статистичні:

– метод зменшення прибутковості;

– метод стадії ремонтного циклу (модель сервіс-фактору);

3) експериментально-аналітичні:

– метод зниження споживчих властивостей;

– метод формула/коефіцієнт;

– прямий грошовий вимір.

Під функціональним зносом варто розуміти зменшення споживчої привабливості тих чи інших властивостей об'єкту, що обумовлено розвитком нових технологій у сфері виробництва аналогічних машин та обладнання [1, с. 21]. Таке зменшення привабливості, в свою чергу, викликає знецінення. Функціональний знос з'являється з появою об'єктів конкурентів, а не поступово, як фізичний знос. З причин, що викликають функціональний знос, виділяють технологічний і операційний знос.

Технологічний знос – це знос, який обумовлений надлишком капітальних витрат. Причина цього зносу розходження в дизайні і складі конструктивних матеріалів, що використовуються в об'єктах порівняння і в об'єкті оцінки, а також зміна технологічного циклу виробництва, у який включений об'єкт оцінки.

Чинники, які впливають на технологічний знос:

- технологічні зміни;
- поява нових матеріалів;
- неефективне розміщення і компоновка;
- надлишок виробничих потужностей у порівнянні з вимогами сучасного виробництва;
- незбалансованість виробничого процесу.

Операційний знос – це знос, причина якого є покращення властивостей товару подібного об'єкту оцінки (зміна технічних параметрів або конструктивних рішень, поява нових можливостей, більшої екологічності, ергономічності і т.д.) або здешевлення їх виробництва.

Економічний знос – це втрата вартості майна внаслідок впливу зовнішніх по відношенню до майна чинників. Різні зовнішні чинники (міжнародні, національні, галузеві або локальні) впливають на величину доходу від використання майна, і таким чином на його ринкову вартість.

Щоб визначити, чи існує економічний знос, необхідно провести аналіз всіх економічних характеристик об'єкта оцінки і його галузевого середовища на певний момент часу (дату оцінки). Більшість видів майна, включаючи нерухомість, а також інші капітальні активи і складові діючого бізнесу (матеріальні і нематеріальні активи, робочий капітал) залежать від локальних економічних чинників, але, як правило, найбільш значущий вплив дає стан галузі.

Економічний знос виникає, коли існують кращі можливості для інвестицій. Втрата вартості, пов'язана з існуванням економічного зносу, викликана станом попиту і пропозиції в економіці, наявністю конкуренції. Зазвичай, інвестиції не усувають економічний знос, але він може бути змінений, і навіть зведений до нуля при зміні ситуації в галузі [4, с. 60].

Використання кожного з вище перелічених видів зносу шляхом поєднання їх методів, дають можливість більш реально визначити стан об'єкту його придатність, що в свою чергу впливає на вартість під час проведення товарознавчого дослідження.

Список використаних джерел

1. Appraising Machinery and Equipment. John Allico Editor – Mc Graw-Hill book Company – 1995. – 157 с.
2. Гохберг І.І., Щербань С.І. Оцінка установок, машин та обладнання. Питання і відповіді, практикум оцінки: Навчальний посібник / І.І. Гохберг, С.І. Щербань. – Львів: ЗУКЦ, 2007. – 183 с.
3. Кавалев А.П. Оценка стоимости машин, оборудования и транспортных средств. – Москва. – 2003. – 137 с.
4. Національний стандарт №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджено постановою КМУ від 10.09.2003р. – №2092
5. Рутгайзера В. Оценка рыночной стоимости машин и оборудования: под редакцией В. Рутгайзера – Москва, 1998. – 198 с.